

T.C
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

KIZCİBEK DESTANDAKİ EPİK UNSURLAR

T.C. FÜRDEN GÖRETTİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

103739

YÜKSEK LİSANS TEZİ

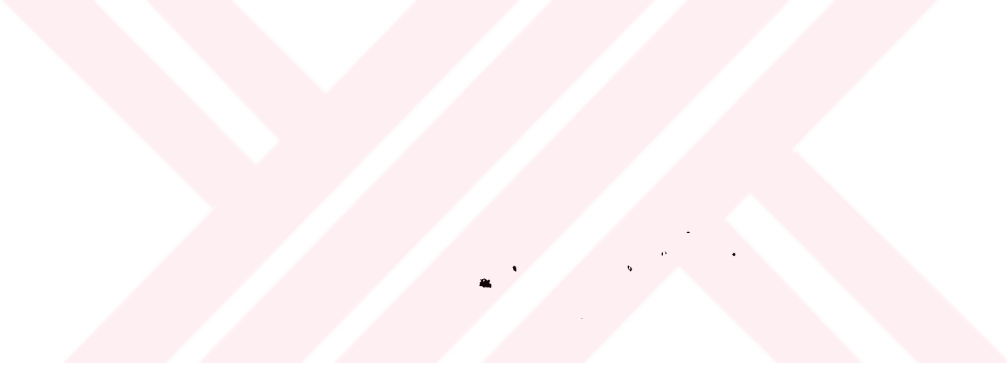
103739

Hazırlayan:
NERMİN E. DUMAN

Danışmanı:
Doç. Dr. NERİN KÖSE

İZMİR-2001

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Kızıbecik Destanındaki Epik Unsurlar adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Nermin E. Duman

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15/11/2001 tarih ve 3993 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, Türk Dil ve Edebiyatı Bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Nermin E. Duman'ın Kızıbecik Destanı'ndaki Epik Unsurlar başlıklı tezini incelemiş ve aday 27/11/2001 günü saat 13.00'de tez savunmasına alınmıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle / oylarla karar vermiştir.

BAŞKAN

Doç. Dr. NERİN KÖSE

ÜYE

Prof. Dr. Rıza Filizok

ÜYE

Doç. Dr. Mustafa

 Öner

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
GİRİŞ.....	1
A. Kırgız Epik Geleneği ve Kırgız Destanı'nın Kırgız Epik Geleneğindeki Yeri.....	1
B. Kırgız Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	11
1. Dışarıda.....	11
2. Bizde.....	14
C. Kızcibek Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	18
1. Dışarıda.....	18
2. Bizde.....	19
D. Kızcibek Destanının Özeti.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ TARİHİ TABAKALAR VE DESTANIN COĞRAFYASI.....	22
A. Kızcibek Destanındaki Tarihi Tabakalar.....	22
B. Kızcibek Destanının Coğrafyası.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ KAHRAMANLAR VE ÖZELLİKLERİ.....	33
A. Destanının Asıl Kahramanı: Kızcibek.....	33
1. Fiziki Yönü.....	33
2. Sosyal Yönü.....	35
3. Psikolojik Yönü.....	37
B. Kızcibek Destanındaki Diğer Kahramanlar.....	42
1. Tölgön.....	42
2. Sansızbay.....	48
3. Bazarbay.....	51

4. Sırlubay.....	56
5. Kamkatay.....	58
6. Bekecan.....	61
7. Korun.....	65
8. Çege.....	67
9. Karçığa.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ EPİK UNSURLAR.....	73
1. Çocuksuzluk Motifi.....	73
2. Ad Verme Motifi.....	75
3. Toy Motifi.....	77
4. Rüya Motifi.....	81
5. Kalın Motifi.....	84
6. Alp Motifi.....	87
7. At Motifi.....	97
8. Kırk Sayısı Motifi.....	103
SONUÇ.....	107
BİBLİYOGRAFYA.....	108
METİN.....	113
SÖZLÜK.....	253
İNDEKS.....	257
ÖZET.....	259
ABSTRACT.....	260
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU	

ÖNSÖZ

Yüzyıllardır büyük imparatorluklar kurmuş, pekçok savaşlar yapmış her millette olduğu gibi Türkler'de de bu tür olayların halk kültürlerinde bıraktığı izleri, halkın onlar hakkındaki düşüncelerini ve hükümlerini, kahramanları olan tarihi şahsiyetlere karşı sevgilerini ya da nefretlerini ortaya koyan anlatı türü destandır. Destanların merkezini o destanı oluşturan toplumun arzu, düşünce ve beklentilerinin sembolü olan şahsiyetler teşkil eder.

İnsanlığın ilk edebi ürünlerinden olan destanların en önemli özelliği, bir fert veya bir sanatkarın değil, bir milletin ortak yaratıcılık dehasının ürünü olmasıdır. Destanlarda, gelenekler, ekonomik durum, askeri teşkilat, din, eğlence hayatı, kısaca sosyal hayatın tüm cephelerine ait geniş bilgiler bulunmaktadır.

Toplumların yaşadıkları hayat tarzının aynası durumunda olan anlatı türlerinde onların sevinç ve tasalarının, gelenek ve göreneklerinin, etik yapısının, coğrafya ve tarihinin, inançlarının, arzu ve beklentilerinin yer alması tabidir. Nitekim incelemekte olduğumuz Kızcibek Destanı'nda halkın bu duygularının ve düşüncelerinin yansımalarını görmekteyiz.

Türkiye'de destan çalışmaları 1990'dan itibaren hızlanmıştır. Çünkü bu tarihten itibaren Türk toplulukları bağımsızlıklarını kazanmışlar ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağlantıları güçlenmiştir.

Bu yolda biz de Kızcibek Destanı üzerinde çalışmayı uygun bulduk. İnceleme ve metin şeklinde oluşan çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmuştur.

Giriş bölümünde Kırgızistan'da destanlar üzerine yapılan çalışmalar yanında Kırgız epik geleneği hakkında bilgi verilmiştir. Kızcibek Destanı'nın bu gelenek içindeki yeri ve önemi, Türkiye'deki ve dışarıdaki genel destan çalışmaları ile adı geçen destanla ilgili yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalara anlatının özeti eklenmiştir.

Birinci bölümde destandaki olaylar tarihi bir zemine oturtulmaya çalışılmış; vakanın geçtiği coğrafya ve anlatıda yer alan şahsiyetlere bakılarak destanın tarihi yönü ortaya çıkarılmıştır.

İkinci bölümde destan kahramanlarının sosyal, psikolojik ve fiziki özellikleri etraflıca incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Kızıcbek Destanı'nda karşılaştığımız motifler başka destanlardan da örnekler verilerek ayrıntılı biçimde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tezin kısa bir özeti şeklindeki “Sonuç Bölümü”nü Kızıcbek Destanı'nın Kırgız varyantından Türkiye Türkçesi'ne aktardığımız “metin” takip etmektedir.

Çalışma, Kırgız destanları ve Kırgız epik geleneği hakkında geniş bir bibliyografya, kısa bir sözlük ve indeks ile bitirilmiştir.

Yüksek lisansa devam ettiğim sürece bana her türlü desteğini veren ve araştırmam boyunca da bu desteğini esirgemeyen hocam, tez danışmanım sayın Doç. Dr. Nerin Köse'ye sonsuz teşekkürler ederim.

Gerek lisans gerekse yüksek lisans çalışmalarım esnasında bana daima destek olan hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen'e şükranlarımı bildiririm.

Ayrıca tezimi yazarken bana çok yardımcı olan arkadaşım, sevgili dostum Ayşe Kılınç Kıraba'ya, Sinan Kıraba'ya ve bütün bu çalışmalarım esnasında bana sonsuz destek olan, her bakımdan yardımcı olup anlayış gösteren Halil Duman'a ve Erdem Kutay Duman'a minnet borçluyum. Son olarak yüksek lisans tezi çalışması sırasında emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür borcumu bildiririm.

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
Akt.: Aktaran
Bkz.: Bakınız
C.: Cilt
Haz.: Hazırlayan
Matb.: Matbaası
No.: Numara
S.: Sayı
s.: Sayfa
TDK.: Türk Dil Kurumu
TTK.: Türk Tarih Kurumu
Yay.: Yayınlar

GİRİŞ

A. Kırgız Epik Geleneği ve Kızıcbek Destanı'nın Kırgız Epik Geleneğindeki Yeri

Destanın ilk basamağı olan mitlerin meydana gelişi konusunda araştırmacılar şunları söylemektedirler. Medeniyetten evvelki ilkel insan yaşadığı muhitteki tabiat ve cemiyet hadiseleri hakkında hiçbir malumatı olmayan, bu hadise ve kuvvetler karşısında kendisini güçsüz hisseden saf bir hayalperestti. Bugün bize çok basit görünen hadiseler, ilk insanca harikuladeydi. İşte bu yüzden sebeplerini bilemediği birçok şeyi, muhayyilesinin gücüyle izah etmeye mecbur oldu. Böylece dünyanın nasıl yaratıldığını, insan ırkının nasıl meydana geldiğini izah için mit-mythe meydana gelmiştir.¹ Bir milletin din, dil, şiir, tarih, ilim, felsefe, hüküm, yardım vb. Her türlü özelliğinin görülebildiği² mitlerin ağızdan ağıza, nesilden nesile, devirden devire geçmesiyle de, o milletin mitolojisi teşekkül etmiştir.³

Tarihten önceki çağlarda tanrılar ya da yarı tanrılar (tanrılaştırılmış insanlar) hakkında söylenerek zamanla inanış haline gelmiş efsaneler “mitos” tur. Mitoslarda tanrılar ve insanlarla birlikte devlerin, cinlerin, perilerin ve diğer masal yaratıklarının hikayeleri de vardır.⁴

Kısacası, efsanelerin kendilerine mitos (mythos) veya mit (mythe) denir. Mitoloji ise bir milletin efsanelerini inceleyen ilim koludur⁵ ve ilkel insanın yaratmasıdır.⁶

Ancak Fransızca iki kelime olan “epopee” ve “legende” bizde destan kelimesiyle karşılanmaktadır. Epopee, tarihi fakat efsanalaşmış kahramanları ve onların

¹ Yöntem, Ali Canip; Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat, Epope, Devlet Mtb., İstanbul 1930, ss. 1-2.

² Azade, R: “Azerbaycan Epik Şiirinin İnkişaf Yolları” (XII-XVII. Asırlar), Elim Neşriyatı Bakü, 1975, ss. 9-10

³ Yöntem, Ali Canip; a.g.e., s. 2

⁴ Köksal, Hasan; “Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı”, Üçdal Neşriyat, Tasvir Mtb., İstanbul 1985, ss. 16-17

⁵ Yöntem, Ali Canip; a.g.e., s. 2

⁶ Banarlı, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, cilt:1, s. 1

maceralarını terennüm eden hikayelerdir.⁷

Legende ise -efsane bahsinde de görüldüğü gibi- bir milletin tarihten önce veya tarihin başlangıcı sıralarında geçirdiği maceraları; yetiştirdiği kahramanları, tabiat, cemiyet ve kainat hadiseleri hakkında düşündüklerini, bunlar karşısında aldığı vaziyetleri anlatan din, kahramanlık efsane ve masallarıdır. Yani destanlar, o milletin başından geçen felaket ve saadetleri, yenilgi ve başarıları; aralarından yetişen ve bu hadiselerde önemli roller, kendi türeyişleri ile ölüm hakkındaki düşünce ve inanışlarının yer aldığı anlatmalardır.⁸

Destana gelince...Kelimenin aslı Farsça “dastan” veya “dasitan” olup “hikaye, kıssa” manasına gelir.⁹ Daha geniş olarak destan genellikle eski çağların kahramanlık hikayelerini; mitlerin, tanrıların, yiğitlerin savaşlarını ve başlarından geçenleri anlatan büyük manzum eser olarak tarif edilebilir.¹⁰ Türk halk edebiyatında ise bir olayı veya bir durumu hikaye eden, on bir heceli, koşma şeklindeki halk şiirinin “destan” olarak adlandırılmasıdır.¹¹

Destanlar manzum veya mensur, sözlü veya yazılı savaş ve kahramanlık hikayeleridir.¹²

Destanların önemi tarihi hadiseleri aksettirmekten ziyade, eski çağlardaki insanların inançlarını, hayata bakışlarını ve kıymet hükümlerini,¹³ elemelerini, kederlerini, sevinç ve coşkularını kısaca, heyecanlarını hareketlendirilen bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hazineleri olmasıdır. Milletlerin millet olma yolundaki çabalarından izler taşır ve bu çabaların hatıralarıyla geçmişle gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutar.¹⁴

Bir toplumun millet haline gelebilmesi için uzun bir zaman süresi gerekir. Bu da başlangıcını, tarihin çağlarında bulur. İşte varlığı çok eski çağlara dayanan milletler

⁷ Timurtaş, Faruk; Türk Destanları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matb., Ankara 1965, S: 33 s. 577, 1 No’lu dipnot

⁸ Timurtaş, Faruk; a.g.m., ss. 577-578 (13-14)

Yöntem, Ali Canip; a.g.e., s. 1

Azade,R.; a.g.e., s. 1

⁹ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 17

¹⁰ Timurtaş, Faruk; a.g.e., s. 533

¹¹ Türkçe Sözlük, TDK. Yayını, s. 197

¹² Kaplan, Mehmet; Oğuz Kağan Destanı, Dergah Yayınları 7, Eğitim Dizisi: 4, İstanbul Ekim 1979, s.13

¹³ Kaplan, M.; a.g.e., s. 14

¹⁴ Sepetçioğlu, M. Necati; Karşılaştırmalı Türk Destanları, Akran Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1990

hakkındaki pek çok malumatı destanlar sayesinde öğreniriz. Zaten destanlar -Türk destanları da aynı özelliğe sahiptir- o milletin kozmogonisini, inanışlarını, tarihini, edebiyatını hatta kanunlarını içinde toplayan bir dergidir.¹⁵

Kısacası destanların bir milletin hayatındaki rölü büyüktür.

Birçok milletlerin destanı yoktur. Destanlar sadece eski ve kahraman milletlere mahsustur. Bunlar halk muhayyilesinin yarattığı efsaneler olduğu için ancak uygun şartların mevcut olmasıyla, başka bir ifadeyle eski ve ilkel devirlerin yaşanmasıyla ortaya çıkabilirler. Menşe bakımından en eski devirlere uzanmak da yeterli değildir. Bir millet ancak büyük hadiseler yaşar, büyük macelralar geçirirse destanlar teşekkül eder.¹⁶

Bu arada bir destan teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra yazıya geçirilirse geçirilsin, yine teşekkül ettiği devrin mahsülü sayılır. Çünkü onun temelini teşkil eden unsurlar, teşekkül ettiği asrın malıdır.¹⁷

Milletlerin destan devirlerinde efsanelerle destanlar yan yana yahut ard arda doğarlar. Destanlar içindeki zengin mitolojik unsurların çokluğu, efsanelerin destan teşekkülündeki önemini açıkça göstermektedir.¹⁸ Özellikle en eski Türk destanlarında bu apaçık ortadadır.

Bir destanın oluşabilmesi için aşağıda belirteceğimiz üç olay halkasının gerçekleşmesi gerekmektedir:

- Tarihi bir olayın olması
- Bu olayın meydana gelişinden sonra, aradan uzun bir zaman geçmesi ve halk tarafından nakledilegelmesi

¹⁵ İnan, Abdülkadir; "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968, s. 223

¹⁶ Köksal, Hasan; a.g.e., ss. 15-17

Yöntem, A. Canip; a.g.e., s. 4

Timurtaş, Faruk; a.g.m., ss. 578-579 (14-15)

¹⁷ Azade, R.; a.g.e., s. 8

Atsız, Nihat; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1943, s. 10

¹⁸ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 16

Yöntem, A. Canip; a.g.e., s. 1

Banarlı, N. Sami; a.g.e., C: 1, s. 1

Timurtaş, Faruk; a.g.e., ss. 478-479 (14-15)

Togan, Z. Velidi; "Türk Destanlarının Tasnifi IV", Atsız Mecmuası, Sayı:1, 1931, ss.4-5

- Anlatılanın tesbit edilmesi¹⁹

Kısacası destanlardaki olaylar geçmiş bir zamanda olmuş bir vaka, sosyal durum, hayat mücadelesi, savaş gibi görünüşlerle birleşik epik geleneğin çerçevesinde verilmesi şeklinde karşımıza çıkarlar.

Türkler arasında daha yazı yayılmadan var olan sözlü edebiyat, lisanın ilk teşekkülünden beri canlı bulunduğu gibi yazının yayılmasından sonra da devam etmiş ve Türkler muhtelif medeniyet dairelerine girdikleri zaman yine kuvvetle yaşayıp durmuşlardır. En eski Türk şairleri Tonguzlar'ın Şaman, Moğol ve Boryatlar'ın Bo veya Bugue, Yakutlar'ın Oyun, Altay Türkleri'nin Kam, Kırgılar'ın Baksı-Bakşı, Oğuzlar'ın Ozan dedikleri sahir şairlerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi bir çok sıfatları olan bu adamların halk arasında büyük bir yer ve ehemmiyetleri vardır. Muhtelif zaman ve mekanlarda bunlara verilen önem, kıyafetleri, kullandıkları müzik aletleri, yaptıkları işlerin şekli değişmiştir; fakat semadaki mabutlara kurban sunmak, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi kötü cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi etmek, bazı ölümlerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmak gibi işler hep ona aitti. Bütün bu işler için tabiki çeşitli ayinler vardı. Bunların bir kısmı unutulmakla beraber, bir kısmı hala şekil değiştirerek Kırgızlar'da, Altaylılar'da, Kazaklar'da yaşamaktadır. Şaman ya da baksı bu ayinlerde kendinden geçerek bir takım şiirler okur ve onları kendi musiki aletiyle çalar. Beste ile beraber olan ve sihirli bir mahiyeti olduğu kabul edilen bu güfteler Türk şiirinin en eski şeklini oluşturmaktadır. Türkler çeşitli dinleri kabul ettikçe baksı-ozanların mevki ve önemleri, sosyal mevkileri, dini vazifeleri değişmektedir.²⁰

Kırgız edebiyatı son zamanlara kadar şifahi edebiyat şeklinde devam etmiştir. XX.yy.'a kadar Kırgızlar'ın yazılı edebiyatları olmamıştır. Şifahi edebiyatta nazım türleri hakimdir. Halk hikayeleri ve destanlar arasında aşk hikayelerinden daha çok

¹⁹ Yöntem, A. Canip; a.g.e., s. 4
Timurtaş, Faruk; a.g.e., ss. 478-479 (14-15)
Togan, Z. Velidi; a.g.e., ss. 4-5
Köksal, Hasan; a.g.e., s. 15

²⁰ Köprülü, Fuad; Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.dizi, S: 47, Makaleler Külliyyatı-1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, ss. 57-58
Gökalp, Ziya; Eski Türklerde İçtimai Teşkilat, Milli Tetebbular Mecmuası, S: 3, ss. 385-456

kahramanlık hikayeleri ve destanları görülür. Nazım türleri musikiyle beraberdir. Halk şairi olan akınlar aynı zamanda bestekardırlar. Bunların kullandıkları müzik aletine “kopuz” denmektedir. Sözlü edebiyatın çoğunu türküler oluşturmaktadır. Bu türküllere genel olarak ır (yır), türkücüye ırçı (yırçı) denir. ırçı aynı zamanda (aşık-halk şairi-saz şairi) anlamına da gelir.

Günümüzde Türkiye’de ozan, halk şairi, saz şairi olarak nitelendirilen aşıklar, Azeri Türkleri’nde ozan, aşug, şair; Kazak Türkleri’nde halk akını, aytısger, sovrıp, salma akın; Kırgız Türkleri’nde halk akını; Özbeklerde bahşı, akın; Türkmenlerde bahşı, şair; Tatarlar’da çaçan olarak nitelendirilmektedir.²¹ Destan söyleyicileri bu genel adlandırmanın dışında tutulmaktadır. Türkmen ve Özbekler’de destanı dile getirenlere destancı, Kırgızlar’da comokçu, Kazak ve Karakalpaklarda cırçı veya cırav denilmektedir. Kırgızlar’da Manas destanının bütün metnini söyleyenlere manasçı, destanın bazı bölümlerini söyleyenlere ise şala (yarı manasçı) denilmektedir.²²

Kırgız edebiyatında halk şiiri, sözlü şiir geleneğinden klasik şiire geçişte çok önemli rol oynamıştır. Halk şairleri şiirlerini daha önce de belirttiğimiz gibi kopuz eşliğinde okurlar. Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’nde Kırgız halk şairleri üç grupta incelenmektedir:

1. İrticalci (camakçı): Medhiye ve hiciv okuyanlar.
2. Destancı (comokcu): Epik eserleri icra edenler.
3. Nasihatçı (nuskooçu): Nasihat şiiri yaratanlar.²³

Kendi koştukları türküyü sazla çalıp söyleyen mugannilere camakçı adı verilir. Buradaki camak (yamak) kelimesi bu gibi mugannilerin söyledikleri türküde zamana ve mekana uygun olarak değişiklik yapmalarına veya duruma uygun söz söylemelerine işaret eder.²⁴

Kırgızlarda Manas destanını okumayı meslek haline getirmiş olan kişilere “manasçı” denmektedir. Kırgız Adabiyatı Terimler Sözlüğü’nde manasçının tanımı;

²¹ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara 1991, s. 670

²² Çınar, Ali Abbas; Türk Dünyası’nda Aşık Geleneğinin Karşılaştırılması, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi TDK., S: 5, Bahar, 1998, s. 59

²³ Kasapoğlu-Çengel, Hülya; Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, seri:1, S: A.31/11, C: 4, Ankara 1998, s. 370

²⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, C: 5, s. 312

“Büyük destan Manas’ı yaratan, geliştiren, halk arasından çıkan kabiliyetli insan” şeklinde yapılmıştır.²⁵

Bu kelimenin terim olarak kullanılma tarihi pek eski değildir. Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’ne göre,yazılı edebiyatta “manasçı” terimi ilk olarak, Prof.H. Karasayev’ in Kızıl Kırgızistan Gazetesi’inde 27 Mayıs 1930’da yayınladığı “Manas” başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Daha önce halk arasında ve sözlü halk edebiyatında Manas destanını söyleyenlere ırçı veya comokçu denmiştir.Kırgız Adabiyatı’nda ise Manas destanını söyleyen ozanlar ikiye ayrılmıştır.Bunlar comokçu ve camakçı’lardır. Comokçular, Manas destanını kendi devirlerinde yaşamış olan ozanlardan duyup, kendilerine göre yorumladıktan sonra okuyan kişilerdir. Manas destanının bazı bölümlerini büyük comokçulardan dinledikten ve zihinlerine yerleştirdikten sonra ona eklemeler yaparak veya kısaltarak okuyan ozanlar ise camakçılardır. Manasçılar, Manas destanında geçen olayları koruyarak geleneğe bağlı kalırlar. Ayrıca kendi yaratıcılık yeteneklerini kullanarak destana yeni unsurlar katıp, destanı zenginleştirirler. Böylece yeni bir varyant oluştururlar. Manasçılar Manas destanını okuma yeteneğine, olgunlaşma derecesine, üslubuna ve destanı okuyuş sırasındaki hareket ve mimiklerine göre Kırgız Sovyet Ansiklopedisi’nde dörde ayrılmaktadırlar. Bunlar:

1. Çoñ comokçu (büyük manasçı)
2. Çıñıgı manasçı (gerçek manasçı)
3. Camakçı manasçı (vasat manasçı)
4. Üyrönçük manasçı (çırak manasçı)

1. Büyük manasçı: Manas destanını söyleyen en tanınmış ve yetenekli ozanlar. Destanda geçen bütün olayları baştan sona söyleyebilen ve asıl muhtevadan ayrılmadan yeni unsurlar katan ozanlardır.

2. Gerçek manasçı: Manas destanında geçen olayları iyi bilen ve aktarabilen ozanlar. Bunlar Manas destanının üç bölümden birini iyi bilip okurlar. Destanın diğer bölümlerini kısaltır veya hiç söylemezler.

3. Vasat manasçılar: Destanın bazı bölümlerini bilen ve okuyan kişiler. Bunlar destan üzerinde değişiklik yapmazlar.

²⁵ Şeriyev C., Abdikerim M.; Kırgız Adabiyatı-Terminderdin Tüşündürmө Sөzdügü, Bişkek 1994, s. 51

4. Çırac manasçılar: Manas destanını söylemeye hevesli ve yetişme çağında olan gençlere denir. Bu gençler büyük manasçılardan söz söyleme ustalığını öğrenme ve destanda geçen olayları zihinlere yerleştirme aşamasındadırlar.²⁶

Kırgızlar'da sözlü halk edebiyatını yaratanların ve geliştirenlerin başında akın denilen şahsiyetler gelir. Bir çok bilim adamına göre "akın" sözü Farsça "ahuvnd"(okuyan, bilimli, hürmetli, akıllı insan) sözünden gelmektedir. L.Budagov'a göre "akun, akın" (Farsça ahund sözünden) irticalen şiir yaratabilen, eski zamanlar hakkında jır (Kırgızca ır)söyleyip, hikaye söyleyen mürteceller" demektir.²⁷

Akının kabiliyet gücünü, bilimini, pratik zekasını tanıtan, sanat yarışı aydıştır. Karşıdaki, tam olarak kendisi gibi usta, usanmayan meslektaşını atışmada yenip çıkmak için akına, iyi ve yerinde söz söyleme kabiliyeti (şeyenlik; söz cambazlığı), gerçek tecrübe gerekir. Atışmaya katılan akınlar birbirlerine (savaşmış gibi) hücum edencesine davranırlar. Sadece birbirlerinin değil, rakibinin boyunun, memleketinin insanların kusurlarını da yüzlerine vururlar, namuslarına dokunurlar, şerefini beş paralık edip yenmeye çalışırlar. Bu arada kendi halkını (memleketini) övüp, onları olduğundan fazla göstermeye çalışmaktadırlar.²⁸

Akınlar hakkında bu kadar bilgi verdikten sonra çeşitlerini belirtecek olursak, dörde ayırdıklarını görmekteyiz.

- "Tökmö Akın"lar
- "Cazgıç Akın"lar
- "Kuudul"lar
- "Manasçı"lar

"Tökmö Akın"lar: İrticalen şiir söyleyen şairlere denir. Geleneğe göre destan anlatırlar.

"Cazgıç Akın"lar: Her dönemde eski bir konuyu yeni döneme uyarlayıp yazan kimselerdir.

²⁶ Gölgeci, Meral; Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK. Yayınları: 625, Ankara 1995, ss. 61-63

²⁷ E. Tursınov; "Kazak Aız Edebiyetin Jasavşalardın Bayırğı Ökilderi", Almatı 1976, ss. 98-99
Arıkan, Metin; Köroğlu'nun Kazak Varyantı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Halk Bilimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1999, C: 1, s. 19

²⁸ E. Tursınov; a.g.e., ss. 100-102
Arıkan, Metin; a.g.e., ss. 20-21

“Kuudul”lar: Destanı jest ve mimiklerle sözle anlatan ve kendi kendilerini yetiştiren özel yetenekleri ve değer yargıları olan komik duygusal kimselerdir.

“Manasçı”lar: Bu konu hakkında daha önce bilgi verilmiştir.²⁹

Epik ürünlerde anlatının kahramanı bol sıfatlı bir şekilde tasvir edilir. Yani kahramanların tanımı olağan üstü ölçülerde ve abartılı bir şekilde tasvir edilerek verilir. Mesela; Dede Korkut kahramanları “Kırk keçi derisinden palto yapılırsa, topuklarına bile gelmeyen” şeklinde tarif edilirler.

Ayrıca epik kahramanlar olayların açık ve geniş mekanda cereyan etmesi nedeniyle bu hayat tarzına uygun olarak fiziki güçleriyle karşımıza çıkarlar. Destan kahramanlarının hemen hemen hepsi olağandan iri boyutlarda bir kılıç darbesiyle kırk kişiyi öldürecek güçte verilirler. Çünkü destanlar dışa dönük, hareketli, savaşların veya çatışmaların toplum dışına yönelik bir dönemin ürünü olup, bu tür hayatın özlemlerini, isteklerini, ihtiyacını ortaya koyarlar.

Destanın bugün bile eski canlılığıyla yaşanmasında, irtical yoluyla anlatıya giren unsurların rolü büyüktür. Çünkü sözlü geleneğimizin her halkası kültürümüzün yaşayan hazineleridir.³⁰

Epik geleneğin destana olan etkisi konu içinde oldukça fazla görünür. Çünkü konu hangi dönemde gerçekleşirse gerçekleşsin belirli bir epik geleneğe bağlı kalır.

Kazak-Kırgız halkının zengin epik eserleri arasında “Kızcibek Destanı” çok önemli bir yer tutmaktadır.

Kırgızlar’ın eski dönemleriyle ilgili destanlardaki kahramanlar sadece halkın gücünden doğmamıştır. Çoğunlukla tarihte yaşamış kişiler olan bu insanları halk daha sonra destanlarında şekillendirerek ve kendilerinden bir şeyler ekleyerek yaratmıştır.

Gerçek bir olaydan doğan Kızcibek Destanı’nın tam olarak ne zaman ortaya çıktığını söylemek zordur. Ancak tahminler 17.-18.yy.da oluştuğu yönündedir.³¹ Çünkü Kızcibek Destanı’nı tarihini anlamamıza yarayan olaylardan biri Kalmuklar’ın Ak Cayık taraflarındaki Şekti toprağını işgal etmesidir. Destanın ikinci bölümü bu

²⁹ Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Oçerkeri, İlim Basması, Kırgız SSR İlimler Akademiyası Tilcana, Adabiyat İnstitutü, Frunze 1988, ss. 30-288-364-365

³⁰ Köse, Nerin; Araştırmalar II, Milli Folklor Yayınları:10, Halk Edebiyatı Dizisi:6, Ankara 1997, s. 13

³¹ Kız Cibek. Kazak Eposu A., 1957, Baatırlar Carı, C: 1, A., 1964
Awezov, Muhtar; Kız Cibek, Kazak Adabiyatının Tarihi, C: 1, A., 1960

savaş zamanına uymaktadır. Cayık'ın etrafında oturan Şektileri bir zamanlar Kalmuklar'ın yönettiği bilinmektedir.³²

Kızıbek Destanı'ndaki epik unsurlar güzel kızın dış görünüşünü değil, iç güzelliğini göstermeye çalışır. Burada eski inançlar, adetler, uygulamalar verilmektedir. Tölögön'ün anne babasının dediğini yapmayı kendi başına uzun bir sefere çıkması, halkın eski adetini bozması olarak sayılır. Soyların ve büyük boyların adetlerine uygun hareket edenler muratlarına ererler. Oysa tek başına hareket edenler mutlaka bir felakete karşılaşırlar. Kahramanlık destanlarında kahraman zorluklar çekse bile sonuçta kazanır. Fakat aşk destanlarında bu kahramanlık unsuru ikinci sraya geçmektedir. Tölögön'ün kendi bağımsızlığı ve bahtı için mücadelesi ön plandadır. Böyle olunca halkından uzak olan insanların sonu hasretlik ve ölümdür. Nitekim Tölögön de babasının bedduasını aldığı için muradına eremiyor ve ölüyor.

Tölögön'ün Ak Cayık'tan memleketine dönüşünde Kızıbek'in kötü bir rüya görmesi ve bu rüyanın gerçekleşeceğini söyleyen satırlar çok güzel ifade edilmiş epik unsurlardır. Ancak Tölögön rüyaya inanmayıp yanına asker almadan gider. Ayrıca anne babası söyleyince değil de kendi istediği zamanda yalnız ve gizlice gitmektedir. Koş Obo kenarında Bekecan ve arkadaşları tarafından öldürülünce Kızıbek'in gördüğü rüyanın gerçek olduğu inancı verilmektedir.³³

Destanın son bölümünde kahramanlık unsurları oldukça fazladır. Sansızbay'ın teke tek savaşta Kalmuk hanı Korun'u öldürmesi ve Cagalmay'a doğru hanın arkasından gelen kalabalık Kalmukları Sırlubay Han'ın veziri Karçıga ve beraberindeki askerlerin savaşta yok etmeleri bunlara güzel örneklerdir.

Yine destanda eski inançlara epik geleneklere, olağanüstü güçlere inanma söz konusudur. Mesela Kalmuk hanı Korun'un attığı okun Sansızbay'ın zırhının beş katını delip, iki kattan geçmemesi kırkların ve olağanüstü güçlerin ona yardım etmesi olarak değerlendirilmektedir. Destanda bu durum şu satırlarla ifade edilmektedir:

³² Awezov, Muhtar; Makaleler, Hazırlayan: Zeyneş İsmail-Ahmet Güngör, Bilig Yayınları, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı, Ankara 1997, s. 203

³³ Berdibayev, Rahman; Kazak Eposu, Kazak SSR. Gılım Baspası, Almatı 1982, ss. 145-152

Ok fırlayıp gitti
Yedi kat zincirin
Beşini delip geçti.
Kalan iki katı
Okluğun oku delmedi
.....
Nasıl kaçıp gideyim?
Kalmuk seni yok etmeden
Yalnızın dostu yüce Tanrı,
Yaradan Tanrım, dostum sensin
Hemen iki elini açtı,
Musa Peygamber yardım et diye,
Atacağım zaman
Er Rüstem, Dastan yardım et,
Kızgın düşmana aldırmadan
Kökçö, Manas siz de yardım edin
Okum Kalmuk' değmeden
Kara toprağa düşme.³⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kızcibek Destanı, Kızcibek ile Tölögön'ün yaptıklarının etrafında teşekkül etmiş aşk unsurunun ön planda olduğu ancak epik ve kahramanlık unsurlarının da oldukça fazla görüldüğü bir destandır.

³⁴ Kızcibek Destanı; Uçkun Mamlekettik Kontserni, Bişkek 1992 (Öskön Çubak'tın varyantı boyunca) ss. 104-105

B. Kırgız Destanları Üzerinde Yapılan Çalışmalar

1. Dışarıda:

20. yüzyıl ortalarına kadar olan zamanda sadece Kırgızistan değil, bütün Türk Dünyası destanları üzerinde yapılan çalışmalar kısıtlı idi. Daha çok yabancı kaynaklardan elde ettiğimiz ve ekseriyeti Manas ve Dede Korkut olmak üzere az sayıda destanla ilgili, bir kısmı da taraflı yayınlardan ibarettir. Ancak 1990 itibarıyla Orta Asya Türkleri ile Türkiye Türkleri'nin yeniden sağladığı ilişkiler sonucunda bu yönde pek çok gelişme sağlanmıştır. Nitekim 1990'a kadar sadece Kırgızlar'ın en büyük destanı Manas üzerinde yapılan çalışmalar giderek diğer Türk boylarının destanlarına da yansımıştır. Bu yolda destan yayınları, metin üzerinde incelemeler, tasnif çalışmaları, çeşitli projeler ve araştırmalara hız verilmiştir.

Şokan Velihanov'un bu alandaki çalışmaları ve Altay, Özbek folkloru hakkındaki değerlendirmeleri son derece dikkat çekicidir. Velihanov'un Manas destanı üzerine yapmış olduğu çalışmalardan ileride ayrıntılı biçimde bahsedeceğiz.

Ş. Velihanov'un Kazak, Kırgız folklorunun kendine has özelliklerini tanıtmaya, halk hayatı ile olan sıkı ilişkisini araştırmaya yönelmesi ilgi çekicidir. O çalışmalarında karşılaştırma yöntemini kullanarak çeşitli boyların folklorundaki benzerliklerin oluş nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Onun için önemli olan Kazak ya da Kırgız destanları ile öteki halkların sözlü edebiyat ürünlerinin ilişkisi, bunların fonksiyonu, gelişim süresi ve bilim alanındaki yeridir.³⁵

Kırgız ve Kazak folkloru üzerine araştırma yapan, çalışmalarıyla dikkat çeken bilim adamlarından birisi de W. Radloff'tur. O, özellikle Türk halk edebiyatı miraslarının karşılaştırılmasında büyük çaba göstermiştir. Radloff'un çalışmaları sayesinde Kırgız halk şiirinin Kazak, Tarançı, Kırım, Osmanlı Türkleri'nin ve Altay ile Sibiry halklarının şiiri ile olan bağlantıları ortaya çıkmış, "Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri" isimli 10 ciltlik çalışması bu alanda önemini bugün bile korumaktadır.

Ayrıca Radloff, Kazak ve Kırgız folklorunu karşılaştırmış, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Kırgızlar'da destanların, Kazaklar'da lirik şiirlerin ve kısa destanların

³⁵Berdibayev, Rahmankul; Kazak Eposu, İlim Bas., Almatı, 1982, ss. 11-12

yaygınlaşmaya başladığını söylemiştir.³⁶

Modern Kırgız edebiyatı 1920'li yıllardan itibaren başlamıştır. Bundan önce ise Kırgızlar zengin bir edebiyat geleneğine sahiptiler. Masallar, mitler, efsaneler, bulmacalar, atasözleri Kırgız folklorunun ilk örnekleridir. Epik eserler arasında kahramanlık destanları ile sosyal hayatı anlatan destanlar oldukça önemlidir. Bu destanlar arasında Er Töştük ve Kocacaş mitolojik bir yapıya sahip olup, eski zamanlardan haber verirler.

Er Töştük, diğer Türk boyları arasında –özellikle Kazaklar ve Altaylar arasında- yaygın bir destandır. Bu destan ilk defa Radloff tarafından 1862'de bir anlatıcıdan derlenmiştir. En yaygın varyantı meşhur manasçı Sayakbay Karayev'e ait olup 1932'de basılmıştır. Bu destanda Er Töştük'ün yer altındaki güçler ile mücadelesi anlatılır.

Kococaş'ta savaşı, iç çatışmaları henüz bilmeyen halkın sakin hayatı anlatılır. Kococaş avcılıkla kabilenin geçimini sağlamaktadır. Bu destan ilk defa 1923'te Sulayman Konokbayev'den derlenmiştir. Alımkul Üsönbayev varyantı 1932'de; Tölömüş Ceentayev varyantı ise 1949'da yayınlanmıştır.

1971'de S. Zakirov'un tasnif ettiği ve destanın asıl kahramanı Bolot'tan derlediği Ak Möör Destanı Bişkek'te (Frunze'de) Kırgız SSR İlimler Akademiyası Fil Canı Adabiyat İnstitutü tarafından bastırılmıştır.

Aynı enstitü Kedeşkan ve Ertabıldı destanlarını 1970 yılında Bişkek'te bastırmıştır.

Cañıl Mırza Destanı kahraman Kırgız kızı Cañıl Mırza'nın yiğitliklerini anlatır. İlk varyantı, Kırgız şairi ve destan anlatıcısı Togolok Moldo'ya ait olup 1954'te çıkar. 1957'de A. Çorobayev; 1967'de ise I. Abdırrahmanav varyantları yayımlanır.

Kurmanbek ve Er Tabıldı destanlarında Kırgızları düşmanlarıyla olan mücadeleleri anlatılır. Kurmanbek Kalmuklar'la mücadele eder. Destanı ilk defa K. Miftakov 1928'de meşhur destan anlatıcısı M. Musulmankulov'dan derlemiştir. Destanın ilk baskısı 1938'de çıkmıştır. Er Tabıldı Destanı ilk defa 1940'ta A. Tınıbekov varyantı esas alınarak basılır.

³⁶ İbrayev, Şakir; "Destanın Yapısı" (Kazak Destanları'nda İnsan, Zaman, Mekan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 1 (Akt.: Doç. Dr. Ali Abbas Çınar)

Sarinci-Bököy, Olcobay İle Kişimcan adlı destanlarda Kırgız tarihinin her dönemindeki sosyal problemler anlatılır. Sarinci-Bököy destanı 1923'te S. Konokbayev, 1958'de M. Satıbaldiyev ile A. Üsonbayev'den derlenmiştir. Sarinci-Bököy ilk defa 1953'te A. Üsonbayev varyantı esas alınarak yayımlanır.

Olcobay ile Kişimcan'da Olcobay ile Kişimcan'ın trajedi ile biten aşkları dile getirilmiştir. Destanın S. Saketayev varyantı 1925-1927'de derlenir. Olcobay ile Kişimcan'ın ilk baskısı 1940'ta A.üsonbayev varyantı esas alınarak yayımlanır.³⁷

1992 yılında Çin'deki Kırgız Türk'ü Özkön Çubaktan tarafından derlenen Kızıcbek Destanı Bişkek'te Memlekettik Konçerni tarafından bastırılmıştır.

Daha sonraki yıllarda Kurmanbek, Teyitbek, Seyitbek "Coodarbeşim" 1997'de, "Sarinci-Bököy" 1998'de, "Kococaş" 1996'da Kırgız Respublicası'nın Uluttuk İlimder Akademiyası Manas Taanu Cana Körköm Madaniyat'tın Uluttuk Borboru'nun El Adabiyatı Seriyası'nda ciltler halinde yayımlanmıştır.

Kırgız Türkleri'nin milli destanı olan Manas, dünya edebiyatının şaheserleri arasında yer almaktadır. Destanda Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek'in kahramanlıklarıyla birlikte Kırgız Türkleri'nin doğum, evlenme, ölüm törenleri, inançları, dünya görüşleri sergilenir.

Kırgız Türkleri'nin bu dünyaca ünlü destanını ilk önce ilim dünyasına tanıtan ve bilgi veren Kırgız-Kazak Türkleri'nden Türkolog, alim Çokan Velihanov olmuştur. Çokan Velihanov'un Manas'dan bahseden bu ilk makalesi, 1861'de "Rus Coğrafya Cemiyeti Yazıları" mecmuasının I., II. ciltlerinde çıkmıştır. Daha sonra 1862'de meşhur Türkolog Radloff, Kırgızlar arasında yaptığı araştırmalar sırasında Isık Köl civarından Manas destanını derlemiş, tesbit ettiği metni bir önsöz ile "Türk Halk Edebiyatı Numuneleri" külliyatının 5. cildinde 1885'de Almanca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır.

Radloff'tan sonra Manas hakkında bilgi vermiş olan kişi L. von Almasy'dir. Almasy yayımladığı makalesinde, Manas'ın yirmi bin, Semetey ve oğlu Seytek'in destanlarının da otuz bin beyitten ibaret olduğunu belirtmiştir.³⁸

³⁷ Kasapoğlu, Çengel Hülya; Kırgız Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:158, seri:1, S: A.31/11, C: 4, Ankara, 1998, ss.368-369

³⁸ L. von Almasy; Der Abschied des Helden Manas von seinem Sohne Semetey "Keleti Szemle, t. XII ss.216-223

Manas destanına dair basılan bu yayınlar arasında Pavet de Courteille'nin Radloff yayımı hakkında yazdığı makaleyi de sayabiliriz.³⁹ Bu makalede Manas destanına dair bir tahlil yapmıştır.⁴⁰

İki ciltlik Manas Ansiklopedia'sı 1995'de Bişkek'te Kırgız Ensiklopedia'sının Baskı Redakçiya'sı "Muras" İlimiy-Propagandalık İşker Dolbooru'nca yayımlanmıştır.

L. Bektenov-T. Bayciyev 1993'te Bişkek'te Kırgız Adabiyatı adlı çalışmayı yayımlamışlardır. T. N. Ömürbekov-T. K. Çorategin Kırgızların Cana Kırgızistandın Cangı Doordogu Tarihi (17.-20.yy.) Bişkek'te 1995'te Kırgız Mamlekettik Uluttuk Üniversitesi Manas 1000. Memlekettik Direkciyası İlimiy Propagandalık "Muras" İşker Dolbooru tarafından basılmıştır.

Kırgızların ünlü dergisi Ala-Too Curnalı bir sayısını Kırgız Ruhu Manas, Adebî İzildöölör, Tabılgalar, Eskerüülör adıyla Bişkek'te 1995 yılında bastırılmıştır.

1998'de Kırgız SSR İlimder Akademiyası İlim Matbaasında "Akındar Çıgarmaçılığın Tarihi'nin Oçerkteri" adıyla Kırgız epik geleneği hakkında bilgi veren bir çalışma yayımlanmıştır.

Manas Destanı "Manas, Kırgız Eli'nin Baatırlık Eposu" adıyla Gılavnaya Redakçiya Bostoçnoy Lıtaratürü tarafından 1990 yılında Moskova'da serinin üçüncü kitabı olarak yayımlanmıştır.

Yine Kırgızistan'da Bişkek'te Keneş Yusupov tarafından düzenlenen dört ciltlik "Kırgızdar" serisi geniş bir Kırgız folklor ansiklopedisidir.

Bütün bunların dışında Orta Asya'daki destan çalışmalarına Muhtar Awezov ile L. Cobolev'in 1939 yılında yayınladıkları "Epos i Folklor Kazakskogo Naroda", Jurnal Literaturnıy Kritik isimli eseri de alabiliriz.

Ayrıca Kırgız Sovyet Ansiklopediası'nın Kırgız İlimleri Akademisi, Frunze, 1978 basımlı üçüncü cildinde Kızıcbek Destanı hakkında bilgi verilmektedir.

2. Bizde:

20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Kırgız folkloru üzerine dışarıda yapılan çalışmaların dışında Türkiye'de de önemli çalışmalar başlamıştır.

³⁹ "Journal Asiatique" t. x. 1887 P. 350-362

⁴⁰ İnan, Abdülkadir; Makaleler ve İncelemeler I, TTK Basımevi, Ankara, 1968, ss.99-100

Özellikle hocam Prof. Dr. Fikret Türkmen'in Orta Asya Cumhuriyetleri'nin edebi ürünlerinin araştırılıp incelenmesi ve Türkiye Türkçesi'ne aktarılması üzerine önemli çalışmaları dikkati çekmektedir.

Türkiye'deki çalışmaları;

1) Kitaplar

2) Makaleler

3) Diğer Yayınlar

şeklinde üç grupta toplayabiliriz.

1) Kitaplar

Bu konuda en başta Prof. Dr. Fikret Türkmen ile Alimcan İnyet Keneş Yusupov'un "Manas Destanı" adlı eserini sayabiliriz. 1995 yılında söz konusu eseri Türkiye Türkçesi'ne aktarmışlardır.

Kırgız Folkloru üzerine önemli araştırma ve incelemeler yapmış bir başka isim Abdülkadir İnan'dır. Abdülkadir İnan'ın "Makaleler ve İncelemeler" adlı eseri, Manas, Dede Korkut başta olmak üzere Türk Dünyası destanları üzerinde çalışılmış engin bir kaynaktır. Eser 1968'de ve 1987'de olmak üzere iki defa basılmış olup, Dede Korkut ve Manas destanlarıyla Türk Dünyası inanç ve pratikleri hakkında detaylı bilgileri içine almaktadır.

Ali Abbas Çınar, Kazak alimi Şakir İbrayev'in "Destan'ın Yapısı" isimli eserini Türkiye Türkçesi'ne aktarmış ve kitap 1998 yılında bastırılmıştır.

Emine Gürsoy-Naskali, Türksoy yayınlarının ilki olarak Radloff'un derlediği Manas Destanı'nı Türkiye Türkçesi'ne aktarmıştır.

Meral Gölgeci, "Bozkırdan Bağımsızlığa Manas" isimli eseri 1995 yılında yayımlanmıştır.

Nerin Köse, Kococaş Destanı'nın Üsönbayev, Konokbayev ve Seentayev varyantlarını Türkiye Türkçesi'ne aktarmış olup başına koyduğu uzun bir inceleme ile 2001'de basılmak üzere hazırlamıştır.

Naciye Yıldız'ın "Kırgız Kültürü ile İlgili Tesbit ve Tahliller" isimli adlı kitabı ise 1995 yılında yayımlanmıştır.

2) Makaleler

Doç. Dr. Nerin Köse'nin Kırgız destanları üzerine önemli incelemeleri ve araştırmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarını özellikle Araştırmalar II. ve Araştırmalar III. isimli eserlerinde toplamıştır.

Nerin Köse'nin yazmış olduğu makaleleri şu şekilde sıralayabiliriz:

“Manas” ile “Kococaş”, “Kızcibek”, “Kurmanbek”, “Seyitbek”, “Ak Möör” Destanları Arasındaki Paralellikler, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2000, C: 6, S: 46

“Kurmanbek ve Seyitbek Destanları”, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2000, C:6, S: 48

“Kırgızlar'dan Bir Destan: Cañgıl Mırza”, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2001, C: 7, S: 49

“Kızcibek Destanı'nın Nogay Varyantı Üzerine”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını, İzmir 1998, S: 2

“Kızcibek Destanı”, Milli Folklor Dergisi, Ankara 1996, S: 31-32

“Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kococaş”, Milli Folklor, Ankara 1999, C: 6, S: 43

Öcal Oğuz, Dede Korkut'un iki hikayesi üzerine (biri Dirse Han ile Boğaç Han) Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı'nı uygulamıştır.

3) Diğer Yayınlar

Kırgız destanları üzerine yapılan çalışmalar sadece kitaplar ve makalelerle sınırlı değildir. Bu alanda yapılan tez çalışmaları ve verilen konferanslar da önemlidir. Önce tezleri gözden geçirelim:

Doç. Dr. Nerin Köse, Kococaş Destanı'nın Alımkul Üsönbayev varyantını Türkiye Türkçesi'ne aktararak doçentlik tezi olarak sunmuştur.

Mehmet Aça, “Türk Dünyası Destanları ve Destancılık Geleneği Üzerinde Genel Bir Değerlendirme” isimli çalışmasında Türk boylarının destanları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Belgin Turgut, 2000 yılında “Sarinci Bököy ve Kedeykan” isimli yüksek lisans tez çalışmasını bitirmiştir.

Elmira Adilbekova, “Koblandı Batır Destanı ile Dede Korkut Arasındaki İlişkiler” isimli doktora tezi çalışmasını 1999 yılında yapmıştır.

Aygerim Diykanbayeva, “Kococaş Destanı’ndaki Şamanistik Unsurlar” isimli yüksek lisans tezini 1999’da tamamlamıştır.

Yine Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsü’nde doktora öğrencisi Mirlan Namatov “Ertabıldı ve Oğuz Destanı” isimli çalışmasını bitirmek üzeredir.

Ayrıca Gazi Üniversitesi’nde bir doktora öğrencisi Seyitbek Destanı üzerinde çalışmaktadır.

Nerin Köse, 6 Haziran 2001’de “ Kırgız Destanları’nın Tasnifi ” konulu bir konferans vermiştir.

C. Kızıcbek Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kızıcbek Destanı ile ilgili çalışmaları da iki grupta inceleyebiliriz:

1. Dışarıda

2. Bizde

1. Dışarıda:

Aslında bir Kazak destanı olması ve elimizdeki varyantın Çin'deki bir Kırgız Türk'nden derlenmesi sebebiyle Kırgızistan'da bugüne kadar çeşitli vesilelerle adı ve yeri belirtilmekten başka hiçbir çalışma yoktur. Bu konuda aşağıya alacaklarımız da Kazakistan'da ve Kırgızistan'da yapılan birkaç kitap ve makale adı olacaktır.

Zeyneş İsmail ile Ahmet Güngör'ün hazırladıkları Muhtar Awezov'un Doğumunun 100. Yılına Armağan Makaleler II isimli eserde sayfa 203-215'de Kızıcbek Destanı'nın konusu ve önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Ali Abbas Çınar'ın Türkçe'ye aktarmış olduğu Milli Folklor Dergisi, Sayı: 26, 1995'de yayımlanan Doç. Dr. Rıza Kıdırbayev'e ait "Kırgız Folkloru" isimli makalede yazarımız, Kızıcbek Destanı'nın baş kahramanı Kızıcbek'ten bahsetmekte, onun dış güzelliği ve ruhi dünyası hakkında bilgi vermektedir.

Şakir İbrayev "Destanın Yapısı" adlı kitabında "Kahramanlık Destanlarının Tarihçesini" ele aldığı I. Bölümde Kazak destanlarını tür bakımından bölümlere ayırmıştır. Kızıcbek Destanı'ndan bahsettiği 14., 15. ve 23. sayfalarda bu destanı lirik-epik eserler içinde ele almıştır.

Ayrıca Kızıcbek Destanı Kazakistan'da film haline getirilmiş, halk tarafından büyük ilgi görmüştür. Bunun yanında tiyatrosu da yazılmıştır.⁴¹

Yine Kızıcbek Destanı'nın zamanı, kahramanları ve konusu hakkında kısa da olsa bilgi elde edebildiğimiz bölümler aşağıda, adı geçen eserlerde yer almaktadır.

Kız Cibek. Kazak Eposu. A., 1957; Baatırlar Carı, I. Cilt, A.1964.

Ewezov, Muhtar; Kız Cibek, Kazak Adabietinin Tarihi, I. Cilt, A,1960.

⁴¹ Kız Cibek. Kazak Eposu. A. 1957; Baatırlar Carı, I. Cilt, A, 1964; Ewezov, Muhtar; Kız Cibek; Kazak Adabietinin Tarihi, I. Cilt, A, 1960

Kırgız Sovyet Ansiklopediası'nın 3. cildi Kırgız İlimleri Akademisi, Frunze, 1978 basımlı 3. cildinde s. 537'de Kızcibek Destanı hakkında bilgi verilmektedir.

2. Bizde:

1) Makaleler

Daha önce de belirttiğim gibi Kırgız destanları üzerine Nerin Köse'nin çok önemli çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalarından bazıları Kızcibek destanı üzerine yazdığı makalelerdir. Araştırmalar II isimli kitabında topladığı bu makaleler şunlardır:

Bir Kırgız-Kazak Destanı: Kızcibek,
Kızcibek Destanı'nın Nogay Varyantı Üzerine,
Kızcibek Destanı, Dede Korkut ve Manas,
Kızcibek Destanı ve Halk Hikayeleri,
Kococaş ve Kızcibek Destanı'ndaki Atasözleri.

2) Diğer Yayınlar

Doç. Dr. Mehmet Aça Bey "Türk Dünyası Destanları ve Destancılık Geleneği Üzerinde Genel Bir Değerlendirme" isimli çalışmasında Kızcibek Destanı'nı sosyal konulu destanlar içine dahil etmiş ve bu destanın Doğu Türkistan'da yaşayan Kırgız Türkleri arasında yaygın olduğunu belirtmiştir.

Yine Doç. Dr. Nerin Köse 6 Haziran 2001'de Kırgız Destanları'nın Tasnifi konulu konferansta mitik, epik ve aşk konulu olarak yaptığı tasnifte Kızcibek Destanı'nı aşk konulu destanlar arasına dahil etmiştir.

D. Kızcibek Destanı'nın Özeti

Çok eski zamanlarda altmış kabileli Alaş'ın Kazak- Kırgız halkının yaşadığı Aydınköl'de Bazarbay isimli çok zengin ama bir o kadar da cimri bir hükümdar vardır. Bazarbay'ın ve eşinin en büyük derdi çocuklarının olmamasıdır. Allah'a sürekli dua ederler ve nihayet Kamkatay elli yaşına gelince onların dileği kabul olur: bir erkek çocukları olur. Onun adını Tölögön koyarlar. On yıl sonra Tanrı onlara bir erkek çocuk daha verir ve onun da adını Sansızbay koyarlar. Oğluna kardeş olunca Bazarbay'ın ve eşinin dünyadaki bütün arzuları gerçekleşmiştir.

Aradan aylar yıllar geçip çocukları büyür. On altı yaşına gelen Tölögön, herkes tarafından beğenilen, fakirlere, yoksullara yardım eden, güçlü, kuvvetli ve yakışıklı bir genç olur. Evlilik çağına gelmiş olan Tölögön, araya Çege'yi koyarak evlenme isteğini ailesine bildirir. Ancak kendi halkından birini beğenmemektedir. Ailesinden izin alarak, güzelliği ve zekası ülkenin sınırlarını aşmış olan Kızcibek'i arayıp bulmaya karar verir. Bu esnada bütün hükümdar ve emir oğulları Kızcibek'le evlenebilmek için Kıtay ülkesine gelmektedirler.

Tölögön pek çok şehir dolaşıp üç aylık yol gittikten sonra nihayet Kızcibek'in bulunduğu Ak Cayık bölgesine ulaşır ve götür görmez birbirlerine aşık olurlar. Bu arada Kızcibek'e aşık olan, kendi memleketinden Bekecan adında bir savaşçı vardır. Kız Tölögön'ü seçince Bekecan Tölögön'e kin güder ve onu öldürmeye karar verir.

Kızcibek ile Tölögön nişanlandıktan bir süre sonra Tölögön, "memleketine gidip ailesini görmek istediğini, onları çok özlediğini" belirterek veda edip, yola çıkar.

Tölögön ailesinin yanından dönerken yolda arkadaşlarıyla beraber tuzak kuran Bekecan onu öldürür. Aradan sekiz yıl geçtikten sonra bunu Kızcibek'e söyler. Bu sekiz yıl boyunca Kızcibek hiç kimseyle evlenmeyip büyük bir sevgi ve sadakatle Tölögön'ü beklemiştir. Tölögön'ün ölüm haberini alınca çok üzülür, ağlar. Kızcibek'in kardeşleri Bekecan'ı öldürür.

Sırlubay Hanlığı'nın düşmanı olan Kalmuk hükümdarı Korun, Sırlubay Han'a kızını vermezse bütün halkını kırıp, yok edeceğini söyleyerek Kızcibek'le evlenmek istediğini belirtir. Mecbur kalan Sırlubay Han Korun'un bu isteğini kabul eder.

Istemeyerek Korun'la evlenmeyi kabul eden Kızcibek, tam düğün esnasında kendisini bulmaya gelen Tölgön'ün kardeşi Sansızbay'la karşılaşınca Korun Han'la evlenmekten vaz geçer. Plan yapıp Korun'un yürük atlarından birini alarak Sansızbay ve Çege ile beraber kaçarlar. Planı anlayan Korun ise peşlerine düşerek onları yakalar. Ancak küçümsediği Sansızbay onu öldürür. Bunun üzerine Kızcibek ve Sansızbay Aydıncöl'e gelerek burada evlenip mutlu olurlar. Bazarbay onlara kırk gün kırk gece düğün yapar.

I. BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ TARİHİ TABAKALAR VE DESTANIN COĞRAFYASI

A. Kızcibek Destanı'ndaki Tarihi Tabakalar

Bilinmektedir ki, hiçbir destan tarih değildir.⁴² Ancak destanların teşekkülünde de görüldüğü üzere bazan eski bir olayın merkezine daha sonraki dönemlerdeki olayların kahramanları, bazan da yeni bir olayın merkezine çok eski bir dönemde yaşamış olan kahramanların oturduğu görülür.⁴³ Yani destanlarda bazen bir dönemin ya da olayın genel tarihi yerine, o dönem ya da olayın söz konusu destandaki tarihi izlerini tesbit edebiliriz.

Bu sebeple bir destanda tesbit edilen tarihi olay ya da kahramanın eş zamanda olmaları her zaman mümkün değildir. Çünkü milletlerin hafızası kendilerinde silinmeyen izler bırakan olay ya da kişileri yepyeni bir döneme oturtabilirler.

Genelde destanlardaki olaylar geçmiş bir zamanda cereyan eder. Toplumsal ilişkiler ve hayat mücadelesi dikkate alındığında ise bu olaylar değişik şekiller alır. Bir başka ifadeyle bu olaylar kahramanın yaptıklarına göre şekillenir ve süslenir. Kırgızlar'ın geçmiş dönemlerini, tarihi olaylarını konu alan destanların tümünde tarihle ilgili bölümler bulunmakta olup, bunlar halkın toplumsal hayatını yansıtmaktadır. Kızcibek Destanı'ndaki tarihi tabakalarda da aynı durum ortaya çıkmakta; destanın temelini gerek Kırgız varyantında gerekse Kazak varyantında Kalmuklarla yapılan savaşların teşkil ettiğini görüyoruz. Destanın başından sonuna kadar gördüğümüz olayların ortaya çıkışına Kırgızlar'ın veya Kazaklar'ın Kalmuklar'la olan siyasi ilişkileri etkili olmuştur. Ayrıca sadece Kızcibek'te değil, diğer destanlarda da yer alan Kırgız-Kalmuk mücadelesinin tarihi temel olmasını, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren en fazla onlarla savaşmalarına ya da kendilerinde en çok iz bırakmalarına bağlıyoruz.

⁴² Evliyaoğlu, Sait; Bozkurt, Şerif; Türk Halk Bilimi, Ankara 1988, s. 35

⁴³ Togan, Zeki Velidi; a.g.e., ss. 4-5

Kızcibek Destanı'ndaki olaylar sadece destandaki kahramanların yaşadığı döneme ait değildir. Bu destanda zaman ve mekan bakımından bu kahramanların hayatının dışına taşan çok geniş bir tarih anlayışı vardır. Bu tarih, kahramanların yaşadığı dönemden çok öncelere ve sonralara uzanan geniş bir yelpaze çizmektedir. Bu sebeple insan hayatının sınırlarını çok aşan bu tarihi, bir milletin tarihi olarak kabul etmemizde hiçbir mahsur yoktur.⁴⁴

Altın Ordu'nun yıkılışı devrinde Nogay boyunun İrtiş'ten Kırıma, Kırım'dan Altay'a durmadan göç ederek hareket halinde bulunması, XVI.-XVIII. asırlarda Kalmuk istilasına karşı savaşlar Orta Türk (Kıpçak grubu) destanlarında derin iz bırakmıştır. Orta Asya Türkleri'nin destanlarının aşağı yukarı hepsinde Nogay'dan, Nogaylı'dan ve Kalmuk savaşlarından bahis vardır.⁴⁵

Nitekim Kızcibek Destanı'nda Kalmuk hanı Korun, Kızcibek kendisiyle evlenmezse bütün halkını yok edeceğini belirtmektedir.

Kızcibek'i vermezse
Sizleri öldüreceğim diyor
.....
Kızımı verirse
Ben önünde düz çökerim
Vermeyeceği doğruysa,
Elimi kaldırım.
Ordunu tahrip edip,
Dere tepe sürerim.⁴⁶

Bunun üzerine Sırlubay Han, Kalmuklar'ın ne kadar acımasız olduklarını, askerlerini, halkını yok edebileceğini bildiği için korku içindedir.

⁴⁴ Adilbekova, Elmira; Koblandı Batır Destanı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir 1999, s. 71

⁴⁵ "Türk Dünyası El Kitabı" C. 1, s. 15

⁴⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 78

On yedi bin askeri
Tahrip edip gitmez mi?
Halkımı bütünüyle yok edip,
Kalmuk helak etmez mi?
Kolunu, bacağına bağlamadan
Başımızı kesmez mi?
.....
Kalmuklar'a direnirsek
Ecel oku bize saplanır.⁴⁷

Bütün bu satırlardan anlaşılacağı üzere Kalmuklar her zaman Kazaklar'ın ve Kırgızlar'ın başına dert olmuşlardır.

Türk tarihinin bilinen eski kavimlerinden biri Kırgız Türkleri'dir. Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Kırgız Türkleri ilk devletini M.Ö.III.asırda kurmuşlardır. Bu ilk Kırgız Devleti'nin adı "Ki-Ku, Kie Ku" idi.Kırgızlar'ın bu devleti kurdukları yıllarda bugünkü Kırgızistan topraklarından Doğu'ya ve Kuzey Doğu'ya doğru uzanan bölgede yaşadıkları anlaşılmaktadır.⁴⁸

Bir müddet sonra bu Kırgız Devleti'nin yıkıldığını ve Kırgızlar'ın Hun İmparatorluğu idaresinde yaşayan ve Töles boyları başta olmak üzere diğer boylarla birlikte "Usun Birliği" içinde yaşadıkları görülmektedir.⁴⁹ Bu boylar birliği Hunlar'ın zayıflaması ile dağılmıştır.

VI.Asrın ikinci yarısında, Kırgız Türkleri'nin Göktürk Hakanlığı'nın idaresinde yaşamıştır. Kırgız Türkleri bir asır kadar Göktürk Hakanlığı idaresinde yaşadıkdan sonra Göktürkler'in duraklama döneminde daha müstakil hareket etmişler, hatta Çin ile ayrı ilişkiler kurmuşlardır.⁵⁰

Kırgızlar II. Göktürk Hakanlığı zamanında yeniden Göktürk idaresine girmiştir. II.Göktürk Devleti'nin duraklama döneminde Kırgızlar yeni kurulan Uygur Hakanlığı'na bağlanmışlardır. Ancak Kırgızlar bundan memnun değildir. Aralarında

⁴⁷ Kızıbecik Destanı; a.g.e., s. 78

⁴⁸ Arat, Reşit Rahmeti; "Kırgızistan" mad. İslam Ansiklopedisi C: VI. s. 740

⁴⁹ Ögel, Bahattin; "İlk Töles Boyları" Belleten S: 48, 1948, s. 795-811

⁵⁰ Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, 2.Baskı, İstanbul 1984, s. 131

yapmış oldukları savaşı Kırgızlar kazanarak Uygur Devleti'nin kuzey tarafını işgal etmişlerdir.⁵¹

XIII.Asrın başlarında Cengiz Han Kırgızlar'ı zorla hakimiyetine sokmuş.1425 yıllarından itibaren Kırgızlar Kazak Türkleri ile birlikte yaşamaya başladılar. Hatta bu yüzden kendilerine Kazak-Kırgızlar denmeye başlamıştır.

Kırgız Türkleri Kazak Türkleri ile beraber bozkırların hakimi olarak XVII.asrın ortalarına kadar huzur içinde yaşamışlardır.Ancak bir süre sonra Moğollar ve Ruslar tehdit etmeye başladılar. Ruslar XVIII. asrın başlarında Kazak-Kırgız bozkırlarına göz diker.Yine bu dönemde Moğolistan'da uzun süredir huzursuzluk içinde bulunan Kalmuk kabilesi Kırgız ve Kazak bozkırlarını hızla işgal etmişlerdir.Bu bir işgal değil, aynı zamanda bir yağma ve katliam hareketidir.Ruslar bu dönemde Kazak ve Kırgız topraklarının bir bölümünü işgal etmişlerdir.⁵²

Kırgız Türkleri'nin bir bölümü 1700 senesinde kurulan Hokand Devleti'nin hakimiyetini kabul eder.Hokand Devleti'ni Türkler kurduğu için de bu iş gönüllü olarak gerçekleşir.⁵³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kızcibek Destanı 17.asırda teşekkül etmiş olup, tarihi tabakasında Kırgız-Kalmuk, Kazak-Kalmuk savaşlarından izler görülmektedir.

⁵¹ Saray, Mehmet; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 199

⁵² Saray, Mehmet; Kazak Türkleri Tarihi, İstanbul 1993

⁵³ Saray, Mehmet; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, s. 201

B. Kızcibek Destanı'nın Coğrafyası

Destanların coğrafyası o anlatının en az tarihi tabakası kadar önem taşımaktadır.Çünkü olayları geçtiği yer bize anlatının teşekkül ettiği ve bir kısmı bugün olmayan yer isimlerini verir.Hatta bazan destandaki tarihi olayların tesbitinde coğrafya önemli bir rol oynamaktadır.Aslında destanların hepsinde vakanın geçtiği yerleri tam olarak belirtmek mümkün değildir.Bir başka ifadeyle kahramanın merkezinde olduğu olayların geçtiği yerleri, yürüdüğü yolları tam olarak harita üzerinde yerleştirmenin imkanı yoktur.Çünkü halkın içindeki büyük olaylara destan nasıl kucak açırsa göçebe halkın ezelden beri göçüp konduğu, yaşadığı yerleri de öyle içine almaktadır.Bu nedenle destandaki yer adlarını olaylara göre genişletmek daha doğru bir yol olacaktır.⁵⁴

Elbette destanın esası, tarihi gerçeğe dayanmasıdır.Çünkü destanı oluşturan durumlarla halkın çevresindeki unsurlarına ad vermesinin doğrudan ilişkisi vardır. Kahramanlık destanlarında yer-su, dağ-taş, yurt-mekan adları realiteye uymazsa, halk için bunların gerçekliği de şüpheye düşer.Bu sebeple tarihi olay ile destan arasındaki zaman birbirinden uzaklaştırılmadan coğrafi adların gerçeğe yakın adlandırılması gerekmektedir.⁵⁵

Kızcibek destanındaki olaylar Kazak ve Kırgız halklarının yaşadıkları Aydınköl, Koş Obo ve Ak Cayık civarında, gerçekte de var olan memleketlerde geçmekte; bu da destandaki olayların tarihi bir temele oturtulmasını kolaylaştırmaktadır.⁵⁶

Nitekim Tölgön'ün ailesi Cagalmay boyundan olup, Aydınköl'de yaşamaktadır.Aydınköl yüksek bir coğrafyadır.Burası sık ormanlarla kaplı, hayvanı bol (aslan, kaplan, geyik, ceylan, ayı gibi) bir alandır.Destanda;

⁵⁴ Adilbekova, Elmira; a.g.e., s. 8

⁵⁵ İbrayev, Şakir; "Destanın Yapısı", Ankara Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998, ss. 134-135 (Akt.:Yar.Doç.Dr. Ali Abbas Çınar)

⁵⁶ Köse, Nerrin; Araştırmalar II., s. 10

Yaşadığı yer Aydınköl,
Epeyce yüksek bir yerd
.....
Üzeri sık tüylü
Gölde yüzen ördeği,
Bir de boz ayısı var,
Görenlerin şaşırıp korktuğu.
Sürüdeki koyunlar gibi sık,
Ak kayınlarla dolu tepesi.
Şırıldayarak akar berrak suyu,
İnsanı şaşırtır nehrin akışı.
Sık ormanlık yeri var,
Avlanan aslanı, kaplanı var,
Bir günlük yerden saldırıp,
Gördüğünü yemek isteyen.
Ayrı ayrı yeri var,
Ak geyik ile ceylanı var,
Kararmış kayın dalları,
Yerin durumu işte böyle.⁵⁷

satırlarıyla verilen Aydınköl, hakkında bugün ne Kazakistan, ne Kırgızistan ne de Orta Asya'da bu isimde bir yer adı yoktur.İhtimal sadece Kızıcbek'te değil, Koblandı Batır, Kambar Batır, Er Tagın başta olmak üzere pek çok Kazak destanında geçtiğine göre bu anlatıda da yer alması ancak epik gelenek içinde değerlendirilebilecek bir durumdur.Bu da milli destanların ortak özelliklerinden sadece biri olabilir. Destandaki Aydınköl'ün, olayların geçtiği bölgeye bakarak büyük bir iç deniz, Hazar Denizi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak gerçekte aynı coğrafyada bulunan ufak göllerden biri olabileceğini de gözden uzak tutmamalıdır.

⁵⁷ Kızıcbek Destanı; a.g.e., ss. 4-5

Destanda Aydınköl dışında kahramanın kız aramak için dolaştığı, çeşitli maceralar yaşadığı daha değişik mekanlar da mevcuttur. Bunlardan bazıları Ak Cayık yaylası ve Koş Obo civarındadır.

Koş Obo bugün Kazakistan'ın kuzey tarafında Kökşetav civarındaki bir göl olup, bugün orada iki dağ arasında iki yazıtın olduğu bilinmektedir.

Kızıcbek Destanı'nda Koş Obo'nun kazların yaşadığı bir göl olduğu, etrafının kuş uçmaz, kervan geçmez, kırk günde geçilen bir çöl olduğundan bahsedilmektedir. Burada çok fazla ölüm olayları gerçekleşmekte, bir fili gömecek derecede kum yağmaktadır. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Koş Obo denilen göl imiş,

O kazların yaylakları.

Uçtukları an imiş,

Oraya ulaşmak için.

.....

Kuş uçmaz, kervan geçmez

Kırk günlük çölü geçmek istedi.

Aydınköl ile Cayık'ın

Arasında var idi

Atın geçemediği çöl diye.

.....

O çölde sürekli görülen

Ölüm vakaları az değil,

Hafifçe rüzgar esse,

Gökten kum yağar.

Bir anda fil bile olsa

Hiçbiri kalmayıp gömülür.⁵⁸

Kazak varyantında ise Muhtar Awezov Koş Obo'dan şu şekilde bahsetmekte-

⁵⁸ Kızıcbek Destanı; a.g.e., ss. 63-106

dir. Destanda, Karadeniz kıyılarında yaşayan Jagalbaylıların memleketi ile Jayık'ın çevresinde yaşayan Şektilerin arasındaki yüz günlük çöl, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yer olarak betimleniyor. Hırsızların, eşkiyaların yaşadığı bu çöl Kosova'dır ve burası Tölegen'in en acımasız dilsiz düşmanıdır.⁵⁹

Kızcibek ve ailesinin yaşadığı Ak Cayık bölgesine gelince...Bugün Kazak ülkesi sınırları içinde yer almakta olup, Ural Nehri olarak bilinen ancak uzunca bir süre Ak Cayık (Kırgız varyantında), Yayık (Nogay varyantında), Jayık (Kazak varyantında) denilen Ural Dağlarından doğup Hazar Denizi'ne dökülen bir akarsudur. Bu akarsu bölgesi 16.yy.'ın ikinci yarısında Nogaylar zamanında imparatorluk sınırları içinde Küçük Nogay Topluluğunun hakimiyetindeydi.⁶⁰

Destanlardaki coğrafya anlatının her varyantı ve her versiyonu ile de büyük bir uyum gösterir. Nitekim, Kızcibek Destanı'nın Nogay versiyonunda olayların bir kısmı bugün Ural Nehri olarak bilinen ancak uzunca bir süre Yayık denilen, Hazar Denizi'ne dökülen bir akarsuyun olduğu yerde; vakanın büyük bir bölümü ise Nogay ili denilen bölgede cereyan eder. Anlaşılacağı üzere Ak Yayık ve Nogay İli destanda ayrı iki memleket olarak düşünülmektedir. Destanda İdil'in doğusunda kalan bölgede yaşayan ve Kazan'ı ele geçirmelerinden sonra Rus hakimiyetini kabul eden Büyük Nogay Topluluğu'nun "Sırlubay Hanlığı"nı; Yayık ve Emba akarsuları tarafında yaşayan ve Rus hakimiyetini kabul etmeyip Tuna Nehri ve Kuban Havzası'na kadar inenlerin ise "Küçük Nogay Topluluğu"nu ifade ettikleri düşünülmektedir.⁶¹

Yine Nogay varyantına göre Sırlubay Hanlığı'nın "Az Nogaylı Eli'ndeki Yagalıbaylı Bölgesi'nde bulunan Ak Teñgiz gibi Köl" çevresinde yaşadıkları söylenmekte olup, Azak Denizi ile Karadeniz arasında yer alan, Azak Denizi'nin Kuban'dan başlayıp Kerç'e kadar olan kısmın kara taraflarındaki topraklarda olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü Büyük Nogay Topluluğu'nun Kazan'ın Ruslar tarafından işgaliyle onların siyasetini benimsemesi üzerine ihtilafa düşen Küçük Nogay Topluluğu'na

⁵⁹ Awezov, Muhtar; a.g.e. , s. 204

⁶⁰ Gürun, Kamuran; "Türkler ve Türk Devletleri Tarihi", Bilgi Yayınevi, Ankara 1984, s. 562
Köse, Nerin; Araştırmalar II, a.g.e. , s. 16

⁶¹ Köse, Nerin; (Kızcibek Destanının Nogay Varyantı Üzerine), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi II, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ege Üniversitesi Yayını, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir 1998, ss. 243-244

Kırım Hanlığı tarafından Azak Denizi çevresinde ve Kuban boylarında bir yurt tahsis edilmiştir.⁶²

Orta Asya'nın en eski kavimlerinden biri olan Kırgızlar Çin'den Roma'ya, Tyan-Şan'dan Hindistan'a giden ticaret yollarının merkezi durumundaki Tanrı Dağları'nın doğusundan Tannu-Ola'ya, Baykal Gölü'nden Doğu Türkistan'a, Yenisey Nehri'nden Tanrı Dağları'nın batısına kadarki geniş coğrafyada yaşamışlardır.⁶³

Kırgızlar'ın IV.yy.'da Tanrı Dağları'nın batı eteklerinde bugünkü Kırgızistan topraklarında oldukları tesbit edilen ve Tanrı Dağlarıyla Tannu-Ola Dağları çevresine gelmeden önce Batı Sibirya'da Yenisey Irmağı civarında yaşadıkları ve "Kızıl Türkler" adıyla da anılan bir gurubun VI.yy.'da Doğu Türkistan ile Baykal Gölü arasında Hakas adıyla bir devlet kurdukları bilinmektedir.⁶⁴

Destandaki coğrafya bazen halkın göçebe hayatlarında konaklamak için tercih ettikleri yerleri yansıtır. Bu bakımdan Kızıcbek Destanı'ndaki göllerin ve dağların aynı yerde bulunması dikkat çekicidir. Destanda:

Aydınköl ile Ak Cayık

.....

Yetmiş günlük yol idi.

Onun pek çok yeri

Ot bitmeyen çöl idi.

Orta yeri bakımlı,

Koş Obo denilen göl idi.

.....

Ak Cayık denilen yaylalarında

Bir müddet konakladığını

Koş Obo denilen göllerinin

Hepsini anlatıp.⁶⁵

⁶² Gürun, Kamuran; a.g.e. , ss. 538-544

Köse, Nerin; Araştırmalar II, s. 17

⁶³ Bektenov, Z.-T.Bayciev; "Kırgız Adabiyatı", Bişkek-Mektep 1993, ss. 22-23-29

⁶⁴ Gürun, Kamuran; a.g.e., ss. 206-207

⁶⁵ Kızıcbek Destanı; a.g.e., ss. 20-58-59

satırlarında da görüldüğü gibi bu durum oldukça açık ifade edilmiştir. Söz konusu edilen yayla ile göl, çöl ile bakımlı alan gibi destanın geçtiği coğrafya özellikleri hakkında gerekli bilgi elde edilmektedir.

Bazan da destanlarda olayların geçtiği coğrafyanın o toplumun hayat tarzına yönelik ifadelerle ya da çeşitli zaman kavramlarıyla tanıtıldığı da olur. Mesela:

Gördükleri pek çok köy,
Hayvan otlatılacak mera idi.
Kızay Kazak halkı idi,
Koş Obo'nun kenarıydı,
Elli günde ulaşırdı
Öbür tarafına düşman.
Bu yeri görmeyen
Çok kişi şaşırıyor.
Her türlü hayvanı var
Porsuk ile kurdu.
Hazırlanmış buğra gibi
Sabana koşulacak öküzleri.
Kavak uzunluğunda yılanları var,
Bir günlük yoldan bile görünen,
Ansızın insanı sarsa
Korkudan öldürürdü.
Göge uzanan ardıcı
Altmış kulaç boyundaydı.
Duyanı şaşırtırdı
Bu uçsuz bucaksız bozkır.⁶⁶

Kızıbec Destanı'nın teşekkül ettiği geniş coğrafyayı ve bu coğrafyanın özelliklerini bize vermesi açısından bu satırlar dikkate değerdir.

⁶⁶ Kızıbec Destanı; a.g.e., s. 21

Görüldüğü üzere destanda yer alan Koş Obo, Ak Cayık ve Aydınköl (Hazar Denizi) bugün aynı veya farklı adlarla Kazakistan coğrafyasında yer alan bölgelerdir. Destanın coğrafi tabakasını oluşturan bu durum bize anlatıdaki aşk olayının geçmişte gerçekte de yaşanmış olabileceği ihtimalini vermektedir. Ancak destanların teşekkülündeki eski bir olaya yeni bir kahraman, yeni bir olaya eski bir kahramanı oturtma meselesini gözden uzak tutmamak gerekir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kızıcbek Destanı'nın coğrafyası destandaki tarihi olaylar, o olayların içinde yer alan kahramanlarla karışmış durumdadır.

Destanda sözü edilen boy veya grupların yaşadıkları hayat tarzının izleri yanısıra farklı anlatımların yaygın olduğu coğrafi bölgeye ait yerlerin olabileceği de göz önünde tutulursa Kızıcbek Destanı'nın coğrafyasının ne kadar çeşitli ve geniş mekanlar olacağı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

II. BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ KAHRAMANLAR VE ÖZELLİKLERİ

A. Destanın Asıl Kahramanı: Kızcibek

1. Fiziki Yönü

Anlatı türleri yaşadıkları devrin sosyal, siyasal, tarihi, dini vb. özelliklerini, kısacası o topluluğun kültürünü aksettirir. Bir yerde içinde yaşanan hayat tarzını da ortaya koyan sözlü türlerimizin söz konusu hayat tarzının doğurduğu ve toplumun ihtiyaçlarına, beklentilerine cevap verecek olan insan tipini yaratmasından ve yaşatmasından daha tabii bir şey olamaz.⁶⁷

Hareketin temel teşkil ettiği, avcılık ve akıncılığın hakim olduğu konar göçer hayatın zorunlu kıldığı “erkek gibi güçlü, cesur, iradeli, at binip kılıç kullanan” kadın tipi Türk kültürünün önemli hususlarından biridir.⁶⁸

Destanımıza adını veren Kızcibek de destanın diğer erkek kahramanları gibi ata binip kılıç kullanmakta usta bir cengaverdir. Mesela;

Göçte atına binsem diye
Tulparlığını bilsem diye,
Kızlarla yarışıp,
Eğlenceye katılsam diye.⁶⁹

Manas Destanı’nda Manas’ın eşi Kankey de aynı özelliklere sahip olup, seçilmiş yürük atlara binen, yanından gümüş hançerini eksik etmeyen, gözü pek, zırhını giyip meydana çıkmaktan geri kalmayan yiğit bir kadındır.

Yani yurtlarında göçebe bir hayat yaşayan kadınlar da erkekler gibi buldukları çevrenin şartlarına uyarak erkeğiyle birlikte her yerde hazır bulunmuş, at binip kılıç kullanarak dışi bir bahadır kimliğine bürünmüştür.

Anlatı türlerimizde kadınlar sadece bu vasıflarıyla değil, anne, ocağın sahibi ve yürekli bir asker olarak da karşımıza çıkarlar.⁷⁰

⁶⁷ Köse, Nerin; Araştırmalar III, Milli Folklor Yayınları:1, Halk Dizisi:7, Ankara 1998, s. 158

⁶⁸ Köse, Nerin; Araştırmalar II, ss. 25-26

⁶⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 92

⁷⁰ Doç.Dr.Raise Kızırbayeva; Aktaran: Ali Abbas Çınar, Milli Folklor Dergisi, S: 26, 1995, s.44

Nitekim, Kızcibek kendini istemeye gelen Tölögön'ün rakibi Bekecan'a kafa tutar, çekip gitmesini yoksa onu öldüreceğini söyler:

Karanlıkta gelinecek kadar
Ben dul bir kadın değilim
Sağ esen haldeyken
Atının başını geri döndür.⁷¹

Destanlarda kadın kahramanlar güzellikleriyle de göz kamaştırırlar. Ancak bu güzellik bazen yaşanan hayata ya da uzak varlıklara benzetilerek tasvir edilir. Nitekim incelemekte olduğumuz Kızcibek Destanı'nda Kızcibek o kadar güzel bir kızdır ki tıpkı bir zühre yıldızıdır ve bu özelliğiyle ay ve güneşe denk tutulmuştur:

Görünüşü zühre yıldızı gibi
Parlayarak yanan meşale imiş
Ay ile güneş de ona denk.⁷²

Kızcibek öyle bir güzel kızdır ki dünyada eşi benzeri yoktur. Teni bembeyaz, yıldızdan parlaktır:

Cibek ismindeki tek kızı
Yıldızdan parlak imiş.
Dünyada yokmuş benzeri,
Ak mendilden beyaz teninin.⁷³

O kadar ki, Kızcibek Tölögön'ün kardeşi Sansızbay ile karşılaşınca Sansızbay yengesinin güzelliği karşısında çok şaşırır ve aklı başından gider. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

⁷¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 70

⁷² Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 60

⁷³ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 59

Şaşırarak durakladı
Sabah yıldızı
Gibiydi Cibek.
Doğrusunu söylersek Cibek'in
İçtiği su neredeyse boğazından görüntüyordu.
Tam bin kız içinden
O hemen tanınırdı.
Sağ şakağında var imiş
Sadece bir tek ak perçem.

.....
Ayın ondördü gibi
Kendi ondört yaşında
Elbisesi parlıyor
Saçında incisi var
Gonca ağızlı, ahı gözlü
Pırıl pırıl temiz yüzlü
Tögöbay yüzünü görüp,
Aklı başından gitti kalakaldı.

.....
Bunu alan her insan
Muradına ermiş olur.
Bununla hayatı birleşirse
Yeniden doğmuş olur.⁷⁴

2. Sosyal Yönü

Bu bakımdan değerlendirecek olursak Kızcibek, çok güzel, gösterişli bir annenin tek kızıdır. Tölogön göçte önce bu gösterişli, gelinden kızıdan güzel kadınla karşılaşılıyor. Kızcibek'in annesi destanda şöyle ifade edilmektedir:

⁷⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 39-86

Gösterişli bir baybiçe
Geliyordu salınarak.
Gelinden kızıdan güzel imiş
Yaşlanmış olsa da.⁷⁵

Kızcibek'in anne ve babası soylu kişilerdir. Nitekim babası Sırlubay çok zengin bir Kızay hükümdarıdır:

Doğmuştu Kızcibek
Bahsettiğimiz güzelden.
Sırlubay onun babası
Kızay denilen kabileden.⁷⁶

Ancak destanda annesinin adı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Destanımıza adını veren Kızcibek ailesinin en küçük çocuğu olup, -çünkü evlendiğinde ondört yaşındadır- onun dışında altı yiğit erkek kardeşi daha vardır:

Kayın baban Sırlubay'ın
Endişesi yok, gönlü rahat.
Altı yiğit oğlu var.⁷⁷

Kızcibek bir alp kadındır. Soylu, asil ve bir o kadar da fedakardır. Milletine ve ailesine duyduğu sevgi onun özelliklerinden sadece bir kaçıdır. Törelere son derece bağlı, geleneksel Türk kadını temsil etmektedir. Öyle ki babasının isteği üzerine, halkına zarar gelmemesi için düşmanları Kalmuk hükümdarı Korun Han'la evlenmeyi bile kabul eder:

⁷⁵Kızcibek Destanı; a.g.e., s.32

⁷⁶Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 33

⁷⁷Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 53

Çare var mı ne yapayım?
Hepinize kurban olayım,
Ben üzüntülüym, Yurdumuzu yakıp yıkmasın
Kalmuk'a denk olamaz
Dört avuç halkımız.⁷⁸

Kızcibek ayrıca son derece cömert, dulu, yetimi, yoksulu düşünen bir kahramandır. Ailesine ait olan malları, mülkleri yoksullara karşılık beklemeden dağıtır:

Otlağa sığmayan taşan
Sayısız hayvan toplayalım
Yetime, dula, güçsüze
Yoksula, düşküne, malsıza
Sadaka, zekat verelim.⁷⁹

3. Psikolojik Yönü

Destanlarda karşımıza çıkan kadın tipleri evine, eşine ya da sevgilisine bağlı sadık, fedakar, namus timsali varlıklardır.

Nitekim Kızcibek kısa bir süre evli kaldığı Tölgön'e öyle bağlıdır ki aradan sekiz yıl geçip Tölgön dönmemesine rağmen onu beklemeye devam etmektedir. Kendisini istemeye gelen hiç kimseyi kabul etmez:

Onun için sekiz yıl değil,
Seksen yıl bile beklerim.
.....
Bu zavallı kız da olsa
Tölgön'ün ruhuna
Sekiz yıl saygı gösterdi.

⁷⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 79

⁷⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 56

.....

Şimdi bile aklında
Tölgön'ün hayali.
Cibek'in içinde
Hala arzusu var.⁸⁰

Destan kahramanının sevgilisi ya da nişanlısı olan genç kızlar, aşkları uğruna canlarını vermekten çekinmezler. Mesela Kızcibek Tölgön'ün ölümü üzerine ölmeyi istemektedir. Bunun için de Tanrı'ya dua eder:

Tölgön senin ardından
Tanrım beni de almadı.
Cibek'i de alıp götürsen
Hiç bitmiyor arzusu.⁸¹

Kızcibek fiziki bakımdan çok güzel olduğu kadar aynı zamanda da nazlı, asil ve soylu bir kadındır da:

Sağ esen misin?
Nazlı, güzel Cibekcan.

.....

Ak Cayık'ın asili
Yeleği altın düğmeli.

.....

Nazlı kızın gönlünü alıp
Sen ona yardım et.⁸²

Kızcibek'in gerektiğinde çok kızgın ve sinirli bir kahraman olduğunu da belirtelim. Mesela; Tölgön'ün yıllarca gelmemesi üzerine kendisini istemeye gelen Bekecan'a sinirlenip onu kovar. Söz konusu olay destanda şu satırlarla anlatılır.

⁸⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 71-72-80

⁸¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 81

⁸² Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 83-90

Kimsesiz denilen işte sensin,
Soyu bozuk yapışkan kul.
Karanlıkta gelinecek kadar
Ben dul bir kadın değilim.
Sağ esen haldeyken
Atının başını geri döndür.

.....

Benden ümidin kesilsin
Seni ciddiye almıyorum.

.....

Cibek'ten öfkeli söz duyup,
Soyu bozuk diye duyup,
Şaşırıp kalan Bekecan.⁸³

Kızcibek güzelliğinin ve alp kadın özelliklerinin yanında ayrıca son derece akıllı ve kurnaz bir kadındır. Nitekim Tölögön'ün ölümü üzerine kayın biraderi Sansızbay kendini istemek için gelince Kızcibek Kalmuk hanı Korun'la evlenmekten vaz geçer ve Korun Han'ın güçlü, yürük atlarından birini alıp Sansızbay'la kaçmak için plan yapar. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Atının birini isterim
Yarın göçte bineyim diye.
Kara yürük ata binip,
Hanlığını bulurum diye.
Köyümü yurdumu değiştirip,
Sonra seninle evlenirim diye.
Aldatarak Korun'un
Atını almayı ne yapayım?⁸⁴

⁸³ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 70-71

⁸⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 88

Kızcibek kendisine atı vermek istemeyen Korun'a karşı son derece akıllıca davranarak atını vermesini sağlar:

İlgilendiğin ben Cibek
Bir at kadar yok muyum?
Başka yerden kız aldın da
Ben önünü kestim mi?
Bir günlük yola
Atını kıyamıyorsun.⁸⁵

Bunun üzerine Korun atını verir ancak o anda Kızcibek'le gelmektedir. Kızcibek onu geri döndürmek için yine akıllıca davranır.

Halktan arlanıp utanmaz
Kısrağı kovalayan aygır gibi
Han başın ile koşup,
Nasıl takip edersin?
Atının başını çekiver,
Zararın bize dokunmasın.
Kızla damat birlikte gitmez,
Halkımın adeti var.
Utanmaz damat diye
Kötü söz söylerler.⁸⁶

Bilindiği üzere anlatı türlerimizin kadın kahramanlarının kendi sevdiğiyle kendini sevenin dahil olduğu bir aşk üçgeni içinde bulunduğu durumlar az değildir.⁸⁷ Nitekim incelemekte olduğumuz destanda Kızcibek'in Tölogön ve Bekecan arasında kaldığını ancak Tölogön'ü seçtiğini görüyoruz.

⁸⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 92

⁸⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 94

⁸⁷ Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 42

Kızcibek Tölögön'ün ölüm haberi üzerine günlerce yas tutar. Hatta acısından ağlayıp kendini duvarlara vurup bayılır:

Hıçkırarak ağlayıp Kızcibek
Kafasını duvara vurup
Acı çekip o miskinin
Yüzünü tırmalayıp
Derin bir nefes alıp, bayılır.⁸⁸

Kızcibek'in uzağı gören biri olduğu, onun görmüş olduğu rüyadan ve bu rüyadan ötürü hissettiklerinden dolayı Tölögön'ü uyarmasından kolayca anlaşılır. Nitekim ailesinin yanına dönmek isteyen Tölögön'ü gitmemesi için uyarır. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Sözümü dinlerse Tölögön
Atına eyer koymasın,
Köyüne geri gitmesin,
Eyerini çok yüklemesin,
Memleketine geri gitmesin.
Giderse iyi olmaz.⁸⁹

Kısacası destanımıza adını veren Kızcibek, dış güzelliği, zengin ruh dünyası ve savaşçı yapısıyla halkın ideal dünya görüşünü yansıtmaktadır.

⁸⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 72

⁸⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 56

B. Kızcibek Destanı'ndaki Diğer Kahramanlar

1. Tölögön

Bilindiği üzere insan topluluklarının üzerinde yaşadıkları coğrafyanın kültürüne olan tesiri büyüktür. Bu sebeple bitki örtüsü, denizler, madenler vb. şartlar insanların yerleşme ve göç hareketleri, hukuki ve dini davranışları, hayat tarzı kısacası kültürleriyle yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle kültürlerin ortaya çıkmasına sebep olan bu tabii şartların söz konusu hayat tarzına ayak uydurmaya çalışan insan tipini zorunlu kılar.⁹⁰

Destanlardaki insan tipi alıp tipidir. Bu alplerde aranılan en önemli özellik ise kahramanlıktır. Bu kahramanlar çok çetin insanlar olup genelde mübalağalıdır. Yemeleri, içmeleri, uyumaları, savaşmaları hep insan üstü özellik gösterir.⁹¹

Kızcibek Destanı'nın önemli kahramanlarından biri olan Tölögön de göçebe hayat tarzının ihtiyaç ve beklentilerini bünyesinde barındıran bir alptir.

Tölögön'ün annesinin adı Kamkatay, babasının adı Bazarbay olup bir hükümdar oğludur. Annesi elli babası ise altmış yaşındayken dünyaya gelmiştir.

Epik ürünlerin en önemli özelliklerinden birisi de “zamanın hızlı bir tempo ile geçmesi”dir. Kuvvetin hareket haline geldiği bu zaman kavramındaki hızın sebebi yiğitlik idealidir. Önemli olan çocuğun büyümesindeki teferruat değil, büyüme şeklidir. O da konar göçer, at sürüleri güderek yaşayan Türk toplumunun hayat tarzına uygun şekilde, olağandan hızlı ve farklı olarak geçer.⁹² En güzel örneğini Oğuz Destanı'nda gördüğümüz Oğuz, çocukluk diye bir şey tanımaz. Doğduktan sonra anasının sütünü bir büyüyerek ata biner, avlanır.⁹³

Aynı olmasa da benzer bir durumla Kızcibek Destanı'nda Tölögön'de de karşılaşırız. Mesela Tölögön daha bir aylıkken yemek yer. Annesi hastalanmasın diye

⁹⁰ Kaplan, Mehmet; “Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3” (Tip Tahlilleri), Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s. 13

Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 158

⁹¹ Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Ankara 1958, s. 28

⁹² Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 13-15

⁹³ Atsız, Nihal; a.g.e., ss. 18-19

Kaplan, Mehmet; a.g.e., s. 14

onun aşına bir aylıkken altın koyup pişirir ve destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Hastalanmasın diye
Kutsal ışığı gören Tölögön'ün
Bir aylıkken yemeğine
Altın koyup pişirmiş.⁹⁴

Tölögön'ün daha çocukluğundan itibaren yiğit olacağı bellidir. O herkes tarafından sevilen, boylu poslu, güçlü kuvvetli, akıllı, halk arasında sözü geçen biridir. Eşi benzeri bulunmayan, çolpan yıldızına benzetilmektedir:

Tölögön ne kadar yiğitmiş,
Buna dikkat edelim.
Tölögön'ü beğeniyor,
Genci ile yaşlısı.
Herkes onu seviyor
Kırmızı küçük burnunu.
Büyüdükçe daha heybetli
Güçlü geniş omuzlu.
Yüzünde yoktur sarılık
Daima akıllıca konuşur,
Halkı arasında sözü geçer,
Huyu güzel, terbiyeli
Kim olabilir senin eşin?
Göz alıcı çolpan yıldızı gibi
Yaratmış seni Tanrım.
.....
Al yanaklı, güzel
Ay gibi yüzüne nur yağıp

⁹⁴ Kızıcbek Destanı; a.g.e., s. 5

Yiğit oldu Tölögön
Altın kemeri kuşanıp.
Bakarsan hiçbir eksigi yok,
Endamlı, boylu poslu.⁹⁵

Tölögön fiziki özellikleriyle epik bir kahramanda bulunması gereken bütün vasıfları bünyesinde toplamaktadır. Öyle ki üç aylık tehlikeli bir yola tek başına (Kızcibek'in uyarmasına rağmen) gider. Bu üç aylık yolu bir ayda geçerek memleketine döner. Destanda:

Sadece at ile yola gidip
Yükü olmadan rahatça
Öncekinden de hızlı idi.
Köyüne geldi bir ayda
Öncekinden de hızlı idi.⁹⁶

satırlarıyla verilen bu durum, onun olağanüstü kuvvetli bir insan olduğunu göstermeye yeterlidir.

Anlatı türlerimizde kahramanlar bazen insan dışındaki varlıklarla da konuşurlar. Bunun en güzel örnekleri Kerem ile Aslı, Leyla ile Mecnun hikayelerinde görülmektedir. Nitekim Kerem avcılarının kovaladığı ceylana, turnalara, Kızılırmak'a, Karadağ'a hitaben şiirler söyler; Mecnun ise çöldeki hayvanlarla Leyla'ya haber gönderir.⁹⁷

Aynı durumla Kızcibek Destanı'nda da karşılaşırız. Tölögön Kızcibek'le evlenip ailesinin yanına dönerken sarp geçitte pusu kuran rakibi Bekecan tarafından vurulunca havada uçan altı kazla Kızcibek'e haber gönderir. Destanda:

Havalanıp uçan altı kaz
Kuğu boyunlu, uzun başlı

⁹⁵ Kızcibek Destanı, a.g.e., s. 10

⁹⁶ Kızcibek Destanı, a.g.e., s. 58

⁹⁷ Alptekin, Ali Berat; Halk Hikayelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları/228, Kaynak Eserler/47, I. Baskı, Ankara 1997, s. 22

Konayım dersen buraya in
İşte göl, işte saz.
Babamın bedduası deyip,
Zavallı başım çölde kaldı,
İşte böyle arzusu gerçekleşti.
Aşık olan iki genç,
Suçsuz yere beni öldüren
Bekecan'ın bağı taş!
Ak Cayık'ta kaynım var
Onlar şimdi habersiz.
Kazlar bir haber verin,
Karalar içindeki asil yarım
Kızcibek'e söyleyin.⁹⁸

kazlarla konuşması bu satırlarla ifade ediliyor.

Bütün bu özelliklerinin yanında Tölgön, ailesine, soyuna son derece düşkün biridir. Annesini, babasını ve kardeşini özlediği için aşık olduğu Kızcibek'in yanından bütün uyarılarına rağmen ayrılır. Çünkü ailesinin yerini hiçbir şey tutmamaktadır. Hele kardeşine duyduğu sevgi bir başkadır:

Hiçbir şey tutmaz
Anne ile babanın yerini
Allah ölümden korusun
İkisi de yaşlıdır.
.....
İkisi kucaklaşıp
Boynundan sarılıp, öpüp

⁹⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 68

İki kardeş kahrolup,
Hıçkırarak ağlarlar.⁹⁹

Ayrıca Tölögön aşkı ve sevdiği kadına verdiği yemin uğruna ölümü bile göze alıp, babasının lanetine rağmen Ak Cayık'a doğru yola koyulur. Nitekim destandaki şu satırlar onun sözüne ne kadar sadık ve güvenilir biri olduğunu göstermektedir:

Ben ata binip giderim
Çare var mı ki gün bitip
Ecelim yettiyse öleyim.
Allah beladan korursa
Kızcibek'imi göreyim.
Peri kızı gibi Cibek'in
Varıp yüzünden öpeyim.

.....

Tek başına ayrıldı
Kaz ile yarışıp gider
Ölümü düşünmeden.

.....

Sözümü tutamazsam
Bende yüz kalır mı ki?
El ele verip sözleştiğim
Vaadim boşa gitmesin.
Erkek değil kadınmış diye,
Beni rezil etmesin.¹⁰⁰

Tölögön iyi eğitilmiş, terbiyeli bir gençtir. Terbiyesi gereği, ailesine evlenmek istediğini açıkça belirtememektedir. Bu sebeple seksen yigidin reisi olan Çege'ye isteğini anlatır ve annesiyle babasına durumu aktarması için aracı olarak yollar:

⁹⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 57-65

¹⁰⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 61-64-65

Tölögön bilmez bu işi
Kanı kaynar şeker gibi.

.....
Beni evlendirin diye
Anasına babasına söyleyemez.

.....
Anne ile babaya
Beni evlendirin diye
Söylemek zor bir işti.
Araya koyup birini
Söyletmek uygun idi.
Seksen yiğidi yöneten
Çege adlı biri idi.
Bana elçi oluver dedi
Babam ile anneme.¹⁰¹

Bütün bu özelliklerinin yanında Tölögön son derece cömert bir kahramandır.
Malını mülkünü yoksullara, dula yetime verir; ancak karşılığında hiçbir şey talep etmez.

Altınla gümüşle
Ceplerini doldurup,
Dulu, yetimi ve garibi
Yoksulluktan kurtarıp,
Fakir kimse bırakmadı.¹⁰²

Sonuç olarak diyebiliriz ki Tölögön hem fiziki hem de psikolojik özellikleriyle alp tipinin bütün özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Onun ailesine olan bağlılığı, akıllı ve sağ duyu sahibi olması yanında eşine büyük değer vermesi dikkate değer özelliklerinden sadece birkaçıdır.

¹⁰¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 11

¹⁰² Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 10

2. Sansızbay

Kızcibek Destanı'ndaki Sansızbay Tölögön'ün kardeşi olup, babaları han olan Bazarbay ile Kamkatay'ın ikinci oğullarıdır. Bazarbay ile Kamkatay "Tölögön'e bir kardeş versin yüce Tanrı" diye uzun süre dua ederler. Nihayet Kamkatay altmış yaşına gelince Sansızbay doğar.

Tölögön'e bir arkadaş
Versin yüce Tanrı diye
Dua etti bir zaman.
Altmışa yaklaşınca annesi
Kardeşi Sansızbay doğdu.¹⁰³

Sansızbay görünüş olarak Tölögön'e o kadar çok benzemektedir ki Kızcibek Tölögön'ün ölümünden sonra onunla karşılaşınca, Tölögön canlı mı diye bir an ürpererek bakar. Destanda bu satırlar şöyle ifade edilmektedir:

Ürpererek baktı Cibek
Tölögön'üm canlı mı diye.
.....
Tölögön'ün derisini
Yüzüp içini mi doldurmuş?
Yoksa Tölögön ölmeyip,
Kendisi mi gelmiş?
Kardeş kardeşe bu kadar
Benzer mi? diye şaşırıldı.¹⁰⁴

Sansızbay fiziki benzerliğinin yanında yiğit olarak da Tölögön'e benzemek-

¹⁰³ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 6

¹⁰⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 86

tedir. Öyle ki ağabeyi yıllarca geri dönmeyince, küçük olmasına rağmen babasından izin alıp onu aramaya gider:

Ortası yedi kat zincirli
Okluğunu boynuna asıp,
Şimşiri koyup koynuna
Hazırlıklarını tamamladı.

.....

Git dersin yalnız gideyim,
Şerefi ele alayım,
Ben evde başı eğik durup,
Ne elde edeceğim?¹⁰⁵

Sansızbay Kalmuk hanı Korun'la karşılaşınca Korun onu küçümser, kendine denk görmez. Oysa Sansızbay ona kafa tutacak hatta sonunda onu yenecektir. Destanda;

Korun gücüne güvenip,
Gürleyip de yüz çeviriyorsun.
Sansızbay denilen benim
Ben de sein kadar yiğidim.
Korkup da kaçmam,
Düşman her yandan kuşatsa da.
Bana değer vermiyorsun,
Öleceğini bilmiyorsun.

.....

Kızcibek'i sana bırakıp,
Arkama bakmadan kaçıp gitmem.

.....

Çevik bir yiğit olduğundan,

¹⁰⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 74-75

Hızlıca yakaladığı,
Oku okluğa koyuşu
Göz açıp kapayınca kadardı.
Nasıl kaçıp gideyim?
Kalmuk seni yok etmeden.
.....
Hanın boynu kesilip,
Dağ gibi büyük Korun
Kendini kaybedip yuvarlandı.¹⁰⁶

şeklinde yer alan bu satırlar Sansızbay'ın gücünü ve kendine olan güvenini yeterince göstermektedir.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi destanlarda aile sevgisi son derece önemlidir. Sansızbay da ağabeyi Tölögön'e çok düşkün biridir. Onun ağabeyi Ak Cayık'a Kızcibek'in yanına döneceği zaman birbirlerine sarılıp ağlamalarının sebebi budur:

İkisi kucaklaşıp
Boynundan sarılıp öpüp,
İki kardeş kahrolup,
Hıçkırarak ağlarlar.
Senin sadakan olayım diye
Sansızbay durmadan çırpınır.
Öz kardeşten ayrılıp,
Ben evde nasıl durayım?¹⁰⁷

Ocağın sürekli tütmesi, oğul olmadığı taktirde erkek kardeşin görevidir. Bu sebeple kardeşi ölünce o, ailenin bütün fertlerine ve mallarına sahip çıkacak; her şey ondan sorulacaktır.¹⁰⁸ Nitekim Sansızbay da bu yolda ağabeyine verdiği sözü yerine getirmeye çalışır. Onun vasiyetini yerine getirip yengesiyle evlenir:

¹⁰⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 103-105

¹⁰⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 65-73

¹⁰⁸ Köse, Nerin; Araştırmalar II, s. 83

Abimden kalan hatıram,
İpektendir yeleğin
Evlenmeden dul kalan hatıram,
Vadideki kamışsın .
Atıp nasıl giderim?
Su kenarındaki sazımsın
Sana bakmadan ne yaparım?
Ağabeyimden kalan dul kadını
Almadan nasıl giderim?¹⁰⁹

3. Bazarbay

Aydınköl'de yaşayan Kazak-Kırgız ülkesinin hükümdarı olan Bazarbay, altmış yaşına gelmiş, hesapsız malı mülkü, mücevherleri, atları olan ancak adını sürdürecektir bir çocuğu olmadığı için mutsuz bir hükümdardır. Bu nedenle sıkıntısı günden güne artmaktadır:

Altmış yaşına geldiğinde
Allah vermemişti muradını.
Bir çocuk sesi duyamadı,
Arttı onun sıkıntısı.¹¹⁰

Çocuk sahibi olmak için sürekli eşiyle Tanrı'ya dua ederler ve Tanrı onların dualarını kabul ederek bir erkek çocuk verir ve Bazarbay çok sevinir:

Allah yalvarışını duyarak
İşlerini yoluna koydu.

¹⁰⁹ Kızıçibek Destanı; a.g.e., s. 87

¹¹⁰ Kızıçibek Destanı; a.g.e., s. 5

Tam o sırada “baybiçenin”
Erkek çocuğu doğdu.¹¹¹

Daha sonra ikinci oğlu Sansızbay dünyaya gelir. Çocuğuna kardeş olunca Bazarbay’ın ve eşinin içi rahat eder. Çok sevinirler. Çünkü Bazarbay’ın dilediği her şey gerçekleşmiştir.

Çocuğuna kardeş olunca
İç i rahat etti,
Dilediği her şey gerçekleşti.¹¹²

Bazarbay malı mülkü, hayvanı, mücevherleri hesapsız bir zengindir:

O halkın içinde
Bazarbay isimli zengini var.
Saymakla bitmez
Bazarbay’ın malları.
Taylarla beraber
Atları rahat dolaşır
.....

Ondan başka sayısız
Altın, gümüş, mücevher
Hazine dolusu som altın
Tarladaki taşlar gibi.
.....

Yaşına girmiş taylağı
Fazla değil bin tane.
Kalan malın hesabını
Şimdi kimse bilemez.¹¹³

¹¹¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 5

¹¹² Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 6

¹¹³ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 4

Bu kadar zengin biri olmasına rağmen Bazarbay, bir o kadar da cimri biridir. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Zenginliği arttıkça
Cimriliği de arttı.¹¹⁴

Kız aramak için giden oğlu Tölögön geri döndüğünde büyük bir mutluluk duyar:

Babası ile kardeşi
Ondan daha fazla sevinir.
Sarı keçiyi yakalatıp,
Bekletip kurban kesti.¹¹⁵

Anlatı türlerinde kahramanlar tarafından yapılan dua ve beddualar mutlaka gerçekleşmektedir.¹¹⁶ Aynı durumla Kızcibek Destanı'nda da karşılaşmaktayız. Nitekim Tölögön Ak Cayık'a Kızcibek'in yanına tekrar gitmek istediğinde babası Bazarbay, yalnız gitmemesini ve zamanın uygun olmadığını belirtir. Çünkü yolda düşmanlarıyla karşılaşabileceğini düşünür. Tölögön sözünü dinlemeyince ona çok sinirlenir, lanette bulunur ve oğlu ölür:

Acımadan lanetledi
Sözümü dinlemiyorsun diye,
Söylemediği kalmadı.
.....
Beğenmeyip baba ocağını
Ak Cayık'a gidip yerleşirsin.
Yaramaz bir çocuk gibi,

¹¹⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 5

¹¹⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 58

¹¹⁶ Alptekin, Ali Berat; a.g.e., s. 24

Niye sözümü dinlemezsın?
Dünyanın sonu gelmiş olmalı ki,
Babasını çocuk yönetiyor.
Beni kaale almıyorsun,
Tabanı yarılmış kız gibi
Vadide felaket olup,
Başına kıtlık gelsin.
Kin besleyen Bekecan
Seni taşa tutup öldürsün.
Karnını yarıp, gözünü oyup,
Akbabalar zevkle yesin.
Kalın diye verdiği cambılar
Ok olup sana sapsın.
Ateş düşüp giysine
Cesedin kömür olsun.¹¹⁷

Tölogön babasının lanetinden sonra kardeşiyle konuşup evden ayrılınca, Bazarbay ve eşi Kamkatay ondan yıllarca haber alamayıp üzülür ve özlemeye başlarlar. Hatta üzüntüsünden güçsüz kalıp Bazarbay'ın eli ayağı tutmaz olur:

Seneler geçtikçe dayanamaz
Arkası yok, içi kor olan
Kamkatay ile Bazarbay.
Güçsüz kalıp gidemez
Tölogön'ün yüzünden,
Eli ayağı tutmaz.
Ağlayıp durup yürüyemeyip
Eşiğe bile çıkamaz.¹¹⁸

¹¹⁷ Kızıbek Destanı; a.g.e., s. 62

¹¹⁸ Kızıbek Destanı; a.g.e., s. 72

Bazarbay oğlundan haber alamayınca lanetlediği için pişman olur, uykuları kaçır. Hatta ölmeyi bile düşünür:

Öleyim dese yer sert,
Kendi mezarını kendi kazamaz.
İhtiyar pişman olup ağlar
Evinde rahat yatamaz,
Bedduası ona zor gelip.
.....
Çaresiz hastalığa
Yakalandı Bazarbay.¹¹⁹

Destanın sonunda Sansızbay ağabeyinin dul eşiyle geri dönünce Bazarbay oğlu Tölögön'ün öldüğünü duyup yine çok üzülür. Bedduasından dolayı çok pişman olur ve eşiyle dövünmeye başlarlar:

Çocuğu yeni ölmüş gibi
Onu şimdi gömmüş gibi,
Saçlarını, sakallarını yoldular.
Yolmakla yetinmeyip,
Sonra çırpınıp durdular.
Lanetlediği oğlu Tölök'ün
Şimdi değerini anladı.¹²⁰

Bazarbay üzüntüsü sona erince küçük oğlu Sansızbay ile gelini Kızcibek'i evlendirmek için halka haber salıp kırk gün kırk gece toy verir.

¹¹⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 73

¹²⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 115

4. Sırlubay

Destanda Kızıcbek'in babası olarak karşımıza çıkan Sırlubay'ın Kazaklar'ın Kıtay boyunun hanı olduğunu görmekteyiz.

Sırlubay onun babası
Kızay denilen kabileden.¹²¹

Kazak-Kırgız töresine göre evlilik yaşına gelen kız damattan kalın almadan ve ailesinden izin istemeden evlenmemektedir.¹²² Nitekim incelemekte olduğumuz Kızıcbek Destanı'nda Sırlubay Han'a Kızıcbek'in kaçtığına dair yalan haber iletince çok sinirlenir ve kızını kaçırın kişiyi yakalatmak üzere askerlerini gönderir. Destandaki:

Kızım kaçmış gidiyor diye
Sırlubay Han'a iletildi
Öfkelenip Sırlubay
Hiddetle fırladı.
Kızımın örtülü yüzünü
Göç üstünde kim açtı?
Namusunu yok edip
Tepeye ulaşmasını kim engelledi?¹²³

bu satırlar Sırlubay Han'ın tepkisini göstermektedir.

Türk gelenek ve göreneklerine göre uzaktan gelen misafire saygı gösterip, ikramda bulunmak çok önemlidir. Nitekim Tölgön Kızıcbek'e olan aşkını anlatmak ve gerçeği söylemek üzere Sırlubay Han'a gelir. Han, Tölgön'ün selamını saygıyla alıp, gerçeği öğrendikten sonra onu Mekke'den gelen bir misafir gibi ağırlar:

¹²¹ Kızıcbek Destanı; a.g.e., s. 33

¹²² "Kazak Düğünü" Türkiye Türkçesi'ne Aktaran: Nerin Köse, Milli Folklor Yayınları:13, Folklor Dizisi:3, Ankara 2000, s.16-17

¹²³ Kızıcbek Destanı; a.g.e., s. 42

Selam alıp Sırlubay

Tölogön'e baktı.

.....

Saygıyla eve soktu

Mekke'den gelen misafir gibi,

Saygıyla itibar gösterdi.

.....

Misafirine koyun kesip,

Önüne kuyruk yağı koyup,

Böyle ikramda bulundu.

Süslenmiş ak çadırda

Rahatça yatıp dinlendi.

Sırlubay işte böyle

Hürmet gösterdi bir zaman.¹²⁴

Pek çok destanda karşımıza çıkan ve destanın asıl tabakasını oluşturan Kırgız-Kalmuk, Kazak-Kalmuk, Nogay-Kalmuk savaşları Kızcibek Destanı'nda da karşımıza çıkıyor. Nitekim Kazaklar'ı canlarından bezdiren akınlar karşısında Sırlubay Han Kalmuk hükümdarı olan Korun'dan korkmuştur. Korun Han'ın tehditleri karşısında önce karşı çıksa da sonradan kızı Kızcibek'in onunla evlenmesine izin verir. Çünkü halkını ve askerlerini Kalmuk Hanı Korun'dan korumak zorundadır. Nitekim Korun;

Kızcibek'i vermezse

Sizleri öldüreceğim, diyor,

.....

Ordunu tahrip edip

Dere tepe sürerim.¹²⁵

¹²⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 46

¹²⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 78

deyince, Sırlubay Han halkını toplar ve onlara danışır.Sonuçta çaresiz bir halde tek çözümün Kızcibek'i onunla evlendirmek olduğuna karar verir:

Sırlubay halkını toplayıp,
Ne yapacağız diye danıştı.
On yedi bin askeri
Tahrip edip gitmez mi?
Halkımı bütünüyle yok edip,
Kalmuk helak etmez mi?
Kolunu bacağını bağlamadan
Başımızı kesmez mi?
Ondan sonra düşünüp,
Geçmişimizi hatırlayalım.
Kalmukları aldatıp durup,
Başka hiçbir çare yok.
Mızrağı, süngüyü eline alıp,
Kaçırıp çıkaracak pehlivan yok.
Kalmuklar'a direnirsek,
Ecel oku bize saplanır.
Ondan sonra Kalmuk'a
Vermemenin yolu yok.
Konuşma bitince Cibek'i
Verecek olur Kalmuk'a.¹²⁶

5. Kamkatay

Destanlarda ve halk hikayelerinde genellikle sadece baba çeşitli özellikleriyle verilir, anne onun etrafında bazan çok silik, bazan da değişik yönleriyle tanıtılır. Bu tanıtımda annenin ikinci planda yer alması hem anlatının yapısıyla, hem de Türk aile

¹²⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 78

tipiyle ilgilidir.¹²⁷

Nitekim incelemekte olduğumuz Kızcibek Destanı'nda Tölögön'ün annesi olarak karşımıza çıkan Kamkatay'la ilgili çok fazla bilgi yoktur. Destanın sadece bir iki yerinde ondan bahsedildiğini görüyoruz. Kamkatay ilerlemiş yaşına rağmen çocuk sahibi olamamış, bunun için de sürekli Tanrı'ya dua eden, evlat özlemiyle yanıp tutuşan bir kadındır:

Onun eşi Kamkatay,
Elli yaşına gelmişti.
Allah yalvarışını duyarak,
İşlerini yoluna koydu.
Tam o sırada baybiçenin
Erkek çocuğu doğdu.¹²⁸

Kamkatay fizik olarak boylu poslu, yapılı, gösterişli bir kadındır. Yüzünde temiz bir ifade vardır. Kolundaki sarı altın bileziği ise hiç çıkarmaz. Destanda;

Heybetli, gösterişli biri idi
Yüzü temiz bembeyazdı.
Altın bileziği
Bileğinde sapsarı.¹²⁹

şeklinde verilen bu durumun yanı sıra o çok akıllı, görmüş geçirmiş, acele karar vermeyen, delikanlı oğlunun gençlik isteklerini anlamaya çalışan, başkasına sır vermeyip kimseye laf söyletmeyen bir kadındır. Mesela Tölögön evlenme niyetini belirtmek için Çege'yi ailesine gönderince annesinin tavrı şöyle olmuştur:

¹²⁷ Ekici, Metin; Dede Korkut Hikayelerinin Etkisiyle Teşekkül Eden Halk Hikayeleri, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S:101, Türk Halk Hikayeleri Dizisi, S:6, Ankara 1995, s. 13

¹²⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 5

¹²⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 14

Beyden cevap gelmeden
Baybiçe çıktı yan taraftan.
Hareketli biri idi,
Yerinde duramayan.
Başkasına sır vermez,
Kimseye laf söyletmez.
Varı yoğu iki oğlandı.
Başka çocuk doğurmayan,
Kimseyi önemsemeyen,
Kamkatay sözüne başladı.

.....

İşte şimdi dinleyin

Baybiçenin sözlerini:

-Aaa! Yavrum Çege gelmiş

“Şumkar”a bağ takmış,

Tulpara çul örtmüş.

Güzel olur diyerek

Beğenip kendi seçmiş.

“Akılsız baş olmaz,

Kirpiksiz kaş olmaz.”

“Dişi çıkmış çocuğa

Aş çiğneyip vermek olmaz.”

Bizim üstün gördüğümüz kızları

Oğlum Tölögön beğenmiyor.

Sırma saçlı kız bulsak

O gönlünden keli geçirir.

Beğenip sülün tutsak,

O perde ayaklı kaz düşünür.

Düşünmekten yaşlandık

O başka düşünüyor.

Onu azarlamam,

Gereksiz söz söylemem.

.....

Yaratan Tanrı yardım edip,

Başını beladan korusun.

Dilerim Allah'tan,

Sana versin yaşımı.¹³⁰

şeklinde yer alan satırlar onun akıllı, güzel konuşan, oğluna saygılı ve sevgi dolu bir kadın olduğunu göstermektedir.

Kamkatay tam bir Türk annesidir de. Çocukları doyunca doyar, sevinince sevinir. Nitekim Tölgön Kızcibek'le nişanlanıp ailesinin yanına özlediği için dönünce Kamkatay bir çocuk gibi sevinir, mutlu olur:

Kavuştuğuna inanamaz,
Yetmiş yaşındaki Kamkatay,
Yedi yaşındaki çocuk gibi
O da koşturup gider.¹³¹

6. Bekecan

Bilindiği üzere anlatı türlerinin kahramanıolan genç kız sevgisine ve sevgilisine sonuna kadar sadakatla bağlıdır. Ancak söz konusu genç kızın anlatının kahramanı olan delikanlıdan başka biri de sevebilir. Mesela Kızcibek Destanı'nda destanın asıl kahramanlarından Tölgön'ün baş düşmanı Bekecan, Kızcibek'e aşık ancak ona ulaşamayan, hain, kurnaz ve Tölgön'e kin güden bir kişidir.

Nitekim daha önceden Kızcibek'te gözü olduğu için Tölgön'le Kızcibek nişanlanınca Tölgön'e tuzak kurup öldürmek üzere plan yapar. Ak Cayık geçidinde Tölgön memleketinden dönerken arkadaşları ile onun önünü keser ve üstündeki bütün kıyafetleri çıkardıktan sonra onu öldürür. Destanda bu olay şöyle ifade edilmektedir:

¹³⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 14

¹³¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 58

Gizlenip bekleyen Bekecan
Dosdoğru giden Tököm'ün
Karşısına çıkıvermiş.
Sarışın kıymetli baş
Tam göğsünden vuruldu.
Attan düşüp yığıldı.

.....

Annesini alacakmış gibi Bekecan,
Şimdi burnu havaya kalktı.
Cibek'i hemen alacakmış gibi
Yüzü sevinçle parladı.
Ölüp kalası Tököm'ün
Heybesindeki altına
Razı oldu hepsi
Bununla da yetinmeyip,
Kıyafetini de çıkarıp aldılar.
Hiç insaf göstermeden
Çırılçıplak soydular.¹³²

Bekecan Tölögön'ü öldürdüğünü sekiz yıl boyunca hiç kimseye söylemez.
Çünkü Sırlubay Han'dan korkmaktadır. Ancak Kızcibek'le evlenmenin çaresini
bulamayınca sonunda bunu açıklamaya karar verir:

Hanından korkup da
Konuşmadan beklediler.
.....
Bekleyen Bekecan
Gerçeği söylemeden,
Kızcibek'i almanın
Hiç bir çaresini bulamadan,

¹³² Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 66-67

Aradan kaç yıl geçti.
Kızcibek'i alamıyor.
.....
İstemekle elde edilmiyor
Sonunda çare bulamadı.
Söyleyeyim diye düşündü.
Geceleyin hareket etti.
Kızıl atı eyerleyip,
Görünmeden hemen geçti.
Bekçi ile gitti
Cibek'in karşısına gelip.¹³³

Ancak Kızcibek'e gidince yine yalan söyleyip, Tölögön'ü kötüler, onu sevdiğini söyleyip nişanlanmak istediğini belirtir. Fakat Kızcibek kendisini reddedince sinirlenip Tölögön'ü öldürdüğünü ifade eder. Destanda:

Serseri Tölögön
Sekiz yıl oldu gelmedi.
O seni aklına getirip,
Bir daha haber vermedi.
.....
Yalnız kimsesiz atlının
O sözü yalan çıktı.
İçim yanıp tutuşur
Ben seni seviyorum.
.....
Söylediklerimi iyice dinlersen,
Yarın küpe takayım.
.....
Cibek'ten öfkeli söz duyup,

¹³³ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 67-69

Soyu bozuk diye duyup,
Şaşırıp kalan Bekecan'ın
Nefesi kesilip, sapsarı oldu.

.....

Şimdi açıkça söyleyeyim
Sözlerinle kalbimi kırıyorsun.
Öldürdüğüm doğru ise
Niye söyleyeyim ki ben?

.....

Kendi halkını küçük görüp
Bir yolcuya inanma.
Tam alnından vururum,
Tek başına geleni.
Namazı da ulaşmaz
Molla ile şeyhe.
Tölgön şehit olmuş
Koş Obo'nun kenarında.
Öleli sekiz yıl oldu.
Sen kimi bekliyorsun?¹³⁴

şeklinde yer alan bu satırlar Bekecan'ın sinsisi, yalancı kişiliğini yeterince ortaya koymaktadır.

Destanlarımızın hemen hepsinde hain ve kötü adamlar, yaptıklarının cezasını mutlaka görürler.¹³⁵ Hatta bazen bu yüzden hayatlarını kaybettikleri de olur. Nitekim Bekecan Tölgön'ü öldürdüğünü söyledikten sonra Kızcibek'in altı erkek kardeşi tarafından öldürülür:

Sırlubay'ın altı oğlu
Bir nefeste öldürüp bıraktılar.¹³⁶

¹³⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 71

¹³⁵ Köse, Nerin; "Sürmeli Bey Hikayesi", Milli Folklor Yayınları:7, Halk Edebiyatı Dizisi: 3, Ankara 1996, s. 20

¹³⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 72

Görüldüğü üzere Bekecan'ın anlatıdaki yeri “sevgililerin birbirlerine kavuşmasındaki geciktirmeyi ve anlatının genişlemesini” sağlamaktadır.

7. Korun

Kızcibek Destanı'nda kahramana düşman halkların bir kısmını (daha önce de belirttiğimiz gibi) Kalmuklar teşkil etmektedir ve Kalmuk'ların başında Korun Han vardır. Korun yiğit olmayan, yanındakilere adil davranmayan, halkın gözünde adaletsiz, kendi menfaatlerini düşünen biri olarak geçmektedir.

Korun Han (Bekecan gibi) destanda asıl kahramanların karşısında bulunmaktadır ve zorba, isteklerini tehdit yoluyla gerçekleştirmeye çalışan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim güzelliği bütün dünyaya yayılmış olan, ancak Tölgön'ün ölümü üzerine kimseyle evlenmek istemeyen Kızcibek'le halkını öldürürüm diye tehdit ederek evlenmek ister. Destanda;

Pehlivanlarını öldürüp yıkarım,

Kızlarını kadın yaparım.

Cayık'ın başından başlayıp,

Sonundan çıkarım.

Sırlubay cesaretin varsa,

Bu ateşe dayanacak,

Aklına başka şey gelmesin

Söylediğimi yaparım.

Halkını yok ederim,

Hayallerini yıkarım.

Şimdi ne yapar eder alırım,

Sürüp gelen intikamımı.

.....

Kızcibek'i vermezse,

Sizleri öldüreceğim diyor.

Tanrın ile işim yok,

Dininizden olayım mı?
Kızını verirse
Ben önünde diz çökerim.
Vermeyeceği doğruysa
Elimi kaldırım.
Ordunu tahrip edip,
Dere tepe sürerim.¹³⁷

şeklinde verilen bu durum, Korun'un ne kadar zorba ve kötü niyetli biri olduğunu göstermeye yeterlidir.

Korun Han son derece zengin biri olup bir o kadar da cimridir. Ancak Kızci-bek'le evlenmek için sayısız mal, mülk, altın vermeye razı olur:

Esirgemiyorum ben senden
Atı değil, altın tahtımı bile.
Kalın olarak hepsini vereceğim,
Hazine dolusu altınımı.¹³⁸

Korun han kendini çok güçlü görüp, karşısındaki insanları sürekli küçümseyen, aşağılayan bir kahramandır. Mesela Kızci-bek'le beraber kaçmakta olan Sansızbay'ı yakalamış ve onu "çocuk" olarak niteleyip küçümsemiştir:

Eline okluğu almışsın,
Baban keklük mi?
Niye tören yaptın?
Kadınımı kaçırıp.
Yumruğum kadar çocuksun,
Yumruk atsam ölüp kalırsın.
Kadınım ile atımı

¹³⁷ Kızci-bek Destanı; a.g.e., ss. 76-78

¹³⁸ Kızci-bek Destanı; a.g.e., s. 93

Nereye alıp gidiyorsun?
Vuruşacağım düşman sen değilsin.
Ben Korun dengin değilim,
Savaşacağım düşman sen değilsin,
Oynayacağın çocuk ben değilim.
Seni doğrasam olmazsın,
Kasabın kestiği et kadar.
Sen benim için bir bitsin
Bite de kılıç çekeyim mi?¹³⁹

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi anlatı türlerinin hemen hepsinde hain ve kötü adamlar yaptıklarının cezasını mutlaka görürler. Sonuçta Korun Han da yaptıklarını hayatıyla ödeyecek, Sansızbay onu öldürecektir.

Hanın boynu kesilip,
Dağ gibi büyük Korun
Kendini kaybedip yuvarlandı.
Baltası parlayıp,
Bedeni cansız kalıp,
Başı küt diye yere düştü.
Er Çege başını kesti.¹⁴⁰

8. Çege

Kızcibek Destanı'nda Tölögön'e yol gösteren gerektiğinde akıl veren, iki şahıs vardır. Bunlardan birisi Çege, diğeri ise Karçıga'dır.

Çege Bazarbay'ın yanında çalışan ve onun seksen yiğidinin başkanı olan, güzel ve etkili konuşan biridir:

¹³⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 103

¹⁴⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 105

Seksen yiğidi yöneten
Çege adlı biri idi.
Hem konuşkan, hem etkili
Halk ile konuşacak olsa.¹⁴¹

Türk töresine göre ailenin küçükleri her isteklerini direk olarak büyüklerine söyleyemezler. Böyle durumlarda söz konusu kişi arkadaşlarından, akrabalarından kendisine en yakın olanı ya da sözünün geçeceği inandığı birini aracı koyar. Kızcibek Destanı'nda da bu böyledir. Nitekim evlilik çağına gelen Tölgön bu isteğini ailesine söyleyemez. Güzel ve etkili konuşan Çege'yi aracı olarak ailesine gönderir. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Anne ile babaya
Beni evlendirin diye
Söylemek zor bir işti.
Araya kotup birini
Söyletmek uygun idi.
.....
Kimseye söz söyletmeyen
Kimseyi beğenmeyen Tölgön,
Çege'ye sözünü söylemiş.
Bana elçi oluver dedi
Babam ile anneme.
Çocukları delikanlı oldu,
Hiç kimse bekar kalmaz.
.....
Çege sözünü sakınmadan
Yerinde konuşmuştu.
Doğru idi her sözü
Her şeyi açık seçik,

¹⁴¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 11

Söylüyordu sırayla,
Sakınmadan sözünü.¹⁴²

Çege sadece Tölögön'e değil, aynı zamanda kardeşi Sansızbay'a da yardım eder ve Sansızbay ağabeyini aramaya Çege ile beraber gider. Korun'la mücadelesi esnasında Sansızbay onun çok yardımını görür:

Git dersin yalnız gideyim,
Şerefi ele alayım.
Ben evde başı eğik durup,
Ne elde edeceğim?
Dünyayı beraber dolaşıp,
Hizmetine gireyim.
Bu sözü söyleyip Er Çege.
.....
Dağ gibi büyük Korun
Kendini kaybedip yuvarlandı.
.....
Başı küt diye yere düştü
Er Çege başını kesti
Çocuktan önce ulaşır.¹⁴³

9. Karçıga

Karçıga Sırlubay'ın veziri, yardımcısıdır. Destanda bu durum şu satırlarla verilmektedir:

Dinlersen haberimi
Söyleyeyim kim olduğumu.
Keçi eti yemeyen,

¹⁴² Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 11-12

¹⁴³ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 75-105

Halk içindeki istikrarımı
Han tahtında oturup,
Halkı idare eden hanlığımı,
Yavrum, beyim duy dinle,
Benim vezirlik devrimi.
Sırlubay canımız olur.¹⁴⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi Karçıga, Tölögön'ün yanında bulunan, ona yol gösteren diğer bir kahramandır. Hatta Karçıga, Kızcibek ile Tölögön'ün tanışmalarında ve evlenmelerinde ara buluculuk yapmaktadır:

Senin örfüne uyarak
Halk göçmektedir aşağıdan.
Şimdi göç zamanıdır,
Daima yukarı gitmelisin.
Hanın kızı Cibek'i
İşte bu göçte göstereyim,
Muradına erdireyim.
Ecel gelip de ölmezsem,
Hevesin kursağında kalmaz.

.....
Bir yiğit alıp geldim,
Ak Cayık'a hayat verecek.
Ortaya çık Cibekcan
Merak etme
Gençken hoşuna gitmiş,
Cagalmay'a han olan
Baştan beri şöhreti duyulmuş,
Bazarbay'ın oğlu.
Başımı geriye çevirme

¹⁴⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 26

Kızcibek buna baksana.
Hayatın onunla birleşirse,
Hiç kimsenin derdi kalmaz.¹⁴⁵

Karçığa ayrıca akıllı ve bir o kadar da kurnaz biridir. Zaten Kızcibek ile sansızbay kaçıp Korun Han da askerleri ile onları aramaya başlayınca Karçığa Korun'un askerlerini çölde bırakır. Destanda bu olay şöyle ifade edilmektedir:

Askerlerin ardından gideceğim,
Hiçbir tarafa dağıtmadan,
Korun'un askerlerini bırakmadan,
Hepsini bağlayacağım.

.....
Atın bile geçemeyeceği bu kum,
Bütün askerlerin ağzına doldu.
Utanmaz Karçığa,
Karınca sürüsü gibi bunca askeri
İşte böyle aldattı.¹⁴⁶

Karçığa aynı zamanda yiğit, cesur bir kahramandır ve Kızcibek ile Sansızbay'ı Korun'dan kurtarmak için elinden geleni yapmaya kararlıdır:

Korun Han'ın peşine
Hemen şimdi düşelim.
Yalnız kalan Kalmuk'un
Boynunu piliç gibi koparalım.
Biz yirmi o yalnız.
Şimdi biz az değiliz.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 28-36

¹⁴⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 109

¹⁴⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 110

Görüldüğü üzere Kızıcbek Destanı'ndaki gerek asıl gerekse yardımcı kahra-
manların hepsi de destan türünün ortaya çıkmasına sebep olan hayat tarzına ve bu hayat
tarzının belirlediği ihtiyaçlara cevap verecek niteliktedir.

III. BÖLÜM

KIZCİBEK DESTANINDAKİ EPİK UNSURLAR

1. Çocuksuzluk Motifi

Sözlü geleneğimizin en belirgin motiflerinden birisi çocuksuzluk motifidir ve Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarının anlatı geleneklerinde, halk hikayelerinde, türkülerinde, atasözü ve deyimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Anlatının daha başında destan kahramanının hangi özelliklerle karşımıza çıkacağını gösteren bu husus destanın ilerleyen bölümlerinde kahramanın göstereceği olağanüstülüklerle bir zemin hazırlar. Yaşları hayli ilerlemiş olup hesapsız malı mülkü olan karı koca soyunun ve mal varlığının devamlılığını sağlamak için bir erkek evlat hasretiyle yanıp tutuşmaktadırlar. Bu nedenle çocuk sahibi olmak için dua etme, türbe ziyareti, aç doyurup çıplak giydirme, kurban kesme gibi çeşitli yollara başvurduklarını görüyoruz. Bazen bu ihtiyar ana babanın çocuksuzluğunu hızır ya da derviş, pir gibi bir ihtiyarın verdiği bir elma da ortadan kaldırabilmektedir.¹⁴⁸

“Her şeyi olan ancak çocuğu olmayan yaşlı hükümdar ve eşi” motifi ile Dede Korkut Hikayeleri’nde de karşılaşmaktayız. Nitekim Bayındır Han’ın sohbetlerinden birine gelen Dirse Han’ın çocuğu olmamıştır. Bu sebeple toplantıda kara otağa alınarak kara keçeye oturtulup, önüne de kara koyun yahnisinden konulan Dirse Han durumdan şikayet etse de durum değişmez. Zira “çocuğu olmayana Allah beddua etmiş olmalıdır, biz de beddua ederiz” diyen Bayındır Han’ın emri böyledir. Bunun üzerine çok üzülen Dirse Han evine gelir ve eşine;

Han kızı yerimden kalkayım mı?

Yakan ile boğazından tutayım mı?

Kaba ökçemin altına alayım mı?

¹⁴⁸ Köse, Nerin; “Araştırmalar I”(Türk Halk Hikayelerinin Yeniden Tasnifi Hakkında), Milli Folklor Yayınları: 8, Halk Edebiyatı Dizisi: 4, Ankara 1996, s. 29

diyerek bunca zamandır neden bir oğul doğurmadığını sorar. Karısı da “attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirip; aç görüp yedirip, çıplak görüp giydirerek, büyük bir toy verip dilek dileyerek dua etmesini” söyler. Karısının dediklerini yapan Han’ın bir süre sonra yiğit mi yiğit bir oğlu olur.¹⁴⁹

Anlatı geleneğinin karakteristik özelliklerinden biri olan “çocuksuzluk” motifiyle Manas destanında da karşılaşıyoruz. Nitekim her türlü mal mülkü, toprakları, atları olan ve yaşı kırk sekize gelen Çin ve Kalmuklar’ın hükümdarı Cakıp Han bu malları koruyacak bir oğuldan mahrum kalmış, gülmeyi unutmuştur. Yolda gördüğü dervişin “karını küçümse, hakir gör” sözünü tutarak karısı Çıyırda’ya “bir erkek çocuk doğurmadığını, dünyadan zevk almayı unuttuğunu” belirtir. Karısı bu sözlere üzülür, ağlar.¹⁵⁰ Kanımcan Hatun’un “oğlu Mengdibay’ın kaçtığını” belirtmesi üzerine adamlarıyla aramaya gider ve onu bulur. Aynı gece rüyasında “Anka Kuşu”nu; karısı Çıyırda ise “yediği elmanın içinde altmış kulaç boyunda ve ata dönüşen bir ejderha olduğunu” görür. Bunun üzerine bir toy veren Cakıp Han rüyayı yorumlatır. Nihayet iki yıl sonra karısı hamile kalmış, bir erkek evlat doğurmuştur.¹⁵¹

Her şeyden önce bütün sözlü gelenekte karşımıza çıkan “her şeyi olan, sadece tacını, tahtını bırakabileceği bir erkek evladı olmayan padişah” motifiyle Türk boylarından Kırgız, Kazak, Nogay, Karakalpak Türkleri arasında yaygın olan Kızıcbek Destanı’nda da görüyoruz. Nitekim zenginliği anlatmakla bitmeyecek, hazinesi altınla dolu, atları, malı mülkü sayılamayacak kadar çok olan Bazarbay altmış, eşi Kamkatay elli yaşlarına gelmelerine rağmen çocukları olmamıştır:

Altmış yaşına geldiğinde
Allah vermemişti muradını
Bir çocuk sesi duyamadı
Arttı onun sıkıntısı.

¹⁴⁹ Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 169, ss. 60-61

¹⁵⁰ Yusupov, Keneş; “Manas Destanı” Türkçeye Aktaran: Türkmen, Fikret-İnayet, Alimcan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, ss. 9-21

¹⁵¹ Köse, Nerin; Araştırmalar II., s. 28

Onun eşi Kamkatay
Elli yaşına gelmişti¹⁵²

Destandaki bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Bazarbay ile eşi bu yüzden çok üzülmemektedir. Nihayet Tanrı onların yalvarışlarını duyup, dualarını kabul eder ve yaşlı karı koca on yıl ara ile iki erkek çocuğa kavuşur. Destanda bu durum şöyle anlatılır:

Allah yalvarışını duyarak,
İşlerini yoluna koydu.
Tam o sırada baybiçenin
Erkek çocuğu doğdu.¹⁵³

2. Ad Verme Motifi

Anlatı türlerimizin hemen hepsinde “ad verme” önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Destan, masal, hikaye gibi bütün anlatılarımızda doğum epizotuna bağlı olarak karşımıza çıkan “ad verme” motifi, bazen anlatı içinde sadece bahsedilen bir unsur, bazen de anlatının genişlemesini sağlayan bir epizottur.

Doç. Dr. Metin Ekici çeşitli halk hikayelerini inceleyerek ad vermeyi üç bölümde tasnif etmiştir. Bunlar:

1) Toplumda var olan geleneğe göre çocuğun gösterdiği başarıya uygun olarak nüfuzlu bir kişinin ad vermesi. Dede Korkut Hikayeleri’nde olduğu gibi.

2) Çocuğun doğumunda olağan üstü tesiri bulunan veya çocuğun doğumunu sağlayan kutsal birinin ad vermesi. Tahir ile Zühre, Melik Şah hikayelerinde olduğu gibi.

3) Hiçbir geleneğe bağlı olmadan çocuk doğar doğmaz ebeveynlerinin ad vermesi. Gül ile Sitemkar hikayesinde olduğu gibi.¹⁵⁴

Dede Korkut Hikayeleri’nde ad verme Dede Korkut adlı bilge-ozan tarafından yapılır. Nitekim Dirse Han’ın oğlu on beş yaşına geldiği halde henüz adı yoktur. Babası

¹⁵² Kızıcıbek Destanı; a.g.e., s. 5

¹⁵³ Kızıcıbek Destanı; a.g.e., s. 5

¹⁵⁴ Ekici, Metin; Halk Hikayelerinde Ad Verme, Palandöken, İzmir, S: 4, s. 12, 3-18

Bayındır Han'ın ordusundandır. Bayındır Han sahip olduğu boğa ile erkek devesini her sene dövüştürür. Yine bir gün iki hayvanı dövüştürmek için salarlar. Hayvanların dövüşeceği yerde Dirse Han'ın oğlu çocuklarla oyun oynamaktadır. Hayvanı gören çocuklar kaçarsa da Dirse Han'ın oğlu yerinden kıvıldamaz. Azgın boğa oğlanın üstüne gelir. Oğlan boğanın alnına yumruğunu vurunca onu sırt üstü yere düşürür, bıçağıyla onu öldürür. Oğuz beyleri gelip oğlanı kutlarlar; Dede Korkut da gelip soy soylayıp, boy boyladıktan sonra boğayı yenen bu oğlana "Boğaç" adını verir.¹⁵⁵

Manas Destanı'nda ad verme motifi şu şekilde görülmektedir. Manas iki avucunda kan, sırtında kara mavi yelesi, on beş yaşındaki bir çocuğun ağırlığı, otuz yaşındaki bir erkeğin gücü olduğu halde doğmuş. Annesinden bir emişinde fişkirtacak kadar güçlüdür.¹⁵⁶ Adı bir derviş tarafından Manas olarak verilir.¹⁵⁷

Ad vermek için, destanların çoğunda çocuğun bir yararlılık göstermesi gerektiği söz konusu olsa da bu Kızcibek Destanı için geçerli değildir. Nitekim destanda kahramanın adının verilmesiyle ilgili herhangi bir unsur söz konusu değildir ve bu durum şu şekilde anlatılmaktadır:

Tam o sırada baybiçe
Erkek çocuk doğurmuş.
O erkek çocuktan
Şimdi haber alalım.
Bazarbay'ın Tölögön'ü
Cuma günü doğmuş.¹⁵⁸

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Bazarbay'ın duası kabul olmuş. Allah onu bir cuma günü erkek evlat sahibi yapmıştır. Dikkat edilecek olursa "doğum" ve "ad verme" kısımlarında olayın geleneksel özellikleri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Kızcibek-te bunun görülmeyişini daha çok anlatıcı - dinleyici - çevre üçgeni içinde değerlendirildi-

¹⁵⁵ Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yay., İstanbul 1981, s. 81

¹⁵⁶ Yusupov, Keneş; a.g.e., s. 16

¹⁵⁷ Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 137

Yusupov, Keneş; a.g.e., s. 23

¹⁵⁸ Kızcibek Destanı, a.g.e., s. 5

rebiliriz.¹⁵⁹ Halk hikayelerinde ve destanlarda çok sık gördüğümüz bu “ad verme” motifi ise “geleneksel Türk hayatının anlatı türlerindeki akisleri” olarak düşünebiliriz.

3. Toy Motifi

Türklerin eski hayatlarında belli başlı üç tören vardı: şölen, sığır, yuğ(matem). Önceleri dini bir niteliği olan ancak gitgide bu özelliğini yitirip din dışı kimliğe bürünen bu üç ayinde Selçuklularda ve Osmanlılarda görülen belli bir oturma düzeni ve bu düzene göre kesilen kurbanın belli kesimlere verilmesi söz konusuydu. İlk defa Oğuz Destanı’nda gördüğümüz şölen ayini dini kimliğini yitirmeye başladıktan sonra savaşlarda, avlarda elde edilen ganimetlerin paylaşılması, ölenin ruhunun kutsanması, hükümdarın tahta çıkışı, bey ya da hakan çocuklarının doğum, sünnet, evlenme törenlerinde daha sonraları ise dini ve milli bayramlarda tertip etmeye başlamıştır. Kımız içilerek, şiirler söylenip, yenilip içilerek yapılan bu ayinler, yaşanan toplumun hayat tarzının gereği ve ifadesidirler.

Nitekim Kırğızlar’da yakın zamana kadar doğum, evlenme törenleriyle, savaş ve avlardan sonra gerçekleştirilen bu toy geleneği günümüzde bütün Türk boylarında doğum, sünnet, askere gitme, nişan, evlenme gibi insan hayatı için önemli günlerde varlığını sürdürmekte ve anlatı türlerimizde yerini almaktadır.¹⁶⁰

Eski Türk geleneklerinden olan “toy ziyafeti” Manas Destanı’nın bir çok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Çakıp Han, rüyasını yorumlatmak için toy düzenler; Manas, Közkaman- Gökçeğöz seferinden döndükten sonra büyük bir ziyafet verir.¹⁶¹

Dede Korkut Hikayeleri’nde de bu tür eğlencelere rastlamaktayız. Mesela bazı hikayeler hanlar hanı Bayındır Han’ın düzenlediği toylarla başlar. Bunlar çok zengin ziyafetlerdir ve galip olarak dönülen her akından sonra yedi gün-yedi gece süren yeme içme olur.¹⁶²

¹⁵⁹ Türkmen, Fikret; “Tahir ile Zühre” Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:477, Kültür Eserleri Dizisi:12, Ankara 1983, s. 170

¹⁶⁰ Köse, Nerin; Araştırmalar I, a.g.e., s. 47

¹⁶¹ Türk Kültürü Dergisi, Temmuz 1993, S: 363, s. 437

¹⁶² Gökyay, Orhan Şaik; Dedem Korkut’un Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s., CCCXC III.

Çocuğa ad koyulacağı zaman da aynı durum söz konusu olup kalın Oğuz beyleri misafir edilerek büyük bir ziyafet verilir. Yine Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han'ın ilk avından dönüşünde attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırılarak kalın Oğuz beylerinin davet edildiği bilinmektedir.¹⁶³

Toy motifiyle Oğuz Kağan Destanı'nda da karşılaşmaktayız. Mesela Oğuz Kağan bir gün ava gider, bir ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardır. Oğuz Kağan'ın bu çok güzel, alımlı kızı görünce aklı başından gider, onunla evlenir. Günlerden gecelerden sonra bu kız üç erkek çocuk doğurur. Bunlara Gök, Dağ, Deniz adını koydular. Ondan sonra büyük bir toy verilir. Halk toplanır. Oğuz Kağan 40 sıra, 40 masa yaptırır. Türlü aşlar, şaraplar, tatlılar, kıymızlar yerler içerler.¹⁶⁴

Bir Kazak kahramanlık destanı olan Koblandı Batır'ın bir bölümünde aynı motifle karşılaşmaktayız. Nitekim ilerlemiş yaşına rağmen tahtını bırakacağı bir varisten yoksun olan Toktarbay bütün dünyayı gezip Tanrı'ya yalvararak çocuğu olmasını diler ve nihayet bir erkek evlada kavuşur. Buna çok sevinen Toktarbay, çok büyük tören yaparak, tüm Kıpçak halkını davet eder. Bu toyda halk hem eğlenir hem de hakanlarının mutluluğuna yiyip, içerek, yarışarak, dua ederek ortak olurlar.¹⁶⁵

Kırgız aşk destanlarından biri olan Kızcibek Destanı'nda toy motifiyle pek çok yerde karşılaşmaktayız. Nitekim Tölögön ile Kızcibek birbirlerine aşık olunca Tölögön Kızcibek'i babası Sırlubay'dan ister. Tölögön şartlarını yerine getirince Sırlubay kızını verir ve şöyle seslenir:

“Dünür geldi, düğün var” diye
Şimdi haber verin halkıma.

Bunu duyan Tölögön hemen toy hazırlar:

Doksan ocak kazdırıp,
Semizini seçip kesin diye,
“Kermeye” seksen at dizdi.
Dokuz gün doyuncaya kadar,
Güzel bir ziyafet verdi.

¹⁶³ Gökyay, Orhan Şaik; a.g.e., s. 17

¹⁶⁴ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 18

¹⁶⁵ Adilbekova, Elmira; a.g.e., s. 152

Sekiz gün yedikten sonra
Halk etten de bıktı.

.....

Büyük küçük herkes
Şarkı söyleyip eğlendi.
İç yağı kesip yağ koydu,
Yaşlılara ikram etti.

.....

Tam otuz gün durmadan
Eğlence yaptılar.
Her gün oynayıp duran halk,
Bir gün bile dinlenmedi.
Biniciler yürük atları hazırladı,
Beş günlük yerden at koşturdu.¹⁶⁶

Kızcibek Destanı'nda Tölögön'ün ölümünden sonra kendisiyle evlenmek isteyen Kalmuk hanı Korun'a Kızcibek'in cevabı şöyle olur:

Tanrım ne kadar talihsizim
Kalmuk'a neden rastladım?
Kafirin kaygısını çekip,
Günler aylar geçsin de
Bir gün daha geciksin,
Kalmuk iyice düşünsün.
Doksan gün eğlence olsun.
Büyük küçük demeden
Sağdan soldan herkes toplansın.
.....
Kızcibek'in toyu eğlenceli oldu.
Onu arayıp bulamayan

¹⁶⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 49-50

Çege'nin kafası karıştı.
Şarkılarla şiirleri
Dinleyeyim diye düşündü.¹⁶⁷

Bu eğlenceye Kızcibek Destanı'nın sonunda Sansızbay ile Kızcibek'in evlenmesi esnasında da rastlıyoruz. Nitekim Tölögön'ün kardeşi Sansızbay ağabeyinin vasiyeti üzerine Kızcibek'e gider ve bir takım engelleri aştıktan sonra evlenirler. Sansızbay'ın babası Bazarbay da onlar için bir toy verir. Destanda bu toydan şöyle bahsedilmektedir:

Uzaktan gelen konukları
Saygı gösterip evine aldı.

.....

Uzaktan gelen dünürü
Hürmetle misafir etti.
Şenlik üstüne şenlik yapıldı,
Atlar koyunlar kesildi.
Aydınköl'lü halkların
Hepsi bir araya toplandı.

.....

Kırk gün ziyafet verildi,
Otuz gün eğlenildi.
Eski geleneksel oyunların
Hiçbirini bırakmadılar.
Her gün heyecanla
Pek çok eğlence yaptılar.
Pehlivanlar güreşti,
Yan yana omuz omuza,
Yürük atlar yarıştı.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 81

¹⁶⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 116

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Orta Asya Türkleri bugün birbirlerinden uzak coğrafyalarda bulunmalarına rağmen “toy” adı verilen törenleri unutmamışlar, değişen ve gelişen zamana uygun olarak ufak tefek değişikliklerle günümüze kadar getirmişlerdir.

4. Rüya Motifi

Anlatı geleneğimizde rüya motifi önemli bir yer tutmaktadır. Kaynağı, Türklerin eski hayatlarına dolayısıyla eski dinlerine giden bu motif, şaman geleneğiyle ilgili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere bir adayın şaman olabilmesi için aranan en önemli özellik, adayın trans haline geçebilmesidir. Çünkü şaman ancak trans haline geçince tanrılarla haberleşecek, hastanın derdine çare olabilecektir.¹⁶⁹

Rüya motifinin destan ve halk hikayelerimizdeki fonksiyonu ise rüyayı görenin gelecekte iyi ya da kötü olaylarla karşılaşabileceğinin habercisi olmasıdır.¹⁷⁰ Rüyalar bazen hikayeyi birbirine bağlayıcı, bazen de haber verme, ikaz etme gibi realist olaylara dayalı bir özellik göstermektedir.¹⁷¹

Rüyanın anlatının kuruluşunda ve olayların gelişmesinde büyük bir önemi vardır. Rüyayı görenin hikayenin birinci ya da ikinci derecedeki kahramanları olması ise motifin değerini bir kat daha artırır. Nitekim Manas Destanı’nda Manas, kendisi ile beraber Kalmuklar tarafından zehirlenen kırk yiğidin ölümü üzerine çok üzülüp, “Mekke’ye gidip dua edeyim ki, yiğitlerim geri gelsin” diye yola çıktığı gün eşi Kankey bir rüya görür. “Başında çelik bir ege ile Manas’ın koinuna girdiğini” söylediği Altınay, bu rüyayı “erkek çocuk doğuracağı” şeklinde yorumlar.¹⁷²

¹⁶⁹ Köprülü, M. Fuat, (Aşık Tarzının Menşei ve Tekamülü), “Edebiyat Araştırmaları”, T.T.Y., Ankara 1996, ss. 62-102, 131-156

İnan, Abdülkadir; “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, ss. 120 –150

Günay, Umay; “Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi” Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1986, s. 16

¹⁷⁰ Türkmen, Fikret; a.g.e., ss. 184-185

Köse, Nerin; “Araştırmalar II”, ss. 73-83-88

¹⁷¹ Günay, Umay; a.g.e., ss. 107-108

¹⁷² Köse, Nerin; Araştırmalar II, ss. 84-85;

Radloff, Wilhelm; “Manas Destanı” (Akt.: Emine Gürsoy Naskali) Türksöy Yayınları No:1, Ankara 1994, ss. 200-201

Oğuz Kağan Destanı'nda ise rüya motifi şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı, tecrübeli, yaşlı bir kişi vardır. Adı Uluğ Türük' tür. Günlerden bir gün uykuda Uluğ Türük bir altın yay, üç gümüş ok görür. Altın yay gün doğusundan gün batısına dek uzanmıştır. Üç gümüş ok ise şimale doğru gitmektedir. Uyanınca düşünür Oğuz Kağan'a anlatır. Der ki; "Ey Kağanım! Sana hayat hoş olsun , sana dirlik hoş olsun. Gök Tanrı düşümde ne verdiyse gerçek olsun. Tanrı bütün dünyayı senin nesline verdirdin" Oğuz Kağan Uluğ Türük'ün sözüne göre hareket eder. Büyük ve küçük çocuklarını toplar. Üçünü tan yönüne gönderir. Üçünü batıya gönderir. Gün, Ay, Yıldız avlandıktan sonra bir yay bulup babalarına getirirler. Oğuz Kağan sevinir, yayı üçe böler. Gök, Dağ, Deniz avlandıktan sonra yolda üç gümüş ok bulurlar. Babasına getirirler. Oğuz Kağan sevinir, okları üçe böler.¹⁷³

Rüya motifiyle Dede Korkut Hikayeleri'nde de karşılaşmaktayız. Mesela Dede Korkut'ta Ulaş oğlu Salur Kazan'ın: "Meğer hanım o gece kudretli Oğuz'un Devleti, Bayın Han'ın güveyisi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygılı rüya gördü. Sıçradı ayağa kalktı", der: Biliyor musun kardeşim Kara Göne, rüyamda ne göründü? Kara kaygılı rüya gördüm, yumruğumda çırpınan şahin kuşumu ölüyor gördüm, gökten yıldırım ak otağımın üzerine çakıyor gördüm, kapkara duman yurdumun üzerine dökülüyor gördüm, kuduz kurtlar evimi dişleyip yırtıyor gördüm, kargı gibi kara saçımı uzanıyor gördüm, uzanarak gözümü örtüyor gördüm, bileğimden on parmağımı kanda gördüm, ne vakit ki bu rüyayı gördüm, ondan beri aklımı fikrimi toplayamıyorum. Hanım kardeş benim bu rüyamı yor bana, dedi. Kazan'ın gördüğü bu rüyayı Kara Göne: "Kara bulut dediğin senin devletindir, kar ile yağmur dediğin senin askerindir, saç kaygıdır, kan karadır, geri kalanını yoramam Allah yorsun", diye yorumlar.

Bunun üzerine Kazan: "Benim avımı bozma, askerimi dağıtma, ben bugün yağız al atı ökçelerim, üç günlük yolu bir günde alırım, öğle olmadan yurdumun üstüne varırım, eğer sağdır, esendir, akşam olmadan gene ben bana gelirim, yurdum sağ esen değilse başınızın çaresine bakın, ben artık gittim."¹⁷⁴ diye cevap verir.

¹⁷³ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 20

¹⁷⁴ Gökyay, Orhan Şaik; a.g.e., s. 26

Ergin, Muharrem; "Dede Korkut Kitabı" Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 43

Destanlarda, halk hikayelerinde pek sık rastlanan, kaynağı şamanist kültüre, şamanların eğitimine kadar geri giden¹⁷⁵, diğer milletlerin edebiyatlarında da görülen¹⁷⁶ ve “kahramanın öldürmek istediği, kötü şeyler olabileceği” şeklinde yorumlanan bu husus bazen gerçek çıkar. Nitekim Kızcibek Destanı’nda Tölgön’ün Aydınköl’e gitmek istediğini duyan Kızcibek yengesine gider ve gece gördüğü rüyasını anlatır:

Benim için kıymetlisin,
Bana yakın yengemsin,
Kadın da olsan yengeciğim
Akıl verirsin.
Bir rüyam var anlatayım
Bir daha görünmesin.
Tölgön’e varıp söyle,
Endişelendi demesin.
Özlediği doğruysa
Annesiyle babasını
Sözümü dinlesin bu kış
Memleketine gideyim diye
Ak Cayık geçidini geçmesin.¹⁷⁷

Cibek’i dinleyen yengesi doğruca Tölgön’e gider ve şunları söyler:

Söylemeye geldim kızcağızın
Gece gördüğü düşü.
Kızcağız gece düş gördü,
Düşünde kötü şeyler gördü.
Altındaki kır atı
Eyersiz boş gördü
Köyümüzün bulunduğu Ak Cayık

¹⁷⁵ Günay, Umay; a.g.e., s. 16

¹⁷⁶ Boratav, P. Naili; “Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği” Adam Yayınları, İstanbul 1988, s. 40

¹⁷⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 55

Elinde imiş “buudayık”.
“Buudayık” elimden uçup,
Üzülüp kaldım, diyor.
O anda önümde
Aydan parlak mum ışığı
Mum ışığını elime
Şaşırarak alıyorum, diyor.
Birdenbire sötüverdi
Donup kaldım ben, diyor.
Düşünden korkup kızcağız
Çok fazla kaygılanıyor.
Sözümü dinlerse Tölögön
Atına eyer koymasın,
Köyüne geri gitmesin,
Eyerini çok yüklemesin,
Memleketine geri gitmesin,
Yanımda kışı geçirsin, diyor.¹⁷⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kızıçbek'teki rüya motifiyle adı geçen diğere destanlar arasında büyük bir benzerlik görölmektedir. Kısacası rüya motifi kaynağı çok eskiye giden ve günümüz destanlarında da sıkça tesadüf edilen bir motif olma özelliğini taşımaktadır.

5. Kalın Motifi

Araştırmacıların “kızın ailesine verilen aile malı”, oğlanın ailesine katılacak olan gelinin fiyatı olmaktan ziyade “babanın oğluna verdiği evlenme payı” olarak belirttikleri bu gelenek “kız ve oğlan taraflarının karşılıklı olarak anlaşmalarının ifadesi” şeklinde de yorumlanmaktadır. Çünkü eski Türklerde kalını ödenen gelin erkek tarafının malı olarak kabul edilir ve aile fertleriyle aynı haklara sahip olur; bu sebepten

¹⁷⁸ Kızıçbek Destanı; a.g.e., s. 56

kocası ölen kadın, ölen eşinin kardeşlerinden biriyle evlenmek zorunda kalırdı.¹⁷⁹ Buradan Hunlar'da, Göktürkler'de, Oğuzlar'da görülen levirat geleneğinin¹⁸⁰ kaynağını teşkil eden "kalın"ın boşanmayı engelleyen bir çeşit güvenlik sigortası olduğu¹⁸¹ anlaşılabilir.

Miktarını kız tarafının belirlediği kalın adeti, Dede Korkut Hikayeleri'nde de karşımıza çıkmaktadır. Kız kardeşi Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemek üzere dünür gelen Dede Korkut'a Deli Karçar, "Bin buğra getirin kim, maya görmemiş ola; Bin dahı aygır getirin kim hiç kısrağa açmamış ola; bin dahı koyun görmemiş koç getirin; bin da kuyruksuz, kulaksız köpek getirin; bin dahı Püre getirin mana"¹⁸² der ve Kam Püre istenilenleri yerine getirir.

Destanlarda ve halk hikayelerinde karşılaştığımız bu motif, Türk aile hukukunun temelini oluşturur. Çünkü kalın, babanın sağlığında oğluna evlenebilmesi için mallarından ayırmış olduğu bir paydır. Sosyal bir norm olan bu geleneğe göre oğul, kendisine vermediği "kalın hakkı" için babasını dava edebilir, hatta zorla alabilir.¹⁸³

Kalın oğlan tarafının geline biçtiği bir fiyat değildir. Çünkü Türk toplumunda kadın bir cariye, bir köle olarak görülmez. Giderek adına "başlık" denilen ve "gelin adayının fiyatı" şeklinde değerlendirilerek yozlaşan, oğlan tarafının maddi olarak zorlanmasına yol açan kalın geleneği "kızın çeyizi" demektir.¹⁸⁴

Geçmişte kızın ailesine ödenen kalın sadece güveyin değil, bütün bir ailenin sermayesi idi. Bu nedenle ailenin verdiği kalın yanmış olacağı için boşanmayı istemeyecekti. Eve gelen her yeni eş, yeni bir kalın meselesini de gündeme getirecekti. Çünkü bir erkek karısını boşadığı zaman ödediği kalını alamaz; kadın da evi terkettiği zaman verilen kalını geri ödemek zorundaydı.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Ögel, Bahaeddin; Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, No: 46,

¹⁸⁰ Köse, Nerin; Araştırmalar II, ss. 81-87

¹⁸¹ Ögel, Bahaeddin; a.g.e., s. 260

¹⁸² Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin Faksimile, Ankara 1984: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 160 (1958-1989), ss. 126-127

¹⁸³ Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 62

¹⁸⁴ Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 62 .

¹⁸⁵ Ögel, Bahaddin; a.g.e., ss. 256-257

Bir çeşit evlilik sigortası, bir depozito¹⁸⁶ olarak kabul edilen bu kalın geleneği Kızcibek Destanı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Tölögön evlenmek istediği Kızcibek'e kalın olarak iki yüz elli ata ve beş deveye yüklediği altınları ve hediyeleri götürür. Kızcibek'in babası Sırlubay'a şunları söyler:

Saygıdeğer hanımız
Amacımı dinleyiniz.
Eş olarak Cibek'e,
Evlatlığa alınız.
İki yüz elli at ile
Beş devede duruyor altınımız.¹⁸⁷

Yine destanda Kızcibek'i Tölögön'e istemek için aracı olan Karçıga Sırlubay'a kalın konusunda şöyle der:

Uygun görürsen bu işi
Tölögön küpe taksın mı?
Altı yüz "cambı"yı bin "tilla"yı
Bizim için yükledi.
Düğme yapıp taksan da
Doyuracak sanki halkını.¹⁸⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, destanlarda ve halk hikayelerinde karşımıza çıkan ve Türkleri geçmişten bugüne getirdiği kalın adeti epik bir gelenek göstermektedir.

¹⁸⁶ Ögel, Bahaddin; a.g.e., ss. 253-259

¹⁸⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 45

¹⁸⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 48

6. Alp Tipi

Her hayat tarzı kendine uygun bir insan tipini ortaya çıkartır. Çünkü bu insan tipi, hayatını devam ettirebilmek için içinde yaşadığı ortamla uyumlu olmak zorundadır. İşte konar-göçer bir hayat tarzını sürdürdükleri dönemde de Türklerin bu hayatına uyacak insan tipi, ancak at sürüleri güden, yazı yaylakta, kışı kışlakta geçiren bir insan olabilirdi. Yani bu hareketli hayatın zorunlu kıldığı insan tipinin, kadınıyla-erkeğiyle at binip kılıç kullanan kahramanlar olması gerekiyordu. Bu sebeple her hayat tarzına uygun olarak ortaya çıkan anlatı türlerinde de bu insan tiplerinin görülmesi gayet tabii bir durumdur. Yani konar göçer hayatın ihtiyaçlarına cevap verecek destanlardaki tip de alp tipi olacaktır. Çünkü yerleşik hayat durgunluğu, göçebe hayatı aktif olmayı gerektirir. Bu nedenle Türk destanlarında kadını ve erkeği ile akıncı, avcı tipler olması gayet tabiidir.¹⁸⁹

Türk düşüncesinin esaslarını ahlak prensibi yapmış insana eski Türkçe’de “alp” denirdi. Türkçe’de er; erkek, cesur kişidir, fakat “alp” yiğit insan demektir.¹⁹⁰

Alp tipinin sosyal bakımdan da büyük bir önemi vardır. Çünkü hayvancılıkla geçinen toplumun ideal kahramanı olan alp tipi sürekli hareket halindedir ve belli bir dönem toplumun inandığı temel kıymetleri temsil etmiştir.¹⁹¹

Destanlara göre alpler, çok eski çağlarda dünya yaratıldığında yaşamışlardır. Nitekim Manas Destanı’na göre bütün dünya milletleri “yer, yer olduğu; su, su olduğu zaman” müslüman ve kafir olarak ikiye ayrılmışlar, Manas ve arkadaşları o devrin müslümanlarındandır.¹⁹²

Alpler daha çok küçük yaşlarda iken savaşlara katılırlar ve güçleri çok abartılı biçimde tasvir edilir. Öyle ki alpler savaşa hazırlanıp ata binerler, yalnız insanlar değil, tabiat bile onlardan korkar. Nitekim Manas Destanı’nda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

¹⁸⁹ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 21

¹⁹⁰ Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat Yayın No: 376, Kültür Serisi: 128, İstanbul 1998, s. 347

¹⁹¹ Kaplan, Mehmet; a.g.e., s. 5

¹⁹² Türk Dünyası El Kitabı; a.g.e., s. 12

Kudretinden gün korktu,
Gün buluta sığındı.
Heybetinden ay korktu,
Ay buluta sığındı.¹⁹³

Yaşanılan hayat tarzının gereği olarak destanlarda, ailenin devamı için yetişen evladın kahraman olması istenmesinin sebebini burada aramak gerekir. Bu nedenle her evlat küçük yaştan itibaren alp tipine uygun yetiştirilir.

Öyle ki göçebe toplumlarda anneler ve babalar, kendi özlemlerine uygun evlatlar tahayyül ederler. Nitekim Manas, daha beşikte konuşarak babasına özlediği insan olacağını haber verir. Yakın Han, Manas'ın söylediklerini Baka'ya şöyle bildirir:

Beyin oğlu Bakay Han
Beri gel şöyle karşıma
Sana diyeceğim var.
Benim er Manas oğlum
Ata bineceğim, dedi.
Uzak sefere varayım, dedi.
Medine'den sıyrıp,
Buhara'dan da geçip ben
It geçidi'nden geçem, dedi.
Beş terekten de aşarak
Pekin'deki Kongur Bey'e
Varıp uluş salayım, dedi.
Ak tenge pulu (para) açayım, dedi.
Kalmagın malını saçayım, dedi.¹⁹⁴

Epik dönemin en büyük özelliği, destan kahramanının bol sıfatlı, olağan üstü tasvirlerle karşımıza çıkmalarıdır. Besledikleri at sürüleri nedeniyle yazı yazlakta, kışı

¹⁹³ Türk Dünyası El Kitabı; s. 13

¹⁹⁴ Kaplan, Mehmet; a.g.e., s. 69

kışlakta geçiren Türkler'in göçebe olmasına yol açan bu yaşayış şeklinde¹⁹⁵ sürekli bir hareket söz konusuydu.¹⁹⁶ Av avlayıp, kuş kuşlayarak, bazen kendi aralarında bazen de düşmanlarla savaşarak hareketli bir hayat geçirilen bu göçebe hayatın fiziki yapısı güçlü insan tipini gerekli kılmasının sebebi buydu.¹⁹⁷ Bu nedenle böyle bir hayat tarzında erkeği ile birlikte bulunan kadın kahramanların da onlar gibi iyi at binen, kılıç kullanan kadınlar olması gerekmektedir. Buradan hareketle biz alp tipini kadın ve erkek olarak ayrı ayrı inceleyeceğiz.

Alp Erkek:

Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi destanlardaki insan tipi "alp tipi"dir. Dışa dönük, göçebe bir hayatın içinde yaşayan erkek ya da kadın kahramanlarda aranan vasıflar kahramanlık, kuvvet, cesaret gibi özelliklerdir.¹⁹⁸ Mesela beyliğin babadan oğula geçmesi de kahramanlık göstermeye bağlıdır. Destanlardaki erkekler çok çetin insanlardır ve genel olarak mübalağalıdır. Vücutları, yemeleri, içmeleri, uyumaları ve savaşmaları hep insan üstüdür.¹⁹⁹ Nitekim Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın vücut yapısı şu şekilde tanımlanıyor: "Ayakları öktüz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan ayağa tüylü idi."²⁰⁰

Destanlarda alplerin şu tarz tasvirleriyle de karşılaşmaktayız: ("Alplerin kanı suca aktı, kemikleri dağca yattı...", "yoksulları zengin yaptı, yaya gelenlere at verdi, çıplak gelenleri giydirdi...").²⁰¹

İşte bu sebeple destanlarda alpler, tanımadıkları bir kişi ile karşılaşınca "geyiğin tüyü olur, kişinin adı soyu olur. Adın ne?" diye sormaktadırlar. Mesela Dede Korkut Hikayeleri'nde alplerin düşmanın adını soyunu sorarlar. "Kalarda kaparda yiğit

¹⁹⁵ Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 2-13, 29-32

¹⁹⁶ Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 13-16

¹⁹⁷ Köse, Nerin; Araştırmalar IV, Milli Folklor Yayınları: 12, Halk Edebiyatı Dizisi: 8, Ankara 1999, ss. 28-29

¹⁹⁸ Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 12-13

¹⁹⁹ Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, (Giriş, Metin, Faksimile), Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, S: 169, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s:23

²⁰⁰ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 23

²⁰¹ Türk Dünyası El Kitabı; s. 13

yerin ne yerdir, karangu tün içinde yol azsan umun nedir? Alp eren erden adın saklamak ayıp olur,²⁰² diye sordukları bilinmektedir.

Köroğlu Destanı'nda yiğitler “ölmek var, dönmek yok” felsefesiyle hareket ederler. Nitekim bir savaş hazırlığında Köroğlu yiğitlerine şöyle seslenmektedir:

Yine haydi cenge şanlı koçaklar
Ölün de bu yoldan geri dönmeyin.
Al kana boyansın eğri bıçaklar
Ölün de bu yoldan geri dönmeyin.

.....

Allah ne yazdıysa o geçer serden
Nar ateşi çabuk kaldır o yerden.
Köroğlu duyarsa siler defterden
Ölün de bu yoldan geri dönmeyin.²⁰³

Alp, hayvanı örnek alan, kurdu rehber edinen, kuvvete büyük değer veren bir tiptir.²⁰⁴ Kahramanın yanında daima en vefalı arkadaş olarak atı bulunmaktadır. Kahramanın iyi bir ata sahip olması mücadelesini yarı yarıya kolaylaştırmaktadır. Destandaki “alp”i atsız düşünmek mümkün değildir.

Epik açıdan incelemekte olduğumuz Kızcibek Destanı'nda alp tipi atıcılığı, yiğitliği ile ön plana çıkmaktadır: Destan kahramanlarından Tölgön öldükten sekiz yıl sonra, vasiyet bıraktığı kardeşi Sansızbay, ağabeyini ve yengesini aramaya gider. Ağabeyinin öldüğünü duyan Sansızbay Kalmuk hanı ile evlenmek üzere olan yengesini bulur. Kızcibek onun geldiğini ve kendisiyle evlenmek istediğini öğrenince Korun'u kandırıp birlikte gitmeye karar verirler. Ancak Korun Han onları yakalar. Sansızbay onunla savaşır ve onu yener. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Sansızbay onu görüp,
Atını çekip durdurdu.

²⁰² Türk Dünyası El Kitabı; s. 13

²⁰³ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 22

²⁰⁴ Kaplan, Mehmet; a.g.e., s. 43

Dağ gibi Korun'dan
Genç çocuk korkmadı.
Şansızbay elbisesini çıkarıp,
Karşısına gelip durdu!
Kızcibek ile Çege'ye
Gidiverin dedi.²⁰⁵

Ancak, Kızcibek ile Sansızbay'ı yakalayan Korunhan, karşısında genç bir çocuk olan Sansızbay'ı görünce onu küçük görür ve aşağılar:

Eline okluk almışsın
Baban keklik mi?
Niye tören yaptın?
Kadınımı kaçırıp.
Yumruğum kadar çocuksun
Yumruk atsam ölüp kalırsın.
Kadınım ile atımı
Nereye alıp gidiyorsun?
Vuruşacağım düşman sen değilsin.
Ben Korun dengin değilim.
Savaşacağım düşman sen değilsin
Oynayacağın çocuk ben değilim.
Seni doğrasam olmazsın
Kasabın kestiği et kadar.
Sen benim için bir bitsin
Bite de kılıç çekeyim mi?²⁰⁶

Korun Han'ın kendini küçük görmesi üzerine Sansızbay sinirlenir ve ona cevap verir:

²⁰⁵ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 102

²⁰⁶ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 103

Elini uzatsan sanki değecek
Bir günlük mesafeye.
Korun gücüne güvenip,
Gürleyip de yüz çeviriyorsun.
Sansızbay denilen benim,
Ben de senin kadar yiğidim.
Korkup da kaçmam,
Düşman her yandan kuşatsa da.
Bana hiç değer vermiyorsun
Öleceğini bilmiyorsun.
Rakıya doyunca
Sen dediğini bilmiyorsun.
Farkında değilsin Korun
Kibirin başkasını etkilemiyor
Kekliğin okluğu
Boynunu kesip gitmesin.
Sırayla gelecek er isen,
Gel de benimle yzleş.
Kızcibek'i sana bırakıp,
Arkama bakmadan kaçıp gitmem.²⁰⁷

Sansızbay'ın sözleri zerine Korun Han okunu eline alıp, Sansızbay'a yöneltir ve onu vurur. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Büyük oku eline alıp,
Sansızbay'a doğrultup,
ekip hedef aldı.
.....
Ok fırlayıp gitti.
Yedi kat zincirin

²⁰⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 103-104.

Beşini delip geçti.
Kalan iki katı
Okluğun oku delmedi.
Sırtüstü düşüp Sansızbay
Yüzü sararıp soldu.²⁰⁸

Sansızbay yere düştükten sonra Korun Han hala konuşmaya devam eder ve bu defa Kızcibek'i hedef alır. Bunu gören Sansızbay eline okunu alıp dua ederek Korun'a yöneltir ve onu öldürmekten çekinmez:

Sansızbay okluğunu alıp,
.....
Çevik bir yiğit olduğundan
Hızlıca yakaladığı
Oku okluğa koyuşu
Göz açıp kapayıncaya kadardı.
“Nasıl kaçıp gideyim?
Kalmuk seni yok etmeden.
Yalnızın dostu yüce Tanrı
Yaradan Tanrım, dostum sensin!
Hemen iki elini açtı
Musa Peygamber yardım et, diye
Atacağım zaman.
Aslan Hz. Ali yardım et
Öldüreceğim zaman.
Er Rüstem, Dastan yardım et
Kızgın düşmana aldırmadan.
Kökçö, Manas siz de yardım edin
Okum Kalmuk'a değmeden
Kara toprağa düşmesin.

²⁰⁸ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 104

Yalvararak bunları söyleyip,
Birdenbire gücü yerine gelip,
Yaşadıklarını düşündü.
Kendini zorlayarak gerinip,
Yandan aşağıya bırakıverdi.

.....
Hanın boynu kesilip,
Dağ gibi büyük Korun
Kendini kaybedip yuvarlandı.
Baltası parlayıp,
Bedeni cansız kalıp,
Başı küt diye yere düştü.
Er Çege başını kesti,
Çocuktan önce ulaşır.²⁰⁹

Alp Kadın:

Türk destanlarındaki kadının yeri sosyal hayattaki gibi üstün ve muhteremdir. Türk toplumunda kadın bazen aile reisi, ancak her zaman evinin direği, erkeğinin vefalı arkadaşı, en önemlisi çocuklarının annesidir. Hatta kadın annelik vazifesinden dolayı destanlarda ilahi bir varlık, bir dişi tanrı gibi düşünülmüştür.²¹⁰ Mesela Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un annesi Ay Kağan mukaddes bir kadındır. Yine Oğuz Kağan'ın ilk eşi ışıktan, ikinci eşi ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır.²¹¹

Eski Türk topluluğunda ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı, savaflara katıldığı tespit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü ile tanınan Türk kadını büyük bir itibar sahibiydi. Bu sebeple kadının savaşta düşman eline geçmesi büyük bir zillet sayılırdı.²¹²

Kısacası hareketin temel teşkil ettiği, avcılık ve akıncılığın hakim olduğu konar göçer hayatın zaruri kıldığı “aşk ve zevk unsuru” olarak görülmeyen ve erkek

²⁰⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 104-105

²¹⁰ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 33

²¹¹ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 33

²¹² Kafesoğlu, İbrahim; a.g.e., s. 229

gibi güçlü, cesur, iradeli, at binip kılıç kullanan kadın tipi²¹³ Türk kültürünün önemli hususlarından sadece biridir.²¹⁴

Prof. Dr. Mehmet Kaplan “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın” isimli makalesinde kadını medeniyet safhalarına göre üç şekilde değerlendirmiştir:

1) İslamiyetten önce ve göçebelik devrinde kadın, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşır. Erkek gibi ata biner, ok atar, kılıç kuşanır, düşmanla savaşır.

2) Yerleşik medeniyete ve İslami kültür etkisine girdikten sonra kadın erkek gibi ve erkekten daha pasif bir karaktere bürünür.

3) Batı medeniyeti etkisine girdikten sonra kadının önce edbiyatta sonra sosyal hayatta hakları savunulur ve erkekle eşit hale getirilir.²¹⁵

Türk destanlarında kadın erkeğinin en büyük desteğidir. Çocukların yetişmesinde en büyük etken anne olduğu için Türkler kadına büyük değer vermişlerdir.²¹⁶

Dede Korkut Hikayeleri’ndeki kadınlar da tıpkı erkek kahramanlar gibi asil ve yiğittirler. Hatta duyguları bakımından onlardan daha yücedirler. İyi anne, iyi kardeş, iyi savaşçı ve iyi sevgilidirler.²¹⁷ Mesela Dede Korkut Hikayeleri’nde Bamsı Beyrek’in nişanlısı Banı Çiçek Beyrek’le beraber ava çıkar ve birbirlerini denerler. Kan Tuğralı düşmanlar tarafından sarılınca, Selcan Hatun harekate geçer, at biner, kılıç kuşanır ve savaşmaya başlar,²¹⁸ yine Kam Püre Bey’in oğluna “kimin kızını alıvereyim” deyişine karşılık olarak Beyrek: “-Baba, bana öyle bir kız al ki, ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı; ben karakoç atıma binmeden o binmiş olmalı; ben hasmıma varmadan o baş getirmiş olmalı”²¹⁹ şeklinde cevap verir.

Bir Kırgız destanı olan ve Türkiye Türkçesi’ne Emine Gürsoy Naskali’nin aktardığı Manas Destanı’nda Manas’ın eşi Kanıkey de seçilmiş, yürük atlara binen, yanından gümüş hançerini eksik etmeyen, gözü pek, zırhını giyip meydana çıkmaktan geri kalmayan yiğit bir kadındır.²²⁰

²¹³ Köse, Nerin; “Sevdiğini Yenerek Alan Genç Kız Motifi ve Türk Halk Hikayeleri” Milli Folklor Dergisi, Ankara 1994, ss. 23-23-30

²¹⁴ Köse, Nerin; Araştırmalar II., s. 25-26

²¹⁵ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 25

²¹⁶ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 26

²¹⁷ Kaplan, Mehmet; a.g.e., s. 62

²¹⁸ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 26

²¹⁹ Ergin, Muharrem; “Dede Korkut Kitabı”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 68

²²⁰ Radloff, W.; a.g.e., ss. 73-75-84

Yine Manas Destanı'nın Keneş Yusupov varyantında evlenmek istediğini belirten oğlu Manas'a "nasıl bir kız istediğini" soran Cakıp Han:

Dik boyunlu, düğme baş
Kavrayışlı, cigeri taş,
Kakülü güzel, uzun saç,
Kocasına iyi davranan,
Halkı için çare arayan,
.....
Düşünceli kız olsun!

şeklinde cevap almıştır.²²¹

Kırgızlar'ın hayatından izler taşıyan ve destanımıza adını veren Kızcibek ise erkek gibi at binip kılıç kullanan, usta bir savaşçıdır. Nitekim nişanlısı Tölgön Bekecan tarafından öldürülüp yıllar sonra kayınbiraderi Sansızbay geldiğinde onunla gitmek için plan yapıp, Korun Han'ın tulpar atlarından birini alır. Destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Atının birini isterim,
Yarın göçte binerim diye,
Kara yürük ata binip
Hanlığını bulurum diye,
Köyümü yurdumu değiştirip,
Sonra seninle evlenirim diye.
.....
Göçte atına binsem diye
Tulparlığını bilsem diye,
Kızlarla yarışıp,
Eğlenceye katılsam diye.²²²

²²¹ Yusupov, Keneş; a.g.e., ss. 142-143

²²² Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 88-92

Sonuç olarak diyebiliriz ki destanlardaki insan tipi alp tipidir. Kuvvet ve cesaret ise alp tipinin en belirgin özelliğidir.

7. At Motifi

İnsan topluluklarının yaşam biçiminin, o topluluğun kültürüne olan etkisi herkes tarafından bilinmektedir. Milletlerin üzerinde yaşadıkları coğrafyanın etkili olduğu yaşam biçiminin de o milletin ortaya koyduğu anlatı türlerinde, sözlü ürünlerinde karşımıza çıkması kaçınılmazdır.²²³

Türklerin hayat tarzını belirlemede onların içinde buldukları tabiatın ve şartlarının etkisi çok büyüktür. Dağları, ovaları, bozkırları, yaylaları, çölleri çok olan Orta Asya Türk boyları için “at” hayat tarzını oluşturan bir hayvandır. At sürüleri güden kışı kışlakta, yazı yaylakta geçiren Türk boyları bu sebeple konar göçer bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Barınacakları yeri dahi tesbit eden bu at sürüleri, Türkler için sadece binmek ve yiyecek için kullanılan hayvandan öte birlikte yaşadıkları, savaşmışları, dertleştikleri arkadaşları olmuşlardır.²²⁴ Bir yerde Türklerin hayat tarzını da belirleyen at, onları göçer evli olmaya iten en önemli sebeplerden birisidir.²²⁵ Farklı bir ifadeyle söyleyecek olursak, bozkır Türk ekonomisinin esasını teşkil eden atın bu kadar öne çıkmasında, Türkler’in yaşadıkları coğrafyanın rolü inkar edilemez.²²⁶

At tıpkı o coğrafyada yaşayan insan gibi güçlü, yiğittir. Yani destan kahramanının atı da kendisi gibi güçlü, yiğit, gerektiğinde rüzgarla yarışacak kadar hızlıdır. Bulduğu coğrafyada atlıyı ulaşmak istediği hedefe yörük atı ulaştırır.

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz, çocukluğunda “At sürüleri güden, ata binen, av avlayan, ormanda bir canavarı at sürülerini ve halkı yediği için öldüren bir kahraman olarak tarif edilmektedir. “Oğuz Kağan bir alaca ata binerdi. O, bu aygır atı pek çok

²²³ Köse, Nerin; Araştırmalar III, ss. 127-128

²²⁴ Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 12-13

Çınar, Ali Abbas; Türklerde At ve Atıcılık, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 192, Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi: 18, Ankara 1993, ss.14-19

²²⁵ Kaplan, Mehmet; a.g.e., ss. 13-14

Çınar, Ali Abbas; a.g.e., ss. 14-19

²²⁶ Kafesoğlu, İbrahim; “Türk Milli Kültürü” Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, ss. 304-305

severdi. Yolda bu aygır at gözden yitip kaçtı. Oğuz Kağan bundan pek çok acı çekti”²²⁷ şeklindeki sözler ise Oğuz’un at sevgisinin önemini vurgulamaktadır.

Atların savaşlarda birer kahraman gibi görev alışı Manas Destanı’nda da görülmektedir. Mesela Manas’ın atı Ak Boz ile Er Yolay’ın atı Aç Budan böyle kahraman atlardır.

Köroğlu Destanı’nda da atın önemli bir yeri söz konusudur. Köroğlu’nun meşhur Kır At’ı bu destanda kendisi ve Ayvaz kadar önemli bir kahramandır. Destanının Anadolu varyantında bu at şöyle övülmektedir:

İnişe gidince ceylan inişli
Yokuşa gidince keklük sekişli,
Kara kuş oyunlu, Bozkurt bakışlı
Kız yeledi, alma gözlü Kır At’ım.²²⁸

Sahipleri tarafından çok sevilen, kardeşten, yoldaştan üstün tutulan at bu seviye layık hareket eder. Öyle ki kale içindeki sahibini kalelerden uçarcasına kaçıtır, sarp dağlardan uçurur.²²⁹ Dede Korkut Hikayeleri’nde aynı şekilde görülen ve sürekli kahramanla birlikte hareket eden bir boz attan şöyle bahsedilmektedir:

İki koşa kardaşa benzer senin kulacığın
Eri muradına yetürür senin arhacığın
At demezem sana kardaş derem
Kardaşumdan yeğ
Başuma iş geldi yoldaş derem
Yoldaşımdan yeğ.²³⁰

Kısacası at, eski Türkler’in hayatında sadece bir binek hayvanı değil, beslenme, süslenme, giyinme, ticari bir mal olarak da yerini almış, onların hayat tarzlarını

²²⁷ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 33

²²⁸ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., ss. 33-34

²²⁹ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 33

²³⁰ Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Ankara 1958, s. 136

belirleyen, göçebe olmalarını sağlayan önemli bir unsur olmuştur.²³¹

Türk kültürü içinde çok önemli bir yere sahip olan atın bu özelliğini destanlarda da görüyoruz. Destan kahramanlarının kendileri gibi yiğit, genellikle sahibi ile aynı günde doğan, bazen kanatlı ve uçabilir, bazen de rüzgar gibi süratli atları vardır.²³² Bu sebeple at, güzelliği, dayanıklılığı, sadıklığı, koşması gibi nitelikleriyle, kahramanın sıfatlarıyla aynı derecede verilir. At yaradılışın güzel örneği, Savaşlarda zaferin teminatıdır. Atsız kahraman kılıcsız kalmış demektir.²³³

Sahibine zor anlarında yardım eden, gerektiğinde akıl veren “olağanüstü at” motifiyle Kızcibek Destanı’nda da karşılaşılıyor. Nitekim destanda Bazarbay’ın oğlu Tölgön, Kökcal adlı kısrağın doğurduğu kanatlı, tulpar ata sahiptir. Destanda tulpar atın annesi Kökcal kısrağa şu şekilde bahsedilmektedir:

Bunca atın içinde
Kökcal isimli kısrağı var.
Karnı yere değen
Kısa kuyruklu, ipek yeleli,
Kuyruğunda akıntısı var.
Gösterişli bir hayvan.
.....
Sanki az önceki at o değil,
Dimdik duruyor Kökcal kısrağ
Sanki dağları o yarattı,
Sürekli dönüp duruyor,
Bacağını uzatıp yatmadı.²³⁴

²³¹ Köse, Nerin; Araştırmalar III, s. 58

Çınar, Ali Abbas; a.g.e., ss. 14-19

²³² Köse, Nerin; Araştırmalar II, s. 26

²³³ Çınar, Ali Abbas; “Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler”, Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla 1996, ss. 77-78

²³⁴ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 6-7

Tölgön'ün kanatlı, tulpar atının doğumu bile olağanüstü bir şekilde olmuştur. Nitekim tay doğunca yere düşmezmiş, bacaklarını kıvırmazmış, ürkek ürkek yürümemiş ve annesinin iki memesini de bir nefeste emip bitirmiştir. Hatta destanda:

Yere düşmeden tay
Dört ayak üzerinde durdu.
Bacağını kıvırıp bükmedi,
Göğsü yere değmedi,
Dizlerini kıvırıp bükmedi,
Kalçası yere değmedi,
Bacağını çukura daldırmadı,
Zıplayıp sıçramadı,
Bacağını kaydırmadı,
Ürkek ürkek yürümedi.
Annesi onu kokladı.
İki memeyi de bir nefeste
Emip bitiriverdi.
.....
Koşarken ayağı kaymadı
Durupta beklemedi.
Uçurumdan ayağı kaymadı,
Ürküp de durmadı.
Altı adımlık çukurdan
“Akkula” gibi atladı.
Birdenbire sıçrayarak
“Taybuurul” gibi koştu.²³⁵

Satırlarıyla verilen Kökcal kırsağın doğurduğu olağanüstü özelliklere sahip bu “kulun” için seyis, Bazarbay’a şunları söyleyerek ondan müjdesini istemektedir:

²³⁵ Kızıbek Destanı; a.g.e., ss. 7-8

Kökcal kısrak doğurmuş idi
Demir kırı erkek kulun.
Kerameti fazla kulun
Sanki kanadı var gibiydi.
Bunun yanı sıra
Dört ayak üstüne düştü.
Kendinden altı adım ileri
Sendelemeden atlayıp geçti.
Hem de gücünü kaybetmeden.
Oktan hızlı yorgo imiş
Rüzgar gibi giderse
Sırtını yere getirecek kimse yok.

.....
Kimseye söylemeyelim,
Yelesini göğe doğru salladı,
Kır at çırpınmadı.
Yerdeki taştan sakınmadan
Güçlü bir at gibi basıp geçti
Müjdemi ver.²³⁶

Tölögön'ün atı, uçan kuşun bile yetişemediği, on yıllık yol gitse de binen kişinin pişman olmadığı, toynakları çelik gibi, bin ata denk bir attır ve destanda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Geride kalacak hayvan değil,
Dolaşıp dursa sağda solda,
Boram boram terleyip kızsız,
Uçan kuş yetişemez.
.....
Kuğu boyunlu, iri gözlü,

²³⁶ Kızıcıbek Destanı; a.g.e., s. 9

Koç vücutlu, çukur döşlü,
On yıllık yol gitse de
Binen kişi pişman olmaz.
Tahta sırtlı, geyik gibi,
Karaca baldırlı, keçi bacaklı,
Bin ata eşittir.

.....
Toynaklarına bakarsan,
Eritilmiş çelik gibi.²³⁷

Destan kahramanlarının eşleri ve sevgililerinin de yiğit, rüzgar gibi hızlı tulpar atları olduğunu görüyoruz. Nitekim destanımıza adını veren Kızcibek'in kara tulpar atı vardır. Bu arada adları belirtilmese de gerek Manas'ın eşi Kanıkey'in,²³⁸ gerekse Beyrek'in eşi Banı Çiçek'in²³⁹ atlarındaki atların en az onlar kadar kahraman, rüzgar ayaklı atlar olduğunu belirtmeliyiz.²⁴⁰ Hatta Kanıkey, eşinin Kalmuklar'la yapacağı muhtemel bir savaş için atları semizleyip, tembelleşmesinler diye her gün alıştırtma yaptırmıştır.²⁴¹

Düşman tarafındaki hükümdarların atları da olağanüstü vasıfları olan yürük atlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Korun Han'ın atları Kazmoyun ile Köksandal bu tarz atlardır. Bu sebeple Kızcibek kendisiyle evlenmek isteyen Korun Han'ın bu atlarından birini ele geçirmek ister ve bu bölüm destanda şöyle yer almaktadır:

Korun Han'a gidip gel
Kazmoyun ile Sandal'ın
Birini isteyip alıp gel.
.....
Demir göğüslü, çelik bilekli
Köksandal elime geçse

²³⁷ Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 16-17

²³⁸ Radloff, W.; a.g.e., s. 243

²³⁹ Ergin, Muharrem; "Dede Korkut Kitabı" Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 89

²⁴⁰ Köse, Nerin; Araştırmalar II, s. 27

²⁴¹ Yusupov, Keneş; a.g.e., s. 181

Gözden kaybolsam, der.

.....

Dizgini çekince

Sıçrayıverir Köksandal.

Gemini sıkıca çekince,

Üç aylık yola koşsa da,

Nefesi kesilip ölmez.

Uçarcasına gitti

Boyu urgan gibi uzayıp.

Toynaklılar içinden böyle

Çıkmamıştı bir tulpar.

Atmaca gibi gidiyor

Dörtnala koşarak.²⁴²

Görülüyor ki, Türk destanlarındaki ortak motiflerden en önemlisi ve yaygını “at”tır; Türkler göçer evli bir millet oldukları için de anlatı türlerinin çoğu at sevgisi ve övgüsü ile doludur.²⁴³

Kısacası at Türkler için büyük bir önemi olan, hayat tarzlarını belirleyip, onları göçebe olmaya zorlayan bir unsur olmuştur. Bu nedenle anlatı türlerinin hemen hepsinde yer almıştır.

8. Kırk Sayısı

Anlatı türlerimizin hemen hepsinde karşımıza çıkan kırk sayısı eski kültür çağlarının hatıralarını aksettirmektedir. Mesela Altay veYenisey Türk destan ve masallarında, alpler genelde tek başına savaşır. Onlara atları ve tanrılar arkadaşlık eder. Yüksek kültür merhalesinde ise alplerin yanında kırk yiğit; hatunla, kızların yanındakırk kız vardır.²⁴⁴ Anlaşılacağı üzere göçebe boylarındaki alplerin yanında

²⁴² Kızcibek Destanı; a.g.e., ss. 89-91-96

²⁴³ Türk Dünyası El Kitabı; s. 17

²⁴⁴ Köksal, Hasan; a.g.e., s. 193

“kırk yiğit”, eşlerinin veya sevgililerinin yanında da “kırk ince belli kız” bulunması bir adettir.

Kırk sayısı, anlatı türlerinde sıkça karşımıza çıkan bir özellik olup, kaynağı eski bir yaratılış efsanesine geri gitmektedir: Rivayete göre Sagın Han adlı bir Kazak hükümdarının kızının güneş doğmadan gezmeye çıktığı her sefer, yanında kırk cariyesi vardır. Hatta bu gezintilerden birinde bir ırmağın yanına geldiklerinde, suya parmaklarını daldıran kırk kızın hepsi hamile kalırlar ve ülkeden kovularak dağa sürülen bu kızlar çoğalarak Kırgız Kavmi’ni meydana getirirler.²⁴⁵

Kırk motifi bazen “insan”, bazen “hayvan” (deve, koyun vb.) veya “zaman” ve “uzunluk ölçüsü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut hikayelerinde bu motif ile birçok yerde karşılaşmaktayız. Mesela Boğç Han’ı “kendisi olmadan Oğuz’a saldırıp güzelleri aldı, ihtiyarları hırpaladı” diye, babası Dirse Han’a şikayet edenler, onun kırk yiğididir.²⁴⁶ Yine Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikayesi’nde Boğaç Han’ın annesi oğlunun yaralı olduğunu du-yunca kırk ince belli kızını yanına alarak bedevi atına biner ve oğlunu aramaya gider.²⁴⁷

Oğuz Kağan Destanı’nda bu motif bazen insan ya da hayvan sayısı belirtileceği zaman, bazen de mesafe ölçüsü olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim Oğuz Kağan bir gün halkını çağırır. Büyük ordugahın sağ yanına kırk kulaç ağaç (direk) diktirir. Onun başına bir altın tavuk koyar, ayağına bir Ak Koyun bağlar. Sol yanına kırk kulaç ağaç diktirir. Onun başına bir gümüş tavuk koyar ve ayağına bir Kara Koyun bağlar:

Sağ yanda Bozoklar oturdu

Sol yanda Üçoklar oturdu

Kırk gün kırk gece yediler, içtiler, sevindiler.²⁴⁸

²⁴⁵ Gökalp, Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti “İslamiyetten Evvel Türk Dini 3. Kitap”, 1974 (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu) İstanbul; Türk Kültür Yayıncı: 5, s. 99

Köse, Nerin; Kazak Düşünü, a.g.e., s. 16

²⁴⁶ Ergin, Muharrem; “Dede Korkut Kitabı”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, ss. 26-27

²⁴⁷ Gökyay, Orhan Şaik; a.g.e., s. 13

²⁴⁸ Banarlı, Nihat Sami; a.g.e., s. 20

Epik anlatımın bu canlı ve karakteristik motifiyle Kızcibek Destanı'nda da karşılaşırız. Niteki Tölögön evlenmek için kız aramaya gittiğinde yanındaki yiğitlerle beraber kırk gün yol gider. Destanda bu motif şu şekilde verilmektedir:

Atları yükleyip, sürüp,
Tam kırk gün göçtüler.²⁴⁹

Yine destanda Tölögön'ün ölümünden sonra kardeşi Sansızbay, Kızcibek'i bulur ve onu alıp memleketine gettiğinde babası Bazarbay onlar için kırk gün kırk gece ziyafet verir:

Şimdi anlatmak gerek
Bu güzel eğlenceyi!
Kırk gün ziyafet verildi
Otuz gün eğlenildi.²⁵⁰

Kızcibek Destanı'nda bu motif bazen de insan ya da hayvan sayısı belirtileceği zaman karşımıza çıkmaktadır. Mesela Kızcibek'le evlenmek isteyen Tölögön hakkında Sırlubay'a yanlış haberler ulaştırırlar. Bunun üzerine Sırlubay Tölögön'ü yakalamaları için askerlerini gönderir. Tölögön'le karşılaşan askerlerin başı ise şu tepkiyi gösterir:

Güzel kızımı alacak kadar
Sırlubay Han'a denk misin?
Kırk tayını semirtip
Azdırıp şımartmışsın.²⁵¹

Yine destanın başka bir bölümünde Kızcibek'i arayan Tölögön, değişik göçlerle karşılaşır. Bu göçlerden biri anlatılırken yine kırk motifiyle karşılaşmaktayız:

²⁴⁹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 21

²⁵⁰ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 116

²⁵¹ Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 43

On kız vardı yanında
Birlikte yürüyen yan yana.
Yük yüklenmiş hayvan
Sayılırsa kırk deve imiş.²⁵²

İncelemiş olduğumuz Kızcibek Destanı'nda önemli bir yere sahip olan kırk motifinin yanında başka sayılarla da karşılaşmaktayız; otuz, altmış, yetmiş, seksen gibi.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, sayısı ister kırk, ister seksen, isterse altmış olsun destan kahramanlarının yanlarında yiğit bulundurmaları epik bir gelenektir. Kırk sayısı kaynağı çok eskilere giden bir motiftir. Ancak seksen, altmış, otuz gibi rakamlar Türk destanlarına yabancı kaynaklardan girmiştir.

²⁵² Kızcibek Destanı; a.g.e., s. 30

SONUÇ

Türk destanları, konar göçer, hareketli bir hayatın ürünü olup, bu hayat tarzının ihtiyacını, beklentilerini aksettirirler. Tarihi bir olaya dayanması sebebiyle uzun zaman bu konuda bir belge olarak değerlendirilmişse de tarihi olayı anlatmaktan çok olayın halk üzerindeki etkilerini dile getirirler.

Kızcibek Destanı, Kırgız-Kazak halkının inançlarını, hayat tarzını, töresini, sanatını aksettirmekte; ideallerini, umutlarını temsil etmektedir.

Bir lirik-epik destan olan Kızcibek Destanı'nın baş kahramanı olan Kızcibek, halkının bir alp kadınında aradığı tüm özellikleri taşıyan; hem çok güzel, hem çok akıllı ve bir o kadar da yiğit bir kızdır.

Destanların hepsinde vakanın geçtiği yerleri tam olarak belirtmek mümkün değildir. Çünkü destanlar göçebe halkın ezelden beri göçüp konduğu, yaşadığı yerleri içine almaktadır. Bu nedenle Kızcibek Destanı'nın coğrafyasını gerçek hayatta tam olarak belirtemesek de Aydınköl civarında ve Ak Cayık bölgesinde olayların geçmiş olduğunu görmekteyiz.

Destanın oluştuğu dönem ise yine kesin olmamakla beraber tahminlere göre gerçek olayların temelinde 17. yüzyıldır. Çünkü Kalmuk-Kırgız savaşlarının bu tarihlerde görülmeye başladığı düşünülecek olursa destanın tarihi tabakalarının temelini Kırgız-Kalmuk, Kazak-Kalmuk savaşlarının teşkil edeceği ortadadır.

Kızcibek Destanı'nda büyük bir aşk hakkındaki halkın düşünceleri yansıtılmaktadır. Eserin baş kahramanları Kızcibek, Tölögön ve Sansızbay'dır. Ancak iki yüzlü Bekecan ve zalim Korun Han baş kahramanların düşmanlarıdır. Kadınların kendi hürriyetleri, bağımsızlıkları için mücadeleleri, iç ve dış düşmanların baskılarına karşı halkını korumaları destanın en önemli konusudur.

Bunların dışında diğer Türk boylarının destanlarında gördüğümüz motifleri Kızcibek Destanı'nda da uyguladıktan sonra diyebiliriz ki; Kızcibek Destanı, Türkler'in tarih sahnesine çıktığı ilk günden itibaren yarattıkları kahramanlık efsanelerinin ve aşk hikayelerinin eski-yeni tarihi olaylarla beslenerek oluşmuş bir lirik-epik destandır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adilbekova, Elmira; Koblandı Batır Destanı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 1999.
- Akındar Çıgarmaçılığın Tarihinin Oçerkleri, İlim Basması, Kırgız SSR İlimder Akademiyası Tilcana, Adabiyat İnstitütü, Frunze, 1988.
- Alptekin, Ali Berat; Halk Hikayelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları/228, Kaynak Eserler/47, I. Baskı, Ankara 1997.
- Arıkan, Metin; Köroğlunun Kazak Varyantı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999, C:1.
- Arat, Reşit Rahmeti; “Kırgızistan” mad. İslam Ansiklopedisi, C: VI.
- Atsız, Nihal; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1943.
- Awezov, Muhtar; Makaleler, Hazırlayan: Zeyneş İsmail – Ahmet Güngör, Bilig Yayınları , Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı, Ankara, 1997.
- Azade, R.; “Azerbaycan Epik Şiirinin İnkişaf Yolları” (XII-XVII. Asırlar) Elim Neşriyatı, Bakü, 1975.
- Banarlı, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, C: 1.
- Bektenov, Z-T. Bayaev; Kırgız Adabiyatı, Bişkek-Mektep, 1993.
- Berdibayev, Rahman; Kazak Eposu, Kazak SSR, Gılım Baspası, Almatı, 1982.
- Boratav, Pertev Nail; Folklor ve Edebiyat, Adam Yayınları, Cilt II, İstanbul, 1982.
- Boratav, P. Nail; Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Adam Yayınları Birinci Basım, İstanbul, 1998.
- Çınar, Ali Abbas; Türk Dünyasında Aşık Geleneğinin Karşılaştırılması, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi TDK., S: 5, Bahar, 1998.
- Çınar, Ali Abbas; Türklere At ve Atçılık, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 192, Gelenek, Görenek ve İnançlar Dizisi: 18, Ankara, 1993.
- Çınar, Ali Abbas; “Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler” Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla, 1996.

- E., Tursinov; "Kazak Aız Edebiyetin Jasavşalardın Bayırđı Ökilderi", Almatı, 1976.
- Ekici, Metin; Dede Korkut Hikayelerinin Etkisiyle Teşekkül Eden Halk Hikayeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S: 101, Türk Halk Hikayeleri Dizisi, S: 6, Ankara, 1996.
- Ekici, Metin; Halk Hikayelerinde Ad Verme, Palandöken, İzmir, S: 4
- Elçin, Şükrü; "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", Türk Kültürü, Sayı: 63, Ocak, 1968.
- Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, S: 169
- Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin Faksimile, Ankara, 1984, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 160 (1958-1989),
- Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1958.
- Evliyaoğlu, Sait; Bozkurt Şerif; Türk Halk Bilimi, Ankara, 1988.
- Gökalp, Ziya; Eski Türklerde İçtimai Teşkilat, Milli Tetebbular Mecmuası, S: 3,
- Gökalp, Ziya; Türk Medeniyeti Tarihi, İslamiyetten Evvel Türk Medeniyeti "İslamiyetten Evvel Türk Dini 3. Kitap" 1974, (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu) İstanbul, Türk Kültür Yayını: 5.
- Gökyay, Orhan Şaik; Dedem Korkutun Kitabı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- Gölgeci, Meral; Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 625, Ankara, 1995.
- Günay, Umay; Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1986.
- Gürün, Kamuran; Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.
- İbrayev, Şakir; Destanın Yapısı, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998 (Aktaran: Ali Abbas Çınar),
- İnan, Abdülkadir; "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968.
- İnan, Abdülkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954.
- Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, 2. Baskı, İstanbul, 1984.

- Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Ötüken Meşriyat Yayını, No: 376, Kültür Serisi: 128, İstanbul, 1998.
- Kaplan, Mehmet; Oğuz Kağan Destanı, Dergah Yayınları: 7, Eğitim Dizisi: 4, İstanbul Ekim, 1979.
- Kaplan, Mehmet; Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 (Tip Tahlilleri), Dergah Yayınları, İstanbul, 1985.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara, 1991.
- Kasapoğlu-Çengel, Hülya; Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158, Seri: 1 S: A. 31/11, C: 4, Ankara, 1998.
- Kazak Düğünü; Türkiye Türkçesine Aktaran: Nerin Köse, Milli Folklor Yayınları: 13, Folklor Dizisi: 3, Ankara, 2000.
- Kıdırbayev, Raise; Aktaran: Ali Abbas Çınar, Milli Folklor Dergisi, S:26, 1995
- Kız Cibek; Kazak Eposu A., 1957, Baatırlar Carı, C: 1, A., 1960,
- Köksal, Hasan; "Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı", Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası, İstanbul, 1985.
- Köprülü, Fuad; Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, S: 47, Makaleler Külliyesi-1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- Köprülü, M. Fuat; (Aşık Tarzının Menşei ve Tekamülü), Edebiyat Araştırmaları, T.T.Y., Ankara, 1996.
- Köse, Nerin; Araştırmalar II, Milli Folklor Yayınları:10, Halk Edebiyatı Dizisi:6, Ankara, 1997.
- Köse, Nerin; (Kızcibek Destanının Nogay Varyantı Üzerine) Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi: II, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir 1998.
- Köse, Nerin; Araştırmalar III, Milli Folklor Yayınları:1, Halk Dizisi:7, Ankara, 1998.
- Köse, Nerin; Sürmeli Bey Hikayesi, Milli Folklor Yayınları:7, Halk Edebiyatı Dizisi:3, Ankara, 1996.
- Köse, Nerin; Araştırmalar I, Milli Folklor Yayınları:8, Halk Edebiyatı Dizisi:4, Ankara, 1996

- Köse, Nerin; Araştırmalar IV, Milli Folklor Yayınları:12, Halk Edebiyatı Dizisi: 8, Ankara, 1999.
- Köse, Nerin; “Sevdiğini Yenerek Alan Genç Kız Motifi ve Türk Halk Hikayeleri” Milli Folklor Dergisi, Ankara, 1994.
- Ögel, Bahaeddin; “İlk Töles Boyları” Belleten, S:48, 1948.
- Ögel, Bahaeddin; Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, No:46.
- Radloff, Wilhelm; “Manas Destanı” (Aktaran: Emine Gürsoy Naskali) Türksoy Yayınları, No:1, Ankara, 1994.
- Saray, Mehmet; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- Saray, Mehmet; Kazak Türkleri Tarihi, İstanbul, 1993.
- Saray, Mehmet; Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi
- Sepetçioğlu, M. Necati; Karşılaştırmalı Türk Destanları, Akran Yayıncılık, İstanbul, Ekim, 1990.
- Şeriyev, C., Abdikerim, M.; Kırgız Adabiyatı-Terminderdin Tüşündürmö Sözdüğü, Bişkek, 1994.
- Timurtaş, Faruk; Türk Destanları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Mtb., Sayı:33, Ankara, 1965.
- Togan, Z. Velidi; “Türk Destanlarının Tasnifi IV”, Atsız Mecmuası, Sayı:1, 1931.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, Cilt:5.
- Türk Dünyası El Kitabı, Cilt:1
- Türkmen, Fikret; Tahir ile Zühre, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:477, Kültür Eserleri Dizisi:12, Ankara, 1993.
- Türkmen, Fikret; “Aşık Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayını, Baylan Mtb., Ankara, 1975.
- Yöntem, Ali Canip; Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat, Epope, Devlet Mtb., İstanbul, 1930.

Yusupov, Keneş; Manas Destanı, Türkiye Türkçesine Aktaran: Fikret Türkmen-Alimcan İneyet, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

KIZCİBEK DESTANI
METİN

TRANSKRİPSİYON – TÜRKİYE TÜRKÇESİ

KIZCİBEK DESTANI

TRANSKRİPSİYON

Ulana kelgen kabarda,
Te bayırkı zamanda
Türdüü tümön iş ötkön,
On segiz min aalamda
Ak kalpaktuu alaştan

5

Manas ön düü er ötkön,
Kankeydey ene ötkön,
Ak nikelüü erine
Adal bolgon түbölük,
Ayçüröktöy cen e ötkön.

10

Tuuganına kas bolgon,
Öz elinnen cat bolgon,
Küböş öndüü kör ötkön.
Ukkan sayın arbıgan,
Ulamıştır köp ötkön.

15

Oşolordun biri eken,
Bazarbai uulu Tölögön,
Ak süyütünün colunda,
Sıymıgı oogan töböddön.
Bordoş Kazak elinen,

20

Kızıcbek suluu çığıptır,
Talaşka tüşüp dün bolup,
Dalaydı attan çığıptır,
Kalmaktın kalın çerüüsün
Karçıga Çeçen Kırıptır,

25

Katinga toyup han Korun,
Kalbaluu canı tınıptır,
Coo kalbay comoktu
Aytalı baştan uguptur.
Altımış uruu Alaştın

30

Kazak-Kırgız eli bar.
Al elderdin çaşagan,
Aydın köl degen ceri bar.
Oşol eldin içinde,
Bazarbay degen bayı bar.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Rivayete göre
Çok eski zamanlarda
Türlü sayısız iş olmuş,
On sekiz bin alemde
Ak kalpaklı Alaşlar'dan

Manas gibi yiğit geçmiş,
Kankey gibi anne geçmiş,
Kutsal nikahlı erine
Sürekli bağlı kalmış,
Ayçürök gibi yenge geçmiş.

Akrabasına düşman olan,
Kendi halkına yabancı olan,
Küböş gibi kör geçmiş,
Dinledikçe artan,
Pekçok efsane geçmiş.

Onlardan birinde,
Bazarbay oğlu Tölögön,
Kutsal aşkı uğruna,
Gururla tepeleri aşmış.
Kardeş Kazak halkından,

Kızıcbek adlı güzel çıkmıştır.
Yarışlarıyla ün yapmış,
Bir çoğunu attan düşürmüştür.
Kalmuk'ların pek çok askerini
Güzel sözlü Karçıga yenmiştir,

Kadına doyan Korun hanın,
Kavgacı ruhu rahatlamıştır,
Destanı bölmeden
Baştan anlatalım dinleyiver.
Altmış kabileli Alaş'ın

Kazak – Kırgız halkı var.
O halkların yaşadığı,
Aydınköle denilen yer var.
O halkın içinde
Bazarbay isimli zengini var.

35

Baylığın elge taantıp,
Bayanday keter cayı bar.
Sanagan menen tügönböyt
Bazarbaydın maldarı,
Cıbiratıp kulunun

40

Cılkısı cüröt caydarı.
Bir celege bir cüzdön,
Kulunun bölüp boyladı.
Minden kiret cılına
Ayrı örköçtön taylağı,

45

Açası çok ceke örköç
Arasında narları.
Andan başka esepsiz
Altın, kumüş-zerları,
Kazına tolgon kark altın,

50

Karasan saydın taşınday,
Canında catat üyülüp,
Cambısı attın başınday.
Üzüktün bosu cibekten,
Üylörü appak çatırday.

55

Köldölön ü büt kunduz
Körpönü çanıp caktırbay.
Corgosun bölöt bir başka,
Cortogun koşo baktırbay.
Külüğün bölöt bir başka,

60

Kökülün süyüp capkanday.
“Töönü alsa kelgen sel,
Eçkini kör asmanday.”
Uy,topoz menen koy, eçki,
Uyuulgup catat başka mal,

65

Bir celedede kulundun,
Nak sanatı cüz tolso
Cılına kırçüü taylağı.
Artık emes miñ bolso,
Kalgan maldın esebin,

70

Bilbeybi emi kim bolso!
Örgöösü bar kaçalap,
Konogun üçtön tünötkön.
Casalgasın kısaca aytsak
Çırmalğan çiyin cibekten.

Zenginliğini halka gösteren
Anlatılacak yönü var.
Saymakla bitmez
Bazarbay'ın malları.
Taylarla beraber

Atları rahat dolaşır.
Bir ipe yüzden fazla,
Tayı ayırıp bağladı.
Senede bin kez giren
İki hörgüçlü develerle,

Tek hörgüçlüler
Arasında fark yok.
Ondan başka sayısız
Altın, gümüş, mücevher,
Hazine dolusu som altın,

Tarladaki taşlar gibi,
Yanında toplanmış duruyor,
At başı gibi “cambi”lar.
Yüzüğün bağı ipekten,
Evleri bembeyaz çadır gibi

Döşeğinin hepsi kunduz
Kuzu derisini beğenmez.
“Corgo”sunu ayırır bir yana,
Arık atlarla bir tutmaz..
Yürük atları ayırır bir yana,

Yelesini sevip okşar.
“Sel gelip deveyi alsa,
Keçi kendini korur.”
İnek, manda, koyun, keçi,
Bir arada bulunur diğer hayvanlar

Bir ipteki tayların sayısı,
Tam olarak yüz tane
Yaşına girmiş “taylağı.”
Fazla değil, bin tane,
Kalan malın hesabını,

Bilemez şimdi kimse!
Pekçok çadırı var,
İçinde üçer misafir ağırlar.
Süsünü kısaca anlatırsak
Bağları ipekten.

75

Bazarbaydın maldarın
Barın aytım aşırbay,
Bar ele mülkü uşunça
Esimde turat azırday.
Nak konuşı Aydın köl,

80

Narkı çeti uluu tör,
Azırak ayta keteyin,
Cerlerin anın baykap kör.
Ölönü kalın sapsayıp,
Ördögü köldö dagdayıp,

85

Kürön ayuu mında bar
Körgöndör korkot kaççayıp.
Aydağan koydoy toptoşup,
Adır tolgon ak kayın .
Şıldırıp agat tunuk suu,

90

Cılğası sayın kaççayıp.
Tokoyu kalın, ceri bar,
Coylogon colbors şeri bar,
Künçülük cerden cunutup,
Körgöndü ceer demi bar.

95

Ayrık-ayrık aral bar,
Ak bugu menen maral bar.
Karangılaşkan kayın tal,
Cer abalı uşunday
Cetkilek barın ugup al.

100

Aşkan sayın baylığı,
Arbıdı anın ardığı,
Altımış tayap bargıça,
Allanın bolboy carlığı,
Balanın ünün ugalbay,

105

Küçödü munun zar munu.
Kempiri anın Kamkatay,
Elüülödü kuramı.
Taalayı munun on kelip,
Taşı öödö kuladı.

110

Tak oşondo baybiçe,
Erkek bala tuuganı,
Oşol erkek baladan,
Emi kabar ugalı.
Bazarbaydın Tölögön,

Bazarbay'ın mallarının
Hepsini anlattım abartmadan,
Vardı malı mülkü bu kadar
Sanki bugünkü gibi hatırımda.
Yaşadığı yer Aydınköl,

Epeyce yüksek bir yerdi,
Biraz bahsedivereyim,
Yerlerini iyice tanı.
Üzeri sık tüylü,
Gölde yüzen ördeği,

Bir de boz ayısı var
Görenlerin şaşırıp korktuğu.
Sürüdeki koyunlar gibi sık,
Ak kayınlarla dolu tepesi
Şırıldayarak akar berrak suyu,

İnsanı şaşırtır nehrin akışı.
Sık ormanlık yeri var,
Avlanan aslanı kaplanı var,
Bir günlük yerden saldırıp,
Gördüğünü yemek isteyen.

Ayrı ayrı yeri var,
Ak geyik ile ceylanı var.
Kararmış kayın dalları,
Yerin durumu işte böyle
Bahsedeceklerimin hepsini dinle.

Artıkça zenginliği,
Cimriliği de arttı,
Altmış yaşına geldiğinde,
Allah vermemişti muradını,
Bir çocuk sesi duyamadı,

Arttı onun sıkıntısı.
Onun eşi Kamkatay,
Elli yaşına gelmişti.
Allah yalvarışını duyarak,
İşlerini yoluna koydu.

Tam o sırada "baybiçe"nin,
Erkek çocuğu doğdu,
Bu erkek çocuktan,
Şimdi biraz bahsedelim.
Bazarbay'ın Tölögön'ü,

115 Cuma künü törögön,
Kalkağı altın sır beşik
Anı casap bölögön.
Ayal da bolso ukmuştuu
Kamkatay kıyın törögön.

120 Keseldebey cürsün dep,
Keyişte körgön Tölögön,
Ayında içken aşına,
Altın koşup ötögön.
Cıldar ötüp şamalday,

125 Karıp barat Kamkatay,
Muunu boşop künügö
Mundanıp barat Bazarbay:
“Tölöngö bir coldoş
Berse öken,-dep,- kuday ay,”

130 Tilek kıldı bir dalay.
Altımış tayap enesi
Töröldü cana Sansızbay,
İnilüü bolup balası,
Könülü boldu cayma-cay.

135 Telegeyi teptegiz,
Tenir munu caldağı.
Bazarbaydın düynödö,
Kalbadı emi armanı.
Erkeligi elde cok.

140 Erkin östü baldarı.
Bazarbaydın köp cılkı,
Köp cılkıga baş bolgon
Asanbay degen eesi bar.
Köp cılkının içinde,

145 Kökcal attuu beesi bar.
Çalkayın kı kursağı,
Çaçı kuyruk cibek cal
Kuyrugunda kuyu bar,
Kulanday bolgon canı bar.

150 Cetilip abdan kursağı
Celini tolgon çağı bar.
Ceti kün boldu tamçılap,
Celineñ süt agat.
Torsoyup munun kursağı,

Cuma günü doğdu,
Altın yaldızlı beşik
Onu kucaklamıştı.
Farklı bir kadın da olsa
Kamkatay zor doğurmuştu.

Hastalanmasın diye,
Kutsal ışığı gören Tölögön'ün,
Bir aylıkken yemeğine,
Altın koyup pişirmiş.
Yıllar rüzgar gibi geçip,

Yaşlanıverdi Kamkatay,
Güçsüzlüğünü görüp her gün
Üzülüyordu Bazarbay:
“Tölögön'e bir arkadaş
Versin Yüce Tanrı” diye,

Dua etti bir zaman.
Altmışa yaklaşınca annesi
Kardeşi Sansızbay doğdu,
Kardeş olunca çocuğuna,
İçi rahat etti.

Dilediği her şey gerçekleşti,
Tanrı bunu istedi.
Bazarbay'ın dünyada,
Kalmadı hiçbir arzusu.
Rahatı kimsede yok.

Huzurlu büyüdü çocukları.
Bazarbay'ın pek çok atı,
Bu atlara seyislik yapan
Asanbay denilen biri var.
Bunca atın içinde,

Kökcal ismli kısrağı var.
Karnı yere degen,
Kısa kuyruklu, ipek yeleli
Kuyruğunda akıntısı var,
Gösterişli bir hayvan.

Karnı iyice büyüdü
Memesinin dolduğu zaman var.
Yedi gündür damlayarak,
Memelerinden süt akar.
Karnı gittikçe büyüyen,

- 155 Toburçak sınduu canıbar.
Toguz kün boldu toktoboy
Tolorsuk ıldıy süt agat,
Cımanday basıp bir kezde,
Cılganı közdöy ördödü,
- 160 Kementay kiygen cılkıçı,
Ketkenin anık körgönü.
Çideri kıygan tağı bar,
Çiderip kalgan çağı bar.
Tolorsukta ağı bar,
- 165 Tolgotup kalgan çağı bar.
Anı körüp cılgıçı,
Anda kaldı ıntısı,
Anık tulpar tuuyt dep
Aytkan bolcu sınçısı.
- 170 Al kep tüşüp esine
Atiet boldu beesine,
“Tulpar kulun keldi emi,
Tuula turgan kezine,
Kıyadan çıksam cetem,-dep,
- 175 Kızkanç cılkı eken,-dep,
Kurbudan çıksam cetem,-dep
Kuybu cılkı eken,-dep,
Közün andan cazbadı.
Körünö eerçiy baspadı,
- 180 Ar kaysı cerden başmaktap,
An dıy bastı şaşpadı.
Közgö ilbedi cılkıçı
Toru kara kaşkanı,
Torpokçoluk körgön çok,
- 185 Kökcal beeden başkanı,
Kaykalay basıp kökcal bee,
Kaptaştırdı askanı.
Burulup tuura baspadı,
Butun sunup çatpadı,
- 190 Belin tüyüp mekçeyip,
Botodoy közü çekçeyip,
Iyınıp kaldı canıbar,
Iyık calı sekseyip
Obdula tüşüp Asanbay
- Şişman bir hayvandır.
Dokuz gündür durmadan
Dizinden aşağı süt akar,
Bir anda rüzgar gibi geçip,
Tepelere doğru gitti,
- Aba giyen seyis,
Gittiğini iyice gördü.
Kayışı kesecek nalı var,
Doğuracağına dair izleri var.
Dizinde akı var,
- Sancılarının başladığı zamandır.
Onu görünce seyisi,
Merak etti,
Gerçek “tulpar” doğuyor diye
Söylemek istedi seyisi.
- Bu düşünce gelince aklına
İhtiyatla yaklaştı atına,
“Tulpar kulun şimdi geliyor,
Doğacağı zaman geldi,
Vadiden çıkıp gideyim diye,
- Kıskanç attır diye,
Tepeden çıksam yetişirim diye
Cins attır diye,
Gözünü ondan ayırmadı.
Görünmeden takip etti,
- Tepede bir yerden gizlice,
Yavaşça izledi.
Görünmedi seyis
Siyah akıtmalı doru atı,
Buzağı kadar bile görmedi,
- Sanki az önceki at o değil,
Dimdik duruyor kökcal kısrak,
Sanki dağları o yarattı.
Sürekli dönüp duruyor,
Bacağına uzatıp yatmadı,
- Beli bükülüp kıvrılınca,
Gözleri fal taşı gibi açılınca,
İkınıp kaldı hayvan,
Güzel yelesi dalgalanarak
Kımıldanıp Asanbay

195 Oturgan cerden koppodu.
Baykap karap al tursa,
Başı çıkkan okşodu.
Cıgılbastan kulunu,
Tört ayaktap toktodu.
200 Karısın bügüp iybedi,
Kaptalı cerge tiybedi.
Tizesin bügüp iybedi,
Cambaşı cerge tiybedi.
Butkulga butun malbadı,
205 Buttaşıp ergiz kalbadı,
Taygılıp butun malbadı
Tamtan dap ergiz kalbadı.
Emçekti izdep iktadı,
Enesi anı cıttadı.
210 Eki emçekti bir demde,
Eme koyup şıpkadı.
Dalban day basıp Asakem,
Caşingan cerden çıpkadı.
Karap turup sındadı.
215 “Kanatı munun sınbadı
Tulpar bolot balkim” dep,
Toktono albay çurkadı.
“Kökülün bölüp öröyün,
Kötönün açıp köröyün,
220 Tulparlığı çın bolsa,
Tumşugunan öböyün.
Urgaaçıbı erkekpi?
Ceteleşem elpekpi?
Kündö üzüp celeni,
225 Külük bolçu nemebi?
Çıyırkıtırıp celeni,
Çıyrak bolçu nemebi?”
Asakem oylop algıça,
Abıdan körüp kangıça
230 Kara kuyruk kökcal bee
Kaptalday basıp celdi ele,
Altı attam kelgidey
Azga udul keldi ele,
Arkarday bolup kökcal bee

Oturduğu yerden kalkmadı.
İyice bakınca,
Başı çıkmış gibiydi
Yere düşmeden tay,
Dört ayak üzerinde durdu.

Bacağını kıvrıp bükmedi,
Göğsü yere değmedi.
Dizlerini kıvrıp bükmedi,
Kalçası yere değmedi.
Bacağını çukura daldırmadı,

Zıplayıp sıçramadı,
Bacağını kaydırmadı
Ürkek ürkek yürümedi.
Arayıp memeye saldırdı,
Annesi onu kokladı.

İki memeyi de bir nefeste,
Emip bitiriverdi.
Düşüncesizce davranıp Asakem,
Gizlendiği yerden çıkmadı.
Bakmakla yetindi.

“Bunun kanadı kırılmadı
“Tulpar”dır belki” diye,
Kendini tutamayıp koştu.
Kahkülünü ayırıp öreyim,
Sağrını açıp bakayım,

Gerçekten “tulpar” ise,
Burnundan öpeyim.
Dişi mi erkek mi?
Yanıma almaya değer mi?
Her gün tımar etsem,

“Külük” olabilecek mi?
Rüzgar gibi koşup,
Çevik olabilecek mi?
Asakem önce düşünüp,
Dikkatlice bakınca

Kara kuyruklu, kökcal kısırak
Rüzgar gibi geçip gitmişti,
Altı adım atmış gibi
Yakınına gelmişti,
“Arkar” gibi kökcal kısırak

235 Attap ötö berdi ele,
Kulcuñdagan kuybu bee
Kuday munu urdu ele,
“Kokuyay! Kayran kulunum
Kanter eken emi” dep

240 Asanbay karap turdu ele,
Tozgokton butu taybadı,
Tosulup tura kalbadı.
Carçadan butu taybadı,
Cazganıp tura kalbadı.

245 Altı arış çon an dan,
Akkuladay tüyüldü
Tak sekirip bezildep,
Taybuurulday cügürdü.
Anı körüp cılkıçı

250 Abıdan katuu süyündü,
“Kök aygır menen sozulup,
Köröyün azır üyümdü,
Bazarbayga munu aytıp
Men alayın süyünçü.”

255 Anı oylonup Asanbay,
Aygırğa minip celdi deyt,
Açıp közdü cumgunça,
Ayılga cetip keldi deyt.
-O, Bazarbay, Bazarbay,

260 Men cılkıçım Asanbay.
Aşıgıp keldim men saga
Süyünçümdü basalbay.
Bayatan körüp sonundu
Barbaydı murdum kazanday,

265 Cılkındı bağıp otuz cıl,
Tilindi aldım atarnday.
Cılkında bar min kulun,
Tuuldu bugün bir kulun,
Anın cayın aytayın,

270 Abıdan tın şap turgunun.
Kökcal beeniz tuudu ele,
Erkek temir kök kulun,
Keremeti köp kulun,
Kanatı barday tim ele.

Sıçrayarak geçip gitti,
Kısarak yerinde duramaz
Tanrı onu vurmuştu,
“İmdat! Zavallı “kulun”um
Ne olacak şimdi” diye

Asanbay bakakalmıştı,
Koşarken ayağı kaymadı,
Durup da beklemedi.
Uçurumdan ayağı kaymadı,
Ürküp de durmadı.

Altı adımlık çukurdan,
“Akkula” gibi atladı
Birdenbire sıçrayarak,
“Taybuurul” gibi koştu.
Onu görünce seyis

İyice sevindi,
“Kır aygır ile süzülüp,
Göreyim şimdi evimi,
Bazarbay’a bunu söyleyip
Müjdemı alayım.”

Asanbay böyle düşünerek,
Aygırğa binip uçtu diyor,
Göz açıp kapayana kadar,
Köye ulaştı diyor.
-Ah, Bazarbay, Bazarbay,

Ben seyisin Asanbay.
Hemen sana geldim
Müjdemı kimseye duyurmadan.
İyi şeyler olacağını görüp
İçim içime sığmadı,

Atlarına bakıp otuz yıl,
Sözünü dinledim baba gibi.
Süründe var bin “kulun”,
Bugün doğdu bir “kulun”,
Onun durumunu anlatayım,

Anlatacaklarımı dinleyiver.
Kökcal kısarak doğurmuş idi,
Demir kırı erkek kulun,
Keremeti fazla kulun,
Sanki kanadı var gibiydi.

- 275 Kaptalında kak munun,
Ayaktay tüştü cıgılbay,
Altı arış çoñ añdan,
Attap öttü tıgılbay.
Ce mürgübödü çımınday,
- 280 Ok cetkiz katı corgo eken,
Erip ketse kuyunday,
Cambaşın cerge koygon çok,
Cañı tuugan kulunday.
Bayagın anı asırıp,
- 285 Baylardın erke uulunday,
Kak ököbüz bileli,
Kalayıkka çuu kılбай.
Kökülün kökkö ekçedi,
Kök aygır sabap cetpedi,
- 290 Saydın taşın cazganbay,
Sarı taman attay tepsedi.
Berüçün dü ayta sal,
Men turam azır ketkeni,
-Amı ukkanda Bazarbay:
- 295 -Oozun tolgon may, dedi,
Süyünçün otuz tay, dedi,
Enindi salıp Asake
Eelep bağıp al, dedi,
Eç kimge aytpay bul işti
- 300 İçinde tınıp kal, dedi,
Kulununda şek bergen
Tabılbayt mınday mal, dedi,
Sarı kaşka kulunday
Sadaga çaap sal, dedi
- 305 Kerilip sütkö semirsin
Üç beere telip al, dedi,
Açközdör közün salbasın.
Arkindik bolup kalbasın,
Toybostor közün albasın,
- 310 Totu bolup kalbasın.
Sen turasın caktırıp,
Men sadaga kaktırıp,
Sanaaga kuday cetkirse,
Tölögön minsin at kılıp.
- Bunun yanısıra,
Dört ayak üstüne düştü,
Kendinden altı adım ileri,
Sendelemeden atlayıp geçti.
Hem de gücünü kaybetmeden,
- Oktan hızlı bir “corgo” imiş,
Rüzgar gibi giderse,
Sırtını yere getirecek kimse yok,
Yeni doğmuş bir tay gibi.
Onu besleyip büyüteyim,
- Zenginlerin şımarık çocuğu gibi,
Sadece ikimiz bilelim,
Kimseye söylemeyelim.
Yelesini göğe doğru salladı,
Kır at çırpınmadı,
- Yerdeki taştan sakınmadan,
Güçlü bir at gibi basıp geçti.
Müjdem ver,
Ben şimdi gidiyorum,
-Bunu duyan Bazarbay:
- Dilinden bal akıyor, dedi,
Hediyen otuz tay, dedi,
En iyilerini seçip Asake
Bakıp beğenerek al, dedi,
Bunu hiç kimseye söylemeden
- İçinde sakla, dedi,
Kulun için endişelenme
Böyle hayvan bulunmaz, dedi,
Sarı akıtmalı kulun gibi
Bir kurban kes, dedi
- Sütle beslenip gelişsin
Üç kırsırağın yanına katıver, dedi,
Kem gözler göz dikmesin.
Güçsüz hale gelmesin,
Aç gözlerin nazarı değmesin,
- Kuş kadar kalmasın.
Sen bunu kabul et,
Ben kurban kestireyim,
Yüce Tanrı izin verirse,
Tölögön ata binsin.

- 315 Kürmögün koşpoy tazalap,
Kürüçtön ilip baktırıp,
Corugun kiyin körölü
Colborston ürtük captırıp,
Bazarbay munu aytkanı,
- 320 Asanbay üygö kaytkanı.
Munu koyo turalı,
Cañı kepten ugalı.
Tölögön kanday azamat,
Buga kön ül buralı.
- 325 Tölögöndü caktırat
Caşı menen karısı,
Cakşı köröt barısı,
Kızıl çiygil kırmurun.
Kelbeti artık kelişken,
- 330 Kere kulaç dalısı,
Öfündö çok sarısı.
Ep köröp sözün ardayım
Elindegi kalısı.
Kiçi peyil mun ayım,
- 335 Kim bolor eken cubayın,
Carkını çolpan cıldızbay,
Caratkan eken kudayım.
Adamdın köönün oorutpayt,
Arkanday cerdi ılayım,
- 340 İt agıtıp, kuş salıp,
Seksen cigit koşçu alıp,
Tan künü keçke zerikpey,
Tamaşaga suktanıp,
Oyun – külkü, tamaşa,
- 345 Oşonu menen şıktanıp.
Altın menen kümüşün,
Çöntögünö cık salıp,
Cetim – cesir, karıptı.
Cokçuluktan kutkarıp,
- 350 Cardıdan ayap koyçu emes
Cambısın elden kıskanıp.
Calçıga berbey koygon çok,
Alsızdan ayap koygon çok.
Altının sınık mıçalık,
- Darıları karıştırmadan ayıklayıp,
Pirinçle besleyip,
Hünerini sonra görelim
Kaplan derisinden örtü yayarak,
Bazarbay böyle demiş,
- Asanbay eve geri dönmüş.
Şimdilik bunu bırakalım,
Yeni haberler alalım.
Tölögön ne kadar yiğitmiş,
Buna dikkat edelim.
- Tölögön'ü beğeniyor.
Genci ile yaşlısı,
Herkes onu seviyor,
Kırmızı küçük burnunu.
Büyüdükçe daha heybetli,
- Güçlü, geniş omuzlu,
Yüzünde yoktur sarılık.
Daima akıllıca konuşur
Halk arasında sözü geçer.
Huyu güzel, terbiyeli,
- Kim olabilir senin eşin?
Göz alıcı çolpan yıldızı gibi,
Yaratmış seni Tanrım.
Kimsenin kalbini kırmaz,
Urgan gibi yerde dileğim,
- Köpek bırakıp, kuş uçurup,
Yanına seksen yiğit alıp,
Şafak vakti üşenmeden kalkıp,
Eğlenceyi beğeniyle seyredip,
Güle oynaya eğlenerek,
- Böyle zaman geçirir.
Altınla gümüşle,
Ceplerini doldurup,
Dulu, yetimi ve garibi.
Yoksulluktan kurtarıp,
- Fakir kimse bırakmadı
Zenginliğini halktan saklayıp.
Vermeden bıraktığı işçi yok,
Güçsüzden esirgediği yok.
Altın parçalarını,

355

Kızıl çiykil man kayıp,
Ayday betin nur çalıp,
Azamat çıktı Tölögön,
Altın kemer kurçanıp.
Kem ceri çok karasan ,

360

Kelbetinde kılçalık,
Baktıluu bolgon emestir,
Padişan dağı mınçalık!
Bayırtan kelgen el narkı,
Atadan bala üy bölöt,

365

Aşıkpay ayta keteli
Az kündön beri Bazarbay
Akıl oyloyt bir bölök:
“El içinen kep çıktı,
Meni bakıl dep çıktı,

370

Kayındap kalın bergidey
Tabılbadı eç ıktuu.
On altıda Tölögüm,
Önörün emi köröyün,
El kıldırıp kız tapsın,

375

Mal aydap anan cönöyün.”
Munu oylop Bazarbay,
Eç kayda cürgön basılбай,
Tölögön bilbey bul işti
İçi kaynap şakarday,

380

Tün içinde tolgonot,
Töşögünö catalbay.
Ce katın alıp bergin dep,
Ata – enege aytalбай,
Akıl oylop ar künü

385

Alıs – cakın bir bölöt,
Ardığıp uşul iş üçün
Ar turduu bolup özgöröt.
Caştık degen ot eken,
Calındap içi örtönöt.

390

Ar kaday nerse ten kelbeyt
Ata menen enege,
Ayal alıp bergin dep
Aytmak kıyın kep ele.
Araga salıp bir kişi

Al yanaklı, güzel,
Ay gibi yüzüne nur yağıp,
Yiğit oldu Tölögön,
Altın kemeri kuşanıp.
Bakarsan hiçbir eksigi yok,

Endamlı boylu poslu,
Talihli olmamıştır,
Padişah bile o kadar!
Eskiden kalma halk geleneği,
Çocuk baba ocağından ayrılır,

Acele etmeden anlatalım
Son günlerde Bazarbay
Farklı bir düşünce içindedir:
“Halk arasında laf çıkmış,
Beni cimri demişler,

Kız alıp başlık verecek
Uygun biri bulunmadı.
On altı yaşındaki Tölögümün,
Hünerini şimdi göreyim,
Dolaşıp bir kız bulsun,

Mal verip ondan sonra gideyim.”
Böyle düşünür Bazarbay,
Hiçbir yere gitmeyen,
Tölögön, bilmez bu işi
Kanı kaynar şeker gibi,

Geceleri uyuyamaz,
Yatağına yatamaz.
Beni evlendirin diye,
Anasına babasına söyleyemez,
Her gün düşünüp

Uzak yakın bir çok kimse,
Bu iş için çalışır
Herkes kendi bildiğince.
Gençlik bir ateş imiş,
İnsanın kanı kaynarmış.

Herkesi beğenmeyen
Anne ile babaya,
Beni evlendir diye
Söylemek zor bir işti.
Araya koyup birini

395

Ayttırmanı ep ele,
Seksen cigit başçısı
Çege degen neme ele.
Arı çeçen, arı kurç,
Aytışa kelse el menen,

400

Kep berçüü emes tegele,
Kelbersigen Tölögön
Kebin aytıp Çegegen:
- Araçı bolup ber, dedi
Atam menen eneme,

405

Boygo cetti balası
Boydok cürböyt tegele.
Toburçak, külük aralaş
Top cılkı turat celede,
Kazına tolgon zeri bar,

410

Kay cerden atam kem ele?
Keçigip kelin algıday,
Kedey cakır el bele?
Atama namıs emespi,
Ayalsız cürsöm men dele.

415

Aldıratı meni dep,
Atam kapa bolboso,
Estüü kişi emespi
Enem dürüs oyloso.
Ayagımdı tuşasın

420

Urmatın körüp karıganda
Uul üylöp, kelin cumşasın,
Bağıp mınça çon oytkon,
Balanın körüp upaasın
Tölögön aytıp bu sözdü.

425

Çegege coldu körgözdü.
Akılman çeçen er ele
Al dağı ötö söölöttü
Bar kebin aytıp Tölögön,
Bazarbay közdöy cönöttü.

430

Barganda emne deyt eken,
Bereli buga nöömöttü.
Çege dağı çenebey,
Çeçen ele ak tanday,
Taamay ele kep sözü

Söyletmek uygun idi,
Seksen yiğidi yöneten
Çege adlı biri idi.
Hem konuşkan, hem etkili,
Halk ile konuşacak olsa,

Kimseye söz söyletmeyen,
Kimseyi beğenmeyen Tölögön
Çege'ye sözünü söylemiş:
-Bana elçi oluver, dedi
Babam ile anneme,

Çocukları delikanlı oldu
Hiç kimse bekar kalmaz.
"Toburçak", "külük" ile beraber
Pek çok at var ahırda,
Hazine dolusu altını var,

Babamın nesi eksik ki?
Gelin getirmekte gecikecek kadar,
Fakir, zavallı biri mi?
Babam için utanç değil midir?
Kadınsız, eşsiz kalmam.

Beni küçük düşürdü diye,
Babam üzülmezse,
Akıllı kişi değil mi?
Annem doğru düşünürse.
Başımı bağlasın

Saygı görüp ihtiyarlığında
Oğul evlendirip gelin çalıştırsın
Bunca yıl bakıp büyütüğü
Çocuğunu görüp, dinlesin
Tölögön bu sözü söyleyip,

Çege'ye yol gösterdi.
Akıllı, ağzı laf yapan biri idi
Ayrıca çok heybetli idi.
Sözünü bitirip Tölögön,
Bazarbay'a yolladı.

Gidince ne demiş,
Şimdi buna bakalım.
Çege sözünü sakınmadan,
Yerinde konuşmuştu.
Doğru idi her sözü

- 435 Taşka tamga baskanday
Süylöyt ele çuburtup,
Söz orosun açkanday.
Aytkan kebi mamınday,
Bazarbaydın aldına,
- 440 Basıp barıp cazganbay:
-Tüptüü curtka atasın,
Tonubuzga cakasın
Ar kim köröt altınday,
Atası menen apasın.
- 445 En seyt eken baldarı,
Ata – enenin batasın.
Azamat boldu Tölögön
Kimge kuda bolsom dep,
Anı körüp atasın.
- 450 Kimdi küsöp catasın?
Kebez baylap atın a,
Kelinge kaçan basasın?
Kebimdi tın şap tursanız,
Tölögön bizdin mırzabız,
- 455 Üylönö turgan kezinen
Ötüp barat kıyçalış.
Ak cayık elin dan daşat,
Alar bizge beytanış,
Kızı cakşı çıgat dep,
- 460 Kıylalardan ugabız.
Sizden bolso kep keneş,
Aga moyun sunabız.
Oşol cerge biz barıp,
Körüp kelsek emne dep,
- 465 Oşol cerge biz barıp,
Küülönö ketip turabız.
Baarımız tekşi barabız,
Babıraşıp kalabız,
Atamdın coobun alsak dep,
- 470 Aytıp turat balanız.
Aylıbizda köp cüröt
Ak cüzdüü kız, kara kız,
Uğuşup körsök barısı
Uulunuzga caragız
- Her şeyi açık seçik
Söylüyordu sırayla,
Sakınmadan sözünü.
Söyleyecekleri bunlardı,
Bazarbayın önüne,
- Utanıp korkmadan çıkararak:
-Bu büyük ülkeye babasın,
Kürkümüzde yakasın
Herkes için kıymetlidir,
Anası ile babası.
- İster imiş çocukları,
Ana babasının duasını.
Tölögön büyüdü
Kime dünür olsam der,
Onu görüyorsun.
- Kimi uygun görürsün?
“Kebez” bağlayıp atına,
Geline ne zaman gidersin?
Sözüme kulak verirsiniz,
Beyimiz Tölögön’ün,
- Zamanında evlenmesi için
Birlikte çalışalım.
Ak Cayık halkı titizdir,
Onlar bizi tanımaz,
Kızları iyidir güzeldir,
- Pek çok kişiden duyarız.
Sizden emir gelirse,
Ona boyun eğeriz.
Biz oraya gidip,
Görüp gelsek ne dersiniz?
- Biz oraya varıp,
Hemen gidip geliriz.
Hep birlikte gideriz,
Konuşur dururuz.
Babamın cevabını alsak diye,
- Söyler durur oğlunuz.
Gece gündüz sürekli
Ak kız kara kız,
Görüp bakalım ne varsa.
Sevgili oğlunuz

- 475 Alış oyu bar turat
Akılga dıkan daana kız.
Atadan açık coop albay,
Alışka kantip barabız?
Kılmışker bolup silerge,
- 480 Kız tandap kanday alabız.
Kamkatay enem ököönör
Kay kepti ugup canabız.
Kara maldan kaygırıp,
Kalın tappay kalgıday
- 485 Kedey kişi emessiz.
Keçigip kelin algıday,
Kaldaygan kalın mal turat,
Kalinga aydap barpıday
Kümüşün bar, zerin bar,
- 490 Küröp, küröp calgıday.
Oor keler iş barbı,
Ce unçukpay turup algıday?
Coop bere salsanız,
Biz koş bolup kalgıday
- 495 Çon cerge kuda bololu,
Çogulup elin bargıday...
Bul sözün aytıp Çegecan,
Coobun kütüp turdu anan,
Kamaarabayt degele
- 500 Kaçan süylöyt bay atam?
Baydan coop bolguça,
Baybiçe çıktı tuuradan
Celdüü kişi boluçu,
Celikpesten turbagan.
- 505 Tezek berbey başkaga,
Kep süylösö duulagan,
Bar düynödö eki uul,
Başka bala tuubagan.
Közünö ilbey başkanı,
- 510 Kamkatay kebin baştadı,
Aytiluçu kep – sözdön,
Abışkaga aşpadı,
Kelbettüü kempir boluçu
Kırgılı çok aksarı,
- Almak niyetindedir
Akıllı, bilgili kız.
Babadan cevap almadan,
Uzağa nasıl gideriz?
Eziyet olur sizlere,
- Kız bulup nasıl alırız.
Kamkatay anamla sizin
Hangi sözünüzü dinlemedik?
“Kara mal” için tasalanıp,
“Kalın”ı denkleştiremeyecek
- Fakir biri değilsiniz.
Gelin almakta geciktiğinden,
Pek çok “kalın”, mal var,
“Kalın” verilecek miktarda
Altının var, gümüşün var,
- Sanki kürekle yapılacak,
Ağır gelecek bir iş mi var?
Ya da sessiz kalmacak.
Bir cevap verirseniz,
Bizler mutlu oluruz.
- Uzak yere dünür olup,
Herkesi toplar gideriz...
Sevgili Çege bunları söyleyip,
Onların cevabını bekledi,
Fazla bekletmeden
- Ne zaman cevap verir bey babam?
Beyden cevap gelmeden,
“Baybiçe” çıktı yan taraftan
Hareketli biri idi,
Yerinde duramayan.
- Başkasına sır vermez,
Kimseye laf söyletmez,
Varı yoğu iki oğlandı,
Başka çocuk doğurmayan,
Kimseyi önemsemeyen,
- Kamkatay sözüne başladı,
Söylenilen pek çok söz,
İhtiyarın kulağına gitmedi,
Heybetli, gösterişli bir ihtiyardı
Yüzü temiz bembeyazdı,

- 515 Bilerigi altından,
Bileğinde sapsarı,
Mabu boldu uksan ar,
Baybiçenin aytkanı:
- O, balam Çege kelipsin,
- 520 Şumkarga cagoo takkanı,
Tulparga şalça capkanı,
Cakşı bolor dep cürdük
Caktırp özü tapkanı.
“Meesiz kön döy baş bolboyt,
- 525 Kirpiksiz muluk kaş bolboyt.”
“Tişi çıkkın balaga,
Çaynap bergen aş bolboyt.”
Biz öödö körgön kızdardı,
Tölgön balam pas oyloyt.
- 530 Altın saamay kız tapsak,
Al içinde taz oyloyt,
Caktırp kırgool karmasak,
Al cargak taman kaz oyloyt.
Mee böksörüp karıdık,
- 535 Al akıldı bat oyloyt,
Kekeerlep aytkan kep emes,
Keyikçeel beycaş men emes,
Atası kalın momundan
Ar kaday işti kenebes,
- 540 Men bilip kelin alarım,
Dımağı çon balamdın,
Carabay kalsa kokustan
Mildetine kalarım,
Kılmışker bolup balama
- 545 Kıybın dap kimge baramın,
Cagına albay balaga
Calpan dap canım bagarımın.
İrıska, nıke kayıptan,
Kız tandasa alıstan,
- 550 Taytalaşıp turbaybız
Tartınbastan barıştan,
Kayrat kaçıp al ketip,
Karıp kaldı abışkam,
Ardık kılar ar kaçan,
- Altından bileziği,
Bileğinde sapsarı,
İşte şimdi dinleyin,
Baybiçe'nin sözlerini:
-Aaa! Yavrum Çege gelmiş,
- “Şumkar”a bağ takmış,
Tulpara çul örtmüş,
Güzel olur diyerek
Beğenip kendi seçmiş.
“Akılsız baş olmaz,
- Kirpiksiz kaş olmaz.”
“Dişi çıkmış çocuğa,
Aş çiğneyip vermek olmaz.”
Bizim üstün gördüğümüz kızları,
Oğlum Tölgön beğenmiyor.
- Sırma saçlı kız bulsak,
O gönlünden keli geçirir.
Beğenip sülün tutsak,
O perde ayaklı kaz düşünür.
Düşünmekten yaşlandık,
- O başka düşünüyor,
Onu azarlamam,
Gereksiz söz söylemem,
Babası çok umursamaz
Nedense işi önemsemez,
- Ben bakıp gelin alırım,
Çok şey isteyen çocuğuma,
Yaramaz biri çıkarsa
Sorumlusu ben olurum,
Çocuğuma kıyamam
- Gönülsüz kime giderim,
Bu çocuğun hoşuna gitmezse
Kendim çare bulurum.
Nimet, nikah kutsal,
Kız beğense uzaktan,
- Bekleyip duramayız
Çekinmeyiz yolculuktan,
Gücü kuvveti tükenip,
Yaşlandı ihtiyarım,
Her zaman utanırım,

- 555 Alıska kuru barıştan,
Aydap alsın eki cüz,
Argımak menen çalıştan,
Eerinin kaşı kark altın,
Barganda balam aytarsın,
- 560 Körsötsün suluu kızın dep,
Köpçülökkö car salsın.
Kırgıy müçö, kımça bel
Kızın körsün kazaktın,
Kümüş oymok cez tırmak
- 565 Uzun körsün kazaktın,
Köşögö tartıp çapagan,
Tuşun körsün kazaktın,
Bulardı aytıp Kamkatay,
Bayanın sözün bütürdü,
- 570 Bolo turgan işterdin
Baarın Çege tüşündü,
Kaytıp canıp ketmekke,
Cigit başı kütündü,
Kelip kayta Tökömö,
- 575 Kebin ayttı bütümdü:
- Atan menen eneken
Azaybagan bereken,
Al eköönün kursağı,
Aydın köldön ken eken,
- 580 Sap saptadı kerkin e,
Col berdi senin erkin e,
Aytkan kebi bul boldu,
Cibergen Çege elçige:
“Bilgini bizge koyboyt dep,
- 585 Taarınbaybız tegele,
At arıtıp, cer taanıp,
Alıska barıp kelgile,
Altın kümüş mal mülktön,
Ayabaybız eç nerse.
- 590 Cakşılğın tileybiz,
Catıp – turup biz dele.
Sarıptap at san cetkiz
Saan cilkı cüz cele,
Kelin alsak kaneke
- Uzağa boş gitmekten,
Alıp götürsün iki yüz tane,
“Argımak” ile “çalıştan”,
Eyerinin kayışı saf altından,
Yavrum, gidince söylersin,
- Göstersin güzel kızını diye,
Herkes haber göndersin.
Uzun boylu, ince belli
Kızını görsün Kazakların
Gümüş yüzüklü, bakır tırnaklı
- Selvi boyluları görsün Kazakların
“Köşögö” çekip çabucak,
Hünerini görsün Kazakların.
Bunları söyleyip Kamkatay,
Söyleyeceklerini bitirdi.
- Yapılacak işlerin
Hepsini Çege anladı.
Geri dönüp gitmeğe,
Yiğit başı hazırlandı.
Tekrar gelip Tököm’e
- Düşündüklerinin hepsini söyledi:
-Baban ile annenin
İyilikleri tükenmez.
O ikisinin de gönlü,
Aydın Köl’den geniş imiş.
- Sıralayıp koyu doru atları,
Senin hizmetine verdi.
Söyleyecekleri bunlardı,
Elçi olarak gönderilen Çege’nin:
“Bildiğini bize söylemez diye,
- Darılmayız kolayca.
Atları tımarlayıp, yer bulup,
Uzağa gidip geliver.
Altın gümüş, mal mülk,
Esirgemeyiz hiçbir şey.
- İyiliğini isteriz,
Yatıp kalkıp biz de.
Sayısız at verip
Yüz sağmal at vererek,
Alıp gelsek soylu gelin

- 595 Kelirki emes küz dele,
Tölgöndün oyunan,
Biz çıkpaybız degele.
Altın oymok, cez tırmak
Ak cooluktan uz tapsın,
- 600 Atası alaş kazaktan,
Ak erkeçtey kız tapsın.
Ak sülöösün börk kiyse,
Al caraşçu tış tapsın.
Atağı çıkkan Ak Cayık
- 605 Al cerge deyre bargıla,
Basar küñün colugup,
Batabızdı algıla.
Attan tandap eki cüz,
Aldın arga salgıla,
- 610 Sapar cürsö col bolot,
Sadaga berse cardıga.”
Enen den ugup bu sözdü
Emi keldim aldın a,
Atan enen eköo ten
- 615 Çıkkan cok senin sözüñdön,
Kalkın a bütkül caragan
Katın tapmak özüñdön.
Keçirersiz kekimden
Kemçilik bolso ötülgön,
- 620 Bul sözdü aytıp artınan
Kutuldu Çege karzınan.
Cönömök boldu Tölgön,
Bir suluunun dartınan.
Azıraak kabar bereli,
- 625 Emi mine turgan atınan,
Eki – üç aylık çon colgo,
Miner kezi bolgondo
Azuusun sayıp arkaytıp,
Can ı asıy bolgon bayağı,
- 630 Kök cal beenin kök corgo
Ayanıp kalar mal emes,
Aralap kirse on – solgo,
Kara ter çaçıp kızısıa,
Kanatuu ceşpes çon corgo,
- Gelecek yıla kalmadan,sonbaharda
Tölgüm’ün isteğinden,
Biz çıkmayız kesinlikle.
Altın yüzüklü, bakır tırmaklı
Beyaz eşarphı, becerikli kız bulsun
- Babası Kazak halkından,
“Ak erkeç” gibi kız bulsun.
Ak vaşaktan “börk” giyen,
Ona yakışan kız bulsun.
Adı çıkmış Ak Cayık’ın
- Oraya kadar gidin.
Bir gün içinde görüşüp,
Hayır duamızı alın.
Atlardan iki yüz tane seçip,
Ard arda sıralayın.
- Sefere çıkarsa hayırlı olur,
Sadaka verirse fakire.”
Annenden duyup bu sözü
Şimdi geldim karşına.
Baban annen her ikisi de
- Çıkmıyor senin sözüñden,
Milletine yaraşan
Kadın bulmaksa senden.
Özür dilerim sözlerimden
Eğer kusurum varsa,
- Bu sözü söyleyip bitiren
Çege, yükünden kurtuldu.
Gitmek için hazırlandı Tölgön,
Bir güzelin peşinden.
Biraz haber verelim,
- Şimdi bineceği at hakkında.
İki üç aylık uzun yola,
Çıkacak zamanı gelince
Azı dişlerini sayarak,
Genç, güçlü atı ayırıp,
- Kökcal kısırağın kır tulparı
Geride kalacak hayvan değil.
Dolaşıp dursa sağda solda,
Buram buram terleyip kızsa,
Uçan kuş yetişemez büyük ata,

- 635 Kamış kulak, nar tumsu
Makmalday cünün kulputup,
Tokunup mindi Tölögön,
Akkuladay bulkuntup
Übölük moyun, boto köz,
- 640 Kulca köödön, kaykı tös,
On cılı col cürsö da,
Mingen adam ökünbös.
Takta sooru, arkar tan,
Elik şıyrak, teke san,
- 645 Kança min cılkı ten keler,
Kokus talaşp kalsa eki han,
Seeri biyik ay dalı,
Butunda cok maymagı,
Caralarbı uşunday,
- 650 Cal kuyruktuu mal dağı!
Tuyaktarın karasan
Uyutup koygon bolottoy,
Çatkayaktın kendigi
Koy cayılçu kolottoy,
- 655 Taz karanın iynindey
Cambaştın eki urçugu
Kımız kuygan çanaçtay,
Kar ciliktin bulçunu
Tarap toygon nemedey,
- 660 Tal – tal kuyruk, taykı cal,
Taalayın on kelbese,
Tabılabı minday mal?
Munu minip Tölögön
İzdemek boldu asıl can
- 665 Saparına aluuçu
Sanaasında emne bar,
Kaltırbay ayta keteli,
Kamılğasın ugup al.
Cortulga minçü attardın
- 670 Cooşunan tandadı,
Arbın cılkı içinen,
Altmış at karmadı,
Alardı mıktap tokutup,
Azık – tülük, koş – keçe,
- İnce kulaklı, “nar” burunlu
Tüyleri kadife gibi rengarenkti.
Hazırlatıp bindi Tölögön,
“Akkula” gibi dizginleyip
Kuğu boyunlu, iri gözlü,
- Koç vücutlu, çukur döşlü,
On yıllık yol gitse de
Binen kişi pişman olmaz.
Tahta sırtlı, geyik gibi,
Karaca baldırlı, keçi bacaklı
- Bin ata eşittir
Ansızın iki han tartışır,
Güçlü, kuvvetli omuzu,
Bacağında yok aksaması.
Özellikleri işte böyle
- Tüylü kuyruklu hayvanın!
Toynaklarına bakarsan
Eritilmiş çelik gibi.
“Çatkayak”ın genişliği
Koyunların otladığı yer kadar,
- “Tazkara”nın omuzu gibi
Kalça kemiğinin iki ucu.
Kımız koyulan tulum gibi,
Baldırının adelesi
Yayılp doymuş hayvan gibi,
- Uzun kuyruklu, kısa yeveli,
Bahtın açık olmasa,
Bulunur muydu böyle hayvan?
Buna binip Tölögön
Aramaya başladı can yoldaşını
- Yola götürmek için
Düşündüğü şeyler var.
Diyeceğimizi diyelim,
Hazırlıklarını dinleyiver.
Savaşta binilen atlardan
- Sakin olanlarını seçti,
Pek çok at arasından
Altmış at yakaladı.
Onları sıkıca eyerleyip
Erzağı, koşum takımlarını,

- 675 Cük artkanga arnadı.
Caşı okşoş şamdagay,
Canındağı baldarı,
Saramcalın toluktap,
Kıçkaçtan beri kamdadı.
- 680 Çala bolup kıskası
Çay tutkuç unut kalbadı.
Segizdeni bir çatır,
Seksene on çatır,
Kem kerçi çok barısı
- 685 Ken kesiri con çatır,
Töbösu tekşi töp çatır,
Tört töbölü kök çatır,
Talaada köçüp cürsö da.
Tamagı dayar taptakır,
- 690 Alın arttı beş atka,
Cambısın arttı on atka,
Kalınğa bermek oyu bar.
Aluuçu kızın caratsa,
Eki cüz elüü corgonu,
- 695 Üyrünön böldü zamatta,
Cönömök bolup Tölögön,
Erte menen tan atsa.
Elden munun Tölögön,
Elçi koyup araga,
- 700 Enesine tilegin,
Aytı minday cana da:
- Eki emçegin emizgen,
Ene cakın balaga.
Alıskı coldo bet alıp,
- 705 Attanıp catam talaaga.
Aman – esen kelembi
Colukpay bir balaaga,
Paygambarga tapşırıp,
Batan dı bersen maga da.
- 710 Tapşırđım atam ekööndü
Caratkan uluk kudayga,
Kadır Alla koldosun
Kaygırıp menden mun ayba,
Kayrılıp kiyin cetişken,
- Yükletmeye çalıştı.
Aynı yaşta çevik,
Yanıdaki çocukların,
İhtiyaçlarını tamamlayıp,
Kerpeten bile aldı.
- Kısacası neredeyse
Çay tutacağı bile unutmadı.
Sekizine bir çadır,
Seksene on çadır,
Gerçi bunlar az değil
- Genişçe, büyük çadır,
Tepesi tamamen düz çadır,
Dört tepeli kır çadır,
Bozkırlarda göçüp gitse de.
Yiyeceklerinin hepsi hazır.
- Aldığını yükledi beş ata,
“Cambı”sını yükledi on ata,
“Kalın” vermek niyetindedir.
Alacağı kızı beğenirse,
İki yüz elli “corgo”yu,
- Hemen sürüden ayırdı,
Gitmeye hazırlandı Tölögön,
Erkenden seher vakti.
Halktan birini Tölögön,
Elçi koyup araya,
- İsteğini annesine,
Böyle söyledi yine:
-İki memesini emziren,
Anne yakındır çocuğa.
Uzak yola yönelip,
- Ata binip gideyim bozkıra.
Sağ salim gelir miyim?
Bir belayla karşılaşmadan.
Peygambere sığınıp,
Dua etsen bana da.
- Babamla ikinizi emanet ettim
Yaratan ulu Tanrı’ a,
Kadir Mevlam korusun
Kaygılanıp benim için üzülme,
Sonra döner gelirim,

715 Kırk cılı cürüp ubayda,
Eneke, meni körsönüz
Cusup menen Zulayka
Ötkörgön go başınan,
Paygambar, Bübü, Ayşa da

720 Oylogonum tabılıp,
On kelip kalsa baktıma,
Kelin cumşap uulundan
Upaasin körüp catkıla.
Balanın sözü büttü deyt,

725 Ak baybiçe enenin
Batasın surap büttü deyt,
Barbayta cayıp mançasın
Baybiçe batasına tüştü deyt;
- Ceti kelme beş ıyman,

730 Kön ülümö cat kıldım,
Parbardiger kudiret,
Balamdı saa tapşırdım.
İrimdap cürüp baktırdım,
Moynuna tumar taktırdım,

735 Umay ene ulugum,
Uulumdu saa tapşırdım,
Satılıp ketip çaşınan,
Aşıktık ötkön başınan,
Padışa Cüsüp paygambar,

740 Balamdı saa tapşırdım.
Aziret aalı er Sultan,
Arbagın koldop sen tursan,
Künün körüp balamdın
Andan kiyin köz cumsam,

745 Balamdı saa tapşırdım,
Çakşılık kılıp kol sunsan.
Körböy kalsam üç künü,
On emçegim iyüüçü,
Beş künü körböy kalganga,

750 Berüüçü elem süyünçü,
Caratkan egem car bolup,
Körörsün aman üyündü.
Eneken e bir ölüm,
Erten bi ce bugunbu?

Kırk yıl kalıp hasretle,
Anneciğim beni görseniz
Yusuf ile Züleyha'ın da
Başından geçirmiş ya,
Peygamber, "Bübü", "Ayşa" da

Düşündüğüm gibi olup,
Talihim yaver giderse,
Geline hizmet ettirip oğlunun
Mürüvvetini görürsünüz.
Çocuğun sözü bitti diyor,

Ak baybiçe annenin
Duasını isteyip bitirdi diyor,
Yana açıp ellerini
Baybiçe duasına başladı diyor;
-Kelime-i şhadeti, imanın beş şartını

Gönülden söyledim.
Ey yüce Tanrım,
Çocuğumu sana emanet ettim.
Büyü yaptırıp baktırdım,
Boynuna muska taktırdım,

Yüce "Umay" anne,
Oğlumu sana emanet ettim,
Gizlice satılıp gitmiş,
Başından aşıklık geçmiş.
Padişah Yusuf Peygamber,

Çocuğumu sana emanet ettim.
Hazreti Ali er Sultan'ın,
Ruhu seni koruyup kollasın.
Mürüvvetini görüp yavrurun
Ondan sonra gözümü yumsam,

Çocuğumu sana emanet ettim,
İyilik edip el uzatsan.
Üç gün görmezsem,
Sağ göğsümden süt akar.
Beş gün görmeden durabilene,

Hediye vereceğim.
Yüce Tanrım yardım ederse,
Sağsalım evine dönersin.
Biricik annene ölüm,
Bugün mü yoksa yarın mı?

755

Açılsın balam, ak colun
Batıraak közgö körünçü!
Casagan kудay car bolup,
Caratsın taştan başındı,
Sabılıp tileym kудaydan,

760

Saa berdim çaşımdı!
Babırıp munday enesi,
Batasın berip basıldı.
Erke bala Tölögön.
Enenin aldı batasın,

765

Urmattabay ançalık,
Unutkanbı atasın?
Enen den atan çon – uluk
Enöölük kılıp catasın,
Aldı menen atan dın

770

Alsan emne batasın.
Kanday bolor saparın
Kamilga kılıp catasın,
Azırça anı aytpaylı,
Attanıp erten basasın .

775

Kol algan semiz töö soyup,
Çöyçök algan bee soyup,
Eziltip etin bısırtıp,
Eldin baarın çıkırıp,
Tabak tartıp aldına,

780

Tamak berdi aylına,
Al künü cattı üyünö,
Kıyla kün bolgon kütünö,
Tan aşırıp attarın
Taptagan bolçu künügö,

785

Erte menen bolgondo,
Tan aşkan at toygondo,
Arkanın ulap uzartıp,
Altımış atka koş artıp,
Attanıp çıktı Tölögön

790

Ak Cayık közdöy col tartıp.
Cetelegen attarga,
Cibekten çılbır taktırıp,
Tan ılçaktın üstünö
Takır kilem captırıp,

Yavrum yolun açık olsun
Hemen geri dönesin!
Yaratan Tanrı yardım edip,
Başını beladan korusun.
Dilerim Allah'tan

Sana versin yaşımı!
Böyle söyleyip annesi,
Duasını yapıp sustu.
Şımarık çocuk Tölögön,
Annesinin hayır duasını aldı,

Fazla önem vermeyip,,
Unutmuş mu babasını?
Baban annenden büyüktür
Dalgınlık ediyorsun.
Önce babanın

Hayır duasını almalısın.
Yoksa yola nasıl çıkarsın?
Hazırlanmaya başlamalısın,
Şimdilik onu konuşmayalım,
Ata binip yarın gidersin.

Beslediğimiz semiz deveyi kesip,
İyice semirmiş kısrağı kesip,
Etini iyice pişirip,
Bütün halkı çağırıp,
Yemek verip önüne,

Yiyecek verdi köyüne,
O gün evinde yattı.
Çoktan hazırlanmıştı.
Seherde atları
Her gün dolaştırdı.

Sabah olunca,
Şafak söküp at doyunca,
Urganını uzunca bağlayıp,
Altmış ata yük yükleyip,
Ata binip çıktı Tölögön

Ak Cayık'a doğru gitmek için.
Yedekdeki atlara,
İpekten dizgin taktırıp,
Yüklerin üzerine
Tamamen halı yaptırıp,

795

Örüşü cayлуу cerlerge
Örgütüp attı baktırıp,
Oyun – külkü, tamaşa,
Oldurgan cerde katkırıp.
Celip ketken bir at cok,

800

Cerinen corgo çaypalıp,
Kongon cerde üçtönü,
Ar tünü turat küzöttö,
Koroolu attı kaytarıp.
Baanusu öçpöy tün boyu,

805

Tay çabım ceri capcarık,
Sülöösün salıp aldına,
Sölölöttü mindan baykalıp,
Başayı cuurkan par cazdık
Munun manaptığım aytalı,

810

Corgosun aydap cılcıtıp,
Col cürdü eki ayçalık,
Bağıtı munun belgilüü
Aydın köl menen Ak Cayık,
Amıktap ayta keteli,

815

Arası munun kançalık?
Cer ölçöümü tak ele,
Cetimiş kündük col ele.
Köp cerleri anıkı
Ötü suusuz çöl ele.

820

Orto ceri melcemdüü
Koş Obo degen köl ele,
Karakçı uuru bul cerde,
Kaytarıp cürgön köp ele,
Calgız carım kişini,

825

Cazdap koyçu cön ele.
Attarın aydap koş artıp,
Tak kırk künü köçüştü.
Sagalagan uurudan,
Sak salamat ötüştü.

830

Dagı otuz kün col basıp,
Ayıldın çetin körüştü
Badıraygan köp ayıl,
Mal cayılğan örüştü,
Kızay kazak el eken,

İyi otlaklarda
Atlarını durdurup, dinlendirerek,
Oynayarak, gülerek, eğlenerek,
Yerinde kakhaha ile gülerek.
Geçip giden bir at yok,

“Corgo” yerinde doğrulup,
Üç gündür olduğu yerde,
Her gece nöbet tutup,
Bekçisi atlara bakıp,
Meşalesi sönmeden bütün gece,

Tayların koştuğu yeri aydınlatmış.
Vaşağı koyup önüne,
Gölgesi buradan görünüyor,
“Başayı” yorgan, tüylü yastık
Bunun sahibinden bahsedelim,

Yorgosunu sürüp,
İki aylık yol gitti,
Gideceği yer belli
Aydınköl ile Ak Cayık.
Açıklayıp anlatalım,

Bunların arası ne kadar?
Bulunduğu yer tam olarak,
Yetmiş günlük yol idi.
Onun pek çok yeri
Ot bitmeyen çöl idi.

Orta yeri verimli
Koş Obo denilen göl idi.
Burada haydut, hırsız,
Bekleyen çok imiş.
Yalnız kişiyi

Sebepsiz öldürürlerdi.
Atları yükleyip sürüp,
Tam kırk gün göçtüler.
Dolaşan haydutlardan,
Sağ salim kurtuldular.

Otuz gün daha yol gidip,
Köyün yakınına ulaştılar
Gördükleri pek çok köy,
Hayvan otlatılacak mera idi,
Kızay Kazak halkı idi,

- 835 Koş Obonun öyüzü.
Elüü kündö cetkidey,
Bir çetine coo kişi,
Körbögöndü bu cerin
Tan kaltırat köp işi.
- 840 Kaçırçalık bar eken
Kaşkulak menen börüsü,
Komdop koygon buuraday,
Koşko salçu ögüzü,
Terektey cılan anda bar,
- 845 Tee, küncülük cerden körüüçü.
Kokustan kişi kaptaşsa,
Korkkonunan ölüüçü,
Asman tirep arçası,
Altımış kulaç önüçü.
- 850 Tan kaltırıp ukkandı,
Talaası cayık cer uşu,
Aytılıp kelgen bayagı,
Ak Cayıktın bir uçu,
Kün on duulap cönögön
- 855 En keytip kündü töbödon,
Cetimiş kün col cürüp,
Bugün keldi Tölögön,
Oşonço coldu bassa da,
Bir kişi çok cüdögön,
- 860 Bar saramcal özündö,
Surabay keldi kıskası
Bir tatım tuz biröddön,
Aralaşpay oboço,
Altı cigit eline,
- 865 Ayıldın berki çetine,
Astın kı cazı sekige,
Çatırın tigip çardayıp,
Attarı cuuşap dardayıp,
Üç cüzdön aşuun at menen
- 870 Üpüldögön Tölögön
Catıp kaldı kaldayıp.
Atının baarı corgo dep.
Al eldin baarı tan kalıp,
Ayanbastan kamdanıp,
- Koş Obo'nun kenarıydı,
Elli günde ulaşırdı,
Öbür tarafına düşman.
Bu yeri görmeyen
Çok kişi şaşırıyor.
- Her türlü hayvanı var
Porsuk ile kurdu,
Hazırlanmış buğra gibi,
Sabana koşulacak öküzleri.
Kavak uzunluğunda yılanları var,
- Bir günlük yoldan bile görünen.
Ansızın insanı sarsa,
Korkudan öldürürdü.
Göğe uzanan ardıcı,
Altmış kulaç boyundaydı.
- Duyanı şaşırtırdı,
Bu uçsuz bucaksız bozkır,
Önceden beri bahsedilen,
Ak Cayık'ın bir ucu,
Gün doğudan doğardı
- Tepeden batardı.
Yetmiş gün yol gidip,
Bugün geldi Tölögön.
Ne kadar yol gitse de,
Hiç kimse yorulmadı.
- Çalışmak içinde var,
Zorlanmadan geldi kıscası
Kimseden tuz bile istemeden,
Karışmadan kimseye,
Altı yiğidin memleketine,
- Köyün bu tarafına,
Alttaki geniş düzlüğe,
Dolaşıp çadırını dikti.
Atları dinlendirip, semirtip,
Üç yüzden fazla at ile
- Sakin Tölögön
Uzanıp yatakaldı.
Atların hepsi yorgo diye.
O halkın hepsi şaşırdı.
Üşenmeden hazırlanıp,

- 875
Örülüktdü üç künü,
Ak Cayık eli camdalıp,
Tököm da kuru koygon çok,
“Bukarda pulduu könu tok,”
Cambıdan töktü kelgenge,
- 880
Nark nuskada öönü çok.
Törtüncü kün bolgondo,
Cetip kaldı bolcolgo,
Kep surap daynın ugalı,
Koroogo kazak tolgondo.
- 885
Tengesın salıp cenine,
Kemerin kurçap beline,
Car saldı Çege oşondo,
Altı cigit eline:
-Daynıbızdı uksan ız,
- 890
Tölögön bizdin mırzabız.
Cagalmaylı elinen,
Attanıp mında çıkkabız,
Ak Cayık kızı suluu dep,
Atağın murda ukkanbız.
- 895
Kimdin çeber uzu bar,
Kimdin suluu kızı bar,
Aralaş birge cürböğön,
Al caktan bizder beygabar.
Kıyla cerde silerdin,
- 900
Kızın ardın dan ı bar,
Kızın dı mırzam körgöngö,
Birden corgo şanı bar,
Kızın bolso körsötüp,
Birden corgo alıp al.
- 905
Caragan kızıdın kalın ı,
Cüz min cambı, min corgo,
Kızın kalsa carabay,
Kıstalbay berem bir corgo,
“Erge tiybey kız tınbayt,
- 910
Curtka cetpey it tınbayt”
Kümöndör bolboy kız körsöt,
İške aşpagan cumuştuu
Tölögön mırzam tek kılbayt.
Tegele tiyit küyögö,
- Ziyarete bulundu üç gün,
Ak Cayık halkı hazırlanıp,
Tököm’ü de boş bırakmadılar.
“Parası çok gönlü tok,”
“Cambı”dan verdi gelenlere,
- Gelenekleri göstermede üstüne yok.
Dördüncü gün olup,
Zamanı gelmiş idi.
Halini sorup cevabını alalım.
Kazaklar meydana doluştuklarında
- Parasını cebine koyup,
Kemerini kuşanıp beline,
Haber gönderdi Çege o zaman,
Altı yiğitten tarafa:
-Haberimizi dinleyiniz,
- Tölögön bizim efendimiz.
“Cagalmay” halkından,
At binip buraya geldik,
Ak Cayık’ın kızları güzel diye,
Ününü önceden duyduk.
- Kimin marifeti, ustalığı var,
Kimin güzel kızı var,
Birlikte yaşamadığımızdan,
Bizler bundan habersiziz.
Çoğu yerde sizlerin,
- Kızlarınızın ünü var.
Efendimin kızınızı görmeye,
Bir yorgo vermek niyeti var.
Kızın varsa gösterip,
Yorgolardan birini aliver.
- Beğenilen kızın “kalın”ı ,
Yüz bin “cambı”, bin “corgo”,
Kızın beğenilmezse,
Üzülme veririm bir “corgo”
“Evlenmeyen kız rahat edemez,
- Yurduna ulaşamayan köpek rahat edemez.”
Endişelenmeden kızını göster.
İşe yaramayan hizmeti
Efendim Tölögön hoş görmez.
Mutlaka biriyle evlenir,

- 915 Cetken kezde kız boygo.
Kardal çıksa kızın a,
Kıyıktanıp tim koybo,
Caykaştırıp mamınday,
Car saldı elge Çegesı,
- 920 “Alıs cer tura, koyçu” deyt,
Kız baykuştun enesi.
Alışta bolup corgonu,
Atasının ken eşi,
Eerçitip alıp kızdardı,
- 925 Kele berdi cenesi,
Tölögöndü körgöndö,
Kızdardın balkıyt denesi,
Bütökön boyu çımırıp,
Kaş kirpigi kıbırıp,
- 930 “Cakşı cigit eken” deyt,
Cenesine şıbırıp.
Çatırda mırza kız tandap,
Kerüüdö erler at karmap,
Erikpedi el dele,
- 935 Eki kündün içinde,
Eki cüz on kız keldi ele,
Caşabagan cumarbek,
Caktırsa bolo birdi ele!
Ayday berdi kızdarın
- 940 Batpagansıp üyünö,
Azdırat tura adamdı,
Ataganat dünüyö!
Tim koyso kele bergidey,
Kañçalap kız küngö,
- 945 Kolbugan köp at azaydı,
Koştotup bere berüügö,
Sanasan aran kalıptır,
Serbeyip kırk at kerüüdö.
Oşol kezde cigitter,
- 950 Mamınday akıl oylodu:
“Eki cüz aştı kelgen kız,
Tökömdün közü toybodu,
Berip catıp bekerçe,
Corgonun baarın koybodu.
- Her kız gelinlik çağına gelince.
Kızına kısmet çıkarsa,
Direnip karşı çıkma.
Bunları söyleyip,
Haber gönderdi halka Çege.
- “Uzak yer, vazgeç” der,
Zavallı kızın annesi.
Yorgoyu almaktır,
Babasının niyeti.
Peşindip getirip kızları,
- Geliverdi yengesi.
Tölögön’ü görünce,
Kızların içi cız eder.
Bütün vücudu titreyip,
Kaşı, kirpiği oynayıp,
- “Yakışıklı yiğitmiş” diye,
Yengelerine fısıldarlar.
Bey çadırda kız seçer,
Erler ötede at biner.
Halk da üşenmemişti,
- İki gün içinde,
İki yüz on kız gelmiş idi.
Ele avuca sığmaz bey oğlu,
Beğenseydi bari birini!
Gönderiverdi kızları
- Evine sığmamış gibi.
Azdırır insanı,
Ne yazık ki zenginlik!
İzin verse gelecekmiş gibi,
Her gün pek çok kız.
- Eldeki atlar çok azaldı,
Yedekteki atları verince,
Saysan ancak kalmıştır,
Zayıf kırk at geride.
O zaman yiğitler,
- Şöyle düşündüler:
“İki yüzden fazla kız geldi,
Tölögön’ün gözü doymadı,
Boş yere verip
Yorgolorun hepsini,hiç bırakmadı.

955

Bergidey koşup akırı,
Bizdin da mingen corgonu.
Bizge ele korduk bolgonu,
Cöö kalsak eldin cerinde
Kelgen kızdı kaytarıp,

960

Cok kaldı dep aytalık,
Uruksat kılsa Tölögön,
Üyübüzgö kaytalık.
Berbey turup kızdarın,
Beker kalın el cese,

965

Uşunça kelgen köp kızdan,
Biröönü carayt debese,
Üç ayga cakın col bastık,
Ce birden kız alıp berbese,
Başka cerden kız izdep,

970

Cana barabız kaysı cergeçe.
Bizge da namız emespi,
Tegerete kıldırıp
Tentigen kanday el dese?"
Munu söyleyip cigitter,

975

Bukzamaktap kuturdu,
Bura tartıp colunan,
Buların köönü buzuldu.
Başınan içip cep cürgön,
Bazarbaydın tuzu urdu,

980

"Kalbadı kız, mırzam" dep,
Kalptın baarın uçurdu.
Tölögön anda oyloğu:
"Bu cerden colum bolbodu,
Bersem da katar corgonu,

985

Bolalbadım olcoluu,
Caratsam mınday kızdardı,
Cerimde catat tolgonu,
Cok eken, bilbey kelipmin,
Elden eldin artığı!

990

Ataylap kelgen kazaktan,
Men cazalbadım carpımı,
Malına koldon tuz berip,
Cok eken cerdin tatımı,
Olutsuz kepke oştunup,

Verecek sanki sonunda,
Bizim de bindiğimiz yorgoyu.
Bize yazık olacak,
Yaya kalırsak yabancı yerde.
Gelen kızı gönderip,

Kalmadı, bitti diyelim.
İzin verirse Tölögön,
Evimize dönelim.
Kızlarını vermeyip,
Halk boş yere kalın alırsa,

Bu kadar çok gelen kızdan,
Birisini beğenmezse,
Üç aya yakın yol gittik,
Ya kızlardan birini almazsa,
Başka yerden kız bakmaya,

Yine gideriz başka hanlara.
Bize ayıp değil mi?
Dönüp dolaşıp
Nasıl avare bir halk derlerse."
Böyle söyleyip yiğitler,

Kızıp sinirlendiler.
Aynı yoldan geri dönmeyi,
Bunlar hiç istemedi.
Önceden yiyip içenler,
Bazarbay'ın ahı tuttu,

"Kız kalmadı, efendim" diye,
Hepsi yalan söyledi.
Tölögön o an düşündü:
"Burada işlerim yolunda gitmedi,
Bunca corgo versem de,

Ganimeti yetiremedim.
Böyle kızları istesem,
Memleketimde fazlası var.
Yok imiş, bilemedim,
Halkın halktan üstünlüğü!

Kazaktan özellikle gelen,
Ben mutlu olamadım.
Elden hayvanı tuz vererek,
Yok imiş yerin bereketi.
Yersiz söze sevinip,

995	Oylobopmun artımı, Esim menen bolcoyun, Emi men mınday narkını.” Tölogön oylop bulardı, Sanarkap közü tunardı,	Düşünemedim sonumu. Akıllıca düşüneyim, Şimdi ben bundan sonrasını.” Tölogön bunları düşünüp, Bütün hevesi kayboldu.
1000	Samagan oygo al cetip, Kaçan cazaar kumardı. Kazaktın Kızay urugu, Sırlubay anın ulugu, Oşondon kabar uğuñuz,	İstedığı şeye ulaşır, Ne zaman arzusu gerçekleşecek? Kazakların Kızay boyu, Sırlubay onların büyüğü, Ondan haber alınız.
1005	Koyı turup munuñu, Kızaylardın çoñ tobu, Altı cigit el degen, Ak Cayıktı cerdegen, Vaziri bar alardın,	Bırakalım bunları. Kızayların büyük bölümü Altı yiğitli boy imiş. Ak Cayık'ta yaşayan, Veziri var onların,
1010	Karçıga çeçen el degen. Tölogöndün kelgeni, Karçıgaga uguldu, Bereyin desen kim kaçsın, Bekerinen pulundu.	Güzel konuşan Karçıga diye. Tölogön'ün geleceği Karçıga'ya duyuruldu. Vereyim desen kim istemez, Karşılıksız verilen parayı.
1015	Caş balanın işinen, Caydarı Kaçım tuyundu. Tak oşol küñü keçinde, Tölogöndün aldına, Ker corgo minip	Delikanlının işini Neşeli Kaçım anladı. Tam o gün akşam Tölogön'ün önüne Koyu doru ata binip
1020	Kelip kaldı Karçıga. Kerme kaş erke kız turgay, Kebi ötöt bütkül kalkına, Uşul kelgen mırzanın Ceterin bildi barkına.	Geliverdi Karçıga. Hilal kaşlı nazlı kızın Sözü geçer bütün halkına. Bu gelen beyin Değerini iyice anladı.
1025	Salam aytıp, at alıp, Eşik aytı an gıça. Kirip bardı çatırğa, Tölogön çıga kalgıça, Adep menen Tölogön,	Selam verip, at alıp, Hemen kapıyı açtı. Gidiverdi çadıra Tölogön çıkıverince. Nezaketle Tölogön
1030	Salam aytıp, kol berdi. Sıpayı ıktap bıyakka, Tör cagın közdöy col berdi. Ayıgardın başkısı Özü kelip canıña,	Selam verip, el uzattı. Nazıkçe oturup bir tarafa, Baş köşeye doğru yol verdi. Önceki sıkıntıları bitti Kendi gelince yanına

- 1035 Tököndün işi on keldi.
Aylga dün boluptur,
Ar kimge bergen attarı,
Anıgın emi ugalı,
Karçıga kebin baştadı:
- 1040 - Cagalmaylık elsinbi?
Tölögön degen sensin bi?
Tögöröktün tört burçun,
Tört aylançu ersin bi?
Aylanıp cüröt dep uktum,
- 1045 Artınıp altın kençin di,
Talabın emne izdegen,
Tartınbay aytıp berginçi,
Bala mırza Tölögön,
Akılman ele körögön,
- 1050 Karçıgamı taandı,
Surabay turup biröödön:
-O, Karçıgam, Karçıgam,
Seni taanıp men turam
Albay turup kızdarga,
- 1055 Berip catam men çıgaan,
Ayılın da suluu kız bolso,
Men eerçiyin artın an,
Talabıma ılayık,
Tabalbay suluu kalkıman,
- 1060 Koroolu corgo at aydap,
Kurcunga saldım altından,
Maa caragan kız tapsan,
Ak Cayıktık kalkın dan,
Altındı takır saa berem,
- 1065 Ataylap atka artingan.
Bul kepti ugup Karçıgan,
Emi kaydan tartınat,
At menen cambı, Tököndön,
Aluuga oyu talpınat.
- 1070 Arzıksa bende mal pulga,
Ar işke muntip çarpılat.
- Mınday oyun bar bolso,
Muruntan nege kelbeysin?
Elge bergen olcoñdon
- Tölögön'ün işi yoluna girdi.
Köyde adı çıkmıştır,
Herkese verdiği atların,
Haberini şimdi dinleyelim,
Karçıga sözüne başladı:
- Cagalmay halkından mısın?
Tölögön denilen sen misin?
Dünyanın dört yanını
Dört ayda dolaşan sen misin?
Dönüp gidiyor diye duydum,
- Altını, hazineyi yüklenip.
İsteğinin ne olduğunu
Çekinmeden söyleyiver.
Küçük bey Tölögön,
Akıllı görünürdü.
- Karçıga'yı tanıdı,
Kimseyi araya koymadan:
-Oh, Karçıgam, Karçıgam,
Ben seni tanırım.
Kızları almayayım,
- Ben gideyim sözü geçenlere.
Köyünde güzel kız varsa,
Ben giderim ardından
Gönlüme göre,
Güzel bulamam halkımdan.
- Bekçisi yorgo atları sürüp
Heybeye koydum altınları
Bana uygun kız bulursan
Ak Cayık halkından,
Altınların hepsini sana vereceğim,
- Bu iş için yüklenmiş.
Bu sözü duyup Karçıga,
Şimdi nasıl hareket edecek?
At ile "cambı"yı Tölögön'den
Almak için çırpınıyor.
- İsterse insan paraya pula,
Her şeye böyle çarpılıyor.
-Böyle bir düşüncen varsa,
Niye önceden gelmezsin?
Halka verip ganimetlerinden

- 1075 Maga nege berbeysin?
Ugar bolson dayımdı,
Men aytayın cayımdı,
Eçkinin etin cebegen,
Elimdegi bayımdı,
- 1080 Han taktada oturup,
Kalk başkarga hanımdı,
Balam mırzam ugup kal,
Menin vazirlik kılğan çağımdı,
Sırlubay bolot canımız,
- 1085 Singa colgon çağıbız,
Altı azamat uuluu bar,
Eñ kencesi calgız kız
Cibekcan degen suluu bar.
Anın cayın ugup al,
- 1090 Alparayın eerçitip,
Albasan da körüp kal.
Atayın kelip kalıpsın
Artınıp cambı aydap mal,
Carap kalsam kön ün ö,
- 1095 Cambın an berip söykö sal.
Cetelek catıp baykadım.
Bilgenimdi aytayın,
Aran arda çok eken,
Akıl aytar kartan m.
- 1100 Baykasam seksen balandı,
Köbünün içi karangı,
Epti buzar çağı bar,
Ekige bölüp arandı,
Ayıktırıp koyıyun,
- 1105 Az kezinde carandı.
Cetimiş beşin candırğın,
Köböytpöy beker karandı,
Tuuradan çıgıp kalp ele,
Salbaym, işen zalaldı,
- 1110 Eerçitip alsan cetişet,
Beş ele mıktı balandı.
Caktırbasan sözümdü,
Cigitter senin özün kü,
Kete berem aylıma,
- Bana niye vermezsin?
Dinlersen haberimi,
Söyleyeceğim kim olduğumu.
Keçi eti yemeyen,
Halk içindeki istikrarımı,
- Han tahtında oturup,
Halkı idare eden hanlığımı,
Yavrum, beyim duy dinle,
Benim vezirlik devrimi.
Sırlubay canımız olur,
- Eleştirilen zamanımız,
Altı yiğit oğlu var,
En küçüğü bir tek kız
Cibekcan denilen güzel var.
Onun halini duyuver,
- Buldurup getirteyim,
Almasanda görüver.
Özellikle gelmişsin,
“Cambı” yüklenip, “mal” getirmişsin
Bulursam gönlüne göre,
- “Cambı” verip, küpe tak.
Görmeden fark ettim.
Bildiklerimi söyleyeyim,
Aranızda yok imiş,
Akıl veren yaşlılar.
- Düşünürsek seksen çocuğu,
Hepsi de kör cahil,
Olacak işi oldurmazlar,
Aranızı bozarlar.
Derdine derman olayım,
- Kısa sürede bulıp uygun olanı.
Yetmiş beşini gönderin,
Sayıyı fazla göstermeyin,
Dürüstlükten uzak, yalana
Güvenmem zararlı olana.
- Alıp götürürsen yeter
Güçlü kuvvetli beş iyi yiğit.
Dinlemezsen sözümlü,
Yiğitlerinle senin,
Gideyim köyüme,

- 1115 Kelgen col menin özümkü.
Karçıga aytıp bul sözdü,
Tökömö coldu körsöttü.
Akılmandın kebine,
Ar kanday adam könmökçü,
- 1120 Tölögön buga koş bolup,
Karçıga menen dos bolup,
Kızıbekke cetsem dep,
Kızıgıp içi çok bolup,
Opkolcup ketet kez – kezde,
- 1125 Olturalbay kozgolup.
Uktabay tan dı atırdı,
Cigitterin çakırdı,
Beşöön tandap bir körüp,
Özünö öto cakındı,
- 1130 Kalganın üygö ketirdi,
Kaçın dan alıp akıldı.
Eliktey bolgon corgodon,
Ekini tandap karmadı,
Karçıgaga oşonu
- 1135 Belegim dep arnadı.
Cerine ala baruuga
Cetelep aldı baldarı,
Altın menen cambıdan,
Aga da koşup alganı,
- 1140 Kızıbek közdöy bet alıp,
Tölögön cönöp kalganı.
At kara til bolgondon
Ötüp kalgan kezi eken,
Ak Cayık eli cayloogo
- 1145 Köçüp catgan kezi eken,
Ak Cayıktın özü emes,
Al dağı bir cak çeti eken.
Artınan kelip Tökömö,
Karçıga mınday deyt eken:
- 1150 - Caraşıp senin cörölgön,
El köçüptür tömöntön,
Uçuray beret emi köç,
Ulam öydö cölönsön,
Handın kızı Cibekti,
- Sonrası benim işim.
Karçıga söyleyip bu sözü,
Tököm'e yolu gösterdi.
Akıllı adamın sözüne,
Herkes inanır.
- Tölögön buna sevinip,
Karçıga ile dost olup,
Kızıbek'e ulaşsam diye,
Heyecanlanıp içi ısınır.
Zaman zaman canı sıkılıp,
- Yerinde duramayıp,
Uyumadan sabahı etti.
Yiğitlerini çağırdı,
Seçtiği beş tanesi,
Kendine çok yakındı,
- Kalanları eve gönderdi,
Bazılarından akıl alıp,
Karaca gibi yorgolardan,
İkisini seçip yakaladı,
Birini Karçıga'ya,
- Hediyem olsun diye verdi.
Memleketine götürmek üzere
Yanına çocukları aldı.
Altın ile "cambı"dan,
Ona da vermek için,
- Kızıbek'e doğru yönelip,
Tölögön yürüyüp gitti.
At "kara til"li olunca
Geçip gittiği zaman imiş,
Ak Cayık halkının yaylaya
- Göçtüğü zaman imiş.
Ak Cayık'ın tamamı değil,
Onun bir tarafı imiş.
Ardından gelen Tököm'e
Karçıga böyle demiş:
- Senin örfüne uyarak
Halk göçmektedir aşağıdan,
Şimdi göç zamanıdır,
Daima yukarı gitmelisin.
Hanın kızı Cibek'i

- 1155
Kak uşul köçtön körgözöm,
Tilegin e cetkirem
Acal cetip ölbösöm,
Armanın senin öç kalbayt,
Ömürlük bolson al eköön ,
- 1160
Kayran çeçen Karçıga,
Bul sözdü aytıp kalganı,
Bultuldatıp corgosun
Buydalıp toktoy kalbadı.
Kökölöp uçkan karganı,
- 1165
An gıçaktı aldıman
Tizginin aran karmadı,
Kök corgo kelet cetkizbey
Eki koldop çirenip,
Köç uçurap kalganı,
- 1170
Körünö kalıp bir suluu,
Emi kuday calgadı.
Boygo cetken kezi eken,
Tak on beşte sardalı,
Bütkül baarı cakuttan,
- 1175
Moynundagı marcanı,
Ançalık tunuk emestir,
Asmanında ay dağı,
Armansız bolup ötküdüy
Uşul kızdın alğanı,
- 1180
Bul okşoyt dep Kızcibek
Tölögön tura kalganı.
Karçıga körüp artınan,
Eçak ele baykagan,
Tölögöngö aytkanı:
- 1185
- Bul emes, dep, Cibekcan
Mından ötüp Tölögön,
Cana köçkö coluktu,
Bütökön boyu tamılçıp,
Tapkanday cakşı koluktu,
- 1190
Köç aldına karasa
Eki kız kelet canaşa,
Ötö suluu al biri,
(Tölögöngö carasa)
Kelbeti tan dım cıldızı,
- İşte bu göçte göstereyim,
Muradına erdireyim,
Ecel gelip de ölmezsem,
Hevesin kursağında kalmaz,
İkiniz de çok yaşayın.
- Ağzından bal damlayan Karçıga,
Bu sözü söyleyip
Atını sürüp,
Durup beklemedi.
Şahlanıp uçup giderken,
- O sırada önündeki
Dizginini hemen yakaladı.
Gök yorgoya yetişilmez
İki eliyle gerip,
Göçte karşılaştı.
- Görünmüştü bir güzel,
Şimdi Tanrı yardım etmişti.
Genç kızlık çağındaydı,
Tam on beşinde serdardı.
Tamamı yakuttan,
- Boynundaki mercanın.
O kadar parlak değildir,
Gökyüzündeki ay bile.
Sanki bütün arzuları gerçekleşecek
Bu kızı alınca.
- Bu Kızcibek'e benziyor diye,
Tölögön dura kalmış.
Karçıga arkadan bakıp,
Çoktan beri izler imiş.
Tölögön'e söylemiş:
- Bu Cibekcan değil diye.
Bundan uzaklaşıp Tölögön
Yine göçte karşılaştı.
Bütün vücudu kızarmıştı,
İyi bir nişanlı bulmuş gibi.
- Göçün önüne bakınca
İki kız geliyor yan yana.
Geçen güzellerden biri,
(Tölögön'ün hoşuna gider.)
Gösterişli sabah yıldızı,

- 1195 Kiygeni altın kırmızı,
Kan day erge tuşugar,
Kazaktın suluu bul kızı.
Kızıl cüzdüü kır murun,
Men aytam ugup turgunun ,
- 1200 Ker corgo minip kılıtdap
Kele catat kurgurun !
Uzun çaçtuu urgaçı,
Uşunday kızdı tuğunun ..
Nikesi kimge koşular,
- 1205 Niçe kaş tunuk suluunun?
Uşubu Cibek degensip,
Tölögön karayt artına,
- Bul emes Cibek, Tökö, dep
Aytı cana Karçıga.
- 1210 Andan ötüp Tölögön,
Atın bastı kamçıga,
Erke mırza Tölögön,
Emi uçurayt kaysıga?
Bura tartıp çaldırbay,
- 1215 Buudandarı sooruktu,
Kız izdegen Tölögön,
Cana bir köçkö coluktu,
Köç aldında man kayıp,
Bir kız ketip baratat,
- 1220 Eki közü kapkara,
Möltürögön karagat,
Kak uşunday kelişip,
Kanday insan caralat?
Tuugan ayday iyilip,
- 1225 Eki kaştın arası,
Sımga tartkan kümüştöy
Beş mancanın salaası,
Çay körünöt alkımdan,
Appaktığın karaçı,
- 1230 Ayıpsız minday tuularbı,
Adamzattın balası!
Köçünün körkü bir kıyla,
Töölörü tügöl cez buyla,
Otuz narda cügü bar,
- Giymiş altın kırmızı,
Hangi erkeğe düşecek,
Kazak'ın bu güzel kızı.
Kırmızı yüzlü, düz burunlu,
Ben duyduğumu söyleyeyim,
- Doru yorgoya binip süzülerek,
Geliyor kahrolası!
Uzun saçlı kadın,
Böyle soylu bir kızdı.
Kimle nikahlanacak?
- İnce kaşlı gerçek güzel.
Bu mu Cibek diye,
Tölögön bakıyor ardına.
-Bu Cibek değil, Tökö diye
Söyledi yine Karçıga.
- Ondan uzaklaşıp Tölögön,
Atını kamçıladi.
Şımarık Tölögön bey
Bakalım kimle karşılaşacak?
Baktırmadan başını çevirip,
- Hayvanları kamçıladi.
Kız bakan Tölögön
Yeni bir göçle karşılaştı.
Göç önünde ışıl ışıl
Bir kız gidip duruyor.
- İki kapkara gözü
Pırıl pırıl parlıyor.
Böyle dört dörtlük,
Bir insan nasıl yaratılır?
Yeni ay gibi duruyor
- İki kaştının arası,
Tele dizilen gümüş gibi
Beş parmağının arası,
Çay görünüyor boğazından,
Bembeyaz baksana.
- Böyle eksiksiz doğar mı
Bir insan evladı?
Göçenlerin selamı bir hayli,
Develerin hepsi bakır 'buyla'lı
Otuz devede yük var,

- 1235 Ceteletken on kulga.
Cibekpi dep kümöndöp,
Kayrılıp turdu tömöndöp,
Karçıgaga köz ımdap,
Tölögön surayt külündöp.
- 1240 Karçıga cetip kep ayttı:
- Kızcibek emes dep ayttı.
Kıyla kız öttü aradan,
Kaysını Tököm carattı?
Köçtön ötüp cana da
- 1245 Kök corgosun çurattı.
Oyrotto cok kök corgo,
Niderip tizgin baskanı,
Ayaktay bolgon köbüktü
Omuroogo çapkanı,
- 1250 Acidaar sürün körgözüp,
Aranday oozun açkanı,
Orodoy kılıp çon coldu,
Oyu basıp taştadı.
Ala kaçıp mırzanı,
- 1255 Adise kıla cazdadı.
Ak tasma kayış koş tizgin,
Aran oozun tartkanı,
Tartkan menen ee berbey,
Da bir köçkö kaptadı.
- 1260 Köçtün aldın karasa,
Bir kız keldi an gıça,
On kızı bar canında,
Birge cürgön canaşa,
Cük cüktögön unaası
- 1265 Kırk nar eken sanasa,
Aydagan malı san cetkiz,
Baylığı artık dan aza,
Kız kelbetin karasan.
Handın altın tuusunday,
- 1270 Süylögön sözü tuptunuk
Abı zamzam suusunday.
Oozunan çıkkın ilebi,
Sarıaltındın buusunday.
Cibegin dele bir kızdın
- Yanına aldığı on köleyle,
Cibek mi diye merak edip,
Sürekli dönüp baktı.
Karçıga'ya göz kırpıp,
Tölögön gülümseyerek sorar.
- Karçıga ulaşip şöyle dedi:
-Kızcibek değil dedi.
Bunca kız geçti aradan,
Tököm hangisini beğendi?
Tekrar göçenleri geçip
- Kır atını koşturdu.
Kır atının benzeri yok.
"Niderip" diye dizginleri çekip,
Ortalığı tozu dumana kattı.
Hayvana saldırmaya hazır
- Ejderha sürüsünü gösterdi.
Ağzını kocaman açıp,
Yolu baştan başa kapatmıştı.
İz bırakıp geçti.
Götürmek için efendisini
- Ustalığını göstermeye çalıştı.
Ak deriden gemi, çift dizgini
Çekerek ağzını açtırıp,
Kimseyi dinlemeden dizginleri çekip
Bir göçe katıldı.
- Göçün önüne bakınca,
Bir kız geldi o anda
On kız vardı yanında
Birlikte yürüyen yan yana,
Yük yüklenmiş hayvan
- Sayılırsa kırk deve imiş.
Götürdüğü mal saymakla bitmez,
Zenginliği, ihtişamı fazla
Kızın endamına bakarsan
Hanın altın tuğu gibi.
- Söylediği söz berrak
Sanki zezem suyu gibi.
Ağzından çıkan nefesi
Sarı altının yaldızı gibi.
Cibek denilen kızın

- 1275
Suluulugu uşunday,
Ar kaçça mıktı bolson da,
Tököm, alsan emne kuturbay?
-Uşubu? dep Kızcibek,
Tura kaldı Tölögön,
- 1280
-Bul emes mırzam cürgün, dep
Karçıga cana cönögön.
Too başında karagay,
Toburçağı baladay,
Otuz kız öttü kelişken
- 1285
Baarısı kaldı carabay.
Bala mırza Tölögön
Aldında cumuş bir dalay,
Aşıkpağın çapkılap
Alısta catat Sırlubay.
- 1290
Dagı köçkö canaştı,
Köçtün aldın karaştı,
En aldında koykon dop,
Bir kız kelet kara attuu...
At captığı en sonun,
- 1295
Altın kümüş manattuu,
Kekilik moyun kerme kaş,
Kızıl cüzdü, alma baş,
Bütün cibek kiygeni
Boorunda tügül asıl taş,
- 1300
Kırğy müçö kımça bel,
Kılkıldagan uzun çaç,
Tabındağı kezi eken,
Tak on törttö özü çaş.
Özü turgay bul kızdın,
- 1305
Köynögün cakşı körgöndöy,
Sagınsa eger bir cigit
Saran bolup ölgöndöy.
Uşubu dep Cibegi,
Tölögön tura kalganı,
- 1310
-Bul emes, dep Cibekcan,
Karçıga colgo salganı.
Andan ötüp cönödü,
Dagı baykap köröülü,
Kesirlütü Tölö mırzaga,
- Güzelliği işte böyle.
Ne kadar iyi olsan da,
Tököm, alsa nasıl heyecanlanmasın?
-Bu mu Kızcibek diye
Dura kaldı Tölögön.
- Bu değil beyim yürüyün, diye
Karçıga yeniden yola düştü.
Dağ başında köknar ormanı,
Kozalağı çocuk kadar.
Otuz gelişkin kız geçti
- Hiçbiri beğenilmedi.
Küçük bey Tölögön'ün
Önünde bir sürü iş.
Koşarak acele etme,
Uzakta duruyor Sırlubay.
- Hemen göçe yaklaştı.
Göçün önüne baktılar,
En önde zarifçe
Bir kız geliyor kara atlı.
Atın örtüsü en iyisinden,
- Altın, gümüş, kadifeden.
Keklik boyunlu, hilal kaşlı,
Al yanaklı, elma başlı,
Giydiğinin hepsi ipekten,
Gerdanındakiler kıymetli taştan.
- Uzun boylu, ince belli,
Dalgalı uzun saçlı,
Tapılacak çağında imiş,
Tam on dört yaşında.
Sadece kendisi değil,
- Elbisesi bile beğenilir.
Biri isteyip ulaşamasa da
Ölse bile gam yemez.
Bu mu Cibek diye
Tölögön öylece kalakalmış.
- Bu Cibekcan değil, diye
Karçıga gitmelerini istedi.
Ondan sonra yürüdü.
Tekrar bakıp görelim
Gururlu Tölögön beye

- 1315 Kılça carap koybodur,
Kızıcibekten bölögü,
Kayda kendir Kızıcibek,
Buga könül bölölü.
Cup izdegen mırzannın
- 1320 Cürögü tuylap celdedi,
Corgo köktün bilinbeyt.
Baskanı menen celgeni.
Canday çaap bul eköö
Cana bir köçkö kelgeni,
- 1325 Oktos berip kök corgo,
Okçundan öto bergeni,
Tölögön kördü bul köçtön
Cana bir suluu erkeni,
Kız kelbetin karasa,
- 1330 Möltürögön perizat,
Aldındağı mingeni
Arkar kursak kürön at,
Tizgin basıp nıderip,
Too tekedey oolugat,
- 1335 Dödün köynök caltıldap,
Neçen türdüü kubulat,
Eki beti kıpkızıl
Eliktey közü coodurap,
Esi ooguça karaysın
- 1340 Eger kalsa uçurap,
Kalem menen çiygendei,
Eki kaşı kapkara,
Munu körgön cigitter
Beriler emes başkaga
- 1345 Kiyütün tartkan köp cigit
Üylönö albay nak aga,
Ooru bolgon al üçün.
Otuzdan aşuun çaş bala,
Uşunu da albagan,
- 1350 Tölögön emi kap saga!
Cibek uşul okşoyt dep
Tölögön keldi ıktana,
Burulbay şıdır cönödü
Başın çaykap Karçıga,
- Hiçbiri uygun değıldi.
Kızıcibek'ten başkası.
Nerede incecik Kızıcibek!
Buna dikkat edelim.
Hala araştıran beyin
- Kalbi hızla çarptı.
At renginden bilinmez ki
Yavaş mı, hızlı mı.
Koşup giden bu ikisi
Yine bir göçe rastladı.
- Kır atın sıçrayıverdiğini,
Kenardan geçiverdiğini,
Tölögön bu göçte gördü
Yeni bir nazlı güzeli.
Kızın endamına bakarsan,
- Peri kızı gibi parlıyor.
Bindiği at ise
"Arkar" karımlı doru at,
Dizginleri çekip "nıderip"
Yaban keçisi gibi direniyor.
- "Dödün"den gömleği parlayıp
Renkten renge giriyor.
Yanakları elma gibi
Gözü karacanıniki gibi parlıyor.
Aklını kaybedersin
- Eğer ona rastlarsan.
Kalemle çizilmiş gibi
İki kaşı kapkara.
Bunu gören yiğitler
Bakamaz başkasına
- "Kiyit" veren pek çok yiğit
Evlenmiyor onunla.
Onun için hastalanmış
Otuzdan fazla genç.
Bunu da beğenmezsen,
- Tölögön yazık sana!
Bu Cibek'e benziyor diye
Şaşırıp kaldı Tölögön.
Dosdoğru yürüyüp gitti,
Başını sallayıp Karçıga.

1355

Andan da ketti Tölögön,
Kamçı salıp atına,
Cibegi kaçan kez bolor,
Tölögöndün baktına?
Cibekke bolup kusadar

Ondan da uzaklaştı Tölögön
Kamçı vurup atına.
Cibek ne zaman çıkacak?
Tölögön'ün karşısına.
Cibek'e hasretlik çekip

1360

Cetkirbey barat astıda.
Tölögön barat çapkılap,
Aldı – artın karabay,
Köçtön körgön kırk bir kız,
Bir de – biröo carabay,

Ulaşamıyor yanına.
Tölögön hızlıca gider,
Önüne ardına bakmaz,
Göçte gördüğü kırk bir kızın
Hiçbiri de yaramaz.

1365

Cana cürdü şalpılap,
Kızıusu boydon tarabay.
At çan ma orolup,
Toolor kaldı karkayıp,
At çabım cerden mirzaga

Yine yürüdü kızarak,
Kanı beynine sıçrayarak.
At toza toprağa bulaştı,
Dağlar arkada kaldı.
At sürdüğü yerden beyin

1370

Köründü bir köç kalkayıp,
Kelbettüü bir baybiçe
Kele catat zalkayıp,
Kelin – kızdın cakşı eken,
Ketse dağı kartayıp,

Bir göç çıktı karşısına.
Gösterişli bir “baybiçe”
Geliyordu salınarak.
Gelinden kızdın güzel imiş,
Yaşlanmış olsa da.

1375

Azır da körsö ilibey,
Azamat közün salgıday,
Aşıga karap tandanıp,
Han bolso da kalgıday,
Karay albay kaltarın,

Önemsemese bile,
Gözlerini iyice açarak,
Hayretlere, dikkatle baktı,
Hükümdar olsa bile.
Fazla zevk alamaz,

1380

Otuz kız menen bir cerge
Olturguzsa alparıp,
Nurları anın bolo albayt,
Çogula kelip ançalık.
Altın eken karasan

Otuz kızla bir yere
Gidip otursa da.
Ona bir şey ifade etmez,
Hepsi bir araya gelse de.
Bakarsan altın imiş

1385

Kepininin apkıtı,
Mindan artık emestir,
Urgaçının cakşısı.
Tuşukkan eken Sırlubay,
On kelgen künü baktısı

Ayakkabısının arkası,
Bundan fazla olamaz,
Kadının en iyisi.
Karşılaşmıştı Sırlubay,
Talihi yaver gitmişti

1390

Uşul tuusa Cibekti.
Tökömdün kantip kelbesin
Küyügüp kün tün çapkısı!
Sen sele baskan bul köçtün,
Seksen töödö cügü bar,

Bu, Cibek'i dünyaya getirmişti.
Tököm nasıl istemesin ki
Gece gündüz yanıp da at sürmeyi!
Uzayıp giden bu göçün,
Seksen deve yükü var,

1395

Körgöndördü tan dantar,
Cana kaday türü bar.
Saramcalı kançalık,
Munun baarın ugup al.
Arkandarı ak bula,

Görenlerin şaşırdığı,
Bir o kadar da çeşidi var.
Malzemesi ne kadar
Hepsini duy dinle.
Ak ipekten urganları,

1400

Töölörü tegiz cez buyla.
Salakaluu bul köçtün
Sancırgası bir kıyla,
Töö komdoru makmaldan,
Çetine çaçı taktırgan,

Develerinin burnu bakır "buyla"lı.
Bu göçün ağırlığı
Süsünün fazlalığı.
Devenin havutu kadifeden,
Kenarına saçak geçirilmiş,

1405

Artkan cüktün üstünö
Asem kilem captırgan.
Cibekten buttap taktırgan,
Buylanın boosu şurudan.
Başkasın koyı turalı,

Yüklerin üstüne de
Şık bir kilim yaptırmış.
İpekten tasvirler asmış,
"Buyla"nın bağı mercandan.
Bunlar bir tarafa

1410

İt ayacı çıından,
Tuulgan eken Kızcibek,
Bayatan aytkan suluudan,
Sırlubay anın atası,
Kızay degen uruudan,

Köpeğin tabağı bile porselen.
Doğmuştu Kızcibek,
Bahsettiğimiz bu güzelden.
Sırlubay onun babası,
Kızay denilen kabileden.

1415

Baybiçeni tanırkap,
Tölgön toktop turganı,
Artınan cetip Karçıga,
Atının başın burganı:
-Kızcibek kayda ketti? dep

Baybiçeyi şaşırtmıştı,
Tölgön'ün bakıp kalışı.
Ardından gelip Karçıga,
Atının başını çevirmiş:
-Kızcibek nereye gitti? diye

1420

Baybiçeden suradı.
Cibekcandın kabarin,
Emi enesinen ugalı:
-Erte namaz maalında,
Caykı salkın tanında,

Baybiçeye sordu.
Cibekcan'ın habeini,
Şimdi annesinden duyalım:
-Sabah namaz vaktinde,
Yazın şafak serinliğinde,

1425

Naapaga tüşüp cönöşkön,
Üç kızı bar canında,
Ketken bolçu al cürüp,
Erte menen ertelep.
Köç menen birge bolgondo,

Kısmetini bulmaya çıktı.
Üç kız var yanında,
Yürüyüp gidecek olmuş,
Erkenden sabah vakti,
Göçe katılınca,

1430

Çan cugat dep betime,
Caylamak elek biz bıyıl
Cayıktın başı sekige.
Cakındaşıp kalgandır,
Cete turgan kezine,

Toz yapıyor diye yüzüne.
Bu yıl yazı geçirelim dedik
Yaylanın yanındaki ovada.
Yaklaşmışlardır,
Zamanı gelince.

1435

Uşunu aytıp baybiçe,
Coop berdi çeçile.
Tölögön menen Karçıga,
Ketkenin ugup curtun
Buudandarın bulkuntup,

Bunu söyleyip baybiçe,
Cevap verdi gönülden.
Tölögön ile Karçıga'nın,
Yurduna gittiğini duyunca
Yiğitleri fırlayıp

1440

Cibektin tüştü artına
Eerçişip bular cönödü.
İz tüşürgön çarkına,
Körgöndün baarı tan kaldı.
Kök corgo sızıp samsısa,

Cibek'in ardına düştüler,
Takibe başladılar,
İz sürdüler etrafta.
Görenlerin hepsi şaşırđı.
Kır atlar peşpeşe giderken,

1445

Kunan çabım art cakta,
Cetpey kaldı Karçıga,
Tulpar eken kök corgo at,
But irmetpey şartıldap,
Kömöldürük som altın,

"Kunan"lar ise arka tarafta.
Karçıga yetişemedi,
Tulpar olan kır ata,
Ayağını hiç çekmeden,
Som altından "kömöldürük"ü,

1450

Köküröktö caltıldap,
Ak bolot kuyma oozduk,
Azuuga tiyse karsıldap,
Kuyuşkandın koşkonu,
Soorusunda tarsıldap,

Göğsünde parlayıp,
Ak çelikten dökme gemi,
Dişine vurup değse,
Eyerin kayışı,
Sağrısında ses veriyor,

1455

Albars kılıç belinde,
Kolunda nayza kılıldap,
Tuyaktardan çıkkan ot,
Çağılganday cılıldap,
Ak çalma cerde topurak,

Çelik kılıç belinde,
Elindeki mızrağı oynatınca,
Toynaklarından çıkan ateş,
Şimşek gibi parlıyor,
Yerdeki balçıklı toprak,

1460

Asmanga uçup burtuldap,
Koltugunan çıkkan ter,
Üzöngüdü çılıpıldap,
Kara tulpar kök corgo,
Kara terge cuurulup.

Göge doğru sıcıyor.
Koltugundan çıkan ter,
Üzengiye sıcıyor,
Cins yürük kır at,
Kan ter içinde kaldı.

1465

Çaalımak tugul küçödü,
Çatkayaktan suurulup,
Seksen kün turup bayloodo,
Zerikkendey buulugup,
Ceti bel aşdı zamatta

Yoruldu, gücü tükendi,
Çatkayaktan çıkıp,
Seksen gün esir kalıp,
Sıkıntıdan boğuldu,
Bir anda yedi geçit aşdı,

1470

Cel sıyaktuu kubulup.
Koş kıldı emi mırzanı,
Kon guroo ünü ugulup!
Karabadı artına,
Karçıganı burulup.

Rüzgar gibi uçarak,
Sahibini mutlu etti,
Zil sesi duyulunca,
Bakmadı arkasına,
Dönüp Karçıga'ya.

- 1475 Bu cerdin tegi cok eken,
Bolurdu kara kakırı,
Bülbüldöp emi köründü,
Naapaga tikken çatırı,
Murduna anın cıttandı,
- 1480 Boyuna sepken atırı.
Cetti mına Tölögön,
Cibegine akırı!
Koşkon eken naapaga
Koendon okşoş üç kara at
- 1485 Tıştagan eken naapasın
Dukaba menen koşkabat,
Cılçığı cok tuptuyuk,
Eşigi kayda kim tabat?
Arkası menen aylanıp,
- 1490 Aldına çıktı akmalap.
Handın kızın bir körböy,
Kantip emi turalap?
Aşıktık tura uşunday,
Algır kuştay sugalak.
- 1495 Üç aydan beri cetalbay,
Cürbödübü kubalap!
Kön tülü tolkup basılbay,
Köp karadı çatırdı,
Toktono albay akırı,
- 1500 -Kim barsın? dep çakırdı.
Menmin degen kişi cok,
Mostoyu tüşüp basıldı,
Kepke kelip körüşpöy,
Ketirip iydi asıldı!
- 1505 Kapa bolup Tölögön,
Karap tursa artına,
Çay kaynamda demigip,
Cete keldi Karçıga,
Söz baştı Tölögön,
- 1510 Körgöndörün aytuuga:
-Segiz kündön ber cakka,
Sen eerçitip cürdün kaysıga,
Ardanganım attan çon,
Kulak sal menin arzıma.
- Bu yerin hiç yok imiş,
Çorak bir alanı.
Şimdi azıcık göründü,
Tepeye diktiği çadırı,
Burnuna koktu,
Süründüğü kokusu.
Ulaştı Tölögön,
Sonunda Cibek'ine!
Ulaşmıştı tepeye
Birbirine benzer üç kara at.
Tepesini kaplamıştı
Çift kat kadife ile,
İyice kapalı, aralığı yok,
Kapısı nerede kimse bulamaz.
Çevresini dolaşıp,
Önüne geldi.
Hanım kızını görmeden,
Şimdi nasıl davranacak?
Aşık olmak işte böyledir,
Avını arayan aç kuş gibi.
Üç aydan beri ulaşamıyor,
Arayıp durmadı mı?
Heyecanı dinmiyor,
Çok baktı çadıra,
Kendini tutamayıp sonunda,
-Kimse var mı? diye seslendi.
Benim diyen kişi yok,
Somurarak yürüyüp gitti,
Konuşup görüşmeden,
Kaçırdı asil kızı!
Kederlenip Tölögön,
Bakınca ardına,
Bir çay içimi dinlenip,
Yetişiverdi Karçıga.
Söze başladı Tölögön,
Gördüklerini anlatmaya:
-Sekiz günden bu yana,
Nereleri dolaştın?
Kızgınlığım çok fazla,
Benim şikayetimi dinleyiver.

- 1515 Men turbaymın ketemin,
Naapası menen kızın dı,
Bersen dağı tartuuga.
İtçelik alik albadı,
Çakırsam kulak salbadı,
- 1520 Tük akıllı çok kesirlüü
Bir beybak beyim kalbalu.
Üç atka cük bolğuça,
Kelbeptir buga bir adam,
Küyöo bolup alğanı!
- 1525 Ardanıp ketip Tölögön,
Bul kepti aytıp salğanı,
Kargıça munu bilgeni
Karsıldap katuu küldüü emi:
-Kapa bolboy Tölögön,
- 1530 Kayra tartıp cür, dedi.
Esi cuktuk iş emes,
Al erkelik door sürgönü.
Mından murun Kızcibek,
Biröo menen süylöşüp,
- 1535 Ce mıyığında külbödü.
Senin da eldin erkesi
Ekenin di bilbedi.
Karçıga ağan en çeçen,
Mındaydan aytıp da neçen,
- 1540 Cakşı kep menen kandırıp,
Taarıncısın candırıp,
Kayra tarttı aldığa,
Corgolorun saldırıp.
Karçıga cetip naapaga,
- 1545 Bul kepti ayttı şan kılıp:
-Alıp keldim bir cigit,
Ak Cayıkka dan kılıp,
Başın dı çıgar, Cibekcan,
Kadırın dı can kılıp.
- 1550 Caktırgan eken caşınan,
Cağalmay elge han kılıp,
Başınan dan kı ugulğan
Bazarbaydın balası,
Moynun du burbay teskeri,
- Ben durmam gidiyorum,
Kızına boyunca,
Hediye versem de
Köpek gibi, selam almadı,
Seslendim dinlemedi,
- Hiç akli olmayan gururlu,
Zavallı, başı belalı biri.
Üç ata yük yüklemeye,
Bir adam bile gelmedi,
Evlenmek için.
- Pişman olup Tölögön,
Bu sözü söyleyince,
Karçıga bunu öğrendi.
Sonra katılarak güldü:
-Üzülme Tölögön,
- Tekrar geri dön, dedi.
Aklının olmadığı doğru değil,
O şımarıklık etmiş.
Bundan önce Kızcibek,
Birişyle konuşup,
- Bıyık altından bile gülmedi.
Senin de herkesin gözbebeği
Olduğunu bilemedi.
Karçıga ağabeyin iyi konuşur,
Böyle etkili konuşup,
- Güzel söz ile kandırır.
Dargınlığı bırakıp,
Tekrar önüne geçti,
Atlarını döndürüp.
Karçıga tepeye ulaşıp,
- Övünerek bu sözü söyledi:
-Bir yiğit alıp geldim,
Ak Cayık'a hayat verecek,
Ortaya çık Cibekcan,
Merak etme.
- Gençken hoşuna gitmiş,
Cağalmay boyuna han olan,
Baştan beri şöhreti duyulmuş
Bazarbay'ın oğlu,
Başını geriye çevirme,

- 1555
Kızcibek, munu karaçı,
Koşulsa buga ömürün,
Eç kimdin bolbos tabası.
Cibekcan, saga çok ele,
Kursagımdın alası,
- 1560
Bul söz menen büttü emi,
Karçıganın sanaası.
Aytkan menen bu sözgö
Atın tartıp küybödü,
Kabagın çıtıp çırtıyıp,
- 1565
Karçıga sözün süybödü,
Çıgarbay başın naapadan
Bul sözdü aytıp süylödü:
-Töröldüm aran keçee men,
Karçıga aga deçü elem,
- 1570
Küyüt tartkan men belem,
Küyöo çıkpay öz elden,
Kaydagı kişi tapkanın,
Kalkınan azıp cüdögön?
Kabarga seni koydumbu,
- 1575
Karızdar bolup küyöödön?
Ayıp alçuu nemedey
Artımdan meni kubalap,
Kaadası menen kelbegen,
Kanday neme sugalak?
- 1580
Kıçırסה coldon colooçu,
Kızcibek kanday turalat?
Kıyın bolson kaneke,
Karçıga, berip körçü kudalap!
Eki tayga uyalbay
- 1585
Cibekti satsan sırtınan,
Kırçan gı atka cetalbay,
Kıynalıpsın cilkıdan,
Ketirip catsan namıstı
Kebindi kaydan men ugam.
- 1590
Bu sözdü aytıp Kızcibek,
Buudanın süröp col cüröt,
Tölogögö Cibektin,
Köönü barın kim bilet?
Meerin salsa Karçıga,
- Kızcibek buna baksana,
Hayatın onunla birleşirse,
Hiç kimsenin derdi kalmaz.
Cibekcan sana kalmadı,
Söyleyeceğim başka bir şey.
- Bu söz ile sona erdi,
Karçıga'nın sıkıntısı.
Söyleyerek bu sözü
Oyalanmadan atını çekti.
Kaşının altından bakıp,
- Karçıga'nın sözünü beğenmedi.
Başını çıkarmadan tepeden
Şunları söyledi:
-Ben daha yeni doğdum,
Karçıga ağabey diyordum,
- Sıkıntı çeken benim,
Kendi halkından koca bulamayıp,
Gurbetten birini bulan,
Halkından ayrılıp zayıflamaz mı?
Seni habersiz bıraktım mı?
- Damada ihtiyaç duyup.
Ayıplanacak bir şey gibi
Beni takip ederek,
Onuruyla gelmeyen,
Nasıl doymaz biridir?
- Yoldan yolcu kaçırırsa,
Kızcibek nasıl dayanır?
Cesaretin varsa eğer,
Karçıga, ver de görelim bir dünür!
Utanmadan iki taya
- Cibek'i dışarı verirsen,
Uyuz ata yaklaşamaz,
Sürüyle baş edemezsin.
Eğer rezil olursan,
Haberini nereden alayım?
- Bunları söyleyip Kızcibek,
Atını sürüp yola düşer.
Cibek'in Tölogön'e
Gönül verdiğini kim bilir?
Eğer isterse Karçıga,

1595

Merezdi da iydiret,
Ötö çeçen, kebi kuu,
Ölgöndü da küldüröt,
Ar kaçça azoo bolso da,
Aldırabay ugup tur,

Demiri bile yumuşatır,
Güzel konuşan, açık sözlü,
Ölüyü de güldürür.
Birazcık sert olsa da,
Aldırmadan dinleyiver,

1600

Akırı anı köndüröt.
Kep baştadı Karçıga,
Sözün bölüp bir azdan:
-Eki corgo alғанım,
Iras menin, Cibekcan,

Sonunda onu razı eder.
Karçıga anlatmaya başladı,
Sözünü kesip az sonra:
-İki at almış olan,
Gerçekten benim Cibekcan,

1605

Cok debeptir Tölögön,
Dostoşup colgo suratsam,
Kılımdın baarın kılırip.
Kız caktırbay ıraaktan,
Kak saga kele catıptır

Hayır demez Tölögön,
Dost olup yola çıkarsam,
Bütün dünyayı dolaşıp.
Uzaktan kız beğenmez,
İşte sana geliyor

1610

Kabarın ugup biz caktan,
Kantip çıdayt Kaçı aban,
Karanday caap calaamı,
Kabırgasın sızdatsan,
Seni satıp sırtınan,

Haberini duyup bizim taraftan,
Nasıl dayanır Kaçı ağabeyin,
Bütün bu yalanlara.
Canını sıkarsan,
Seni dışarıya verip,

1615

Kanday barıp corgo alam,
Karındaşım, Cibekcan?
Tölögöngö birden at
Arzan eken ulaktan.
Men kantip namıs kılбайın,

Hangi yüzle gider cins at alırım,
Kardeşim Cibekcan?
Tölögön'e göre bir at
Ucuz imiş oğlaktan.
Ben nasıl utanmayayım?

1620

Sen üçün corgo suraştan?
Terdik salar atım çok,
Tentip kalgan men belem?
Elimdin calgız erkesi,
Sen eki tayga ten belen?

Senin için yorgo istemekten.
"Terdik" örtecek atım yok,
Başboş dolaşan biri miyim?
Halkımın biricik nazlısı,
Sen iki taya denk misin?

1625

Aşık bolso neçender,
Altı cigit elinen
Caktırbadın birin da,
Calansak da degi sen.
Calgız uşul tuuluptur,

Bir çoğu aşık olsa da,
Altı yiğit boyundan
Beğenmedin birini de,
Biz çok istesek de.
Bir evin bir oğludur,

1630

Çagalmaylıu elinen,
Saga ten tüş eken dep,
Men oşogo demigem.
Karap körsön bolboybu,
Munu kay cerinen kemitem?

Çagalmay boyundan,
Sana uygundur diye,
Ben ona söyleyeyim.
Kendin baksan olmaz mı?
Bunu nasıl uygun bulmayayım?

- 1635 Katarda çok nemedey,
Kakşıktay berbey nemiten,
Bulardı aytıp Cibektin,
Karçıga aldın torgodu,
An gıçaktı Kızcibek,
- 1640 Arkasın karap oyloodu.
-Oozun tartıp toktot, dep
Okşoş kara corgonu,
“Alıstan kelgen bul cigit
Ak cüzümdü bir körsün,
- 1645 Adepsiz kız eken dep,
Aydın kılıp külbösün.
Ayaldığı uşul dep,
Anı oylop cürbösün.”
Munu oylop Kızcibek
- 1650 Açıp koyup tüymösün,
Amandaştı baş iykep,
Uyalgansıp kımsındı,
Tölögön tursa meltirep,
Tandan a tüştü Tölögön,
- 1655 “Ür kızınan eken, dep,
Alalbay kalsam kokustan,
Elime kanday ketem? dep,
Canaşa basıp bir dalay,
Süylöşpöy kanday ötöm?” dep.
- 1660 Aşık bolgon Tölögön,
Oylongonu uşul kep,
Kızcibek senin ayın an
Mına munu uga ket:
Üç kızı bar kaşında,
- 1665 Kunduz börkü başında,
On beş bolgon ayga okşoyt,
Özü on dört çaşında,
Kiygeni sonun caltıldayt,
Bermeti bar çaçında,
- 1670 Oymok ooz, boto köz,
Möltürögön tunuk cüz,
Oroyun körüp Tögöbay,
Oop kalbay otur tüz.
Eki beti ap-appak,
- Senin dengin yok gibi,
Hemen azarlayıverme,
Bunları söyleyip Cibek’in,
Önünü kesti Karçıga.
O sırada Kızcibek,
- Arkasına bakıp düşündü.
-Ağzından çıkana dikkat et, diye
Çirkin bir ata benziyor,
“Uzaktan gelen bu yiğit
Ak yüzümü bir görsün,
- Edepsiz kızmış diye,
Ayıplayıp gülmesin.
Evleneceğim kız bu diye,
Düşünüp durmasın.”
Bunu düşünüp Kızcibek
- Açık bırakıp düğmesini,
Başını eğip selamlaştı,
Utanarak kızardı,
Tölögön’ü hayran bırakarak,
Şaşırdı Tölögön,
- “Huri kızlarından biriymiş, diye,
Aksilik olur da alamazsam,
Memleketime nasıl dönerim? diye,
Epeyce yan yana yürüdü.
Konuşmadan nasıl geçeyim?” diye
- Aşık olan Tölögön’ün,
Düşündükleri bunlardı,
Kızcibek senin yüzünden
İşte bunu dinleyiver:
Üç kızı var yanında,
- Kunduzdan “börk”ü başında,
Aydın on dördü gibi
Kendi on dört yaşında,
Elbisesi parlıyor,
Saçında incisi var,
- Gonca ağızlı, ahu gözlü,
Pırıl pırıl temiz yüzlü,
Yüzünü görüp Tögöbay,
Aklı başından gitti, kalakaldı.
İki yüzü bembeyaz,

1675

Daana bışkan kebezdey,
Ak kayın sınduu şekli,
Adam tuugan emestey.
Tışteri tegiz karasan,
Tizip koygon sedeprey,

Olgunlaşmış pamuk gibi,
Ak kayın ağacı gibi,
Sanki insan oğlu doğurmamış.
Bakarsan dışleri sıra sıra
Dizilmiş sedef gibi.

1680

Körgön sayın suktanıp,
Körgün kelet zerikpey.
Eki bettin kızılı,
Akuunun cürök kanınday,
Karaanın körgön ar bende,

Her bakışta hayran olup,
Usanmadan bakmak ister.
İki yanağındaki kızılılık,
Kuğunun yüreğindeki kan gibi,
Onu gören her insan,

1685

Kantip turat sağınbay?
Oymok ooz, kalem kaş,
İzdegen erke tabıldı, ay.
Süylöğön kebi taptattuu
Karagaydın balınday,

Nasıl özlemesin ki?
Gonca ağızlı, kalem kaşlı,
Aradığı güzeli buldu, ya.
Sözleri şeker gibi,
Köknarın balı gibi,

1690

Bütökön boydu ısıtat,
Orolo küygön calınday.
Eki kaşı cıyılal,
Birdin can ı ayınday.
Betin açsa tündösü,

Görenleri yakıyor,
Alev saçan ateş gibi.
İki kaşı birleşiyor,
Tıpkı hilal gibi.
Yüzünü açsa geceleyin,

1695

Çırak canıp ketkendey,
Sımbatı ötü özgöçö,
Suluuluk nurun sepkendey.
Munu alsa ar insan
Muratına cetkendey,

Yanan bir mum gibi.
Endamı çok özel,
Sanki güzelliği ile ışık sağıyor.
Bunu alan her insan
Muradına ermiş olur.

1700

Koşulsa buga ömürü,
Koştuk menen ötküdüy,
Mına şunday kelbeti,
Kıskartsam sözdün bermeti,
Özü tüğül Cibektin

Bununla hayatı birleşse
Yeniden doğmuş olur.
İşte böyle görünüşü
Sözün kısası.
Değil Cibek'in kendini

1705

Mürzösün körsön öpküdüy.
Söölötün munun körgöndö,
Söz tappay Tököm şaşkanı,
Çınığı ayıp koyargo
Eç cerden kemın tappadı,

Mezarını bile görsen öpersin.
Onu görünce
Söz bulamayıp Tököm, şaşırmış.
Gerçeği söylemek gerekirse
Hiç bir eksik bulamamış.

1710

Oşondo da Çandırabay,
Oozun mınday açkanı:
-Kız başın menen Cibekcan,
Kesirin maga cakpadı,
Kańça kündön ber cakka

O zaman Çandırabay,
şöyle konuşmuş:
-Kız başınla Cibekcan,
Halini beğenmedim.
Kaç günden beri

1715

Karçıga seni maktadı.
Boyaguça sırtındı,
Atan menen eneken,
Akıl aytıp baksacı,
Aalamga cayıp dan kındı,

Karçıga seni övdü.
Baştan ayağa kadar,
Baban ile anneciğin
Akıl vermiş baksana.
Ününü dünyaya yayıp,

1720

Anan altınday buyum taksacı,
Bul kepti ugup Kızcibek,
Cayınça sözün başladı:
-Men aytam ugup turçu, dep,
Elimdin baarı kötörgön

Sonra altın gibi taksana.
Bu sözü duyup Kızcibek,
Söze şöyle başladı:
-Ben söyleyeyim sen dinleye dur
Herkesin katlandığı

1725

Erkeligim tak uşul.
Enekem tuugan bolso da,
Elim birdey baguuçu
Menin uşul corugum,
Saga kesir bolso da,

Şımarıklığın işte bu.
Anneciğim doğurmuşsa da,
Halkım da büyütmüş.
Benim bu hareketim
Sana yanlış gelse de,

1730

Özümö mayday caguuçu,
On törttömün özüm çaş,
Obun du taap közün dü aç,
Kaydan kelip coluktun,
Kalkınan azgan sen kuu baş?

Kendime saygı gibi geliyor,
On dördüneyim, gencim
Yerini bilip, gözünü aç,
Nereden karşıma çıktın?
Halkından ayrılıp tek başına.

1735

Elinden saga tiybepdir,
Elik moyun kara kaş,
Kesirim urup ketpesin,
Cakındabay oolak kaç,
Ayıp tappay ar kimden

Boyundan seninle evlenen yok.
Kuğu boyunlu, kara kaşlı,
Bedduam sana değmesin,
Yaklaşma uzağa git.
Eksiğini arama kimsenin

1740

Aylın dı közdöy ıldam bas!
Ortodon ötüp dalay kep,
Tölögön aytat minday dep:
-Seni alaman akırı,
Setirkebe, Kızcibek,

Obana doğru çabuk git!
Ortada pek çok söz dolaşıyor,
Tölögön şöyle söylüyor:
-Seni alacağım sonunda,
Kaçma Kızcibek,

1745

Artınıp cambı, aydap mal
Aylıman çıkkam kız izdep,
Akılın dı men sınaç,
Aytkan elem kıçık kep,
Aşık bolup keleytam,

Cambıları yüklenip, hayvanları sürüp
Obamdan çıktım kız aramaya,
Aklımı sınamak için
İğneli söz söylemişim,
Aşık olup geliyorum,

1750

An gemen ötö kızık dep,
Arbaşa berbey eköbüz,
Aytışalı ısıq kep,
Anda turup Kızcibek,
Aytar sözün bildiret:

Hikayem çok ilginç diye,
İkimiz kavga etmeden,
Konuşalım dostça.
O zaman kalkarak Kızcibek,
Söyleyeceklerini söyler:

1755

-Ayta elek catam sıyrımdı,
Ata-enen cayın kim bilet?
Dalay cigit şart kılıp
Kala algan emes aldıma,
Aşıktıktın ayıman,

-İçimdekileri söyleyivereyim,
Ana babanın arzusunu kim bilir?
Pek çok yiğit kendine güvenip
Karşıma çıkabilmiş değil,
Aşık olduğun için,

1760

Özünçö kalıp kaygıga.
İras bolso küygönün ,
Erten bar menin aylıma
Altından çınar tigip ber,
Atamdın ordo kaşına,

Kendi kendine tasalanıyorsun.
Gerçekten evlenmek istiyorsan,
Yarın benim köyüme git
Altından çınar dikiver,
Babamın otağının yanına,

1765

Asemdüü taacı kiygizip,
Atakemdın başına,
Çakuttan çaçpak taktırın,
Enekemdın çaçına,
Kolun dan bular kelbese,

Zarif tacı giydirip,
Babacığımın başına.
Yakuttan "çaçpak" taktır,
Anneciğimin saçına.
Bunları yapamazsan,

1770

Ekinçi kelbey kaşıma,
Ertelep menden kün ülöp,
Kete ber kelgen cagın a,
Colgo tüştü Kızcibek,
Uşundayça kep menen

Bir daha karşıma çıkma,
Sabahleyin benden yakınma.
Geldiğin yere dön,
Kızcibek yola koyuldu,
Bunları düşünerek.

1775

Tölgön oyloyt cumuşun,
Bütürünü ep menen.
Bala mırza Tölgön,
Karçıga menen ken eşti,
Sırlubay handın aldına,

Tölgön ise düşünüyor, işini
Akıllıca bitirmeyi.
Genç Tölgön bey,
Karçıga ile konuştu,
Sırlubay hanın önüne,

1780

Kim barsa bolor demeti.
-Caykaştırıp aytuuga,
Azırkı cakşı tilekti,
Araga cürüp Kaçı aba,
Tapsanız deym siz epti,

Kim gitse evet demedi.
-Anlatmak üzere hazırlandı,
Bu güzel dileği,
Kaçı amca araya girip,
Akıllıca çözüm bulsanız diyorum,

1785

Dep Tölgön ötünüp,
Ayta saldı bu kepti.
Makul boldu Karçıga,
Cürmökçü bolup araga,
Kılmak boldu kızmattı,

Tölgön rica edip,
Bu sözü söyleyiverdi.
Uygun gördü Karçıga,
Ara bulucu olup,
Bu işi bitirmek istedi,

1790

Kız tandap kelgen balaga,
Eki cüz elüü corgo alıp,
Artıp cürgön cambıga
Attarın aydap cönödü,
Sırlubaydın aylına,

Kız bakmadan gelen genç için.
İki yüz elli at alıp,
Cambısını yüklenip
Atlarını sürüp yöneldi,
Sırlubay'ın köyüne,

- 1795 Kızcibek menen kep büttü,
Emi Kızaydan kabar algıla.
Uşakçı köp arada,
Ugarsın emi sonundu,
Kaçkamı cüröt kızın dep,
- 1800 Sırlubay hanga uguldu.
Açuusu kelip Sırlubay,
Aybatın salıp culundu:
-Köşögölüü kızımdı,
Köç üstündö kim buzdu?
- 1805 Namısımdı ketirip,
Naapanın aldın kim tostu?
Col körsötüp cüröt deyt,
Colbunga bizdin Karçıga,
Baylap alıp kelgile,
- 1810 Öltürböy menin aldıma,
Körgön cerde başkasın
Kömö çaap salgıla!
Munu aytıp Sırlubay,
Can alçuuday bakırıp,
- 1815 Casooldorun çakırıp,
Ordogo saldı bülükütü,
On teskeri capırıp.
Oorukta catkan casooldon,
On altısı attandı,
- 1820 Ay balta çomok asınıp,
Cetkeni alar az kaldı,
Karçıga ugup kalıptır,
Han Sırlubay aytkandı.
Ceti san kuldu çapçuday,
- 1825 Tölgöngö Karçıga,
Ukkandarın kep saldı,
(Kalgan belem Karçıga,
Canınan korkup kaygıda,)
-Tölgön, özün bar, dedi,
- 1830 Sırlubay handın aldına,
Bayımduu bol töp süylöp,
Karabastan çaşın a.
Başına tüşöt neçen iş,
Er azamat bolboso,
- Kızcibek ile konuştı.
Şimdi Kızay'dan haber verelim.
Dedikoducu çok arada,
Sonucu şimdi duyarsın.
Kızın kaçmış gidiyor diye,
- Sırlubay hana iletildi.
Öfkelenip Sırlubay,
Hiddetle fırladı:
-Kızımın örtülü yüzünü,
Göç üstünde kim açtı?
- Namusunu yok edip,
Tepeye ulaşmasını kim engelledi?
Fırsat veriyor diyor,
Yabancılara bizim Karçıga,
Bağlayıp da getirin,
- Öldürmeden benim önüme,
Gördüğünüz yerde diğerlerini
Vurup öldürün.
Bunu söyleyip Sırlubay,
Can havliyle bağırıp,
- Askerlerini çağırıp,
Bir bölümünü otağa gönderdi,
Durumu araştırmak için.
Artçı askerlerden,
On altısı ata bindi,
- Baltalarını mızraklarını kuşanıp,
Yetişmelerine az kaldı.
Karçıga duyup kalakalmıştır,
Sırlubay Han'ın söylediğini.
Yedi tane köleyi kovalamış gibi,
- Karçıga Tölgön'e
Duyduklarını söyledi,
(Karçıga düşmüştü tasaya
Canından korkup,)
-Tölgön, kendin git, dedi,
- Sırlubay Han'ın önüne.
Doğru söyleyerek uyumlu ol,
Yaşına bakmadan.
Başına pek çok iş gelir.
Erkek yiğit olmazsa

- 1835
Kayıl bolboyt bul işke
Sırlubay seni körbösö.
Altın-kümüş zar cüktö,
Ayrı örköçtüü beş töögö,
Koroosuna aydap bar,
Bu işe razı olmaz
Sırlubay seni görmezse.
Altın gümüş mücevher yükletti,
Çift hörgüçlü beş deveye,
Ağılına sürüp git,
- 1840
Kolbutup ayttı köz körünöö,
Azdıra cürgön emespi,
Abaltan dalay adamdı,
Ataganat kör düynö!
Col körsöttü astırtan,
Açıkça, itaat ederek söyledi,
Hata yapmadı mı?
Bu güne kadar pek çok insan
Şu yalan dünyada!
Gizlice yol gösterdi
- 1845
Bazardın Tölögönünö.
Tölögön:-Makul, ake, dep,
Zar cüktöp töösün cetelep,
Sırlubaydın aylına,
Cönöp kaldı ertelep,
Bazar'ın Tölögön'üne.
Tölögön: Peki amca diye,
Altın yüklettiği devesi yanında,
Sırlubay'ın köyüne,
Doğru yöneldi sabahleyin.
- 1850
Angıçaktı aldınan,
Casooldor çıktı entelep;
-Tölögön degen sensin bi?
Kuturup senin erkin bi?
Suluu kızın algıday,
O sırada önüne,
Askerler çıktı koşarak.
-Tölögön denilen sen misin?
Taşkınlık senin marifetin mi?
Güzel kızını alacak kadar,
- 1855
Sırlubay hanga ten sin bi?
Kırk tayına semirip,
Kuturupsun erkelep,
Colunan tosup cüröt deyt,
Sırlubay kızın beret dep.
Sırlubay Han'a denk misin?
Kırk tayını semirtip,
Azdırıp şımartmışsın,
Yolunu kesecek diyor
Sırlubay kızını verir diye.
- 1860
Karmap seni bereli,
Hanıbizga ertereek,
Korduk kılıp atın a
Kuyrugun kesip keltelep!
Uşunu ayttı bakaldap
Seni yakalayıp verelim,
Hemen hanımıza,
Küçümseyip atını
Kuyruğunu kesip kısaltsın!
Bağırarak bunu söyledi
- 1865
Casooldordun baştıgı,
Karap körsö bulardın
Kıyla turat kastıgı.
Opuran dayt küülönüp,
Omurçuday oy toonu,
Askerlerin başı,
Bakınca bunların,
Düşmanlığı devam ediyor.
Hızla yakıp yıkıyor,
Dağları ovaları yokedercesine,
- 1870
Culuuçuday culkunat,
Cürögü menen kolkonu,
On altı casool uşintip
Ataylap kelgen Tökömdü
On oy bala oylodu,
Sanki çıkarıp parçalayacak,
Yüreği ile şah damarını,
On altı asker bunun için
Özellikle gelen Tököm'ü
Saf çocuk diye düşündü.

- 1875
KılmıŖı cok sak kiŖi,
Kıçık sözdön korkobu?!
Bala mırza Tölögön
Kurç bolçu bolot ögöödön,
Mınday kepti bul kezge,
- 1880
Ukkan emes biröödön,
Açuulanıp alarga,
Ağıttı sözdü töbödön:
-Eri cok turup törün dö,
Bar bele kızın törögön,
- 1885
Kızıcbekti men buzup,
Çıgardımbı küyöödön?
Kanday aytkan nemesin
Kalcoo ittey ürögön?
Ötközdüm saga kaçımanı,
- 1890
Keçirbey turgan könödön,
Kep uktun bu biröödön?
Barar cerim Sırlubay,
BaŖka cakka barbaymın
Kaadasın buzup kazaktın,
- 1895
Kaçırıp kız albaymın,
Er öltürüp cılkı alıp,
Elin e bülük salbaymın,
Uuruluk, uŖak iŖim cok,
Uksan uŖul al cayım.
- 1900
Artıp kelgen cambıma,
Algan toptuu atım bar,
Kak Sırlubay hanına,
Ayta turgan datım bar,
Üç ayga cakın col cürüp,
- 1905
İzdegenim asıl car,
Meni baylap algıday,
Senin emne kasın bar?!
Ükü tagıp öltürü
Bütürör menin oyum bar,
- 1910
Demindi suutam emi ele,
Derbendebeı turup kal,
Eelenesin demitip,
En çer boyluu uzun çal,
“Börk al dese baŖ kespeı”
- Suçsuz uyanık biri,
İğneli sözden korkar mı?!
Genç Tölögön bey
Keskin kılıç gibi biçmeye hazır.
Bu zamanda böyle bir sözü,
- DuymamıŖtır kimseden.
Onlara kızıp,
Bağırarak Ŗunları söyledi:
-BaŖında eri olmadan,
Kız doğuran var mı?
- Kızıcbek’i baŖtan çıkarıp,
Kocasından mı ayırdım?
Nasıl böyle söılersin?
BoŖ yere havlayan köpek gibi.
Affedilmeyecek günahlarımın,
- Birçoğunu affettim.
Birinden bir Ŗey mi duydun?
Sırlubay’a gidiyorum,
BaŖka tarafa gitmiyorum.
Kazaklar’ın töresini bozup da,
- Kız kaçırıp almıyorum.
Adam öldürüp at alıp,
Halkına savaŖ açmıyorum,
Hırsızlıkla, dedikoduyla iŖim yok,
Bu halimi bir anlasan.
- Cambılarımı yüklenip getirdiğim,
Sayısız cins atım var.
Sırlubay Han’ın kendisine,
Söıleyecek derdim var.
Üç aya yakın yol yürüyüp,
- Aradım asil bir sevgili,
Beni bağlayıp alacak gibi,
Senin nasıl düşmanlığın var?!
“Ükü” takıp “öıltürü”iŖini
Bitirmek niyetindeyim.
- Ŗimdi dinlendireyim,
Sakince dur bekle,
Heyecanımı yatıŖtırıp,
Kamburu çıkmıŖ sıska ihtiyaır,
“Ŗapkasını alıp gel derse, baŖını kesip getirme”

1915

Bolor işti bilip al,
Bul sözdü aytıp Tölögü,
Col tartıp cana cönödü,
Calgız carım bolso da,
Ketpedi koldon önörü.

Ne yapacağımı anla.
Bu sözü söyleyip Tölögön,
Yeniden yola koyuldu.
Biricik yarım olsa da,
Elden bir şey gelmiyor

1920

Altın-kümüş cüktögön,
Arkasında töölörü,
Aydatıp alıp attarın,
Ayıldın çatın ördödü.
On eki kanat ak örgö

Altın gümüş yüklediği,
Develeri arkasında,
Atlarını sürüp,
Köyün sınırı geçti.
On iki parçalı ak çadır

1925

Han ordosun körgönü,
Çogultturup attarın,
Çon teskeyge cölödü.
Töö cetelep cılkı aydayt,
Tölögöndön bölögü,

Hanın otağını görüyor,
Toplayıp atlarını,
Gölge bir yere götürdü.
Deveyi alıp at sürerek,
Tölögön'den başkası.

1930

Bala mırza kördü emi
Köp kişi turgan döbönü,
Amandaşıp aluuga
El eldi közdöy cönödü,
Han Sırlubay emne deyt,

Delikanlı gördü şimdi
Çok kişinin durduğu tepeyi.
Selamlaşmak üzere
Birbirlerine doğru yürüdüler.
Sırlubay Han ne diyor,

1935

Kaneke ugup körölü.
Erten menen, keçinde
Ernek cakşı törögö,
Manaptar menen Sırlubay,
Çıkkın eken döböğö,

Şimdi duyup dinleyelim.
Sabah akşam
Neşeli, yakışıklı delikanlı için,
Sırlubay ile ağalar,
Çıkmıştı tepeye,

1940

Ötkön işten comoktop,
Olturuşat körünö,
Han Sırlubay ortodo,
Kep kılğansıyt biröögö,
Taanıştıktı kim bilet,

Geçmişten bahsedip,
Konuşuyorlardı açıkça.
Sırlubay Han ortada,
Bir şey söyler gibiydi birine,
Tanıdığını kim bilir?

1945

Tayınsız kelgen küyöögö?
Izattın kılıp Tölögön,
Atınan tüşüp barıp cöö,
Salam aytıp kol berdi,
Şaalar menen döölörgö.

Pervasız gelen güveyi.
Tölögön saygı gösterip,
Atından inip yürüyerek,
Selam verip el uzattı,
İleri gelenlere.

1950

Alik alıp Sırlubay,
Köz ciberdi Tölögönö
Çımınday ön çok eken,
Müçösünün birööndö.
Kaydan kelgen beren dep,

Selam alıp Sırlubay,
Tölögön'e baktı
Ufacık bir kusuru yoktu,
Hiçbir yerinde.
Bu yiğit nereden gelmiş diye,

- 1955
Sırlubay kalıp kümöndö,
Kep suradı baladan,
Anın cayın bilüügö:
-Köz ciberip baykasam,
Kök corgon dun takasın,
- 1960
Tarkanday turat kebeten
Uzun coldun capasın.
Kaldaygan top at aydap,
Kaydan kele catasın,
Taanıbaybiz caştardı,
- 1965
Ukmayınça atasın?
Surabadı Sırlubay,
Uşul köptön başkanı,
Han aldında apkaarıp,
Kaldandap Tököm şaşpadı,
- 1970
Bala mırza Tölögön,
Kebin mınday baştadı:
-Martabalu hanımız,
Maksatım ugup kalın ız,
Cubay kılıp Cibekke,
- 1975
Bala kılıp alın ız.
Eki cüz elüü at menen,
Beş töödö turat zarıbiz,
Aldın ızga tartuulu
Aylabızdı tabımız.
- 1980
Tak seksen kün col cürüp,
Taşırkap kalgan çağıbiz,
Ken Aydın köl cer bolot
Kele catkan çağıbiz.
Cagalmaydın uulumun,
- 1985
Caşırbay aytsak cayıbiz.
Atamdın atı Bazarbay,
Salamın alik alın ız,
Aldın ızda turamın,
Armansız bolup düynödön,
- 1990
Açılar beken bağıbiz?
Bul sözdü aytıp Tölögön,
Kolun aldı booruna,
On kulagın töşödü,
Oluttu handın coobuna,
- Sırlubay şüpheyeye düşüp,
Çocuktan cevap istedi,
Yerini, yurdunu öğrenmek için:
-İnceleyerek bakarsam,
Kır atının nalına,
- Çekmiş gibi duruyorsun,
Uzun yolun cefasını.
Bir sürü atı sürüp,
Nereden gelmektesin?
Gençleri tanımıyoruz,
- Babasını bilmeyince.
Sırlubay sormadı,
Bu gelenlerden başkasına.
Han önünde şaşırıpta,
Tölögön yanlış yapmadı.
- Genç Tölögön bey,
Söze şöyle başladı:
-Saygıdeğer hanımız,
Amacımı dinleyiniz,
Eş olarak Cibek'e,
- Evlathğa alınız.
İki yüz elli at ile,
Beş devede duruyor altınımız,
Hediye önünüzde,
Çaremizi bulunuz.
- Tam seksen gün yol yürüyüp,
Yorulduğumuz anda,
Geniş Aydınköl'e
Gelen kişileriz.
Cagalmay'ın oğluyum,
- Açıkça söylersek kimliğimizi,
Babamın adı Bazarbay,
Selamını alınız,
Önünüzde duruyorum,
Başka hiçbir dileğim yok.
- Talihimiz gülecek mi?
Bu sözü söyleyip Tölögön,
Elini göğsüne koydu.
İyice kulak verdi,
Değerli hanın cevabına.

1995

Sımbatsız kepti aytpadı,
Sırlubay abdan baykadı,
Ay çolpondu körgöndöy,
Ak sakalın caykadı,
Özü baaşa han üçün,

Gereksiz söz söylemedi.
Sırlubay iyice baktı,
Zühre yıldızına bakar gibi,
Ak sakalını sıvazladı,
Kıymetli bir han olduğu için,

2000

Ötkörgön baştan kançanı,
Kalp ele tildey beriptir
Karçıgaday kalçanı,
Küyöönü kimge artalı?
Kubangandan Sırlubay,

Başından neler geçmiş,
Yalan haber vermiştir
Karçıga gibi biçimsiz,
Damadı kimden soralım?
Sırlubay sevincinden,

2005

Kursagında alkadı.
İçi cılıp, Sırlubay,
Eçkimge sırım tuydurbay,
Basılıp kaldı caktırıp,
Baştagıday kıykırbay,

İçtenlikle dua etti.
Sırlubay'ın hoşuna gider,
Sırrını kimseye söylemeden,
Beğeniyle susup bekledi.
Önceki kadar kızmadan,

2010

Kadırlap üygö kirgizdi,
Mekeden kelgen meymanday,
Atiberlep sıyladı.
Aylındağı er kalbay,
Kuday aytsa kulun dep,

Saygıyla eve soktu.
Mekke'den gelen misafir gibi,
Saygıyla itibar gösterdi.
Köyünde yiğit kalmıyor,
Tanrı ya kulum dese,

2015

Ümötüm debey erkibi,
Paygambarın til albay?
Kekilik moyun, kerme kaş
Kelini sunup kızıl çay,
Konoguna koy soyup,

Ümmetim sen bilirsin deyip,
Peygamberini dinlemez mi?
Keklik boyunlu, hilal kaşlı
Gelini demli çay sunup,
Misafirine koyun kesip,

2020

Aldına tartı kuyruk may,
Uşunday sıyga bölönüp,
Casalgalu ak üydö,
Catıp kaldı cayma cay,
Sırlubayın uşintip,

Önüne kuyruk yağı koyup,
Böyle ikramda bulundu.
Süslenmiş ak çadırda
Rahatça yatıp dinlendi.
Sırlubay işte böyle

2025

Sıy körsöttü bir dalay.
Tölögöndün oyunan,
Aşıktıktın dartında,
Kızıcbek degi ketpedi.
Albırıp cürök degdedi,

Hürmet gösterdi bir zaman.
Tölögön'ün aklındaki
Aşk derdi
Kızıcbek'i etkilemedi.
Yüreği heyecanla arzuladı,

2030

Caştık degen ne uçkul,
Ataganat kap seni!
Anı – munu degiçe,
Aradan üç kün öttü emi,
Tölögön menen Cibektin,

Gençlik çok çabuk geçer,
Eyvah ki, eyvah sana!
Onu bunu diyene kadar
Aradan üç gün geçti.
Tölögön ile Cibek'in

- 2035
Ayılubay catat eç kebi,
Abalın mun un aytkanga
Al eköo dağı cetpedi,
Çakırtıp alıp Tölögön,
Karçıganı taptı emi:
- 2040
-Han Sırlubay aldına,
Özün barıp bak, dedi,
Aga – tuugan aylımdı ayt,
Alıstan kelgen daynımdı ayt,
Aşıktıktın ayınan,
- 2045
Azapka kalgan kaygımdı ayt.
Kızcibek menen özün dön,
Başkası maga kaygırbayt,
Kaçan söykö salamın,
Hanından coop alğın bat.
- 2050
Özün döy mıktı adamdı,
Elinden men tappadım,
Cılıgan boydu muzdatpay,
Cibekke söykö salambı?
Aşıkkanı Cibekti,
- 2055
Ak nikelap alambı?
Tobunan azgan turnaday,
Ce tomsorup turup kalambı?
Sen turganda Kaçı aba,
Ce dağı özüm barambı?
- 2060
Kabarın ugup kelüügö
Karçıga aban cönödü,
Katuu çeçen deçü ele,
Kañçalık eken önörtü.
Kaysı kepten salıшат,
- 2065
Kaname ugup körölü...
On kol vazir Karçıga,
Ordonu közdöy bastı deyt,
Eşik toskon askeri
Salam berdi en keyip,
- 2070
Eki kolu şamdagay
Bir cigit eşik açtı deyt,
Salaasın kerip kol berip,
Salamın ıldam ayttı deyt.
Salam aytam hanımbız
- Hiç sözü edilmiyor.
Durumu anlatmayı
İkisi de başaramadı.
Çağırıp Tölögön,
Karçıgay'ı buldurdu hemen:
- Sırlubay han'ın önüne,
Kendin varıp git, dedi.
Kardeşlerimi, akrabamı, köyümü anlat
Uzaktan geldiğimi anlat.
Aşk yüzünden
- Azap çektiğimi, kaygılandığımı anlat.
Kızcibek ile senden
Başkası bana üzülüyor.
Ne zaman küpe takacağım?
Hemen hanından cevap al.
- Senin gibi iyi birini,
Memleketimde bile görmedim.
Demir tavında iken,
Cibek'e küpe takayım mı?
Sevdiğim Cibek'i
- Ak nikakhla alacak mıyım?
Sürüden ayrılan turna gibi,
Somurtup duracak mıyım?
Sen varken Kaçı ağabey,
Yerine ben mi gideyim?
- Haberi alıp gelmek için,
Abın Karçıga hareket etti.
Konuşmakta usta demiş,
Ne kadar hünerli imiş,
Neler söyleyeceğini,
- Şimdi dinleyip görelim...
Sağ kolu vezir Karçıga,
Çadırdan tarafa gitti diyor.
Kapıda bekleyen askere
Başını eğerek selam verdi.
- İki eliyle hızlıca
Bir yiğit kapıyı açtı diyor.
Parmaklarını açarak el uzatıp,
Önce selamını söyledi ditor.
Selam veriyorum hanımız

2075

Keçirip alik alın ız,
Olturabız kalın curt
Oozun du tiktep barıbiz,
Aman bolsun, bek bolsun
Aldında altın tagınız,

Affedip kabul ediniz,
Bütün halk birlikteyiz,
Hepimiz ağzınıza bakıyoruz.
Sağ olsun, esen olsun
Önünüzde altın tahtınız,

2080

Bastaşkan coon cogolup,
Beypil çaşap kalın ız,
Çaynabay cutup koyısuz,
Aman – esen bolun uz,
Altın taktuu ulugum,

Alçak düşman yok olsun,
Huzur içinde yaşayınız.
Her şeyi olduğu gibi kabul edip,
Sağ esen olunuz,
Altın tahtlı hükümdarım.

2085

Kırdalga tüştü köp cerden
Kız Cibektey kuludun,
Cayıkta kazak elin den
Caratpadı bir uulun,
Kabarın ugup biröödön,

Kısmeti çıktı pek çok yerden
Yavrunuz Kızcibek'in.
Ak Cayık'taki Kazak halkından,
Beğenmedi hiçbir erkeği,
Birinden haber duyup,

2090

Kaşayta zorduk kılbasın,
Kalmaktardın han Korun.
Alistan keldi Tölgön,
Atın ugup suluunun,
Urmatı artık körünöt,

Kızıp da eziyet etmesin,
Kalmuk hanı Korun.
Uzaktan geldi Tölgön,
Adını duyup güzelin,
Çok saygılı görünüyor,

2095

Uşul Bazar uulunun,
Arkadan açuu kep ugup,
Men arada cürüp kurudum,
Tendeptir beş buuraga,
Tenge salgan dorbosun,

Şu Bazar'ın oğlunun,
Ardından kötü söz duyup,
Ben arada kalıp kurudum.
Beş buğra alacak kadar,
Torbasını doldurmuş.

2100

Aydagan eken üç cüz at,
Aytkanım calgan bolbosun,
Körüngön kızga köründük
Beriptir birden corgosun,
Kördün üz küyöö balanı

Üç yüz at getirmiş,
Sözüm yalan olmasın,
Baktığı her kıza görümlük olarak,
Atının birini vermiştir.
Gördüğünüz damat adayını,

2105

Köz tiygeden koldosun,
Kalp aytıp catsa hanına,
Karçıga kapır on bosun!
Ketirbeyli dep körsön ,
Kelip kalgan altındı,

Allah nazardan korusun.
Hanına yalan söylerse,
Kafir Karçıga kahrolsun!
Kaçırmayalım diye görsen,
Gelen altınları,

2110

Tuura körsön ,bul işti,
Tölgön söykö salsınbı?
Altı cüz cambı, min tilla,
Bizge arnap artındı,
Topçu kılıp taksan da,

Uygun görürsen bu işi,
Tölgön küpe taksın mı?
Altı yüz “cambı”yı, bin “tilla”yı,
Bizim için yükledi.
Düğme yapıp taksan da,

- 2115 Toyguzguday kalkın dı,
Biylerge bešten cambı ayttı,
Bilgizip handık saltın dı,
Karmap baylap kelgin dep,
Kamdapsın ,hanım, askındı,
- 2120 “Araçığa ölüm çok”
Aktamak bolson antındı,
Bul sözdü aytıp Karçığa,
Burulup turdu artına,
Kebin baştap Sırlubay,
- 2125 Mınday dedi açıla:
-Kıyıktanıp kantebiz,
Kız küyöönü caktırsa,
Sen bilbegen emne bar
Bu düynödö Karçığa?
- 2130 Kaygıra turgan iş emes,
Karçaşın konso algıça,
Kıraandığı bilindi
Men kızıkpayım atına,
Belsenip tursa bul cigit,
- 2135 Berebiz anan Cibekti,
Mundan başka kaysıga?
Uşul bala cetkidey,
Kızcibegim barkına,
“Kuda tüştü toy bar” dep,
- 2140 Emi kabar salgın kalkıma.
Aytıp munu Sırlubay,
Açık coobun bergeni,
Handan başkı kep ugup,
Karçığa canıp keldi emi.
- 2145 Töögö cüktöp, atka artıp,
Altın menen tengeni,
Kebez baylap cüz atka,
Tölögön munu bergeni.
Kayınsıp al emi ele,
- 2150 Kazdırıp tokson kemege,
Semizin tandap soygun dep,
Seksen at tizdi kermege,
Toguz künü toygunça
Toyun cakşı berdi ele,
- Doyuracak sanki halkını.
Beylere bešten fazla “cambı”vadetti
Hanın adetini bildirdik,
Hemen tutup alın gelin diye,
Her şeyi hazırlayasın hanım,
- “Elçiye zeval olmaz.”
Sözünü tutacak olursan.
Karçığa bu sözü söyleyip,
Arkasına dönüverdi,
Sırlubay söze başlayıp,
- Açıkça şunları söyledi:
-Karşı çıkıpta ne yapacağız?
Kız damadı beğenirse.
Senin bilmediğin şey var mı?
Bu dünyada Karçığa.
- Tasalanacak bir şey yok,
Anlaşmayı bitirelim.
Çevikliği anlaşıldı.
Ben atıyla ilglenmiyorum,
Kendine güveniyorsa bu yiğit,
- Cibek’i ona veririz.
Başka kime verebiliriz ki?
Delikanlının hazırlığı yeter,
Kızcibek’imin değerinde.
“Dünür geldi, düğün var” diye,
- Şimdi haber verin halkıma.
Bunu söyleyip Sırlubay,
Açıkça cevabını verdi.
Handan müjdeyi alıp,
Sonra Karçığa dönüp geldi.
- Deve ile ata yükletip,
Altın ile “tenge”yi,
Yüz ata pamuk yükleyip,
Tölögön bunu da vermiş.
Ayrıca eli açık davrandı,
- Doksan ocak kazdırıp,
Semizini seçip kesin diye,
“Kerme”ye seksen at dizdi.
Dokuz gün doyuncaya kadar
Güzel bir ziyafet verdi.

- 2155 Segiz künü cegen son
Zerikti etten el dele.
Cürö berip netem dep,
Cüz körüşüp ketem dep,
Cetimiş cambı sanadı
- 2160 Cengetayga ceter dep.
Kaltırbay baarın atkardı,
Kalkımdın kaada nuskası,
Katın kıym emespi,
Kabarın kantip ukpasın,
- 2165 Cengetay cambı degende
Cenesi boldu cüz katın.
Katındar kuru kalbadı,
Cambıdan birden alganı,
Candap alıp küyöönü
- 2170 Kızıcbekke barganı,
Kimbattuu küyöötölögön
Kızdın kolun karmadı,
Eki aşıktın içinde
Emi armanı kalbadı,
- 2175 Caş-calan dın baarısı
Car körüşüp ırdadı,
Kazı kertip, cal koydu,
Karıların sıyladı,
Tabak tartıp konokko
- 2180 Dastorkonun cıybadı,
Tak otuz kün tarkabay,
Tan – tamaşa kılğanı,
Künügö oynop kelgen el,
Bir kün da canı tınbadı.
- 2185 Sayapker külük taptaştı,
Beş kündük cerden at çaptı,
Ceti bakan ulatıp,
Cambıga calgız kıl taktı,
Mergendin baarı çoğulup,
- 2190 Neçen künü munu attı.
Cöö külüktör carışıp,
Tazdar öpkö çabıştı,
Eti tüşüp öpkönün
Kokolor menen salıştı.
- Sekiz gün yedikten sonra
Halk etten de bıktı.
Ne yapacağım diye düşünüp,
Yüz yüze görüşüp gideyim diye,
Yetmiş “cambı” saydırdı.
- “Cengetay”a yeter diye.
Hepsini yerine getirdi,
Halkımın adetlerinin hepsini.
Kadın milleti değil mi?
Haberi nasıl duymasınlar?
- “Cengetay”, cambı denilince
Yengesi oldu yüz kadın.
Kadınlar boş durmadı,
Cambıdan birer tane aldılar,
Yanlarına alıp damadı
- Kızıcbek’e geldiler.
Kıymetli damat Tölögön,
Kızın elini tuttu.
İki aşığın içinde
Başka arzuları kalmadı.
- Büyük küçük herkes
Şarkı söyleyip eğlendi.
İç yağı kesip, yağ koydu,
Yaşlılara ikram etti.
Misafire yemek sunup
- Sofrayı toplamadı.
Tam otuz gün durmadan
Eğlence yaptılar.
Her gün oynayıp duran halk,
Bir gün bile dinlenmedi.
- Biniciler yürük atları hazırladı,
Beş günlük yerden at koşturdu.
Yedi sırtığı birleştirip,
Cambıya bir tek kıl taktı.
Avcıların hepsi toplanıp,
- Günlerce buna ateş ettiler.
Yayalar atlılar yarışıp,
Dazlaklar güreş yaptılar.
Vücudu yaralanınca
Sesleriyle savaştılar.

- 2195 Kan – cin çalğan kazandan
Teñigeni tiştep tabıştı,
Tömön cagın körmökkö,
Töö çeçtirip bağıştı,
Karılıular melceşip,
2200 Karmap ciik çığıştı,
Bardikter corgo saldırdı,
Tengesin eñip aldırdı,
Aylakerdin bilegin,
Kaynagan mayga maldırdı,
2205 Mina şuntip Tölögön
Toygo kelgen elderdi,
Tamaşaga kandırdı.
Irdap catat bir cakta,
Kazaktardın neçeni,
2210 Kalkka nuska söz aytat
Kara tanday çeçeni,
Soodager cüröt kıykırıp,
Koroogo batpay eşegi,
Tekbir aytıp solkuldayt
2215 Sopu menen eşeni.
Otuz toguz kün boldu,
Toy baştalğan esebi,
Bügün bütüp bolcolu,
Tarkay turgan kez keldi.
2220 Cana kanday şumduk bar,
Ugup turgun okurman,
Comokçu munday eskerdi:
Aşık bolgon Cibekke,
Andan murun neçe adam,
2225 Aylanı kança kılssa da
Aylında birge çoñoygon,
Alalbay kalğan Bekecan,
Calgız ele al turgay
Tak altmış beş adam,
2230 Canı tınıp turmakpı,
Tölögöndü cese anan.
Kursagı buzuk duşmandar,
Kupuya kıldı masilet,
Tölögöndü öltürsök,
- Kan dolu kazandan
Parayı dişleriyle alıp,
Dibini görmeye çalıştılar.
Deveyi çözüp bıraktılar.
İhtiyarlar da yarışıp,
Tutup krmıği çıkardılar.
Yorulan atları bıraktırdı,
“Tenge”sini eğilip aldırdı.
Hilekarın bileğini
Kaynayan yağa daldırdı.
İşte böyle Tölögön
Şenliğe gelen halkı,
Eğlenceye doyurdu.
Bir tarafta şarkı söyler,
Kazaklar’ın bir kısmı.
Halka nasihat eder,
Yanlığı gösterir hatipler.
Satıcılar bağırır,
Eşegi ahıra girmiyor,
Sallanarak tekbir getiriyor,
Şeyhi ile imamı.
Otuz dokuz gün oldu
Şenlik başladığından beri,
Bugün sona erip,
Dağılacağı an geldi.
Daha ne tür hikayeler var,
Okuyucular dinleyin.
İşte hikayecinin hatırladıkları:
Aşık olmuş Cibek’e
Ondan önce kaç kişi,
Neler yapmışsa da
Köyünde birlikte büyüdüğü,
Bekecan alamamış.
Yalnız o değil,
Tam altmış beş kişinin
İçi rahat eder mi?
Tölögön’ü mahvetmeden.
Kötü niyetli düşmanlar,
Gizlice görüştüler.
Tölögön’ü öldürsek,

- 2235 Tiytiko dep Kızcibek.
(Kuday koşkon eköönü,
Koldoso eken aziret!)
Alar çoĝuu anttaşıp,
Alakanga tüküröt,
- 2240 “Ertefi ki küni sözsüz...” dep
Eki – ekiden kübüröp,
Tak oşentip catkanda
İçinen çıĝıp bir ala,
Aytıp bardı kastıĝın,
- 2245 -Altımış aşuun saga kas,
Alardın içi kapkara,
Başçısı anın Bekecan
Okşoboyt otu başkaga,
Aramdık oyum çok üçün
- 2250 Aytıp kelem men saga
Öz coluña bek bolup,
Ölümdön cürgün saktana,
Kastabayın men saga
Tiybegen soñ Kızcibek,
- 2255 Bul sözdü aytıp al cigit,
Aşkere boldu dalda kep.
Ak neetin bildirgen,
Anın atı Tayçibek,
Tayçibek aytıp bütürdü.
- 2260 Kabardı aga aytkalı,
Karçıĝanı kışırdı
Kabar ukxa kulagı,
Karçıĝa bir dem turabı?
Canına kelip Tököñdün
- 2265 Alı – cayın suradı,
Kabagın açpayt Tölögön
Kapa bolgon sıyagı,
Anı körüp Karçıĝa,
Ar kayda ketti kıyalı,
- 2270 “Kabagın bürköp muñayat
Kaygısı emne tuuraluu?”
Kelbettüü küyöö Tölögön,
Kebin aytsa ugalı;
-Cañıdan keldim kalkıña
- Kızcibek’le evlenebiliriz dediler.
(İkisini birleştiren Allah,
Onlara yardım etsin!)
Hepsi yemin edip,
Avuçlarına tükürür.
- “Yarın sözünüzden dönmeyin” diye
İkişer kişi fısıldaşır,
Tam o anda
İçlerinden bir ara bozucu çıkıp,
Söyleyiverdi niyetini.
- Altmıştan fazlamız sana düşman,
Onların içi kapkara,
Onların başı Bekecan
Kini başkasının kine benzemez.
Kötü niyetim olmadığı için,
- Sana söylüyorum.
Kendine dikkat ederek,
Ölümden sakınarak yürü.
Düşman değilim ben sana
Kızcibek’le evlenmediğim için.
- Bu sözü söyleyince o yiğit,
Her şey ortaya çıktı.
İyi niyetini bildirenin,
Adı Tayçibek’ti.
Tayçibek sözünü bitirdi.
- Haberi ona verince
Karçıĝa’yı kızdırdı.
Haberi duyunca,
Karçıĝa hiç durur mu?
Yanına gelip Tököm’ün
- Halini hatırını sordu.
Tölögön surat asar,
Yüzü kederli görünür.
Onu görüp Karçıĝa
Aklı başından gitti.
- “Surat asıp, kederlenip
Niye kaygılanıyorsun?”
Yakışıklı damat Tölögön’ün
Söylediklerini dinleyelim;
-Yeni geldim halkına,

- 2275 Cakınım sensiñ, Karçıga,
Cibekke söykö saldırıp,
Cetkirdiñ kılğan antıña,
Tüş corutsam keçee men
Tölgöçü menen balçıga,
- 2280 Altımış kişi tüşüptür
Altımış duşman men calgız,
Ataylap menin artıma,
Abalım kelet kaysıga?
Kursagım köböt bul işke,
- 2285 Kulak sal menin arzıma,
Başcısı eken Bekecan,
Köp oylonup başı mañı,
Kancarın alıp kamınıp,
Kastasa meni kaçan can
- 2290 Kalıñ berip kaadalap,
Kazaktan kantip kız alam?
Coo toroso columdu,
Coldoşsuz kanday kete alam?
Attançu tursak bul cerden
- 2295 Arañ ele altı adam,
Başın salıp turdu emi,
Bazarbaydın tölögü,
Tilegi cetip kудayga
Tiyse eken munun önögü,
- 2300 Tıñ süylöböyt tegele
Bir Çegeden bölögü.
Kalkı başka bolso da,
Karçıga boldu cölögü,
Cakşılık kılbas mınçalık
- 2305 Catını birge eneleş,
Kep başladı Karçıga,
Kem – kerçi cok çenebes:
-Ezile küygön Cibekke
Erkekke calgız sen emes,
- 2310 Carkıldagan cigit köp.
Cakası altın, ceni cez,
Aşık bolgon azamat,
Aytkanıfıday neçen beş,
Suktanıp alar Cibekke
- Yakınım sensin Karçıga,
Cibek'e küpe taktırıp,
Yeminini yerine getirdin.
Dün geceki rüyamı yorumlatsam
Rüya tabircisi ile falcıya.
- Altımış kişi vardı
Duşman altımış ben yalnız,
Benim arkama toplanır,
Hangisine gücüm yeter?
Canım sıkılıyor bu işe
- Benim şikayetimi dinle.
Başlarıymış Bekecan,
Çok düşünmüş, şaşırmış,
Hançerini alıp hazırlanmış.
Bana duşman bunca insan
- Töreye göre kalın vermiş.
Nasıl Kazaklar'dan kız alayım?
Duşman yolunu kesse,
Yoldaşsız nasıl giderim?
Yola çıksak buradan
- Ancak altı kişiyiz.
Sonra başını öne eğdi,
Bazarbay'ın Tölögön'ü.
Tanrı'ya dua edip
Evlenmekmiş niyeti.
- İyi konuşmuyor kimse
Bir Çege'den başka.
Halkı başka olsa da
Karçıga destek çıktı.
Bu kadar iyilik yapmaz
- İnsana kardeşi bile.
Söze başladı Karçıga,
Eksiksiz tam olarak:
-Cibek'i isteyen, arzulayan
Erkek sadece sen değilsin,
- Onu isteyen yiğit çok.
Altın yakalı, bakır yenli
Yiğit aşık olmuş.
Defalarca söylediğin gibi
İmrenirler Cibek'e,

- 2315 Sozuşkan moynun eki kez,
Közünün mayı tügöndü
Köp karaşıp erte – keç,
Küyütün tartıp Cibektin,
Közü kızıl, öñü cez,
- 2320 İç küydüsü bar üçün,
Eregişet künü –tün.
Kastığın casap coluña,
Karşışat bar küçünö,
Alarga tüştük alım bar
- 2325 Aman bolsom men özüm,
Buttarına çoğultup,
Kiygizem calgız gölöştü.
Çaması cetip alardın
Çakılğanın körösüñ,
- 2330 Al – abalıñ bilüügö
Alam katar künügö,
Alparayın seni men
Ceyrenbaydın üyünö.
Kayın atañ Sırlubay,
- 2335 Kaygısı çok köönü cay,
Altı azamat uulu bar,
Eñ kencesi Ceyrenbay.
Çıñ asırayt öz elin
Çıçkanga kebek aldırbay,
- 2340 Oşol üydö sen tursañ
Men turamın kaygırbay,
Al sözün aytıp bütürdü,
Alparıp üygö tüşürdü.
Kün – tün debey eşikke
- 2345 Küzötçü koydu kütünüp,
Cay ötüp emi küz boldu
Calbırak moynu üzülüp,
Kıyarıp çöptör sargaydı,
Kızgaldak oñup süzülüp,
- 2350 Caydı – caylay toy berip,
Tilegi büttü oñ kelip,
Ata – enesin sagınıp,
Ketsembi degen oy kelip.
Anttaşıp alıp ketem dep,
- Boyunlarımı uzatıp defalarca.
Gözünün ferri kaçtı
Sabah akşam sürekli bakışıp,
Cibek'in sevdasını çekiyorsun.
Gözü kıpkırmızı, yüzü sapsarı,
- Kini olduğu için,
Çekişiyor gece gündüz.
Düşmanlık edip sana ,
Gücüne karşı çıkan var,
Onlara verilen haraç var.
- Ben sağ olursam,
Ayaklarımı bağlayıp,
Bir tek “gölöş”e sığdırayım.
Gücü yeterse onların
Süründüğünü görürsün.
- Gücünü kuvvetini anlamak için
Sürekli kızgınlığımı gizliyor.
Götüreyim seni ben
Ceyrenbay'ın evine.
Kayın baban Sırlubay'ın
- Endişesi yok, gönlü rahat.
Altı yiğit oğlu var,
En küçüğü Ceyrenbay.
Halkımı iyi besler,
Fareye bile et kaptırmaz.
- Sen o evde kalırsan,
Ben hiç endişe etmem.
O sözünü söyleyip bitirdi,
Götürüp eve bıraktı.
Gece gündüz demeden kapıya
- Gözetlemesi için bekçi koydu.
Yaz geçip güz geldi,
Yapraklar boynunu büktü,
Otlar büyüyüp sarardı,
“Kızgaldak”lar süzülüp soldu,
- Bütün yaz eğlence yapıp,
İşi rast gitti, muradına erdi.
Anne babasını özleyip,
Gitsem mi diye düşünür.
Alıp gelirim diye yemin edip,

- 2355 Şıncibelke kol berip,
Kayın curtka bul kepti
Aytalbay cürdü col kelip.
Uktabay tañdın atkanı,
Bul oyunan kaytpadı,
- 2360 Çıdamı ketip bir künü
Ceyrenbaydın ayalı,
Ceñesine aytkanı.
Al sözdü ugup ceñesi,
Ak buladay elesi.
- 2365 Altı ceñe çoğulup,
Mınday boldu keñesi:
“Süygönünü cetsin, dep,
Süylöşüp alıp ketsin, dep
Muradına cetsin dep
- 2370 Muñdaşıp alıp ketsin”, dep
Kıltıñday basıp carıştı.
Kızcibekke barıştı,
Öpkösün çaap calınıp,
Ööp – cıttap kalıştı,
- 2375 Kak uşintip bir dalay
Anan sözün salıştı:
-Ketet eken Tölögön
Kep – sözü bolso ugup kal,
Çoyula catıp muñdaşıp,
- 2380 Çöntögünü cooluk sal.
Caman tüşün cakşı erge
Bir emes eki kaytalıp
Caman tüşün cakşı erge
Cazganbay kantip ayta alat?
- 2385 Tañ ata elek başkı took,
Okudu namaz erte koop,
Taş oodardı talaadan
Tabamın dep emi soop,
“Orolup kelbey öñümö,
- 2390 Tüşüm ketsin tün menen,
Cakşılık kelsin canaşıp,
Carkırgan kün menen,
Kalğıday cesir on törttö
Taalayı taykı küñ belem,
- Şıncibelk’e el uzattı.
Kayın boyuna bu düşüncesini
Fırsat bulup söyleyemedi.
Uyumadan sabaha kadar,
Bu düşünceden uzaklaşamadı.
- Sabrı tükenip bir gün
Ceyranbay’ın eşi olan,
Yengesine söylemiş.
Bu sözü duyuca yengesinin,
Yüzü bembeyaz kesilmiş.
- Altı yenge toğlanıp,
Şunu tavsiye ettiler:
“Sevdiğine ersin, diye
Anlaşıp da alıp gitsin, diye
Muradına ersin, diye
- Kederini paylaşıp gitsin”, diye
Hızlıca yarışıp
Kızcibek’e vardılar.
Yana yakıla yalvarıp,
Öpüp koklaştılar.
- Bir zaman geçtikten sonra
Ona şunları söylediler:
-Tölögön gidecekmiş
Söyleyeceği varsa dinle,
Yanyana yatıp dertleşip,
- Cebine mendil koy.
Kötü rüyayı iyi eşe
Bir değil iki kez
Kötü rüyayı iyi eşe
Çekinmeden nasıl söyler?
- Daha tavuklar bile ötmeden,
Erkenden kalkıp namaz kıldı,
Tarlardan taş attı,
Belki sevap kazanırım diye,
“Dolaşıp önüme gelmeden,
- Rüyam geceye gitsin,
İyilik yakına gelsin,
Işık saçan güneş gibi,
On dördünde dul kalmış gibi,
Talihsiz bir köleyim,

- 2395
Kem taalay beybak okşoymum,
Caratkan egem süybögön"...
Bulardı aytıp Kızcibek
Cakasın karmay kübüröp,
Caman tüştün orduna
- 2400
Cakşılık bolso eken dep,
Tañ abıdan atkıça
Caratkandan köp tilep,
Kırpigin ırmep koygon
Kiçinekey ürgülöp.
- 2405
El uykudan oygondı,
Erte menen bolgonu,
Ketmek bolup Tölögön
Tokundu kızıl corgonu,
Törönün kızı Cibekcan
- 2410
Tündögü tüşün oylodu,
Kızcibek tappay arganı
Ceñesine barganı,
Tündö körgön tüştörün
Tökpöy aytıp kalganı:
- 2415
-Örüşümdö berensiñ,
Özümö cakın cenemsiñ,
Ayal da bolsoñ ceneke,
Akıl aytıp berersiñ.
Bir tüşüm bar aytayın,
- 2420
Öñümö tegi kelbesin!
Tölögöngö barıp ayt
Endeşe caldı debesin,
Sagıngandı kanetse
Atası menen enesin,
- 2425
Tilimdi alsa bıyl kış.
Öz cerine ketem dep,
Aşpasın cayık belesin.
Abıdan surap bilip kel
Ata – enesi bar beken,
- 2430
Sayası çok bayterek,
Sazga bütökön tal beken,
Aga – ini, tuugan çok
Ce atadan calgız can beken?
Tölögöngö barganı,
- Şanssız, bahtsız biriyim,
Tanrı'nın sevmediği"...
Bunları söyleyip Kızcibek
Yakasını tutup fısıltıyla,
Kötü düşün yerine
- İyilik olsun diye,
Tan yeri ağarınca
Tanrı'dan içtenlikle diler.
Kırpığını bile kırpmamıştı,
Birazcık uyukladı.
- Herkes uykudan uyandı,
Sabah olunca,
Gitmek için Tölögön
Doru atı eğerledi.
Beyin kızı Cibekcan
- Akşamki rüyayı düşündü.
Kızcibek çıkar yol bulamayıp,
Yengesine gitti.
Gece gördüğü düşlerin
Hepsini teker teker anlattı:
- Benim için kıymetlisin,
Bana yakın yengemsin,
Kadın da olsan yengeciğim,
Akıl verirsin.
Bir rüyam var anlatayım,
- Bir daha görünmesin!
Tölögön'e varıp söyle
Endişelendi demesin.
Özlediği doğruysa
Annesiyle babasını,
- Sözümü dinlesin bu kış.
Memleketine gideyim diye,
Ak Cayık geçidini geçmesin.
İyice sorup öğreniver
Annesi babası var mıdır?
- Gölgesi olmayan bir kavak,
Bataklıkta yetişen söğüt müdür?
Kardeşleri, akrabası olmayan,
Babasının tek oğlu mudur?
Tölögön'e varınca,

- 2435 Tüşün aytıp Cibektin,
Tak uşunday zarladı:
-Atağı biyik küyöbüz,
Aytkanımdı bil, dedi,
Ayıltaş birge cürüppüz,
- 2440 Ata – enefiz kim tegi?
Calgızsıfı uyadan,
Ce kursaktaşın birgebi?
Ayatkamı keldim biykeçtin
Körgön tüşün tündögü,
- 2445 Kız biykeç tündö tüş kördü,
Tüşündö caman iş kördü.
Astındağı kök attı,
Eer tokumsuz boş kördü.
Aylıbiz kongon Ak Cayık,
- 2450 Kolunda eken buudayık,
“Buudayık ketip kolumdan
Kalıpmın, deyt muñayıp,
Añıçaktı aldımda,
Ayadan carık şam çırak
- 2455 Şamçıraktı koluma,
Alıpmın, deyt, aldırıp.”
Öçüp kalıp ülp etip
Kalıpmın, deyt, caldırıp
Tüşünön korkup kız biykeç,
- 2460 Ötö caman kaygırat.
“Tilimdi alsa Tölögön
Atına tokum salbasın,
Aylına kaytıp barbasın.
Eerine köp cük salbasın,
- 2465 Eline kaytıp barbasın!
Canımda kıştay cursun, deyt,
Carkıldap oynop külsün, deyt,
Esen aman kün bolso,
Erkin door sürsün, deyt,
- 2470 Ketip kalsa ofi bolboyt,
Kelirke cazdı küysün, deyt.
Cayıtkı batpay tolkugan,
San kara maldı cıyalı,
Cetim, cesir, alsızga,
- Cibek'in düşünüy söyleyip,
İşte böyle sızlandı:
-Ünü büyük damadımız,
Söylediğimi anla, dedi.
Aynı köyde oturuyoruz,
- Annen baban kim Allah aşkına?
Bir evin bir oğlu musun?
Yoksa kardeşin var mı?
Söylemeye geldim kızcağızın
Gece gördüğü düşü.
- Kızcağız gece düş gördü,
Düşünde kötü şeyler gördü.
Altındaki kır atı,
Eğersiz boş gördü.
Köyümüzün bulunduğu Ak Cayık,
- Elinde imiş “buudayık”,
“Buudayık elimden uçup
Üzülüp, kaldım diyor.
O anda önümde,
Aydan parlak mum ışığı
- Mum ışığını elime,
Şaşırarak aldım, diyor.”
Birdenbire sönmüverdi,
Donup kaldım ben, diyor
Düşünden korkup kızcağız,
- Çok fazla kaygılanıyor.
“Sözümü dinlerse Tölögön
Atına eğer koymasın,
Köyüne geri gitmesin,
Eğerini çok yüklemesin,
- Memleketine geri gitmesin!
Yanımda kışı geçirsin, diyor,
Eğlenip mutlu olsun, diyor,
İyi, güzel gün olsun,
Rahat zaman geçirsin, diyor.
- Giderse iyi olmaz,
Gelecek baharı beklesin, diyor.
Otlağa sığmayıp taşan,
Sayısız hayvan toplayalım.
Yetime, dula, güçsüze,

- 2475
Kedey, cakır, malsızga,
Sadaga zeket kılalı,
Aydan cıldan carkıldap,
Aman – esen çıgalı,
Asker alıp kol kurap,
- 2480
Alısta kalgan kadırluu
Kaynatam menen eliñe
Anan kabar kılalı.”
Altın saamay kız biykeç
Atayın meni ciberip,
- 2485
Ardaktuu kayın cefñesi
Ayttırdı salam dubanı,
Bul sözdü aytıp turganı,
Anda bizdin mırzanın,
Aytkan cobun ugalı:
- 2490
-Akılman kayın cefñeke,
Men aytayın emese,
Teñ kele albayt eç nerse
Ata menen enege,
Ölümdön kuday saktasın,
- 2495
Eköö teñ kargan kişi ele,
Boz kıroodon keçiksem
Bolboy turgan iş ele,
Kokustan acal urunsa,
Men cokto alar köz cumsa,
- 2500
Abirim anda ketpeybi,
Cogoldu caman uulu dep,
Coburaşıp el tursa.
Atamdın atı Bazarbay,
Seksen çaşta abıška,
- 2505
Segiz çaşar inim bar
Anın alı kelbeyt namıska.
Enemdin atı Kamkatay,
Cetimiş çaşta baybiçe,
Tüşümö kiret ar tünü
- 2510
Böböğüm, atam, al üçöö,
Altımış kün col cürüp,
Ak Cayıkka bardım dep,
Kalıfına zer berip,
Handın kızın aldım dep,
- Yoksula, düşküne, malsıza,
Sadaka, zekat verelim.
Aylarca, yıllarca huzurla,
Sağ esen çikalım.
Er alıp, asker toplayıp,
- Uzaktaki değerli
Kayınbabam ile boyuna
Sonra haber verelim.”
Sarı saçlı kızcağız
Beni özellikle gönderdi.
- Kızcibek’in kıymetli yengesi
Herkesel selam verdi.
Bu sözü söyleyince,
O zaman bizim beyin,
Verdiği cevabı dinleyelim:
- Akıllı yengeciğim,
Bir de ben söyleyeyim,
Hiçbir şey tutmaz
Anne ile babanın yerini.
Allah ölümden korusun,
- İkisi de yaşlıdır.
Sonbaharda gecikmem.
Olmayacak iş değil,
Ansızın ecel görünse,
Onlar ölünce ben ağlarım.
- O zaman şerefim yok olmaz mı?
Kötü evlat yok oldu diye,
Halk dedikodu yapar.
Babamın adı Bazarbay,
Seksen yaşında ihtiyar,
- Sekiz yaşında kardeşim var
Onun gücü kuvveti yetmez.
Anamın adı Kamkatay,
Kadıncağız yetmiş yaşında.
Düşüme girer her gece
- Bebeğim, babam, o üçü.
Altmış gün yol gidip,
Ak Cayık'a vardım diye,
Kalın olarak altın verip,
Hanın kızını aldım diye,

2515

Koluktumdun tüşünön
Korkup kıştap kaldım dep,
Kantip aytam uyalbay,
Erkek turup cubanday,
Taarınbasın Kızcibek,

2520

Tüşü bolsun tülkü bok,
Tüşkö kiret ar nerse,
Ketip kalsam til albay.
Men da körböy çara cok.
Beşenege bar kelse,

2525

Aman bolor altın baş,
Ak bata – tilek al cense
Kızcibekti körörmün,
Kış ötüp, kayra caz kelse,
Ak Cayıkka ali caz

2530

Aylımdan altı kaz kelse,
Alla taala kudiret,
Acaldı tosup çaş berse,
Abalın köröm men barıp,
Ardaktuu ata – enenin,

2535

Kaygırbasın Kızcibek,
Kazlardan kalbay kelemın,
Kızmatın kantip unutam
Kımbattuu sizdey ceñenin,
Tilegin kılıp biz tursak,

2540

Teñsinbedi debegin,
Başkaça menin oyum cok,
Bayagıday elemin,
Kam sanabay otursun
Kadırlı Cibek berenim.

2545

Bul sözdü aytıp koştosup,
Bazarbaydın Tölögö,
Ak Cayıktan ketmekke
Atına minip cönödü.
Ata enesın sagınıp,

2550

Esinen çıkpay böböğü.
Kolbutup cılkı aydabay,
Koş artıp arkan baylabay,
Salt at menen col cürüp,
Beşkeli cok caymak cay,

Eşimin rüyasından
Korktuğum için kışladım diye,
Utanmadan nasıl söylerim?
Kadın gibi davranarak,
Kızcibek darılmasın,

Düşü hayıra çıksın,
Rüyaya girer her şey,
Sözünü dinlemeden gidersem,
Ben de çare bulamam.
Allah kısmet ederse,

Sağlıklı olur kızcağız,
O hayır dua ederse,
Kızcibek'i görürüm.
Kış geçip, bahar gelirse,
O zaman baharda Ak Cayık'a

Köyümden altı kaz gelirse,
Yüce kudretli Tanrı,
Eceli yenip ömür verirse,
Varıp durumunu görürüm.
Kıymetli annesiyle babasını,

Üzmesin Kızcibek.
Kazlardan geri kalmayayım,
İyiliğini nasıl unuturum
Sizin gibi kıymetli yengenin.
Biz dediğini yaparsak,

Kendini bize denk görmedi demeyin.
Benim başka bir düşüncem yok,
Ben her zaman aynıyım,
Kederlenmeden beklesin,
Kıymetli, aziz Cibek'im.

Bu sözü söyleyip vedalaşıp,
Bazarbay'ın Tölögön'ü,
Ak Cayık'tan gitmek için
Atına binip hareket etti.
Annesini babasını özleyip,

Aklından çıkmıyordu kardeşi.
Atı hazırlayıp sürmeden,
Eyer vurup urgan bağlamadan,
Sadece at ile yola gidip,
Yükü olmadan rahatça,

2555

Baştagıdan bat ele
Aylına keldi ayma ay.
Baştagıdan bat ele
Aldınan çıktı Sansızbay,
Abakelep cügürüp,

Öncekinden de hızlı idi,
Köyüne geldi bir ayda.
Öncekinden de hızlı idi
Sansızbay önüne çıktı
Ağabeyciğim diye koşup,

2560

Atası menen inisi
Andan beter süyünüp.
Sarı eçkini karmatıp,
Sadaga çaptı küyürüp,
Koştuguna çıdabay,

Babası ile kardeşi
Ondan daha fazla sevinir.
Sarı keçiyi yakalatıp,
Bekletip kurban kesti.
Kavuştuğuna inanamaz,

2565

Cetimişte Kamkatay,
Ceti çaşar balaça
Al dele cüröt tüyülüp.
Esen – aman kelgenge,
Eñsenip kaldı el dele,

Yetmiş yaşındaki Kamkatay,
Yedi yaşındaki çocuk gibi
O da koşturup gider.
Sağ salim gelince,
Halk da sevindi,

2570

Sapardan aman keldi dep
Töö soyup tülö berdi ele,
Çogulgan el turabı,
Kep uksak dep kulagı,
Altı aydan beri alısta

Yoldan sağ geldi diye
Deve kesip kurban etti.
Toplanan halk durur mu?
Olanları duysak diye kulakları,
Altı aydan beri, uzakta

2575

Kılğan işin suradı.
Tölogön ayttı körgönün,
Üyrünön cılkı bölgönün,
Kızay kazak cerdegen
Ak Cayık degen törlörün,

Yaptığı işi sordular.
Tölogön gördüklerini anlattı,
Diğerlerinden ayrı geldiğini,
Kızay Kazaklar'ın olduğu yerde
Ak Cayık denilen yaylalarında,

2580

Konolgo kılıp ötüüçü
Koş obo degen törlörün,
Baarı cogun bildirip,
Baştadı minday sözdörün;
-Atımış kün col cürüp

Bir müddet konakladığımı
Koş Oba denilen göllerinin,
Hepsini anlatıp,
Sözüne şöyle başladı;
-Altmış gün yol gidip

2585

Ak Cayıkka men bardım,
Kuda boldum kızına,
Sırlubay degen bir handın.
Caylay turup al cerde,
İçinde boldum cırgaldın,

Ak Cayık'a vardım.
Kızına dünür oldum,
Sırlubay denilen bir hanın.
Orada yazı geçirip,
Refah içinde yaşadım.

2590

Ata – enem menen silerdi,
Sagınıp bir az kıynaldım.
Men aytkan al Sırlubay
Kazaktarga han eken,
Aybatı bolgon Kökçödöy,

Annem babam ile sizleri,
Özleyerek biraz üzüldüm.
Anlattığım Sırlubay
Kazaklar'a han imiş.
Kökçö gibi heybetli,

- 2595 Altı uulu bar eken,
Cibek degen calgız kız
Cıldızdan carık can eken.
Aalamda çok körünöt
Ak cooluktan aga teñi,
- 2600 Teñge cüktöp üç atka
Kebez baylap cüz atka,
Otuz künü toy kılıp,
Kudalaştım men aga,
Kabelteñ berip kaçpastan
- 2605 Men çıdadım kalıñga.
Soyubuz bütüp al cerden,
Kayta canar çağımda,
Altı cüz kunduz, miñ suusar
Kiyitin koydu aldıma,
- 2610 Ak sakaldar az debey
Alardan birden algıla,
Ak tilegim oñ kelsin
Bata berip salgıla.
Aga - tuugan, karı - caş,
- 2615 Keñeş kılıp akıldaş,
Almak boldum al kızdı
Kelerki cılı erte caz,
Belgilütü menin bolcolum,
Biz caktan barat altı kaz,
- 2620 Barıñar bolso toyuma,
Oşondon kalbay birge bas.
Baba mırsa bar kebin
Koyboy ayttı eline,
Uşul eldi başkargan
- 2625 El başı menen begine,
Tıñşap turup atası
Tüşündü sözdün tegine,
Emi kulak salalı
Atasının kebine:
- 2630 -Bilip turam, kulunum,
Bir kebiñ senin kem kaldı,
Senden başka al kızga
Aşık bolgon er barbı?
Narı cagıñan kas bolup,
- Altı oğlu var imiş,
Cibek ismindeki tek kızı
Yıldızdan parlak imiş.
Dünyada yokmuş benzeri
Ak mendilden beyaz teninin,
- Üç ata denk yük yükletip
Yüz ata pamuk bağlatıp,
Otuz gün şenlik yapıp,
Dünür oldum ben ona
Zorluktan kaçmadan.
- Pek çok kalın verdim.
Eğlencemiz bitince oradan,
Geri döneceğim sırada,
Altı yüz kunduzluk, bin sansarlık
“Kiyit” koydu önüme,
- “Ak sakal”lar az demeden
Onların birinden alınız,
Dileğim gerçekleşsin
Tanrı’ya dua et.
Abi kardeşe, genç yaşlıya,
- Danışarak akıl alıp,
Almak istedim o kızı.
Gelecek yıl baharda,
Benim yapacağım belli,
Bizim taraftan altı kaz gidecek,
- Katılacak olursa toyuma,
Bir kişi kalmadan.
Bey baba söyleyeceklerinin
Hepsini söyledi halkına.
Bu halkı idare eden
- Başkanı ile beyini,
Dinleyip babası
İyice düşündü denileni.
Şimdi kulak verelim
Babasının sözüne:
- Biliyorum yavrurum,
Senin bir sözün eksik kaldı.
O kıza senden başka
Aşık olan yiğit var mı?
Diğer taraftan düşman olup,

- 2635
Namıstaşar er barbı?
Arası kança künçölük,
Aşuusı biyik bel barbı?
Ağızıp adam öltürçü
Ağını katuu sel barbı?
- 2640
Al – cayın abdan bayanda,
Ayılbaş uşul kep kaldı.
Atası kiraan Bazarbay,
Bulardı surap sep saldı.
Atasının kebine
- 2645
Mınday dedi balakefi:
-Kızıbek asıl car eken
Carkını çolpon cıldızday,
Capcarık küygön şam eken,
Ay menen kün da aga teñi.
- 2650
Aşık bolgon elinde
Altımış cigit bar eken,
Kargaşa kılğan okşonom
Alıstan barıp aga men.
Maga da tiydi kastığı,
- 2655
Kaynagabız Ceyrenbay,
Kabattap koydu sakçını.
Köñülgö saldı endeşe
Coldoşumdun azdığı.
Salışuuga kamdaluu,
- 2660
Saramcalı capdığı,
Kamdap catat bilbeym,
Cana dağı kaysını.
-Balam, ukçu, dep aytat
Bazarbay anda kep aytat:
- 2665
Katın alçu uuluna
Katası cok kep aytat.
Carışam deysiñ kaz menen
Caz cakındap kelaytat,
Aldırabay kulunum,
- 2670
Aldı – artıñdı oylop bak,
Attanıp alıs çıgarga,
İlayık emes oşol çak,
Altı kaz uçup ketken çak.
Kök çıga elek erte caz,
- Gücenen yiğit var mı?
Arada bir kaç günlük,
Geçidi büyük dağ var mı?
Adamı öldürüp götürecektadar
Şiddetle akan sel var mı?
- O yeri iyice anlatırken,
Söylenmeyen bu kaldı.
Babası güçlü Bazarbay,
Bunları sorup söz açtı.
Babasının sözüne
- Şöyle cevap verdi çocuğu:
-Kızıbek asil bir yar imiş
Görünüşü zühre yıldızı gibi.
Parlayarak yanan meşale imiş
Ay ile güneş de ona denk.
- Halkından aşık olan
Altmış yiğit var imiş.
Sanki engel olmuşum
Uzaktan gidip ben onlara.
Düşmanlığı bana da dokundu,
- Kayın biraderim Ceyrenbay,
Bekçiyi nöbetçi koydu.
İçine kuşku saldı,
Yoldaşımın azlığı.
Dövüşmek için gerekli
- Aletleri, silahları,
Hazırlıyor bilmem,
Daha başka neleri.
-Çocuğum dinle, diye söyler,
Bazarbay o an şöyle söyler
- Evlenmek isteyen oğluna
Eksiksiz her şeyi söyler.
Kaz ile yarışırım diyorsun,
Yakında yaz gelecek,
Güçten düşme yavrucuğum,
- İyice düşün taşın,
Ata binip uzağa gitmeye,
Uygun değil bu zaman.
Altı kaz uçup gittiğinde
İlkbaharda uygunuz.

2675

Basa turgan colubuz,
Cetimiş kündük kakır taş.
Arıkçılık kez bolot,
At uloonun alı az,
Eerçitip barar kişifdin

2680

Keesi karı, keesi çaş,
Aşıkpastan çunagım,
At semirgen kezde bas.
Abıdan cayga çıkkanda,
Arıktın baarı et alat,

2685

Aydağan malıfı oşondo,
Arıp kalbay cetalat,
Kamılga menen kütülüp,
Karandı barsak biz tarap,
Kastaşkanfı Bekecan,

2690

Karmaşıp kanday kek alat.
Çalası çok kaminıp,
Çalkayıp barsak biz tarap,
Peyli buzuk Bekecan,
Betteşip kanday kele alat?

2695

Balasına uşunday,
Bazarbay kıldı köp nasaat.
Bolboy turdu Tölögön,
Atasına mınday dep:
-Aytkanıfı baarı tuura kep,

2700

Kızcibek ayal, men erkek,
Kamılga kılát alar da,
Kastarluu kuda kelet dep,
Ee bolbosom kebime,
Kalat mende kaysı bet?

2705

Kol karmaşıp anttaşkan,
Ubadam beker kalbasın,
Er emes katın belefı dep,
Coolugun maga salbasın.
Alıs eken colu dep,

2710

Oorunsa elim barbasın,
Cata bersin erinse
Casatıp içip carmasın.
El barbasa men baram,
Altı kazdan ne kalam,

Gideceğimiz yol,
Yetmiş günlük kuru taş.
Zayıf düşebilirler,
Atların gücü az.
Beraberinde gidecek insanların

Kimi yaşlı, kimi genç.
Acele etme haylazım,
Atlar semirdiğinde git.
Bahar iyice geldiğinde,
Zayıfların hepsi semirir.

O zaman sürdüğün hayvanlar,
Yorulmadan ulaşır.
Özenle hazırlanıp,
Kalabalık gidelim buradan.
Hasmın Bekecan,

Nasıl da saldırıp öç alır.
İyice hazırlanıp
Arayıp tarayıp yere sersek,
İçi bozuk Bekecan,
Nasıl yüzyüze gelir?

Çocuğuna böylece
Bazarbay çok nasihat etti.
Tölögön ikna olmayıp,
Babasına şöyle der:
-Söylediklerinin hepsi doğrudur,

Kızcibek kadın, ben erkek,
Onlar da hazırlık yapıyor,
Kıymetli dünür geliyor diye.
Sözümü tutamazsam,
Bende yüz kalır mı ki?

El ele verip sözleştiğim,
Vaadim boşa gitmesin.
Erkek değil, kadınmış diye
Beni rezil etmesin.
Yolu uzakmış diye,

Üşenirse halkım gitmesin.
Erinirse kalıversin,
Yarmasını içerek.
Halk gitmezse ben giderim,
Altı kazdan neyim eksik?

- 2715 Eensireyt belem men calgız,
Eerçibese köp adam,
Kaynatam tursa han bolup
Kalabı cerde ubadam?
Söz ölgüçö özü ölsün
- 2720 Tak uşundan uyulam!
Uşunday dep Tölögön,
Atanın tilin albadı,
Açuusu menen Bazarbay,
Ayabay taza kargadı,
- 2725 Karap turgan kalıfı curt,
Kantesiz, dep cardadı,
Albaysıfı dep tilimdi,
Aytpagamı kalbadı,
Açıp aytsak anıgın,
- 2730 Mına mınday kargadı:
-Cagalmayluu elimen,
Caratıp bir kız albaysıfı,
Koroodon börü çıkkanday,
Kolbutup cılkı aydaysıfı,
- 2735 Ata konuş caratpay,
Ak Cayık barıp caylaysıfı,
Tıytaygan caman kızçalık,
Tilimdi nege albaysın?
Akır zaman bolgon go,
- 2740 Atasın bala başkarıp,
Caadıfıa meni albaysıfı
Cargak taman kızçalık!
Balaket basıp taalada
Başıfıa kelsin açkalık,
- 2745 Öçügüşkön Bekecan,
Öltürsün seni taşka alıp,
Kardıfı carıp, köz oyup,
Kacırlar cesin tamşanıp,
Kalıfıga bergen cambılar
- 2750 Kadalsın saga ok bolup,
Ört ketip senin kiymiñe
Ölügüñ kalsın çok bolup,
Kıynoofıdu tartıp er albay
Kızcibek kalsın soksoyuup,
- Yalnız, öksüz biri miyim?
Pek çok kişi gitmezse,
Kayınbabam hükümdardır,
Sözüm yerde kalsın mı?
Sözüm olmayacaksa ben de olmayayım.
- İşte o zaman utanırım!
Böyle söyleyip Tölögön,
Babasının sözünü dinlemedi.
Ona kızan Bazarbay,
Acımadan lanetledi.
- Bakıp duran insanlar
Ne yapıyorsunuz diye meraklandı,
Sözümü dinlemiyorsun diye,
Söylemediği kalmadı.
İşin aslını söylersek,
- Şöyle lanetledi.
-Cagalmaylı halkından
Bir kız beğenip almazsın,
Ağıldan çıkan kurt gibi,
Atları hazırlayıp sürersin,
- Baba ocağını beğenmeyip,
Ak Cayık'a gidip yerleşirsin.
Yaramaz bir çocuk gibi,
Sözümü niye dinlemezsün?
Dünyanın sonu gelmiş olmalı ki,
- Babasını çocuk yönetiyor.
Beni kaale almıyorsun,
Tabanı yarılmış kız gibi.
Vadide felaket olup,
Başına kıtlık gelsin.
- Kin besleyen Bekecan,
Seni taşta tutup öldürsün.
Karnını yarıp, gözünü oyup,
Akbabalar zevkle yesin.
Kalın diye verdiği cambılar,
- Ok olup sana saplansın.
Ateş düşüp giysine,
Cesedin kömür olsun.
Evlenmeyip, eziyet çekip
Kızcibek tek başına kalsın.

- 2755 Atıfıdı alsın olcogo,
Altımış cigit koş bolup,
Doolabaymın kunufıdu,
Duşmanıñ menen dos bolup!
Mına uşunday çaçıldı,
- 2760 Kayran Bakeñ oştonup,
Zaarın salıp dirildep,
Sakaldarı birindep,
Balasın mınday kargagan,
Kanday adam dini bek?
- 2765 Ata – bala eköönün,
Adebeti köböydü,
Kış ötüp kayta caz keldi,
Tölgön emi cönöybü?
Kapkara bolup cer beti
- 2770 Kar erip abdan tügöndü,
Ögüzün aydap oş – ostop,
Dıykandar septi üröndü.
Kargadı dep atakem,
Kamarabay Tölgön,
- 2775 Kamı cok beker cüröbü?
Ofıtoylotup coluna,
Oro kazıp kürödü,
Kurcunun koyup içine,
Üstünö topo üygönü,
- 2780 Coo – caragın, azıgın,
Coluna koyup kamdadı,
Aşığış cönüp kalganda,
Tak uşul cerden talganı,
Baydan korkup canına,
- 2785 Başka kişi barbadaı,
Bassa – tursa can birge,
Bayağı top baldarı,
Oynop cüröt kuş salıp,
Aytalaada caydarı.
- 2790 Asmanda uçup bir künü,
Altı kaz kelip kalganı,
Koş Obo degen köl ele,
Al kazdardım caylagı,
Uçup kalgan kezi eken,
- Atını ganimet olarak alıp,
Altımış yiğit sevinsin.
Öcünü almak istemem,
Duşmanın ile dost olup!
İşte böyle açıkladı,
- Zavallı Baken keyifle.
Titreyerek kinini döküp,
Tüyleri diken diken olup,
Çocuğunu böyle lanetleyen,
Nasıl dindar biridir?
- Baba çocuk ikisinin de
Kinleri arttı.
Kış geçip yine bahar geldi.
Tölgön şimdi gider mi?
Yeryüzü kapkara olup,
- Kar eriyip kalktı.
Seslenerek öküzünü sürüp,
Çiftçiler tohumu ekti.
Babacığım lanetledi diye,
Hiç üzülmeden Tölgön,
- Hazırlıksız, boş dolaşır mı?
Rahat gitmek için yoluna,
Çukur kazıp küredi.
Heybesini içine koyup,
Üstüne ot yığıdı.
- Silahlarını, azıgını,
Yol için hazırladı.
Aceleyle gitmeye kalkınca,
İşte o an şaşırıldı.
Beyden korkup yanına,
- Hiç kimse gelmedi.
Otursa kalksa hep beraber,
Hani şu çocuklarıyla,
Eğlenerek avlanıp gider,
Geniş alanda rahatça.
- Gökte uçup bir gün,
Altı kaz gelip kalmış.
Koş Obo denilen göl imiş,
O kazların yaylakları.
Uçtukları an imiş,

2795

Oşol cerge barganı.
Kazdan kalıp netem, dep,
Kalbay birge ketem, dep,
Künü – tünü col cürsöm,
Kırk – elüü kündö cetem, dep

2800

Kurcunun alıp böktördü,
Kancıgaga bekemdep,
Coo caragın asındı,
Sansızbayın çakırdı,
Oylop – oylop tappadı,

2805

Bir tuugandan cakındı.
Kabırgası kayışıp,
İçi caman açındı,
Sansızbayga munu aytıp,
Tölögön oozu açıldı:

2810

-Acıraşar kez keldi,
Aytayın saga akıldı,
Balasınan mal cakşı,
Caratıptır kedayım,
Ata bizdey bakıldı,

2815

Kargap catıp atakem,
Külümdü kökkö sapırdı,
Ceti baştuu celmoguz,
Cegile dep çakırdı,
Talaada calgız men ölsöm,

2820

Tabarsıñı kaydan başımdı,
Men oñbosmun bu sapar
Atamdın uktum kargışın,
Atalaştan ayrılıp,
Kalçuudaysıñı calgızım,

2825

Anda kanter ekensıñı
Abañdın tartıp kaygısın?
Kargagan meni atakem
Saga kantıp calınsın,
Öküñgön menen payda cok,

2830

Ötkön iş kaydan tabılsın?
Tobokelde kaygı cok,
Men attanıp cönöyün,
Arga barbı kün bütüp,
Acalım cetse ölöyün,

Oraya ulaşmak için.
Kazlardan kalıp ne yapayım, diye,
Kalmayayım, birlikte gideyim, diye
Gece gündüz yol gitsem,
Kırk elli günde ulaşırım, diye,

Heybesini alıp eyere astı.
Eyerin terkisini sağlamlaştırıp,
Silahlarını astı,
Sansızbay'ı çağırıldı.
Düşüne düşünce bulamadı,

Kardeşinden yakınını.
Camı sıkılıp,
İçi kötü oldu.
Sansızbay'a bunu söyleyip,
Tölögön konuşmaya başladı:

-Ayrılma zamanı geldi,
Sana akıl vereyim.
Mal evlattan tatlı,
Böyle buyurmuş Tanrım,
Bizim gibi cimri babayı,

Babacığım lanetleyip,
Külümü göğe savurdu.
Yedi başlı canavar,
Yesin diye çağırıldı.
Ben ovada yalnız ölürsem,

Başımı nereden bulacaksın?
Bu yolculuğu başaramam
Babamın lanetini aldım.
Kardeşinden ayrılıp,
Yalnız kalacak gibisin.

O zaman ne yapacaksın?
Ağabeyinin kaygısını çekip.
Beni lanetleyen babacığım,
Sana nasıl dua eder ki?
Son pişmanlık fayda etmez,

Giden geri gelir mi?
Tevekkülde kaygı olmaz,
Ben ata binip gideyim.
Çare var mı ki gün bitip,
Ecelim yettiyse öleyim.

2835

Kırsıktan kудay saktasa
Kızıcbegim köröyün,
Ak kurcunga tolturgan
Altınımı tögöyün,
Perizattay Cibektin

Allah beladan korursa
Kızıcbek'imi göreyim,
Ak heybeye doldurduğum
Altınımı dökeyim,
Peri kızı gibi Cibek'in

2840

Betinen barıp öböyün.
Esen – aman kün bolup,
Ekinçi kayra kelembi,
Aylanıp körör bekenmin
Ce armanda kalıp Cayıkta,

Varıp yüzünden öpeyim.
Gün olur da sağ selamet,
Tekrar geri gelir miyim?
Dönüp de görür müyüm?
Ya da arzuladığım Ak Cayık'ta kalıp,

2845

Ak sütün bergen enemdi,
Altın baştı berembi?
Koluktu kılıp algıñı
Kokustan ölüp men kalsam,
Kulpurgan Cibek ceñendi,

Ak sütünü veren annemin,
Altın başını verir miyim?
Eş olarak aldığım
Ansızın ölüp gidersem,
Parlayan Cibek yengeni,

2850

Col baştatıp birge alpar.
İş bilgi agay Çegemdi,
Atayın arnap koygonmun
Koş cügöndöp minip bar,
Kulun buurul degendi.

Yol gösterip beraber götür.
Bilinçli ağabeyim Çege'yi,
Özellikle bu işe koydum.
Çift üzengi takıp bin,
Kır ala tayına.

2855

Cebenin ogu ötpögön,
Ceti kat cıncır torko bar,
Altmış sööm ak şamşar,
Karçalışkan kündördö
Sabında altın tolto bar,

Okun bile geçmediği,
Yedi kat zincirli yeleği var.
Altmış karışık beyaz kılıçla,
Takiştığımız günlerde
Sapında altın toka olan,

2860

Acalduu aga colugar,
Ak Cayık barıp men ölsöm
Cenendi izdep koluña al.
Tolto menen şamşardı,
Enekem beret andan al,

Eceli gelen onunla karşılaşır.
Ak Cayık'a varıp ölürsem
Yengeni bulup yanına al.
Tokalı beyaz kılıcı,
Anneciğim verir ondan al.

2865

Azık – tülük, at, cabdık,
Alardı özüñi kamdap al...
Mına şuntıp Tölögön,
Kerezin aytıp burkurap,
Kuçaktaşıp al eköo

Erzak, at, silah,
Bunları kendin hazırlayıp al...
İşte böyle Tölögön,
Vasiyetini söyleyip ağlar.
İkisi kucaklaşıp

2870

Moynunan cıttap şurkurap,
Eneleş tügöy kurgurlar
Eçkirip ıylap çurkurap,
-Sadagañı bolom senin, dep,
Sansızbay turbay culkunat.

Boynundan sarılıp öpüp,
İki kardeş kahrolup,
Hıçkırarak ağlarlar.
-Senin sadakan olayım, diye,
Sansızbay durmadan çırpınır.

- 2875 Ölümdön da korkporon,
Öcör ele bul çunak.
Calınıp cürüp Tölgön
Calgızınan bölündü,
Carişıp barat kaz menen
- 2880 Caadına albay ölümdü,
Kıylasın bastı örgüböy,
Kırk neçe kündük çölüfödü,
Körgönü kaldı mına emi
Koş Oboo degen kölüfödü.
- 2885 Añığıçaktı alıstan,
Attın çañı köründü,
Çañdın cayın aytalı,
Azıraak burgun köñüldü.
Kaz menen kelçü Tökömö,
- 2890 Salmak bolup ölümdü,
On eki kündön ber cakka,
Bayağı kayran Bekecan,
Şol cerde kılğan öründü.
Tak ele oşol kündördö.
- 2895 Sarı şamalga kaptalıp,
Azığı tügöp açığıp,
Alsırap canı az kalıp,
Tölgöndön tüñülüp,
Ketmek bolgon attanıp.
- 2900 Col toskondor birindep,
Coluna tüşüp çubaşkan,
Çañ çıgıp kaldı sozulup,
Añığıçaktı ıraaktan,
Ak buladay ulaşkan.
- 2905 Ala koyup dürbüsün
Şıkaalap kaldı Bekecan,
Kök corgo kelet kılıldap,
Kömöldürük somu altın,
Köödönündö cılıldap,
- 2910 Munu körüp Bekecan
Külüfödödü kırsıldap.
Tüş eñkeyip abıdan,
Erte beşim bolgon çak,
Ölöp barat kök corgo,
- Ölümden de korkmayan,
İnatçıymış bu haylaz.
Ağlayarak yürüyüp Tölgön
Tek başına ayrıldı.
Kaz ile yarışıp gider
- Ölümü düşünmeden,
Dinlenmeden hızla geçti,
Kırk küsur günlük çölü.
İşte şimdi görmek üzere
Koş Oboo denilen gölü.
- O sırada uzaktan,
Bir at tozu göründü.
Tozun halini anlatalım,
Şimdi birazcık gönlü buruldu.
Kaz ile gelen Tököm'e,
- Ağır gelir ölüm korkusu.
On iki günden bu yana,
Çoktan beri zavallı Bekecan,
Orada biraz dinlendi.
İşte tam bu günlerde,
- Kuru rüzgara kapılıp,
Bütün yiyeceği bitip acıkıp,
Halsizleşip ölmek üzere,
Tölgön'den umudunu kesip,
Gitmek için atına biner.
- Yolunu kesenler azalıp,
Ard arda yola düştüler.
Bir toz bulutu yükseldi,
O sırada uzaktan,
Ak ipek dibi uzadı.
- Alıverip dürbününü
Bekecan karşıdan bakakaldı.
Kır at süzülerek geliyor.
Som altından göğüslüğü,
Göğsünde parıldıyor.
- Bunu görüp Bekecan
Kahkaha ile güldü.
İyice yere eğilip,
İkinci vakti olduğunda,
Kır at neredeyse ölecek,

- 2915
Öpkösü kurgap al suusap,
Açgıçaktı Tölögön
Alardı körüp kalganı,
İyinindegi mıltığın
İldam kolgo alganı,
- 2920
İrmebey közün şikaalap,
Törtöönü kattay karmadı.
Colu katkan kök tulpar
Corosunan talbadı,
Kırgıydı cazbay közgö atkan
- 2925
Kıl mergen ele al dagı,
Karoolunan mıltığın
Eki közün albadı,
Üzülböy ünü tarsıldap,
Cana üçöönü atıp salganı,
- 2930
Kastaganı Bekecan
Körünböyt kayda barganı,
Çagalmaylıu kök tulpar,
Cañılbadı, talbadı,
İlindirip karoolgo.
- 2935
Eç kimisi alardan,
Tökömdü ata albadı,
Kuyunday bolup kök corgo,
Kutulganı kalganı,
Köl çok bolup kalbagan,
- 2940
Tökömdün içte armanı!
Tura kalıp kök corgo,
Tumşugun suuga malganı,
Çaşınıp catkan Bekecan,
Taamay melcep Tökömdü,
- 2945
Mañdayga basıp alganı!
Ak sargıl bolgon kayran baş.
Akırepten şilk etti,
Eñkeyip attan cığılsa,
Emi kaydan bılk etti,
- 2950
Oñ kelbese taalayıñ
Oylogon oygo kim cetti?
Aram ölgön kök corgo
Suusunu kanıp çanaydı,
Enesin algır Bekecan,
- Çiğeri kuruyup susamış,
O sırada Tölögön,
Onları görüp beklemiş.
Omuzundaki tüfeği
Acele eline almış.
- Gözünü kırpmadan hedef alıp,
Sırayla dördünü yakaladı.
Zavallı kır at
Arkadaşlarından geri kalmadı.
Hedefini şaşırmayan
- O da usta avcıydı.
Tüfeğin namlusundan,
İki gözünü de ayırmadı.
Durmadan ateş edip,
Üçünü daha öldürdü.
- Düşmanı Bekecan'ın,
Nerede olduğu bilinmiyor.
Çagalmay'lı kır at,
Yanılmadı, yorulmadı,
Hedefe ulaştırdı.
- Onlardan hiç kimse,
Tököm'ü öldüremedi.
Kır at sırlıklam, terli,
Kurtulup kaçmış.
Göl yok olup, kalmamış
- Tököm'ün içinde arzusu!
Yerinden doğrulup kır at,
Burnunu suya daldırmış.
Gizlice bekleyen Bekecan,
Dosdoğru giden Tököm'ün,
- Karşısına çıkıvermiş.
Sarışın kıymetli baş,
Tam göğsünden vuruldu,
Attan düşüp yığıldı.
Artık nasıl kımıldasın ki?
- Tanrı yardım etmezse,
Düşündüğünü kim yapabilir ki?
Ölmek üzere olan kır at
Suya kanıp şişti.
Annesini alacakmış gibi Bekecan'ın,

2955

Emi murdu tanaydı,
Cibekti azır alçuuday,
Albırıp beti manaydı,
Kurup kalgan Tökömdün
Kurcundagı altını,

Şimdi burnu havaya kalktı.
Cibek'i hemen alacak gibi,
Yüzü sevinçle parladı.
Ölüp kalası Tököm'ün
Heybesindeki altına,

2960

Iraazı kıldı dalaydı.
Anı menen tim bolboy,
Kiymin çeçip alıştı,
Kiçine ınsap kılışpay
Cılıñaç kılıp salıştı!

Razı oldu hepsi.
Bununla da yetinmeyip,
Kıyafetlerini de çıkarıp aldılar.
Hiç insaf göstermeden,
Çırılçıplak soydular.

2965

Kök corgo minip Bekecan
Eki kolu karıştı,
Aramdar köönü kubanıp,
Ayıldı közdöy carıştı,
Hanınan korkup dağı ele

Kır ata binip Bekecan'ın
İki eli karıştı.
Düşmanlar sevinip,
Köye doğru yarıştılar.
Hanından korkupta

2970

Aytalışpay kalıştı.
Bulardı koyo turalı,
Tökömdön kabar ugalı:
Mañdayına ok tiyip,
Bala mırza suladı,

Konuşmadan beklediler.
Bunları bırakalım,
Tölögön'den haber alalım:
Alnına ok deyip,
Genç bey uzandı.

2975

Catkan bolçu cılıñaç
Canı menen bu dağı,
Ay tiyip cerdin betine
El catar bolgon ubağı,
Arkada kalgan altı kaz,

Çırılçıplak yattı,
Sadece kendisi.
Gece ay çıkınca
Herkesin yattığı zaman,
Arkada kalmış altı kaz.

2980

Ay tiygiçe turabı,
Kazdar keldi karkıldap,
Kanattar carkıldap,
Bala mırza cattı ele
Mañdayınan kañçırkap,

Ay çıkana kadar bekler mi?
Kazlar öterek geldi,
Kanatları parlayıp.
Genç bey yatmıştı,
Alnından kan fişkırıp,

2985

Cürögü sogup boloktop,
Tölögön ıylap şoloktop,
Catkan bolçu can üzböy,
İyman aytar kişi cok,
Aylanıp uçat altı kaz,

Kalbi hızla çarpıp,
Tölögön hıçkırarak ağlar.
Canı çıkıp ölmek üzere,
Şahadet getiren insan yok.
Uçup duran altı kazın,

2990

Anı menen işi cok,
Zarın ayttı alarga,
Tökömdün küyüp içi çok:
-Asmandap uçkan altı kaz,
Uzun moyun, süyrü baş,

Onunla işi yok.
Onlara acısını anlatıp,
Tölögön'ün içi yanar:
-Havalanıp uçan altı kaz,
Kuğu boyunlu, uzun başlı,

- 2995 Konoyun deseñi beri bas,
Mına kölüñi, mına saz,
Atamdın tiyip kargışı,
Talaada kaldı kayran baş
Armanduu bolduk mamintip,
- 3000 Aşık bolgon eki caş,
Beygünöö meni öltürgön
Bekecanđın booru taş!
Ak Cayıkta kaynım bar,
Alar azır beykabar,
- 3005 Aytıp, koy, kazdar, bir kabar,
Karaluu kalğan asıl car
Kızıcibekke aytta bar,
Cay kazdırıp kömdürsün,
Catkan cerim baykap al,
- 3010 Atan ölsö taylak bar,
Komu cerde kalbadı,
Aga ölsö ini bar,
Tonu cerde kalbadı,
Bir emes eki boluuçu
- 3015 Bazarbaydın baldarı,
Sanaaga kuday cetkirse
Sabırkagan Cibekti
Sansızım barat alğanı.
Koş bolup kalat oşondo,
- 3020 Tölögöndün arbağı...
Uşundayça Tölögön
Altı kazga zarladı,
Alısta catkan Aydın Köl,
Eline salam arnadı,
- 3025 Enesin aytıp ayrıkça
Küçödü anın zardabı,
Ay kılt etip batkınça,
Aytpagan kebi kalbadı,
Taraza cıldız batarda,
- 3030 Tañı agarıp atarda,
Talıkşıp barıp can üzdü
Arılbay anın armanı...
Boz ala moyun kaz öttü,
Bolcogon erte caz öttü,
- Konayım dersen buraya in,
İşte göl, işte saz.
Babamın bedduası deyip,
Zavallı başım çölde kaldı.
İşte böyle arzusu gerçekleşti.
- Aşık olan iki genç,
Suçsuz yere beni öldüren
Bekecan'ın bağı taş!
Ak Cayık'ta kaynım var,
Onlar şimdi habersiz,
- Kazlar bir haber verin.
Karalar içindeki asil yarım
Kızıcibek'e söyleyin,
Yer kazdırıp gömdürsün.
Yattığım yere dikkat et,
- Deve ölse yavrusu var,
Havudu yerde kalmadı,
Ağabeyi ölse kardeşi,
Kürkü yerde kalmadı.
Bir değil iki tanedir,
- Bazarbay'ın çocukları.
Allah akıl verirse,
Kederli Cibek'e,
Sansızım gider almaya.
O zaman huzura erer,
- Tölögön'ün ruhu...
Tölögön bu şekilde
Altı kaza ağladı.
Uzakta kalan Aydın Köl,
Halkına selam söyledi.
- Ayrıca annesini hatırlayınca
Onun acısı şiddetlendi.
Ay birden bire batınca,
Söylemediği söz kalmadı.
Terazi yıldızı batınca,
- Tan ağarıp görününce,
Bitkin düşüp, canı çıktı.
Onun arzusu içinde kaldı...
Kır ala boyunlu kaz geçti,
Bu arada ilkbahar geçti.

3035

Ker ala moyun kaz öttü,
Kelem degen caz öttü,
Aradan neçe ay öttü,
Kışı menen cay öttü,
Ay karangı tün öttü,

3040

Aylanıp neçen kün öttü,
Tölögöndün küyütü
Kızıcbekti cüdöttü.
Kalkayıp kayın kelbedi,
Ce Bazarbay kabar berbedi,

3045

Ugup – körgön kişi çok
Tölögön attuu pendeni,
Eseptese aradan,
Segiz cıl öttüp ketti emi.
Tüşü ketpey esinen,

3050

Kızılı öçüp betinen,
Kızıcbek ötüp baralat,
Dal cıyırma ekiden,
On dört çaşar kezinde
Körgön tüşü esinde,

3055

“Kalkımdan kişi caratpay,
Kaldımbı ce kesirge?”
Uşunu köp oylonot,
Ertefi menen keçinde.
Añdıp atkan Bekecan,

3060

Açıgın aytıp baralbay,
Kızıcbekti aluunun
Aylasın abdan tabalbay,
Kıyla cıl öttü aradan,
Kızıcbekti alalbay,

3065

Kök corgonu agıtıp,
Körünö cerge bagalbay,
Samagan menen ayla çok
Sargaydı öñü samanday,
Akırı ayla bolbodu,

3070

Aytayın dep oylodu,
Tün içinde cönödü
Tokunup kızıl corgonu,
Arañ öttü körünböy
Sakçısınan coldogu.

Kara ala boyunlu kaz geçti,
Geleceğim dediği bahar geçti.
Aradan kaç ay geçti,
Kış ile yaz geçti,
Ay battı gece geçti,

Günler gelip geçti.
Tölögön'ün yası
Kızıcbek'i mahvetti.
Kayını kalkıp gelmedi,
Bazarbay da haber vermedi,

Duyup gören kimse yok,
Tölögön isimli Allah'ın kulunu.
Hesaplarsa aradan,
Tam sekiz yıl geldi geçti.
Aklından düşü gitmeyip,

Yüzünün rengi solup,
Kızıcbek'in gençliği geçti,
Tam yirmi ikisindeydi.
On dört yaşındayken,
Gördüğü rüya hala aklında.

“Halkımdan kimse beğenmiyor,
Yoksa bir ekşiğim mi var?”
Bunu çok düşünür,
Sabah akşam.
Bekleyen Bekecan,

Gerçeği söyleyemeden,
Kızıcbek'i almanın
Hiçbir çaresini bulamadan,
Aradan kaç yıl geçti.
Kızıcbek'i alamıyor,

Kır atı bırakıp,
Olduğu yere bakamıyor.
İstemekle elde edilmiyor,
Yüzü saman gibi sarardı.
Sonunda çare bulamadı,

Söyleyeyim diye düşündü,
Geceleyin hareket etti.
Eyerleyip kızıl atı,
Görünmeden hemen geçti,
Bekçi ile gitti.

- 3075 Tuşuna kelip Cibektin,
Uktadıbı, oygobu
Tıñşap tursa bir dalay
Ataylap kelgen asılı
Çukuranıp koybodu,
- 3080 Bekecan tıñşap turganga
Bir aş bışım bolgonu.
Çukuranıp bir kezde
Oodarılıp Kızcibek,
Butu – kolun çoygonu.
- 3085 Oşondo surap amandık
Oozun açtı Bekecan:
-Esen aman barsıñbı.
Erke suluu, Cibekcan?
Tunuk tursañ küzyüdüñ,
- 3090 Tün catıp kanday tıñç alam?
Carabadı bir bala,
Ak Cayıқтаğı eldegi,
Selsayagıñ Tölögön,
Segiz cıl boldu kelbedi,
- 3095 Esine alıp al seni,
Ekinçi kabar berbedi,
Altı kaz menen carışıp,
Keneke kelem degeni?
Calgız attuu colbundun,
- 3100 Calgan çıktı al kebi,
Calındap içim ört bolup,
Cakşı köröm men seni.
Tölögöndöy bir cigit,
Öz eliñen cakpaspı,
- 3105 Ömürüñdü öksütüp
Ötkörö berbe caş çaktı,
Seni aldap colbun kul
Segiz cılı saktattı,
Anı kütüp sen cürsöñi
- 3110 Agarıp keter saamayıñ,
Ep körsöñi menin aytkanıñ
Erteñ söykö salayın,
Ay – aalamdın cüzünön,
Aytkanıñdı tabayın,
- Cibek'in karşısına gelip,
Uyudu mu, uyanık mı diye
Epeyce dinleyip,
Özellikle geldiği asil
Kılını bile kıpırdatmadı.
- Bekecan dinlemeye başlayalı,
Bir aş pişimi olmuştu.
Bir anda inleyip
Dönüp yattı Kızcibek,
Elini ayağını uzatarak.
- O zaman hatırımı sorup,
Ağzımı açtı Bekecan:
-Sağ esen misin?
Nazlı, güzel Cibekcan.
Aynadan daha parlakken,
- Gece nasıl rahat yatayım?
Yaramadı hiçbir genç,
Ak Cayık'taki halkından,
Serseri Tölögön,
Sekiz yıl oldu gelmedi,
- O seni aklına getirip,
Bir daha haber vermedi.
Altı kaz ile yarışıp,
Hani geleceğim demişti?
Yalnız, kimsesiz atlının,
- O sözü yalan çıktı.
İçim yanıp tutuşur,
Ben seni seviyorum.
Tölögön gibi bir yiğit,
Kendi halkından beğenmez mi?
- Ömrünü çürütüp,
Gençliğini yazık etme.
Bu kimsesiz seni aldatıp,
Sekiz yıl bekletti.
Onu bekleyip durursan
- Saçların ağarıp gider.
Söylediklerimi iyice dinlersen
Yarın küpe takayım,
Herkesin önünde,
Dediğini yapayım,

- 3115 Tokson künü toy berip,
Anan seni alayın,
Ar cumadan ötkörböy
Töö sadaga çabayın,
Asılındı men körüp,
- 3120 Armansız bolup kalayın,
Telegeyim teptegiz
Tekşi bolsun taalayım...
Bayatan beri Cibekke
Bekecanın kebi bul
- 3125 Kızıcbektin aytkanın,
Emi tınşap ugup tur:
-Colbun degen kak özüñ,
Cetesi buzuk cukur kul!
Karañgıda kelgidey
- 3130 Men emesmin cesir tul.
Aman esen çağında,
Atıñdın başın kayta bur!
Aman bolso bir künü,
Antın aktayt Tölgüm,
- 3135 Ümüt kılıp kalp ele
Ubara bolbo bölögüñ,
Segiz cıl emes al üçün,
Seksen cıl dele cürömün.
Peşim emes Bekecan,
- 3140 Üzülstün menden küdürüñ,
Boguna seni albaymın,
Al Tölgön küyöömün!
Dep oşentip Kızıcbek,
Beş ooz kepke keltirbey,
- 3145 Bekecanı teñsinbey,
Toyguzdu anı bir demde,
Toksondogu kempirdey.
Cibekten açuu kep ugup,
Cetesi buzuk dep ugup,
- 3150 Cerigip kelgen Bekecan
Cerdey boldu demi suup,
Kulagina bayatan
Kul degen kep ugulup,
Kanterin emi bile albay
- Doksan gün düğün yapıp,
Sonra seni alayım.
Her Cuma aksatmadan
Deve kurban edeyim.
Asaletini görüp,
- Hevesimi alayım.
Her şeyim yolunda gidiyor
Bahtım açık olsun...
Öteden beri Cibek'e
Bekecan'ın sözü budur.
- Kızıcbek'in söylediğini,
Şimdi duyup dinleyiver:
-Kimsesiz denilen işte sensin,
Soyu bozuk yapışkan kul!
Karanlıkta gelinecek kadar
- Ben dul bir kadın değilim.
Sağ esen haldeyken,
Atının başını geri döndür!
Bir gün sağ olursa,
Yeminini tutar Tölgöm.
- Boş yere ümitlenip,
Rahatsız etme başkasını.
Onun için sekiz yıl değil,
Seksen yıl bile beklerim.
Kısmetim değilsin Bekecan,
- Benden ümidin kesilsin.
Seni ciddiye almıyorum,
Nişanım Tölgön'dür!
Böyle söyleyip Kızıcbek,
Konuşmasına izin vermiyor.
- Bekecan'ı önemsemiyor.
Onu bir anda susturdu,
Doksan yaşındaki kadın gibi.
Cibek'ten öfkeli söz duyup,
Soyu bozuk diye duyup,
- Şaşırtıp kalan Bekecan'ın
Nefesi kesilip, sapsarı oldu.
Bu günlerde kulağı
Köle denildiğini duyup,
Şimdi ne yapacağını bilemez.

3155

Karap kaldı dumugup,
"Açıgın aytıp emi men
Tüñültöyün kebinen,
Öltürgönüm çın tursa
Ne çaşıram tegi men?"

3160

Uşunu oylop Bekecan,
Uguzdu işti cerinen:
-Kesir kılıp öz elge
Colooçu kulga işenbe,
Mañdayga atıp caylagam

3165

Maanalap cetip cekenge,
Namazı da aşpagan
Moldo menen eşenge,
Şeyit bolgon Tölgön,
Koş Obonun ceeginde,

3170

Segiz cıl boldu ölgönü
Semiresiñi sen kimge?
Erdigimdi bilbeysiñ
Egerde közgö ilbeysin,
Başka eldi samabay,

3175

Başta ele maga tiybeysiñ.
Tiktetip közüm taldırba,
Tilegimdi candırba,
Aşıktıktın otuna
Anday meni kar kılba.

3180

İşenbeseñi maneke,
Kök corgo turat aldımda...
Kök corgo mına degende,
Bekecan boktu cegende,
Eçkirip ıylap Kızıcibek

3185

Keregeni süzgölöp,
Beypayga tüşüp, al baykuş
Betin tıtıp üzgülöp,
Endirep barıp üşüröt.
Kabarın ugup bul iştin

3190

Karçıga kelip kalganı,
Bekecanı cıldırday
Kolu – butun bayladı.
Buyruk alıp hanınan
Tölgöndün coluna,

Canı sıkılıp bakakaldı.
"Şimdi açıkça söyleyeyim,
Sözlerinle kalbimi kırıyorsun,
Öldürdüğüm doğru ise
Niye gizleyeyim ki ben?"

Bekecan bunu düşünüp,
Olayı yeniden anlattı:
-Kendi halkını küçük görüp,
Bir yolcuya inanma.
Tam alından vururum

Tek başına geleni.
Namazı da ulaşmaz
Molla ile şeyhe.
Şehit olmuş Tölgön,
Koş Obo'nun kenarında.

Öleli sekiz yıl oldu,
Sen kimi bekliyorsun?
Kahramanlığımı bilmiyorsun,
Hiç değer vermiyorsun.
Başka halkı düşünmeden,

Önce benimle evlenmiyorsun.
Bekletipte beni yorma,
İsteğimi reddetme.
Aşk ateşiyle yanan
Beni böyle hor görme.

Bana inanmazsan,
Kır at karşımda duruyor...
İşte kır at denince,
Bekecan aptalca konuşunca,
Hıçkırarak ağlayıp Kızıcibek,

Kafasını duvara vurup,
Acı çekip, o miskin
Yüzünü tırmalayıp,
Derin bir nefes alıp bayılır.
Bu işin haberini alıp

Karçıga hemen gelmiş.
Bekecan'a fırsat vermeden
Elini ayağını bağlamış.
Hanından emir alıp,
Tölgön'e hayır için,

3195

Kurmandıkka çalganı,
İt kuş cesin tarpın dep,
Kabakka süyröp salganı.
Toydu mintip Bekecan,
Kök corgonu mingenge,

Kurbanlar kesmiş.
Kurtlar kuşlar yesin cesedini diye,
Sürükleyip çukura bırakmış.
Bekecan artık bıkmıştı,
Kır ata binince,

3200

Sırlubaydın altı uulu
Öltürüp salıp bir demde,
Buyrulbaptır Kızcibek
Tölögöngö tiygenge,
Uşunday bolup bul suluu

Sırlubay'ın altı oğlu
Bir nefeste öldürüp bıraktılar.
Kısmet olmamıştır Kızcibek'e
Tölögön'le evlenmek.
Böylece bu güzel için

3205

Talaşka tüştü ar kimge.
Ar kaç bay biy bolso da,
Alarga özün kıybadı,
Tölögön için köp ıylap,
Közünün çaşın tıybadı,

Herkes telaşa kapıldı.
Ne kadar zengin, bey olsa da,
Onlara kendini feda etmedi.
Tölögön için çok ağlayıp,
Gözünün yaşı durmadı.

3210

Kız da bolso bu baykuş
Tölögöndün arbagın,
Segiz cılı sıyladı.
Ketkenge neçen cıl bolup,
Tölögöndön kabar cok,

Bu zavallı kız da olsa
Tölögön'ün ruhuna,
Sekiz yıl saygı gösterdi.
Gideli kaç yıl oldu,
Tölögön'den haber yok.

3215

Kara oozuna kan tolgon
Bazarbaydın oozu şok,
Cıl ötkön sayın çıdabay
Sırtı calın içi çok,
Kamkatay menen Bazarbay,

Pis ağzı kin kusan
Bazarbay'ın dili sivriydi.
Seneler geçti dayanamaz
Arkası yok, içi kor olan
Kamkatay ile Bazarbay,

3220

Muunu boşop basalbay,
Tölögöndün aynan
Beş mancasın cazalbay,
Bozdop cürüp sendeldi,
Bosogosun aşalbay.

Güçsüz kalıp gidemez.
Tölögön'ün yüzünden
Eli ayağı tutmaz.
Ağlayıp durup yürüyemeyip,
Eşiğe bile çıkamaz.

3225

Ölöyün dese cer katuu
Öz körün öz kazalbay,
Ökünüp ıylayt kurgan çal
Üyündö tınç catalbay.
Kargışı başka küç bolup,

Öleyim dese ter sert
Kendi mezarını kendi kazamaz.
İhtiyar pişman olup ağlar
Evinde rahat yatamaz.
Bedduası ona zor gelip,

3230

Armanı atka cük bolup,
Kaygısın tartıp uulunun
Cürögünö muz toñup,
Ala turgan kelini
Azabı küçtüü kız bolup,

Arzusu atına yük olup,
Oğlunun tasasını çekip,
Yüreği buz gibi olup,
Alacağı gelin
Çok ızdıraplı bir kız olup,

- 3235 Ayıkpagan ooruga
Bazarbay kaldı tuş bolup,
Azamat erdin başına
Kelet eken ar coruk,
Üydö kalgan Sansızbay,
- 3240 On cetige bul tolup,
Alıska ketken agasın
İzdeyin dep oylonup,
Atasına kelgeni,
Kep – keneşin bergeni:
- 3245 -Avamdı izdep köröyün,
Maga uruksat ber, dedi,
Avakem çıkpay esimden,
Tegele uykum kelbedi,
Sırlubay handın kızına
- 3250 Öttü ele dalay emgegi,
Barayın dep men turam,
Kabarın alıp kelgeni,
Kazaktarga barayın,
Ak Cayık degen cerdegi.
- 3255 Aman bolso körüşüp,
Alıp kayta canayın,
Caman aytpay cakşı cok,
Al düynö ketken iş bolso,
İzdep söögün tabayın,
- 3260 Bir tuugandan ayrılıp,
Men üydö kantıp catayın!
Barar colum şar bolsun
Batañdı berçi alayın,
At, törümdü dayarlap,
- 3265 Attanıp cönöp kalayın.
Balası mınday degeni,
Başkanın emne keregi?
Caşıp ketti munu ugup
Atası menen enesi,
- 3270 Kaygı muñga kak tolgon,
Al eköönün denesi.
Tañ atkıça bütöpödü,
Abışka, kempir keñeşi,
“Eç bolboso cok deşip,
- Çaresiz hastalığa
Yakalandı Bazarbay.
Yiğit erin başına
Her tür iş gelirmiş.
Evde kalan Sansızbay,
- On yedisini doldurup,
Uzağa giden ağabeysini,
Arayayım diye düşüntüp
Babasına gelmiş,
Düşüncesini söylemiş:
- Ağabeyimi arayıp bulayım,
Bana izin ver dedi.
Ağabeyciğim aklımdan çıkmaz,
Hiç uykum gelmez.
Sırlubay Han'ın kızına
- Çok emeği geçmişti,
Ben varıp gideyim der.
Haberini almak için,
Kazaklar'a gideyim,
Ak Cayık denilen terdeki.
- Sağsa görüşüp,
Alıp geri döneyim.
Kötü olmadan iyilik olmaz,
Bu dünyadan gitmiş ise,
Kemiklerini arayıp bulayım.
- Öz kardeşten ayrılıp,
Ben evde nasıl durayım?!
Gittiğim yol engelsiz olsun
Hayır duanı alayım.
Atı, eyerini hazırlayıp,
- Ata binip gideyim.
Çocuğu böyle deyince,
Başkasına ne geek var?
Bunu duyup gözleri yaşardı
Babası ile annesinin.
- Buna iyice kaygılanmış,
O ikisinin içi.
Tan ağarınca kadar bitmedi,
İhtiyarla kocakarının nasihatı.
“Hiç değilse yok deyip,

- 3275 Cezdesi menen ecesi.
Kelgiçe kantip turabız,
Körünbösö elesi?"
-Kargışım kara başıma
Kayıp kelip tiyseçi,
- 3280 Kan cötkürüp men ölüp,
Katınım bul Kamkatay
Kaldayıp kara kiyseçi,
Oopasın körüp dünüyönün
Uulum üydö cürsöçü,
- 3285 İyman aytıp ölgöndö
Üstümö topo üysöçü,
Cigittik dooron ötkörböy,
Cibegin alıp süysöçü!
Bul köpti aytıp Bazarbay,
- 3290 Öpkülöyt demin basalbay,
Kıylagaça ıyladı
A koşulup Kamkatay.
Uruksat berip abışka:
Barsan barıp kel, dedi
- 3295 Ata – enen körbögön
Arası alıs cer, dedi
Coldoş kıl, balam Çegeni
Coogo mıktı er, dedi
Barsañ dağı keçikpey
- 3300 Balam, ıldam kel dedi.
Kulun buurul attı min,
Kulpurgan buulum tondu kiy,
Saramcal kılıp saparga
Saadagıñdı moynuña il,
- 3305 Karuu carak baylanıp,
Kamılga menen colgo kir.
Bul sözdü aytın koburap,
Batasın berdi coburap.
Aldırıp catat Sansızbay,
- 3310 Aşıkpay kantet col iraaq,
Kulun buurul at mindi,
Kamış kulak, sol tuyak,
Ok ötpögön ton kiydi
Ortosu çıncır ceti kat,
- Eniştesi ile ablası.
Gelinceye kadar nasıl bekleriz?
Hayali görünmezse."
-Bedduam kendi başıma
Gelip değsin.
- Ben kan tükürüp ölünce,
Kadınım Kamkatay
Karaları giysin.
Dünyanın halini görüp
Oğlum evde kalsın.
- Öldüğümde dua edip,
Üstüme toprak örtün.
Yiğitlik çağı gelip geçmeden,
Cibek'ini alıp sevsin!
Bu sözü söyleyip Bazarbay,
- Büyüklenmeden defalarca öpüp,
Epeyce ağladı.
Kamkatay da onlara atıldı.
İzin verdi ihtiyar:
Gideceksen gidip gel, dedi
- Baban ile annenin görmediği
Arası uzak yer dedi.
Yoldaş olarak al, oğlum Çege'yi
Düşmana karşı güçlü er, dedi
Gitsen de geç kalma,
- Yavrum hemen gel dedi.
Kır ata bin,
Parlayan kıymetli kürkünü giy,
Hazırlık yapıp yol için
Okluğunu boynuna as,
- Silahları kuşanıp,
İhtiyatla yola çık.
Mırıldanarak bu sözü söyleyip,
Sessizce dua etti.
Halsizsin Sansızbay,
- Acele etme yol uzun.
Kır ata bindi
Uzun kulaklı, geniş toynaklı,
Ok batmayan kürk giydi.
Ortası yedi kat zincirli

- 3315 Saadagın asıp koynuna,
Şamşarın salıp koynuna
Saramcalı boldu tak.
Cerdigi küçtüü cooşunan,
Cetekke ildam boşunan,
- 3320 At bar ele cılıkda,
Atanıp kalgan boz kunan.
Kül azık artıp oşogo
Sansızbay cönöp kalganı,
Coldoştukka alganı,
- 3325 Er Çegege barganı:
-Ak Cayık barıp kelsek, dep
Abalın ayta salganı.
-Bar deseñ bire barayın,
Namıstı kolgo alayın.
- 3330 Üñküyüp üydö men kalıp,
Ne paydanı tabayın.
Kılımdı birge kıldırıp,
Kızmatıña carayın.
Bir barıp bilip kalganmın,
- 3335 Ak Cayıktın al cayın.
Bul sözün aytıp Er Çege
Akılga çeçen er neme,
Cönöp kaldı koşulup,
Şarşembi küñü ertele.
- 3340 Miñgeni buudan çoñ külük,
Kün tün debey col cürüp,
Ak Cayıkka cetiştı
Kırk ceti kün col cürüp.
Cibektin aylın bile albay,
- 3345 Alar bolup añködöñ
Çığıp bardı bir beles
Cana bir az col cürüp,
Narkı betin karasa,
Min üy tikken canaşa,
- 3350 Eer oodariş cöö küröş
Kılıp catkan tamaşa,
Kartayıp kalgan bir koyçu
Colugup kaldı añıça,
Kep baştadı Çege akem
- Okluğunu boynuna asıp,
Şimşiri koyup koynuna
Hazırlıklarını tamamladı.
Vücudu güçlü ve sakın
Yedeğe alacağı hızlı
- At var imiş sürüde
Boz at diye bilinen.
Erzağı ona yükleyip,
Sansızbay hareket etmiş.
Yolda yanına alacağı
- Er Çege'ye gitmiş:
-Ak Cayık'a gidelim diye
Durumu anlatıvermiş.
-Git dersen yalnız gideyim,
Şerefi ele alayım.
- Ben evde başı eğik durup,
Ne elde edeceğim?
Dünyayı beraber dolaşıp,
Hizmetine gireyim.
Bir gidip öğreneyim,
- Ak Cayık'ın durumunu.
Bu sözü söyleyip Er Çege
Aklı olan herkes
Onlara katıldı,
Çarşamba günü sabahleyin.
- Bindiği kısrak pek tulpar,
Gece gündüz demeden yol alıp,
Ak Cayık'a ulaştı,
Kırk yedi gün yol gidip.
Cibek'in köyünü bilemeyip,
- Onların kafası karıştı.
Bir tepeye çıkıp ulaştılar
Biraz daha yol yürüyüp.
İleriye bakınca,
Yanyana dikili bin ev
- At üstünde güreş yapıp
Onlar eğleniyordu.
Yaşlı bir çoban
O sırada karşısına çıkıverdi.
Söze başladı Çege amcam

- 3355 Daynın surap koyçudan:
-Toy bergen adam bar bele,
Bul emne kişi çoğulgan,
Karap kaldık tañırkap,
Kabarımız cogunan.
- 3360 Kelaytabız uksañız,
Aydıñköldün boyunan.
Koyçu kebin baştıdı,
Alar tıñşap şaşpadı,
Zerikken koyçu coburayt,
- 3365 Koluna alıp çakçanı:
-Ak Cayık degen cer uşul,
Altı cigit eli uşu,
Sırtı biyik, sını tüz,
Handın kızın han alsa,
- 3370 Kamdaşkan kızık tamaşa,
İlgerteden bercakka
Elibiz cürgön canaşa,
Suluulugu Cibektin,
Düynögö boldu dañaaza,
- 3375 Toy casayın tezireek,
Sırlubay munu kaalaşa.
Kalıñdık malın mol berem,
Küyöö dep meni sanasa.
Sırlubay ayttı nuskasın,
- 3380 Musulman dinin buzbasın:
“Korun hanga salam ayt,
Kızdan daama kılbasın,
Bul biröönün cesiri
Buga kolun sunbasın,
- 3385 Musulmandın bu kızın
Dozok cakka burbasın,
Biz musulman, al Kalmuk,
Kanday berem kızımıdı
Kudaydan korkpoy dardañdap?
- 3390 Dostoşoyun a körö
Altın berip, mal aydap.
Dostoşup cakşı ötöülü,
Tuura kelbeyt kudalık,
Bardı – keldi kılışıp
- Çobandan haber sorarak:
-Toy veren biri varmış,
Burada ne kadar çok insan var,
Şaşırarak bakakaldık,
Haberimiz yoktur
- Söyleyeceğimizi dinleyiniz.
Aydıñköl tarafından
Çoban söze başladı.
Onlar sesszce dinledi.
Çoban yorularak mırıldanıp,
- Eline silahını aldı:
-Ak Cayık denilen yer burası,
Altı yiğidin memleketi burası,
Vücudu güçlü, yapısı düzgün,
Hanın kızını han alırsa,
- Güzel bir eğlence düzenler.
Geçmişten günümüze
Halkımız hep birlikte olmuş,
Cibek’in güzelliği
Dünyaya yayılmış.
- Hemen düğün yapayım
Sırlubay isterse.
Kalın malını çok vereyim,
Damat olarak beni düşünürse.
Sırlubay talimatını verdi,
- Müslümanın dinini bozmasın diye:
“Korun Han’a selam söyle,
Kıza ümit bağlamasın,
Bu birinin dul karısı,
Buna el sürmesin,
- Bu müslüman kızı
Izdırap içinde bırakmasın,
Biz müslüman, o Kalmuk,
Nasıl kızımı vereyim?
Allah’tan korkup utanmadan.
- Onun yerine dost olalım
Altın verip, hayvan götürerek.
Dost olup, iyi geçinelim.
Dünür olmak doğru değil,
Birbirimize gidip gelip

- 3395 Başka sıydı kılalı.
Oor albasın Korun han,
Uşunubuz ılayık.”
Bul kepti ugup han Korun
Körsötmök boldu çoñdugun,
- 3400 Han Sırlubay eline
Kılmak bolup kordugun,
Kıykırıp caman bapıldap,
Karaçı aytkan zordugun:
“Balbanın sayıp cıgamın,
- 3405 Kızdarın katın kılamın,
Başınan çaap Cayıktın,
Ayagina çıgamın!
Kayratıñ bolso Sırlubay,
Kok oşogo çıdagın,
- 3410 Akılıñ eki bolbosun
Aytkanımdı kılamın.
Kuuratamın eliñdi,
Omuramın beliñdi,
Emi çındap alamın
- 3415 Ezelden kalgan keğimdi,
Sırlubay degen bek uşu,
Toy tüşüp catat kızına
Ugar bolsoñ kep uçu.
Baştaldı mınan koyçudan
- 3420 İliktep kelgen kep uçu
Kabarında bar ele,
Kan kudası Sırlubay.
-Kızının atı kimdir? dep
Surap kaldı Sansızbay,
- 3425 Agası caktan kep ukpayt.
Al olturat caymacay,
Coburap sözün ulanttı
Coobun berip koyçubay.
-Asıl tuugan bek zatı,
- 3430 Cibek ele kız atı,
Keçiktirip kudiret
Keziktirip kalmaktı,
Tokson künü toy berip,
Andan kiyin almakçı.
- Karşılıklı saygı gösterelim.
Korun Han zorda kalmasın,
İçimizden biri uygundur.”
Bu sözü duyuca Korun Han
Büyükülüğünü göstermek istedi.
- Sırlubay Han’ın halkını
Küçük görüp,
Durmadan homurdanıp, bağırarak,
Yaptığı zorbalığı görün:
“Pehlivanlarımı öldürüp yıkarım,
- Kızlarımı kadın yaparım,
Cayık’ın başından başlayıp,
Sonundan çıkarım!
Sırlubay cesaretin varsa,
Bu ateşe dayanacak,
- Aklına başka şey gelmesin,
Söylediğimi yaparım.
Halkını yok ederim,
Hayallerini yıkarım,
Şimdi ne yapar eder alırım
- Sürüp gelen intikamımı.
Sırlubay denilen bey bu,
Kızı için toy veriyor
Duyduğum söz budur.
Anlatmaya başladı çoban
- Araştırdığımız sözleri.
Hatırında var imiş,
Sadık dünürü Sırlubay.
-Kızının adı nedir, diye
Soruverdi Sansızbay.
- Ağabeyi hakkında söz duymaz.
O rahatça oturuyor,
Fısıltıyla sözünü sürdürdü,
Çoban cevabını verdi.
-Asil, soylu, sert mizaçlı
- Kızın adı Cibek imiş.
Tanrı geç vakit
Kalmuklarla karşılaştırdı.
Doksan gün toy verip,
Ondan sonra alacaktı.

- 3435 Anda Çege turalbay,
Aytıp munu iygeni,
-Cibegiñdi algıday,
Başkadan erkek kalbappı?
Tölögön bizden ketti ele,
- 3440 Al Cibekti albappı?
Kozgooçuday turasıñı.
Koyçu ake, sen zardaptı...
Çakçasın alıp er Çege,
Anın közün caynattı,
- 3445 Naspayınan çektirip,
Koyçunu emi sayrattı.
Koyçu kebin baştadı,
Toktogon cerden azbadı,
Daynı menen aytpadı
- 3450 Korunhandan başkanı:
-Korun degen han eken,
Özü baatır can eken,
Zorduk menen Cibekti
Alganı caktan çak eken,
- 3455 Kepti salsam başınan,
Comogu köp çaçıman,
Sırlubayga koyçumun
Taamay on beş çaçıman.
Aşık bolup han Korun
- 3460 Eki iret elçi ciberip,
Sırlubay kızın bersin dep,
Sırtınan küydü imerip,
Kıkıldagan kalmakka
Kızcibek kayda dediñbi?
- 3465 Aydıñköldük bir bala,
İşengen oşol cerinbi?
Selsayak kelip cogolgon,
Bir colbun senin eriñbi?
Manas, Kökçö kelse da,
- 3470 Suutam emi demiñdi!"
Açuulanıp han Korun
Aybaltasın imerdi,
Ekinçilep elçisin
Ertelep kayra ciberdi.
- O sırada Çege duramayıp,
Şunları söyleyivermiş.
-Cibek'ini alacak,
Başka erkek kalmadı mı?
Tölögön bizden ayrılmıştı,
- O Cibek'i almadı mı?
Değişecek gibi duruyorsun.
Çoban amca, bırak sıkıntıyı...
Er Çege sakinleştirip,
Onun gözünü açtı.
- Tütününden çektirip,
Şimdi çobanı konuştu. Çoban söze başladı,
Olduğu yerden kalkmadı,
Hiçbir şey söylemedi,
- Korun Han'dan başkası için:
-Korun denilen han imiş,
Kendisi yiğit biri imiş,
Cibek'i zorbalıkla
Alacağı zaman imiş.
- Sözü baştan söylersem,
Kahramanlığı herkesçe bilinen,
Sırlubay'ın çobanıyım,
Tam on beş yaşındayım.
Korun Han aşık olup
- İki kez elçi gönderip,
Sırlubay kızını versin diye,
Onu sıkıştırıp bekledi.
Yürüyüp gelen Kalmuklar'a
Kızcibek nerede dedin mi?
- Aydıñköl'lü bir çocuğun,
Güvendiği yer burası mı?
Serserice gelip kaybolan,
Kimsesiz senin erin mi?
Manas, Kökçö gelse de,
- Şimdi biraz dinleneceğim!"
Korun Han öfkelenip
Baltasını salladı,
Elçisini ikinci defa
Erkenden tekrar gönderdi.

- 3475 “Kızcibegin berbesse,
Kıramın, deyt, silerdi,
Kudayıñ menen işim çok
Diniñerdi bilembi?
Kızın berse kılıñdap,
- 3480 Men cügünüp cürömün,
Berbesiñ anık çın bolso,
Bilegimdi türömün,
Oyron kılıp orduñdu
Oydu – kaykı sürömün,
- 3485 Açık aytkın cobotuñ
Üç küngöçö küyömün,”
Arganı bütkül tügötüp,
Elçisi aytıp bul kepti,
Elin cıynap Sırlubay
- 3490 Kantebiz dep keñeşti.
“On ceti miñ askeri,
Oyroñ kılıp ketpeybi,
Tügöl kırıp elimdi,
Tüpkö kalmak cetpeybi,
- 3495 Baylabay turup kol – buttu,
Başıbızdı kespeybi?
Andan küröt oylonup,
Artıbızdı esteyli.
Aldap catıp kalmaktı
- 3500 Eç bir ayla kalğan çok,
Kaskaktuu nayza kolgo alıp,
Ce kaçırıp çıgar balban çok,
Kayaşa bersek kalmakka
Kadalat bizde acal ok,
- 3505 Andan körü kalmaka,
Berbey turgan çara çok.”
Keñeş büttü, Cibekti
Bermek bolup kalmakka,
Aytkan menen arga çok,
- 3510 Acıratıp almakka,
Ooboyt kimdin çarası
Oor kelgen salmakka?
Bolgonu kaldı uşintip,
Sırlubayday hambız
- “Kızcibek’i vermezse,
Sizleri öldüreceğim diyor,
Tanrın ile işim yok
Dininizden olayım mı?
Kızını verirse,
- Ben önünde diz çökerim,
Vermeyeceği doğruysa,
Elimi kaldırırm.
Ordunu tahrip edip
Dere tepe sürerim.
- Düşüncesini açıkça söylesin
Üç gün içinde güveyim.”
Gücü iyice tükenince,
Elçisi bu sözü söyler,
Halkını toplayıp Sırlubay
- Ne yapacağız diye danıştı.
“On yedi bin askerin,
Tahrip edip gitmez mi?
Halkımı bütünüyle yok edip,
Kalmuk helak etmez mi?
- Kolunu bacağını bağlamadan,
Başımızı kesmez mi?
Ondan sonra düşünüp,
Geçmişimizi hatırlayalım.
Kalmuklar’ı aldatıp durup
- Başka hiçbir çare yok,
Mızrağı, süngüyü eline alıp,
Kaçırıp çıkaracak pehlivan yok.
Kalmuklar’a direnirsek
Ecel oku bize saplanır,
- Ondan sonra Kalmuk’a,
Vermemenin yolu yok.”
Konuşma bitti, Cibek’i
Verecek olur Kalmuk’a,
Konuşmanın faydası yok.
- Zorlukla almaya,
Kimsenin gücü yetmez
Ağır basan tarafa.
Böyle tamamladı
Sırlubay Han’ımız

3515

Han Korunga kaynakata.
Keneşti ugup Kızcibek
Atın taktı süzgölöp,
Üç küngö çeyin ıyladı
Çaçın culup üzgülöp,

Korun Han'ın kayın babası.
Kızcibek anlaşmayı duyup,
Altın taktı süzülerek,
Üç gün boyunca ağladı
Saçını yoldu üzülerek.

3520

Zordukçuga ne amal,
Soolugup kayta üşüröt.
Oşondo ayttı Kızcibek,
Al beçara alpeyim:
“Arga barbı kanteyin,

Zorbaya göre ne var,
İç çeker yine susarak.
Kızcibek şöyle söyledi,
O nazlı biçare:
“Çare var mı, ne yapayım?

3525

Aylanayın köpçülük,
Keyiştı özüm tartayın
Ketpesin curtta ört küyüp,
Tefi kele albayt kalmakka
Tört tal elim çökçüyüp.

Hepinize kurban olayım,
Ben üzüntülüyüm
Yurdumuzu yakıp yıkmasın,
Kalmuk'a denk olamaz
Dört avuç halkımız.

3530

El tartpasın azaptı
Calgız özüm köröyün,
Bosogosun kalmaktın
Attagan künü ölöyün,
Caratkan egen buyursa

Halk azap çekmesin
Yalnız kendim göreyim,
Kalmuk'un eşiğini
Geçtiğim gün öleyim,
Ulu Tanrım isterse

3535

Cannattı közdöy cönöyün,
Anttaşkanım Tölögön
Akiretten köröyün!
Tatıbay çara çok eken
Tagdırdın salgan nasibin,

Cennete kadar gideyim,
Sözleştiğim Tölögön'ü
Ahirette göreyim!
Çaresizlik kötü imiş
Kaderim kismetim bu ise,

3540

Cumurtka elem çekpegen,
Uyada catıp sasıdım,
Armandu öttü düynödön
Al Tölögön aşığım,
Başının işim oñ kelbey,

Çekerim başa geleni.
Evde kaldım kurudum,
Hevesi içinde kaldı
O Tölögön aşığımın.
Baştan beri işim rast gitmiyor,

3545

Taalayın öto taykımın.
Kalmakka kaday keziktim,
Kaygısın tartıp cezittin,
Kününön kalsa ayına
Bir kün da bolso keçiksin.

Tanrım ne kadar talihsizim!
Kalmuk'a neden rastladım?
Kafirin kaygısını çekip,
Günler aylar geçsin de
Bir gün daha geciksin.

3550

Kalmak abdan oylonsun,
Tokson künü toy bolsun,
Çoñ küçük kalbay kelişip,
Çoguusu bolsun, oñ soldun.”
Kızcibek mınday dedi ele,

Kalmuk iyice düşünsün,
Doksan gün düğün olsun,
Büyük küçük demeden gelip,
Sağdan soldan herkes toplansın.”
Kızcibek böyle demiş,

- 3555 Çoguluş uşul kebi ele
Zordugunan korkposo
Tiymek emes degi ele.
Sırlubaydın öz malı,
Men kaytargan üç min koy,
- 3560 Kuda tüşüp Cibekke,
Bolup catkan uşu toy...
Sansızbay cana kep surap,
Aşığıp ketti bul çunak:
-Öz elinen murdaraak,
- 3565 Tiybey emne olturat?
Kelgen küyöö bar bele
Kızıcbekten coop surap?
Erigip turgan koyçu akem,
Entelendep şaşpadı,
- 3570 Ermek için bularga,
Kebin cana baştadı;
-Handın kızı Cibekke
Kalkınan küyöö cakpadı,
Tölögön degen er kelip
- 3575 Başına nokto katkanı,
Kastap cürüp Bekecan
Atıp anı taştadı,
Andan kiyin al caktan
Biz cakka kişi baspadı.
- 3580 Kızıcbek ıylap zarladı,
Kılbagan arga kalbadı,
Azır dele esinde
Tölögöndün arbağı,
Kursagında Cibektin
- 3585 Tolup catat armanı.
Zorduktap tursa kantmekçi,
Çoñ Korunday kalmagı,
Oyrotto cok Cibekti
Oşol catat alganı,
- 3590 Ukkandarım uşul, dep
Kebin aytıp cabırap,
Koydu körsö kokustan,
Kozu keter camırap,
Al keçinde sütüm cok
- Buları düşünmüş
Zorbalıktan korkmasa
Evlenmezdi bile.
Sırlubay'ın malı,
Benim baktığım üç bin koyun.
- Dünür olup Cibek'e,
Yapılmakta bu toy...
Sansızbay söz isteyip,
Acele etti bu haylaz:
-Kendi halkından zamanında,
- Evlenmeden niye durur?
Damat var mıdır?
Kızıcbek'ten cevap bekleyen.
Canı sıkılan çoban amcam,
Telaşlanıp acele etmedi,
- Onlara ulaşmak için,
Yine söze başladı;
-Hanın kızı Cibek
Halkından damat beğenmedi.
Tölögön denilen er gelip,
- Başını bağladı.
Düşman olup Bekecan
Onu dışarı fırlattı.
Ondan sonra o taraftan
Bizim tarafa kimse gelmedi.
- Kızıcbek ağlayıp inledi,
Aramadığı çözüm kalmadı.
Şimdi bile aklında
Tölögön'ün hayali.
Cibek'in içinde
- Hala arzusu var.
Zorbalıkla hareket etse de
Büyük Korun gibi Kalmuk,
Benzeri olmayan Cibek'i
O almak istiyor.
- Duyduklarım bunlar, diye
Sözünü söyleyip çene çalıp,
Koyunu görse ansızın
Kuzu toplanıp gider.
Bu zamanda sütüm yok

- 3595 Ayran kaydan tabılat?
Koş emese, dostor, dep,
Koyçu ketti aldirap,
Çege menen Sansızbay,
Oltura kepti caldirap,
- 3600 Een cerde Sansızñı,
Eçkirip ıylap kaygırat,
Koy dese bolboy kokuylap.
Er Çegeni şay kılat,
Bala canın kıynadı
- 3605 Başı, közün koygulap,
Çege cüröt boldu dep,
Sansızbaydı çoygulap.
Argasızdan bul baykuş
Arañdan zorgo basıldı,
- 3610 Kayta baştan es alıp,
Karışkan kolu cazıldı,
Keneş kılıp Sansızbay
Oylonup uşul akıldı,
Ayıldı çardap kelüügö
- 3615 Ciberdi Çege baatırdı.
Aralap kirdi er Çege
Kazaktardın ayılın,
Kayda ekenin bilmekke
Kızcibektin dayının,
- 3620 Eç kimisin taanıbay,
Erkekten tartıp zayıbın.
Adam kança, üy kança,
Algalu bolboyt esebin.
Bile albadı er Çege
- 3625 Cibektin kayda ekenin.
Kızcibek toyu dañı boldu,
İzdep anı tabalday,
Çegenin başı mañı boldu.
İrı menen koşogun
- 3630 Tıñşayın dep oylondu,
Koşok koşkon muñkayıp,
Bir urgaçı ünü uguldu.
Abdan tıñşap añkarıp,
Arkasına buruldu,
- Ayran nereden bulunur?
Dostlar mutlu değıl, diye
Çoban gitti yorgun yorgun.
Çege ile Sansızbay
Yalvarıp durdular.
- İssız yerde Sansızbay,
Hıçkırarak ağlayıp kaygılanır.
Yeter diye haykıran
Er Çege'yi çaresiz koydu.
Çocuk canını sıktı,
- Başını, gözünü çarpıp,
Çege yürü diye
Sansızbay'ı çekti.
Bu miskin çaresizlikten
Zorla sakinleşti.
- Tekrar reisten akıl alıp,
Güçsüz kalan kolları düştü.
Sansızbay danışıp
Şu çareyi düşündü.
Köye bilgi almak için
- Cesur Çege'yi gönderdi.
Er Çege dolaşıp girdi
Kazaklar'ın köyünün
Nerede olduğunu öğrenmek için.
Kızcibek'in durumunu
- Hiç kimse bilmez,
Kadının erkekten çektiğini.
İnsan ne kadar, ev ne kadar
Hesabı mümkün değıl.
Bilemedi Er Çege
- Cibek'in nerede olduğunu.
Kızcibek'in toyu eğlenceli oldu,
Onu arayıp bulamayan
Çege'nin kafası karıştı.
Şarkılarla şiipleri
- Dinleyeyim diye düşündü.
İstirapla ağıt söyleyen,
Bir kadın sesi duyuldu.
İyice susup dinleyerek,
Arkasına döndü.

3635

Kızıl – tazıl ak üydön,
Kızdar çıgıp çuburdu,
Kayguluu koşok canağı
Kak oşol üydön uguldu.
Tıñşap Çege toktodu,

3640

Al mınday dep koşkonu,
Koşogunan baykasa,
Kızcibek oşo okşodu:
“Koş Obonun belinen
Duşmanıñi tosup cardadı,

3645

Çañkap ölgön kök corgo
Ce cetkirbey kalbadı.
Tölögön, senin artıñdan
Ce kudayım meni albadı,
Ala ketsen Cibektin

3650

Arılbayt bele armanı,
A tüynögö ketse da
Tüşümdön cıkpıyıt arbağı,
Eneleş eki dedi ele
Bilinbeyt çın ce calganı,

3655

İnisi anın Sansızbay
Bir kelip kabar albadı,
Agasın izdep emgiçe
At izin değı salbadı
Neetin buzup bul kalmak,

3660

Emi catat alganı.
Alısta elim Cagalmay,
Atam degen Bazarbay,
Köptüğünön cılkılar
Cüröt degen sanalbay,

3665

Tört tülük maldı calçılar
Cürüşöt degen bagalbay.
Ata – eneleş bir tuugan
İnisi calgız Sansızbay,
Kele albay cüröt bekendir,

3670

Biz caktın colun tabalbay.
Tölögön ölüp ertesi,
Ne koyduñ, kuday, meni albay!
Kadırluu atam Bazarbay,
Kaytarıp malın bagalbay,

Kırmızılı, beyazlı düğün evinden
Kızlar sırayla çıktı.
Az önceki acıklı ağıt
İşte bu evden duyuldu.
Çege durup dinledi,

Böyle ağıt söyleyeni.
Ağıdı dikkatle dinleyince
Onu Kızcibek’e benzetti.
“Koş Obo’nun geçidinde
Düşmanın yolunu kesti.

İnleyerek ölen kır at
Bile yetişemedi.
Tölögön senin ardından
Tanrım beni de almadı.
Cibek’i de alıp götürsen

Hiç bitmiyor arzusu.
O ölüp gitse de
Hayali rüyalarımın çıkıyor.
İki kardeşiz demişti,
Yalan mı doğru mu bilinmiyor.

Onun kardeşi Sansızbay
Gelip bir haber bile almadı.
Şimdiye kadar ağabeyini arayıp,
At izini bile takip etmedi.
Bu Kalmuk niyetini bozup,

Şimdi almaya geliyor.
Uzaktaki Cagalmay halkım
Bazarbay denilen babam,
Sürü sürü atlar
Gidiyor diye düşünmüyor.

“Dört tülük mal”ı işçiler
Gidecek diye bakmıyor.
Aynı anne babadan olan
Kardeşi Sansızbay
Yürüyüp gelemes mi?

Bizim tarafın yolunu bulamıyor.
Tölögön ölünce ertesi gün
Tanrım beni niye bıraktın, almadın!
Kıymetli babam Bazarbay,
Malını gönderip bakamıyor.

3675

Esepsiz malıñ köp üçün,
Meniçiktep enin salalbay,
Eneleş calgız inisi
Esimde turat Sansızbay,
Emne kılıp cürgöndür,

3680

Een kalgan cesirdi
Emgiçe kelip meni albay,
Küyütkö saldıñ küdüret,
Küyöömdön murun meni albay.
Kor kıldıñ bugün momintip,

3685

Korundan başka er albay!
Öpkölöp ıylap men catan
Ölümgö başım beralbay!”
Tıñşap turup er Çege,
“Kızcibek uşu” degeni

3690

Ötközö adam köp eken
Ötkörsö emne Çegeni?
Kokuylap catat neçender,
Koluna tiyip adebi.
Baskanga coldu berebi?

3695

Batıspay catkan köp kişi
Cöölöşüp bassa kay biri,
“Bu kanday neme” degeni,
İşintip cürüp er Çege,
Kızcibektin tuşuna

3700

Kıyla kezde kelgeni.
Tuşunda turup Cibektin
Solkuldap Çege köz caştap,
Momunday ayttı sözdörün,
Koşogu menen söz baştap:

3705

-Sanarkap, Cibek, bozdoysuñ
Salmaktu kebiñ boş taştap,
Sanaañı seni cetkirbey,
Saga çıktı kim kaskak?
Ak Cayıktın asılı

3710

Altın topçu celekçen,
Açıgın magan aytsañıçı,
Armanıñ kaysı sebepten?
Eñsöömdön çıgar bekensıñ
Men eşikte turup keñeşsem,

Sayısız malının hepsini
Sahiplenip işaret koymıyor.
Biricik küçük kardeşi
Sansızbay aklımdadır.
Nasıl hareket edecek?

Yalnız kalan dul bir kadını,
Beni gelip almıyor.
Allahım beni kedere saldın,
Güveyimden önce beni almıyor.
İşte bugün içimi yaktın,

Korun’dan başka erkek almıyor!
Ben kendimden geçip ağlıyorum
Başımı ölüme salamıyorum!
Er Çege dinleyip durur
“Kızcibek bu” deyip,

Geçen kişi çok imiş
Çege’yi niye bıraksın?
Nicesi umutsuzca haykırıp,
Biçimsizce eline vurup,
Geçene yol verir mi?

Sığmayan pek çok kişi
Her biri birlikte gelse,
“Bu nasıl bir şey” diye
Yürüyüp Er Çege,
Kızcibek’in karşısına

Kısa sürede gelmiş.
Karşısında durup Cibek’in
Çege çıkarak ağlayıp,
Sakince sözlerini söyledi,
Ağıtla söze başladı:

-Cibek, üzülüp ağlıyorsun
Ağır sözleri boşuna söylersin
Kederin seni ona ulaştırmaz,
Sana kim mızrak attı?
Ak Cayık’ın asili

Yeleği altın düğmeli,
Bana açıkça söylesene,
Bu arzunun sebebi nedir?
Arzunu açıklar mısın?
Ben kapıda durup konuşsam,

- 3715
Küküktöy m ufidu sayraysıñ,
Kümüş topçu celekçen
Küygüzböy söögüm aytsañçı
Küyütüñ kaysı sebepten,
Tuyuk sır çeçer bekensıñ,
3720
Tuşuñda turup keñeşsem?
Ubayıñdı antkeni
Ugayın dep keldim men.
Anda turup Çegege
Aytı mınday Kızcibek:
3725
-Kabil bolboy başında
Kalgan bolçu ak tilek,
Kakşagan menin dartımdı
Kaldaygan kazak el biley.
Kabarıñ çok bul işten,
3730
Sen kaydan keldiñ keñgirep?
Ayda aytat er Çege,
Añkoosunup kalp ele:
-Koşogıñdı men ugup,
Oyuma ketti ar neme.
3735
Aşık bolup süylöşkön,
Aluçu carıñ bar bele?
Ayabaymın cardamdı,
Abalım kelse saa dele.
Başında kaynıñ bar bele?
3740
Kedey bele, bay bele?
Anday ceriñ bar bolso,
Acıraştıñ andan ne?
Al – cayıñdı bilgidey
Men Ak Cayıktık emesmin,
3745
Kayni keldi sen tuysañ,
Bulası emes kebezdin,
Kam kılbağın bu sırdı
Men eç kimge debesmin.
Munu ukkanda Kızcibek,
3750
Muñkanıp küçöp köz caştap,
Tuyuk sırdı çeçkeni,
Tuşun karap söz baştap:
-Sen kayırden kelgensıñ?
Kaysı uruu eldensıñ?
- Dertli kuş gibi ötmektesin
Yeleği gümüş düğmeli
İçimi yakmadan söylesene
Üzüntünün sebebi nedir?
Sırrını açıklar mısın?
Karşında durup konuşsam.
Kederlendiğin için
Dinleyeyim diye geldim.
O zaman durup Çege'ye
Şöyle dedi Kızcibek:
-Başta kabul olmayan
Gerçekleşmeyecek dileğimi,
Benim derdime ağlayan
Yüce Kazak halkı bilir.
Bu işten haberin yok,
Sen şaşırıp nereden geldin?
Er Çege konuşur durur
Anlamamış görünerek:
-Ben ağıtını duyunca
Her şeyi anladım.
Aşık olup konuştuğun,
Evleneceğin bir sevgili var mı?
Yardım edeceğim
Gücüm yeterse sana da.
Başında kaynının var mı?
Fakir mi, zengin mi?
Böyle bir yerin varken,
Oradan niye ayrılırsın?
Durumunu bilecek kadar
Ben Ak Cayık'lı değilim.
Kaynının geldiğini duyarsan,
İple bağlı değilsin ya,
Üzülmeysin bu sırrı
Hiç kimseye söylemem.
Bunu duyunca Kızcibek,
Hüzünlenip daha çok ağlar.
Sırrını açıklamak için,
Karşıya bakıp söze başlar:
-Sen nereden geliyorsun?
Hangi kabileden, boydansın?

3755

Armanını dartımdı
Menden nege tergeysiñi?
Kayın curtum surasañ,
Uruusu eken Cagalnay,
Segiz cıldan ber cakka

3760

Kabarsız cüröm ugalbay,
Kaşka eken debeseñ
Kaynatam atı Bazarbay,
Aytkan bolçu Tölögön,
Bar dep inim Sansızbay,

3765

Al dele beker catkanbı
Agasına kaygırbay?
Enem bar dep ayttı ele,
Altımışta Kamkatay,
Tölögön erte öldü ele

3770

Bügünkü darttı kantem ay?!
Aydıñköl ceegi car degen,
Aytkan sözü şar degen,
Elindiñ akın çeçeni,
Er Çege baatır bar degen.

3775

Tüşümdü kündö baykaymın,
Tölgö tartam ay sayın.
Kaygıga kaygı koşuldu
Men kaysı dartım aytayın?
Çege sözgö kelgeni:

3780

-Cagalnay bizdin el, dedi,
Tölögön aytkan er Çege
Burusu çok men, dedi,
Sansızbaydı eerçitip,
Eki kün boldu kelgeni.

3785

Ak Cayık kelip iliktep,
İzdegenim sen, dedi.
Colukturdum bugün men,
Cogum sendey bendedi.
Kekse bolgon Kızıcibek:

3790

-Aldap cürbö meni, dep,
Segiz cıl küysöm kelbegen,
Kez bolduñ kaday emi? dep,
Anıktadı abıdan
Aldı – arkasın köbürök.

Derdimi, arzularımı
Niye araştırıyorsun?
Eşimin memleketini sorarsan,
Cagalnay kabilesindenmiş.
Sekiz yıldan beri

Haber alamıyorum.
Saygısızmış demezen
Kayın babamın adı Bazarbay,
Tölögön söylemişti,
Kardeşim var Sansızbay diye,

O da boş durur mu?
Ağabeyine üzülmeyen.
Annem var diye söylemişti
Altmış yaşında Kamkatay.
Tölögön erkenden öldü.

Oy, bu derdi ne yapayım?
Aydıñköl'ün kenarı uçurum imiş,
Söylediği söz doğru imiş.
Halkının şairi, güzel konuşanı,
Yiğit Er Çege var imiş.

Her gün düşümde görüyorum,
Her ay fal baktırıyorum,
Kedere keder eklendi
Ben hangi derdimi söyleyeyim?
Çege söze başlamış:

-Cagalnay bizim boy, dedi,
Tölögön'ün söylediği Er çege
Benzeri olmayan benim, dedi.
Sansızbay'ı yanıma alıp,
Geleli iki gün oldu.

Ak Cayık'a gelip sorduğum,
Aradığım sensin, dedi.
Bugün karşılaştığım
Senin gibi birini görmedim.
Kurnaz Kızıcibek:

-Beni alıp götürme, der
Sekiz yıl yandım da gelmedin
Şimdi nasıl fırsat buldun? der.
İyice açıkladı
İşin aslını.

3795

Anda Çege munu aytat
Ardantıp anı muñaytat.
Aşığışmın men kaytam,
Kalp aytuuga til kaykañ,
Kalmaktın ugup zordugun

3800

Aldırap emi kelaytam,
Er kılğanı kalmaktı,
Estep catkan okşoysuñı,
Iylamış bolup kalp ele
Beştep catkan okşoysun,

3805

İşenip menin kebime
Kulagıñdı tospoysuñı,
Zarlagan bolup kalp ele
Zardabıñdı kozoysuñı.
Sansızbay kelse seni izdep,

3810

Tiybey turgan okşoysuñı.
Ak bata ötkön başıñan,
Kutulsañı beken karzıñan,
Körüşör bolsoñı anıñ ayt
Sansızbaydı çakıram.

3815

Kalmak ukxa kas kılat,
Men aytpaymın atınan,
Er Çege sözün tügöttü,
Kızıcbek aytat bu kepti:
-Cüzüñdü körgön cerim çok,

3820

Süylöşüp catam tuşuñdan,
Tiysin kantıp kalmakka
Titinip mendey musulman?
Mülüşkör boldum men bugün,
Şumkarım koldon uçrgan,

3825

Sansızbay bolso alıp kel
Men köröyün çukuldan,
Okşoş bolot balapan,
Bir uyadan uçrgan.
Bu sözün aytıp Kızıcbek,

3830

Alıp kel dep tapşırđı,
Atın aytpay Er Çege;
-Atkoşçu dep çakırđı,
İdam alıp kel, dedi
Cetelegen atımdı,

O zaman Çege şunu söyler,
Onu utandırıp kederlendirir.
Acelemlerim var hemen döneceğim,
Yalan söylemeye dili varan,
Kalmuk'un zorbalığını duyup

Hala şaşırıyorum,
Kalmuk'u eş diye alıp,
Hatırlayıp somurtuyorsun.
Ağlayışın yalan imiş,
Hiçkırır gibi ağlıyorsun.

Benim sözüme inanıp,
Kulak vermiyorsun.
Ağlamaman yalan imiş,
Hiçkırıp duruyorsun.
Sansızbay seni arayıp bulsa,

Evlenmeyecek gibisin.
Hayır dua verilmiş sana,
Kurtulur musun borcundan.
Onunla görüşmek istersen
Sansızbay'ı çağırayım.

Kalmuk duyarsa düşman olur,
Ben adımları söylemeyeyim.
Er Çege sözünü bitirdi,
Kızıcbek şunu söyledi:
-Yüzünü hiç görmedim,

Karşında konuşuyorum.
Kalmuk'la nasıl evlensin
Benim gibi bir müslüman?
Ben bugün bir kuşçuyum,
Sungurunu elinden uçurmuş.

Sansızbay'ı alıp gel
Ben yakından göreyim.
Yavru bir kuşa benziyor,
Bir yuvadan uçurulan.
Bu sözü söyleyip Kızıcbek,

Alıp gel diye buyurdu.
Adını söylemeyen Er Çege;
-At bakıcısı, diye seslendi,
Çabuk alıp gel dedi,
Yanımda getirdiğim atımı.

- 3835 Munu ugup Sansızbay
Atına minip ertelep,
Canındağı eki attı
Çirkeştirip cetelep,
Kele kaldı canına.
- 3840 -Emne deysiñ, Çaga? dep
Eşik açıp er Çege:
-Mabul üygö lirgende
Ceñeñbi ce başkabi,
Abalın ugup bil dedi.
- 3845 Sansızbay üygö kirgende
Calt etip Cibek karadı,
Tölögön tirüü belem dep,
Anı da oylop sanadı,
Sırttanı bolçu adamdın
- 3850 Sansızbay kızga caradı!
“Tölögöndün terisin,
Soyup kaptap salganbı?
Ce ölböy kalıp Tölögön,
Özü kele kalganbı?
- 3855 Tuuganga tугan uşunday
Okşoybu?” dep tañ kaldı.
Unuttu Cibek birdemde
Oyundağı armandı,
Cibekti körüp Sansızbay
- 3860 Endirey tüşüp toktodu,
Tañdın sarı cıldızga,
Taamay Cibek okşodu.
Tuurasın aytsak Cibektin
Tunuktugu kaştaştay,
- 3865 İçken çayın körgüdüy
Alkımınan azgaşpay,
Tak miñ kızıdın içinen
Tanılıp al taptaamay,
Oñ çıkıyda bar eken
- 3870 Calgız bir tal ak saamay,
Ceñesin karap tañdanıp
Tiktep kaldı Sansızbay...
Körüp közü toygonu,
Amandaşıp bolgonu,
- Bunu duyup Sansızbay
Hemen atına binip,
Yanıdaki iki atı,
Sırayla yedeğe alıp,
Yanına geliverdi.
- Çege, ne diyorsun, der
Er Çege kapıyı açıp:
-Bu eve gir, dedi
Yengen mi, yoksa değıl mi?
Durumunu bilip öğren, dedi.
- Sansızbay eve girince
Ürpererek baktı Cibek,
Tölögön’üm canlı mı diye.
Onu düşünüp özledi,
Adam cesur olduğundan,
- Kız Sansızbay’ı beğendi!
“Tölögön’ün derisini,
Yüzüp içini mi doldurmuş?
Yoksa Tölögön ölmeyip,
Kendisi mi gelmiş?
- Kardeş kardeşe bu kadar
Benzer mi?” diye şaşırdı.
Cibek bir anda unuttu,
İçindeki arzuları.
Cibek’i görüp Sansızbay
- Şaşıarak durakaldı.
Sabah yıldızı
Gibiydi Cibek.
Doğrusunu söylessek Cibek’in
Teni bembeyazdı,
- İçtiğı su neredeyse
Boğazından görünüyordu.
Tam bin kız içinden
O hemen tanıdı.
Sağ şakağında var imiş
- Sadece bir tek ak perçem.
Hayretle yengesine bakıp
Durakaldı Sansızbay...
Bakıp kendine gelince,
Onunla selamlaştı.

- 3875 Segiz cıldık kaygısın
Bu dağı emi coygonu.
“Avam aşık bolguday
Kız eken” dep oylodu,
-Oo ceneke, ceneke
- 3880 Men tanıştım emese,
Nurdu saga beriptir
Caratkan kuday ceke ele.
Şeyit bolup avakem,
Ketekendir canı Mekege.
- 3885 Bazarbaydın körgönü,
Baladan arañ eki ele.
Avañ öldü sen üçün,
Aşıktıktın seri üçün.
Segiz cıl ıylap kakşadım,
- 3890 Körö albay anın men cüzün,
Bugün ugup ölgönün
Ümütümdü men üzdüm,
Kümöndönböy karagın
Oşoyt beken öñ tüşüm?
- 3895 Kızmatıfıdı kılayın,
Kıdırsam da cer cüzün.
Kalmak kamaş catıptır,
Kaytarıp seni künü – tün,
Köp ele cıl boluptur
- 3900 Körgön şenin küyütüñi,
Kutkazayın seni men,
Kusadar bolgon kümüşüm.
Altından senin küböğüñi,
Avamdan kalgan belegim,
- 3905 Kımıktan senin celegiñi,
Kız cesir kalgan belegim,
Talaadağı cekenim,
Taştap kantip ketemin,
Suu boyunda cekenim
- 3910 Suktanbay saga netemin.
Avamdan kalgan cesirdi,
Albay kantip ketemin?
Keçiksem da ceñeke,
Kelbey koyıt bekemin...
- Sekiz yıllık kaygısın
Şimdi yok etti.
“Ağabeyimin aşık olacağı gibi
Bir kızmış” diye düşündü.
-Ah yengeciğim, yengeciğim
- Nihayet tanıştık.
Sana güzellik verip,
Tanrı özenerek yaratmış.
Ağabeyciğim şehit olup,
Ruhu cennete gitmiştir.
- Bazarbay’ın sahip olduğu,
Çocuk ancak iki taneydi.
Ağabeyim senin için öldü,
Sana aşık olduğu için.
Sekiz yıl hıçkırarak ağladım,
- Göremeden onun yüzünü.
Bugün öldüğünü duyunca
Ümidimi kestim.
Göreni şüphelendirmeyen
Birine benziyor mu ifadem?
- Sana hizmet edeyim,
Dünyayı dolaşsan da.
Kalmuklar sarmıştır,
Etrafını gece gündüz.
Çok seneler oldu
- Senin acımı çekeli,
Ben seni kurtarayım,
Hasret çeken sevdiğim.
Altındandır senin takıların,
Ağabeyimden kalan hatıram,
- İpektendir yeleşin,
Evlenmeden dul kalan hatıram.
Vadideki kamışsın,
Bırakıp nasıl giderim?
Su kenarındaki sazımsın,
- Sana bakmadan ne yaparım?
Ağabeyimden kalan dul kadımı,
Almadan nasıl giderim?
Yengeciğim geciksem de,
Gelmeyip durur muyum?

3915

Munu aytıp Sansızbay,
Cibekke berdi kezegin,
Kabagın açıp oştunup,
Kaşkañdap Cibek koş bolup,
Tamakka kardın toyguzdu

3920

Dastarkan salıp aş koyup.
Kalmaktarga tuyguzbay,
Kamına berdi mostoyup.
Aş – tamakka toygon soñ,
Ardığın alar algan soñ,

3925

Keñeşin aytıp Kızıcbek
Kamap catkan kalmakka,
Baştamak boldu işti çoñ.
Kıynoodo catkan Kızıcbek,
Sansızbay menen Çegege,

3930

Col körsöttü emi ele,
Adaşar emes bul beybak
Akılınan telege.
Anı körüp Sansızbay
Iraazı boldu ceñge,

3935

Koynuna azır catçuday,
Koş bolup turat degele.
Kızıcbek aytat mınday kep:
-Kaynım menen Çege, dep
Bir küñçülük artıña,

3940

İziñer menen kayta ket,
Baykabay ötüp ketpeñer
Balık con bolsun bizdin çek,
Aşıkpay catıp turuñar
Artıman Cibek kelet dep.

3945

Kalmaktın eki atı bar
Kazmoyun menen Sandalkök,
Curt kotorup elibiz
Erteñki küñü büt köçmök,
Atının birin suratam,

3950

Erteñki köçkö minen dep,
Kara tulpar at minip,
Handıgıñdı bilem dep,
Aylımdın curtun kotorup,
Anan saga tiyim dep.

Bunu söyleyip Sansızbay,
Cibek'e zaman verdi.
Sevinçle gözlerini açıp,
Cibek gülüp mutlu olur.
Karnını iyice doyurdu,

Örtü serip yemek koyup.
Kalmuklar'a duyurmadan,
Üzülerek tedbir aldı.
Karnını doyurduktan sonra,
Ütanmayı bırakıp,

Düşüncesini söyleyip Kızıcbek
Etraftaki Kalmuklar'a karşı,
Büyük bir işe girişti.
Azap çeken Kızıcbek,
Sansızbay ile Çege'ye,

Hemen yol gösterdi.
Bu bahtsız yanılmadı,
Akıllı olduğu için.
Bunu görüp Sansızbay
Yengesine razı oldu.

Şimdiden koynuna almış gibi,
Çok sevinip durur.
Kızıcbek şöyle söyler:
-Kaynım ile Çege, diye
Bir günlük yoldaki geçidi,

İzleyip geri dön.
Dikkatsizce geçip gitmeyin
Balık sırtı bizim sınır olsun.
Acele etmeyip bekleyin
Arkadan Cibek gelir diye.

Kalmuk'un iki atı var
Kazmoyun ile Sandalkök,
Halkımız yurt edinir
Ertesi gün göç biter,
Atının birini isterim,

Yarın göçte binerim, diye.
Kara yürük ata binip,
Hanlığını bulurum, diye,
Köyümü yurdumu değiştirip,
Sonra seninle evlenirim, diye,

- 3955 Aldap turup Korundun,
Atın albay netemin,
Ereñki künü tüş menen
Arkañardan cetemin.
Munu aytıp Kızcibek,
- 3960 Bulardı colgo salganı,
Bilbey, tuybay eç kepti
Beykut catat kalmagı,
Erikpey kılıp tamaşa
Eli catat caydarı.
- 3965 Eerçitip Cibek ceñesin,
Een cerge barganı,
Baya tañkı keñeştin
Baarın aytıp salganı,
Kañçalık bolor uğuñar,
- 3970 Ceñesinin cardamı.
Cetine albay ceñesi
Cibektin kolun karmadı.
-Aman esen kutulsañı,
Anda kuday calganı.
- 3975 Kıraanım biykeç sen üçün
Kılalı biz da arganı.
Otuz kün öttü aradan,
Kalmaktar torun cayganı,
Eysenip catat bul Korun,
- 3980 Er bolup seni alganı,
Kızmatıña dayarmın
Kıyıktanbay barganı
Munu aytıp külüñdöp,
Cibekten ötüp ceñesi,
- 3985 Koş bolup canı kalbadı.
-Men aytayın ceñeke,
Altüñdö kaçam emese,
Es – akıl menen oylunup,
İş kılalı keñeşe.
- 3990 Erteñ köçöt bizdin el.
Han Korunga barıp kel,
Kazmoyun menen Sandaldın
Birin surap alıp kel.
Tulparıñdı minsin de,
- Aldatarak Korun'un,
Atını almayıp ne yapayım?
Yarın ögle vakti
Arkanızdan yetişirim.
Bunu söyleyip Kızcibek,
- Onları uğurlamış.
Hiçbir şey duyup görmeyen
Kalmuk sakindir.
Canı sıkılmadan eğlenip,
Halkı neşelendirir.
- Cibek yengesini çağırıp,
Sakin bir yere gitmiş.
Son şaşkırtıcı konuşmanın
Hepsini söyleyivermiş.
Nasıl olur duyunuz
- Yengesinin yardımı.
Sevinerek yengesi
Cibek'in elini tuttu.
-Sağ salim kurtulursan,
Tanrı yardım etmiştir.
- Aslan kızım senin için,
Biz de bir şey yapalım.
Aradan otuz gün geçti,
Kalmuklar tuzak kurdu.
Düşünüp duruyor bu Korun,
- Eş olarak seni almak için,
Hizmetine hazırım,
Direnmeden git.
Bunu söyleyip gülümseyerek,
Yengesi Cibek'ten uzaklaştı,
- Sevinçten içi içine sığmadı.
-Yengeciğim ben söylüyorum,
Bu gece kaçamam,
Akıllıca düşünüp,
Danışarak iş yapalım.
- Bizim boy yarın göçecek,
Korun Han'a gidip gel.
Kazmoyun ile Sandal'ın
Birini isteyip alıp gel.
Yürük atına binsin de,

3995

Tuygunduguñ bilsin de,
Kazmoyundu minsin de,
Handıgıfıdı bilsin de,
Köp kız menen şaraktap,
Köfñül açıp külsün de,

4000

Atıfıdı minip kubanıp,
Andan beter süysün de,
Aylın curttan kotorup,
Anan saga tiysin de.
Erkeletip kep sura,

4005

Eki attın birin bek cura,
Caltanbay barıp kalmakka
Caraysıñ, ceñe, sen buga
Sırlubaydın Cibegi
Ceñesin hanga ciberdi,

4010

Aramzada Korunhan
Atının birin bererbi?
Ceñesi bardı Korunga,
Eki kolu boorunda,
Atı sap bolup tizilgen

4015

Askeri turat colunda,
Catkan eken han Korun,
Çalkası emes dümündö
Kudayım dep cügünöt
Uyutkan çoyun tübündö,

4020

Atasının sürötü
Asıluu eken cügündö.
Korundu körüp ceñesi,
Kuruşa tüştü denesi,
Acıstıgı kurusun

4025

Al dele kişi emespi!
Cürögün basıp toktodu,
Ordunan Korun kopkonu,
Kelbettüü kayın ceñesi
Kep baştay turgan okşodu.

4030

-Urmattuu, küyöo hanıbiz,
Urmattaybiz baarıbiz,
Salam duba ayttırdı
Sagınıp meni cañkı kız.
Kımbattuu, küyöo hanıbiz,

İyiliğini görsün de,
Kazmoyun'a binsin de,
Halıgını binsin de,
Pek çok kız ile coşup,
Mutlu olup gülsün de,

Sevinçle atına binip,
Daha fazla sevsin de,
Köyünü yurdundan götürüp,
Sonra seninle evlensin de.
Nazlanarak söz söyler,

İki atın birini seç,
Korkmadan git Kalmuk'a
Yenge sen bu işi yaparsın.
Sırlubay'ın Cibek'i
Yengesini hana gönderdi.

Haramzade Korun Han
Atının birini verir mi?
Yengesi Korun'a gitti,
İki eli bağrında.
Atları sırayla dizilmiş

Askeri yolda bekler.
Yatıyormuş Korun Han,
Korkunç değıldi görünüşü.
Tanrım diye diz çöker
Silahı yanında nöbette,

Babasının resmi,
Asılıymış köşede.
Korun'u görüp yengesi,
Toplayıverdi kendini.
Acısı bitsin,

O da insan değıl mi?!
Rahatlayıp durdu,
Korun yerinden kalktı.
Gösterişli kayın yengesi
Söze başlayacak gibiydi.

-Hürmetli hanımız, damadımız,
Hepimiz saygı duyuyoruz.
Selam, dua gönderdi
Benimle, özleyip o kız.
Kıymetli hanımız, damadımız,

4035

Kızmatıfıda barıbiz,
Atıfıdın birin surattı
Aşık bolup cafkı kız.
Köptön beri oturup,
Köönörüp ketti bul ötok,

4040

Erten ayıl üy çeçip,
Cañı curtkı el köçöt,
Oykuştagan at minse
Urgaçının köönü ösöt
Kız biykeçti alasıñ,

4045

Kırk kündön kişin ölüsök,
Kazmoyunga mingizip,
Handıgıfıdı belgizip,
Köksandalga mingizip,
Kök caldıgıñ bilgizip,

4050

Erke kızdın köönün tap
Sen paydañdı tiygizip.
Ceñesi minday degeni
Han Korun atın berbedi,
Emnelikten ekendir

4055

Berbegendin sebebi,
Kalmaktın oyu kaysı eken
Kayrılıp buga keleli:
-Tim ele koyso oyuna,
Tiygisi cok kızıñdın.

4060

Tüz basıp menin üyümö.
Kirgisi cok kızıñdın.
Zordugumdan korkposo,
Tiyi turgan köönü cok,
Ak neeti menen atımdı

4065

Mine turgan köönü cok,
Kıyalın oylop kızıñdın
Kızarıp menin içim çok.
Atım cakşı, men caman,
İşenet buga kaysı adam?

4070

Tiybeym degen katinga
Tulparım berip ne kılam?
Kaçıp ketse kokustan
Kazagıñdan kimdi alam?
Oyloso kerek al kızıñ

Hizmetine gelmişiz.
Atının birini istetti,
Aşık olan o kız.
Çoktan beri evde kalıp,
Yaşlanıp gitti bu geçkin.

Sabahleyin köy evini taşıyıp,
Halk yeni yurduna göçüyor.
Hızla koşan ata binerse
Kadının içi rahatlar.
Hanım kızı al,

Kırk gün sonra
Kazmoyun'a bindirip,
Hanlıgını gösterip,
Köksandal'a bindirip,
Cesaretini gösterip,

Nazlı kızdın gönlünü alıp,
Sen ona yardım et.
Yengesi böyle deyince
Korun Han atını vermedi,
Neden vermemiştir

Vermemesinin sebebi,
Kalmuk'un düşüncesi ne imiş
Dönüp buna gelelim:
-Kendine kalırsa, aklında
Evleneceği yok kızının.

Doğru yürüyüp bizim eve
Gireceği yok o kızın.
Gücümnden korkmasa
Evlenmeye gönlü yok..
Kendiliğinden atıma

Binmeye niyeti yok.
Hayalini düşünerek kızının
Benim içim yanar.
Atım güzel, ben kötü,
Buna kim inanır?

Evlenmem diyen kadına
Yürük atımı verip de ne yapayım?
Ansızın kaçıp gitse,
Kazak'tan kimi alayım?
O kız düşünse gerek

- 4075 Oyunda meni bir sarafı.
Tiybese Cibek tiybesin,
Atımdı minem debesin!
Bulardı aytıp çoñi Korun
Candırdı kuru ceñesin,
- 4080 Ceñesi üygö kaytkanı,
Kız biykeçin tapkanı,
Aramzada Korundun,
Kep sözdörün aytkanı
At berbegen kalmakka
- 4085 Kızcibek özü barmakka
On beş nöökör eerçitip,
Sıyındı tefiir arabakka,
Kızdarga akıl üyröttü
Kızık oyun salmakka,
- 4090 Erkeletip Korundu
İşendirip almakka,
Başına müşkül iş tüşüp,
Akılı ketet ar cakka.
“Kalbır öpkö cez bilek,
- 4095 Köksandal tiyse koluma,
Közdön kayım bolsom” dep.
Küügüm kire kün bata
Katarlaşıp on beş kız,
Korundun bardı aylına,
- 4100 Atayın bardı Kızcibek
Alamın dep Sandaldı,
Kımıldagan köp asker
Kızdı körüp tañı kaldı,
Közü talıp endirep,
- 4105 Köbünün başı aylandı,
Tayraytıp süyröp ketiştı
Tañırkap catıp kalgandı.
Askerden ötüp Kızcibek
Han Korunga barganı,
- 4110 Cibektin işi oñ bolup,
Kuday mınday calgadı!
Korun körüp Cibekti,
Koş bolup boyu zır etti,
Kursagında oylodu,
- Beni bir cimri diye.
Cibek evlenmezse evlenmesin,
Atıma bineyim demesin!
Bunları söyleyip büyük Korun
Eli boş gönderdi yengesini.
- Yengesi eve dönünce,
Hanım kızı bulunca,
Haramzade Korun’un
Sözlerinin hepsini söylemiş.
At vermeyen Kalmuk’a
- Kızcibek kendi gitmek için,
On beş kişiyi yanına alıp,
Tanrıya sığındı.
Kızlara akıl verdi,
İlginç oyununa başlamak için.
- Korun’u şımartıp,
Evleneceğine inandırıp,
Başına zor bir iş alıp,
Akılı her tarafa dağılır.
“Demir göğüslü, çelik bilekli,
- Köksandal elime geçse,
Gözden kaybolsam” diye.
Gün batıp karanlık olunca
On beş kız birlikte
Korun’un köyüne vardı.
- Özellikle gitti Kızcibek
Sandal’ı alayım diye.
Kaynaşan pek çok asker,
Kızı görünce hayran oldu.
Dikkatle bakınca şaşırıp,
- Hepsinin kafası karıştı.
Hırpalayarak sürükleyip götürdüler
Şaşırıp yere düşeni.
Askerden uzaklaşıp Kızcibek
Korun Han’a gitti.
- Cibek’in işi yolunda gitti,
Tanrı yardım etti!
Korun Cibek’i görüp
Sevinip içi titredi.
İçinden düşündü,

- 4115 Çabayın dep cüröktü,
Başındağı kümönün
Körüp ele tügöttü,
Boyu balkıp terdedi,
Oyuna başka kelbedi,
- 4120 Az ele kaldı al Korum
Cürögün suurup bergeni,
Mınday murun köböptür,
Mınday suluu bendeni.
“Kalkımdın kızın çoğultsam
- 4125 Keler emes teñ, dedi
Kolum kökkö cetkidey,
Koynuna catsam men, dedi
Ak cüzü ayday kılayıp,
Körgöndün közü kubanıp,
- 4130 Katın eken bul Cibek
Handıgıma ılayık.”
Munu oylonup han Korun,
Koş bolup ketti eñ sonun,
Atı turgay Cibekten
- 4135 Ayabayt bütkül bar – cogun,
-Keliñer kızdar keliñer,
Bar ele emne kebiñer?
Altın takka üstünön
Uçurdu meni serifiñer.
- 4140 -Uk, dedi Cibek, sözümdü
Körgönü keldim özüñdü,
Ataylap özüñi barbaysıñ
Araga salıp mösüldü,
Curt cañılap atakem
- 4145 Artmakçı erteñi köçümdü.
Tuylanıp köçkö minsem dep,
Tulparlıgın bilsem dep,
Kızdar menen carışıp
Tamaşaga kirsem dep,
- 4150 Atıñdın birin suratsam
Berbepsıñ maga tirdeñdep,
Minip cürböy atıñdı,
Ne alam deysıñ katındı,
Atının küçün ayagan
- Kalbini fethedeyim diye.
Kafasındaki şüphesini
Görüp yok etti.
Vücudu heyecanla titredi,
Başka bir şey düşünemedi.
- Neredeyse bu Korum
Yüreğini çıkarıp verecekti.
Daha önce görmemiştir,
Böyle güzel birini.
“Halkımın bütün kızlarını toplasam
- Dengi yoktur, dedi.
Sanki başım göğe degecek,
Koynunda yatarsam, dedi.
Ak yüzü ay gibi parlayan,
Görenin gözünü kamaştırıran,
- Bir kadın olan bu Cibek
Hanlıgıma layıktır.”
Bunu düşünüp Korun Han
En sonunda sevindi.
Cibek’ten atı değil,
- Hiçbir şeyi esirgemez.
-Gelin kızlar gelin,
Var mı söyleyeceğiniz?
Altın taht üstünden
Uçurdu beni büyünüz.
- Sözümü dinle, dedi, Cibek,
Seni görmeye geldim,
Sen bilhassa gelmiyorsun,
Araya aracı koyuyorsun.
Babacıgım yeni yurt edinip,
- Yarın eşyamı yükleyecek.
Göçte atına binsem diye,
Tulparlıgını görsem diye,
Kızlarla yarışıp,
Eğlenceye katılsam diye,
- Atının birini istesem
Olmaz deyip bana vermiyorsun.
Bindirmeyeceksen atına,
Niye kadını alayım diyorsun?
Atının gücünü sakınan,

4155

Körbödüm sendey bakıldı.
Minilbey eki buudanıñ
Baylaluu tursa koşsuñbu?
Kızıkkanıñ men Cibek
Bir atçalık cokmunbu?

Senin gibi bir cimri görmedim.
Binilmeyen iki yürük atın
Bağlı dursa daha mı iyi?
İlgilendiğin ben, Cibek
Bir at kadar yok muyum?

4160

Başka cerden kız alsañ
Men aldıñdı tostumbu?
Terdep kalat atım dep,
Tesker karap ıylapsıñ,
Künçülük colgo atıñdın

Başka yerden kız aldın da
Ben önünü kestim mi?
Atım terliyor diye,
Başını çevirip ağlıyorsun.
Bir günlük yola

4165

Küçünö teñtuş kıybapsıñ,
Hanmın deysıñ maktanıp,
Kaysıga meni cırgattıñ?
Ardangandan ıyladım,
Atıñdı minip cırgagın,

Atını kıyamıyorsun.
Hanım diye övünüp,
Beni nasıl mutlu edeceksin?
Utancımından ağladım,
Atına binip mutlu ol.

4170

Algıñ cok turup kalp ele,
Adamdı şıldıñ kılbağın,
Cibekten ugup taarınçı
Han Korun aga calındı:
-Ayabaymın men senden

Almaya niyetin yok,
İnsanla dalga geçme.
Cibek'in darıldığını duyunca
Korun Han ona yalvardı:
-Esirgemiyorum ben senden

4175

At emes altın tagımdı,
Kalıñga büt beremin,
Kazına tolgon zarımdı,
Çındasam Cibek sen üçün
Kişiden berem kalıñdı,

Atı değil, altın tahtımı bile.
"Kalın" olarak hepsini vereceğim,
Hazine dolusu altınımı.
Cibek gerçekten senin için,
İnsan olarak vereyim "kalın"ı.

4180

Kantip anan ayayın,
Cal kuyruktuu malımdı!
Munu aytıp han Korun
At tokuşka kamındı,
A koşulup carışıp,

Nasıl senden esirgerim?
Uzun kuyruklu hayvanımı.
Bunu söyleyip Korun Han
Atı özenle eyerletti.
O onlarla yarışıp,

4185

Askerdin teñi cabıldı.
Bulgarı terdik altın eer
Bar şaymanı tagıldı,
Köksandal minip Kızıcibek,
Bastırmak bolup kamındı,

Askerlerin hepsi atıldı.
Deri "terdik", altın eyer
Nesi varsa konuldu,
Köksandal'a binip Kızıcibek,
Gitmek için hazırlandı.

4190

Köz cetpegen köp asker
Köçö bolup carıldı,
Kızdardı salıp naapaga
Köksandal menen saldırdı,
Totu kuştay kubulcup,

Gözü kesmeyen pek çok asker,
Yana açılıp yol verdiler.
Kızları tepeye gönderip
Köksandal ile fırladı
Papağan gibi konuşup,

4195

Korundun közün taldırdı.
Çıday albay han Korun,
Kazmoyundu aldırdı,
Sılap sıypap coşutup,
Eer tokumun tokunup,

4200

Kırgıyday sızıp cetti emi,
Kızıcibekke koşulup,
Arı çok Korun Cibekke
Akıl aytat ozunup:
-Asılım, Cibek, asta çap,

4205

Ala kaçkı caman at,
Adise bolso kokustan,
Han Korun sendey suluunu
Kaydan izdep tabalat?
Asta çap, Cibek, asta çap,

4210

Ak tasmalı tizgin tart.
Oozu katuumal ele,
Öfödü – döfödü baykasak,
Keç kirgende canıma,
Keler keziñ kaysı çak?

4215

Asta çap, Cibek, asta çap,
Ala kaçat tartpasak,
Tandı kanday atıram,
Altündö birge çatpasak?
Sandaldı minip soluttuñ,

4220

Sagınıp kelip coluktuñ,
Kırgıy müçö kımça bel,
Kızıcibek, sensin koluktum.
Oozu katuu Köksandal,
Kecebe çaçpak, taykı cal,

4225

Oydu – döfödü cer kelse
Oozun baykap tartıp al.
Köp karaba Cibekti,
Köpkölöñgü, Caş baldar,
Başka menen işim çok,

4230

Katınga menin işim tar!
Bu sözün aytıp Korun han,
Eerçip aldı artınan,
Kutulbadı Kızıcibek
Korun kalmak dartınan,

Korun'un gözünü kamaştırdı.
Dayanamayıp Korun Han,
Kazmoyun'u getirtti.
Üzerine titreyerek yavaşça,
Eyer takımını hazırlayıp,

Hemen atmaca gibi süzöldü.
Kızıcibek'e katılıp,
Utanmaz Korun, Cibek'e
Akıl verir heyecanla:
-Soylu Cibek'im yavaş git,

Alıp kaçarsa huysuz at,
Ansızın bir şey olursa,
Korun Han senin gibi güzeli
Nereden arayıp bulsun?
Yavaş git Cibek, yavaş git,

Ak tasmalı dizgini çek.
Dik kafalı bir hayvandır
Etrafına dikkat et,
Akşam olunca yanıma
Nereden geleceksin?

Yavaş git Cibek, yavaş git.
Çekmezsek alıp kaçar
Nasıl sabahı ederim?
Bu gece birlikte yatmazsak.
Sandal'a binip terlettin,

Özlemle karşıladın,
Atmaca vücutlu, ince belli,
Kızıcibek, yarım sensin!
İnatçı Köksandal,
Süslü, kısa yeleli

Çukura tepeye gelirse
Ağzını dikkatle çek.
Çok bakmayın Cibek'in
Havasına gençler,
Başkasıyla işim yok

Benim gönlüm kadın ister!
Bu sözü söyleyip Korun Han,
Peşinden yürüyüp gitti.
Kurtulamadı Kızıcibek
Kalmuk Korun'un derdinden.

4235

Korun eerçip bolbodu,
Kızcibek akıl oyloodu,
Ketireyin munu dep,
Atın tartıp toktodu:
-Uyalıp elden aybıkpay,

Korun peşini bırakmadı,
Kızcibek çare düşündü,
Bunu göndereyim diye,
Atını çekip durdurdu:
-Halktan arlanıp utanmaz,

4240

Baytaldı kuugan aygırday,
Han başıñ menen salpıldap
Eerçip alsañ bul kanday?
Atıñdın başın tartıp al,
Salakañ menen üydö kal

Kısrağı kovalayan aygır gibi,
Han başın ile koşup,
Nasıl takip edersin?
Atının başını çekiver,
Zararın bize dokunmasın.

4245

Kız – küyöö birge baspagan,
Elibizdın saltı bar.
Abiyiri çok küyöö dep,
Ayıñduu söz aytılar,
Ayrılbaybız emespi

Kız ile damat birlikte gitmez,
Halkımızın adeti var.
Utanmaz damat diye,
Kötü söz söylerler.
Ayrılmayız değil mi?

4250

Aman bolsok eki car.
Bul cerde turbay ketiñiz,
Çatırğa ıldam cetiñiz,
Oşondo bolot işenim.
El orunga oltura,

Sağ olursak iki yar.
Burada durmayıp gidiniz,
Hemen çadıra ulaşınız,
O zaman sana güvenirim.
Herkes yerine yerleşsin,

4255

Birge bolgon kezibiz.
Cibektin tilin alğanı,
Çatırğa Korun canganı,
Çıñ işenip Cibekke
Çanayıp catıp kalğanı.

Elbet birlikte oluruz.
Cibek'in sözünü dinleyen,
Korun çadıra döndü.
Cibek'e iyice güvenip,
Rahatça yatıp kaldı.

4260

Korunkan Cibek kutulup,
Kuday emi calgadı,
Üyün közdöy kayran kız,
Köksandal oozun cayğanı.
Ayagın açıp Sandaldın,

Cibek Korun'dan kurtulup,
Şimdi Tanrı yardım etti,
Zavallı kız evinden tarafa
Köksandal'ın başını çevirdi.
Hızlandırıp Köksandal'ı

4265

Sırın bilim alğanı,
Kubantıp Cibek kep menen
Korundu mintip aldı.
Kızcibek kelet aldrap,
Corgosun katuu saldırat,

Sırrını öğrendi.
Cibek söz ile sevindirip,
Korun'u böyle aldattı.
Kızcibek yorulup giderek,
Yürük atı iyice koşturur.

4270

Ata – ene degen eñ tattuu
Alardı oylop kaygırat.
Kaygırgan menen ne payda,
Kalıñ kol tursa añdılap,
Tobokel kıldı kaçmakka,

Anne baba dediği en tatlı
İnsanları düşünüp kaygılanır.
Kaygılanmakta fayda yok,
Kalın bacakları ile bekleyip,
Hemen kaçıp gitmek için,

- 4275
Koluna tiyip argımak.
Ar kaçandan bir kaçan
Kıla cürçü kefeşin,
Cetelep çıgıp talaaga,
Ceyrenbaydın ayalı
- 4280
Eñ kiçine ceñesin.
Ataylap aga taptırdı,
Atası menen enesin.
-Taarınıp maga atakem
Taştap ketti debesin,
- 4285
Kaçpaganda kantemin,
Kalmak tursa alğanı,
Kıykım ötsö biz caktan
Kıyratıp cañcal salğanı,
Kamılga kılıp catamın,
- 4290
Aydıñkölgö barganı,
Koluma tiydi nak bugün
Korundun buudan Sandalı.
Abıdan ayt salamdı
Altı agandın baarına,
- 4295
Ketmek boldum kayrılбай,
Atamdın altın tagına,
Esen aman soo bolsun
El başkargan Karçıga,
Menden salam aytıp koy,
- 4300
Eli – curtum calpıga.
Enekem tereñ oylosun,
Egemdin başka salğanın,
Saamayımdan sılatıp,
Sagınçın cazıp albadım,
- 4305
Eerdimdi tiygizip,
Emçegin cıttap kalbadım,
Estegen sayın eçkirip,
İçime batpayt armanım.
Körönbü ce körböymbü,
- 4310
Enekemdin meni izdep
Erkeletip barganın,
Kanter eken kalmaktan,
Han Sırlubay sardalım?
Koş emese, ceñeke,
- Fırsat kollar “argımak”.
Her zaman
Danışıp görüştüğü
Yanına alıp bozkıra çıkar
Ceyrenbay’ın eşi,
- En küçük yengesini.
Özellikle ona buldurdu,
Babası ile annesini.
-Babacığım bana darılıp,
Bırakıp gitti demesin.
- Kaçmayıp da ne yapayım?
Kalmuk almak için bekliyor.
Bir engel çıkarsa bu taraftan
Kavga çıkarıp yok etmeye,
Hazırlanıp durayım,
- Aydıñköl’e gitmeye.
İşte bugün elime geçti,
Korun’un yürük Sandal’ı.
Çok selam söyle,
Altı abimin hepsine.
- Geri dönmeyeceğim,
Babamın altın tahtına.
Sağ esen olsun,
Boyun başı Karçıga,
Benden selam söyleyiver,
- Halkımın hepsine.
Anneciğim iyi düşünsün
Tanrı’nın ona verdiklerini.
Saçımdan okşatıp,
Özlem gideremedim.
- Dudağımı değdirip,
Göğsünden öpemedim.
Her hatırlayışımda hıçkırıp,
Duygularım içime sığmıyor.
Göreym mi, görmeyeyim mi?
- Anneciğim bana bakıp,
Şımartıp durduğunu,
Acaba ne yapar?
Sırlubay Hanım, serdarım.
Yengeciğim yalnız kalma,

- 4315 Keçigip coldon kalbayın!
Ceñesi kaldı bölünüp,
Közünön çaşı tögülüp,
Kardı munun böksörüp,
Kabırgası sögülüp.
- 4320 Kadırluu kayın siñdiden
Kaldı emi tüñülüp.
Ayrılıp çıktı ayıldan,
Argası çok kıyılıp,
Colgo çıktı Kızcibek,
- 4325 Bir kудayga sıyınıp.
Temindirbey ırğıstayt
Tizgini koldu sıdırıp,
Oktos berip Köksandal,
Oozduk basıp nıgırıp,
- 4330 Üç aylık colgo çapsa da,
Ölör emes küyügüp,
Alıp uçup cönödü
Arkan boyu tüyülüp,
Tuyaktuudan mınçalık
- 4335 Çıkpaganday bir külük,
Tefideşip barat kırgıyga
Tekireñi ülgürüp,
Atası munun suu kulan,
Enesi cilkı sır buudan,
- 4340 Suudan çıgıp koşulup
Suu kulan munu tuudurgan,
Sarbartap bağıp han Korun,
Samındap munu cuudurgan.
Akırı munu kudayım
- 4345 Kızcibekke buyurgan,
Keremettüü Köksandal.
Ketip barat zırkırap,
Temir taka, som tuyak
Tepsesi taştar barkırap,
- 4350 Oozun tartıp Kızcibek,
Ogo beter kımtınat.
Karañıgıda Cibektin,
Carkını tüşöt cıtırıp,
Şoolası cerdi carıtkan,
- Gecikip yolda kalma!
Yengesi ayrılıp gitti,
Gözlerinden yaşlar akarak.
Sesi iyice kısılıp,
Sanki içi gitti.
- Kıymetli görümcesinden
Hemen ayrıldı.
Köyden çıkıp ayrılan,
Dayanacak gücü olmayan,
Kızcibek yola çıktı,
- Tanrı'ya sığınıp.
Sinirlendirip tekmelemeden
Dizgini eliyle çekince,
Sıçrayıverir Köksandal.
Gemini sıkıca çekip,
- Üç aylık yola koşsa da,
Nefesi kesilip ölmez.
Uçarcasına gitti.
Boyu urgan gibi uzayıp,
Toynaklılar içinden böyle,
- Çıkmamıştı bir tulpar.
Atmaca gibi gidiyor,
Dört nala koşarak.
Onun babası "suu kulan",
Annesi "sır buudan".
- Sudan çıkıp birleşen
"Suu kulan" bunun babası.
Korun Han bakıp büyütüp,
Bunu sabunla yıkatıp,
Sonra bunu Tanrı'm
- Kızcibek'e kısmet etmiş.
Kerametli Köksandal'ı.
Zıplayarak gider,
Demir nallı, kalın toynaklı,
Bastığı taşlar parçalanır.
- Kızcibek ağzını çekip,
Daha fazla sıkır.
Karanlıkta Kızcibek'in,
Işığı sanki göz alır.
Her yeri aydınlatan,

- 4355 Suuludan minday kim çıgat...
Er Çege menen Sansızbay,
Kündün murdu çaçırayt,
Cibektin colup karadı,
Koluna alıp turnabay,
- 4360 Karaanı kaçan çıgaar dep,
Karap turdu bir dalay.
Dürbüsün koldon alışıp,
Közünö tefişep salışıp,
Köp keçe tiktep turuşsa
- 4365 Közünün çaşın agızıp,
Emi çıktı bir karaan,
Uçkan kuş menen carışıp,
Sozulup kelet kök tulpar
Soorudan terin agızıp.
- 4370 Eki kolu Cibektin
Tizgininde karışıp,
Er Çege menen Sansızbay
Aldına çıga kalışıp,
Zor menen arafı toktottu
- 4375 Suuluktan silke kağışıp,
Sansızbay Çege, Kızcibek
Kak uşunday tabışıp,
Kete bersin bul üçöö
Kerüülöy tartıp carışıp.
- 4380 Ketti bular coluna,
Keleli emi Korunga.
Küügüm tüşüp tün kirip,
El orunga oltura,
Kızcibek emi kelet dep
- 4385 Korun turat oyunda,
Kalganı menen işi çok
Kaçkan kızdın soñunda.
Karañğı tün kirgeni,
Kızcibek ali kelbedi,
- 4390 El catar boldu cana çok,
Elirip Korun celdedi.
Kazmoyun minip kaldayıp,
Karçıgaga kelgeni:
-Kızıñar kana, Karçıga,
- Böyle güzellik kimde var!
Er Çege ile Sansızbay,
Gün doğmaya başlayınca,
Cibek'in yoluna baktılar.
Dürbünü eline alıp,
- Ne zaman görünecek diye,
Bir süre baktılar.
Dürbünü elden ele alıp,
Gözü ile araştırıp,
Bütün gece ayakta beklediler,
- Gözlerinin yaşlarını akıtarak.
Şimdi bir karaltı göründü,
Uçan kuş ile yarışıp,
Süzülüp gelir kır at,
Sağrısından terini akıtıp.
- Cibek'in iki eli
Dizgini gevşetince,
Er Çege ile Sansızbay
Karşısına çıkıverip,
Birden zorla durdurdular,
- Gemden yakalayıp.
Sansızbay, Çege, Kızcibek
İşte öyle buluşup,
Gidiversin bu üçü
İyice çekişip yarışarak.
- Bunlar yollarına gitti,
Gelelim şimdi Korun'a.
Karanlık çöküp gece olunca,
Halk yerine yerleşir,
Kızcibek şimdi gelir diye
- Korun düşünüp durur.
Diğerleri umurunda değil,
Kaçan kızdın başkası.
Gece karanlık oldu,
Kızcibek hala gelmedi.
- Herkes uyudu yine yok,
Korun'un kızgınlığı arttı.
Kazmoyun'a öylesine binip,
Karçıga'ya geldi:
-Kızınız nerede Karçıga?

- 4395 Emgeçe barbayt canıma?
Küügüm kire baram dep
Kılğan bolçu ubada,
Nege barbay emgiçe,
Meni kılrat ubara?
- 4400 Kapalandı han Korun
Karçıgaday kudaga,
Kaçıkeñ anda turabı,
Kalmaktan kayta suradı:
-Berdiñ ele Cibekke,
- 4405 Atıñdı emne tuuralu?
Cok beken kızı mingendey
Sırlubay handın buudanı?
At berip candap sen cürsöñ,
Bilebi daynın tuuganı?
- 4410 Kayın curtun keketip,
Han başıñ menen seniki,
Kelgenin uşul tuurabı?
Kaçırıp nebak eliñe
Kalp ele keldiñ kuuganı,
- 4415 Taap şıltoo cok cerden,
Elimdi çaap kan menen
Turasıñbı cuuganı?
Kız – kelinden kep uktum,
Kıçirtıp ketti dep uktum,
- 4420 Caş – calañdan kep uktum,
Candap cüröt dep uktum,
Toy başkargan men tursam,
Korgop cürgön sen tursañ,
Mildetiñdi kim ugat,
- 4425 Maga kelip bulkunsañ?
Kaçırgıday Cibekti
Belendep koygon cerim cok
İşenbeseni tinttirgin,
Katıp koygon cerim cok.,
- 4430 Tebişkidey sen menen,
Teskeyge capkan kolum cok,
Kızıñdı taap bergin dep,
Kıykırar seniñ coluñ cok,
Oyumda cok aramdık
- Şu ana kadar yanıma gelmedi.
Karanlık basınca gelirim diye,
Söz vermişti.
Niçin şimdiye kadar gelmedi?
Beni rahatsız ediyor.
- Kederlendi Korun han
Dünürü Karçıga'ya.
Öylece bekleyip durur mu?
Kalmuk'a sordu:
-Cibek'e verdin
- Atını acaba neden?
Yok mudur kızının bineceği kadar
Sırlubay Han'ın yürük atı.
Yanına at verip gönderdiğini
Akrabası biliyor mu?
- Kayın tarafını azarlayıp,
Senin han başına
Bu gelenler doğru mu?
Çoktan yurduna kaçırdın da
Yalandan arıyorsun.
- Yok yere sebep bulup,
Halkımı düşman kanı ile
Yıkayıp duracak mısınız?
Kızdan gelinden söz duydum,
Sinirlenip gitti diye duydum,
- Gençten yaşlıdan söz duydum,
Yanımda gidiyor diye duydum.
Toyu yöneten bensem,
Koruyup kollayan sensin.
Yaptıklarını kim duyar?
- Gelip bana kızarsan.
Cibek'i kaçırmak için
Hazırladığım bir er yok.,
İnanmıyorsan arattır,
Gizlediğim yer yok.
- Seninle vuruşacak kadar
Sayısız askerim yok,
Kızı buluverin diye,
Senin bağırmaya hakkın yok.
Aklımda kötülük yok

- 4435 Oşol üçün köönüm tok
Cibekti katsam çaşıram,
Atındı kayda batıram?
Antpek tügül öñ kazak
Aytalbay tursak atıñan,
- 4440 Cayılıp cürsö san koluñ
Cibekti kantip kaçırım?
Han Korun mınday kılbañız,
Cañcalga moyun burbañız,
Kaarıñdı salıp tündösü
- 4445 Kalkımdı kamap turbañız,
Kaçırgan bolsok Cibekti,
Tañ atkanda sındañız.
Katinga tulpar mingizgen
Han küyöö sizde akıl az,
- 4450 Çınıgı künöö özüñdö
Çıgaşa malga eesi baş,
Eegine sakal çıga elek,
Emessiz bala ötü çaş.
Han Korun kepten çaldırdı,
- 4455 Askerin kayta candırdı,
Aşıkpıyıt ança Cibekke
Atına caman kayırdı,
Körgönsüñbü, okurman,
Karçıgaday algırdı?
- 4460 Zordukçu Korun kalmaktın
Suusunun mınday kandırdı.
Korun aytat koroktop:
-Kızın ölsö kerek cok
Men atımdı kıybaymın,
- 4465 Bersen da kızdan eki top!
Azır barıp catamın
Erteñ kelem saar koop,
Kızıñ menen at üçün
Kılasıñ maga anan coop.
- 4470 Azır menden çoçuba,
Bügün kaytam koşuma,
Atıñdı berip sınap kör
Cakşı körgön dosuñıa
Degen uşul kep bugün,
- Onun için içim rahat.
Cibek'i gizleyip saklasam,
Atını nereye koyayım?
Öyle yaparsam Kazak'ın
Atından bahsetmezsek,
- Sayısız askerin dağılırsa,
Cibek'i nasıl kaçırayım?
Korun Han böyle yapmayın,
Kavgaya izin vermeyin.
Gece gece sinirlenip,
- Halkımı suçlamayın.
Cibek'i kaçırarak olursak,
Sabahleyin kaçırırız.
Kadını yürük ata bindiren,
Han damat sizde akıl yok.
- Suç aslında kendinde,
Malına zarar veren sensin.
Yüzünde sakalı yeni çıkan,
Toy bir çocuk değilsin.
Koruh Han sözünü kesti,
- Askerini geri gönderdi.
Acele etmeden Cibek'e doğru,
Atını sertçe döndürdü.
Gördün mü okuyucu?
Karçıga gibi avcıyı.
- Zorba Korun Kalmuk'un
İçini böyle serinletti.
Korun kabaca konuşur:
-Kızın ölmesine gerek yok
Ben atıma kıyamam,
- İki düzine kız versen de!
Şimdi gidiyorum,
Yarın sabah gelirim.
Kızınla at hakkında
Sonra bana cevap verirsin.
- Şimdi benden korkma,
Bugün evime dönüyorum.
İstersen atını ver de gör
Sevdiğin bir dostuna.
Söylenen bu söz bugün,

4475

Keldi menin başıma,
Sırıfıdı aytpay erteñi sen
Sıypalap baştı kaşıba,
Oyup alam közüfidü
Osmo koyup kaşına!

Benim başıma geldi.
Sırrını yarın söylemezsen,
Kendine fazla güvenme,
Gözünü oyup çıkarırım,
Kaşını patlatırım!

4480

Opus kılıp ormoñdop,
Korun kayttı koşuna,
Açuu terge çıktalıp,
Alp müçösü çoşula,
Catıp kaldı dardayıp

Kuruntuyla somurtup,
Korun evine döndü.
Kızgınlıktan terleyip,
Güçlü vücudu yorulup,
Sırt üstü yatıp kaldı

4485

Çatırğa kirip sozula.
Uşundayça han Korun
Al tünü kıldı sabırdı,
Tañı menen köp çerüü
Ar tarapka cayıldı,

Zorla çadıra girip.
Böylece Korun Han,
O gece sabretti.
Şafakla pek çok asker,
Her tarafa dağıldı.

4490

Ayıldın narkı çetinen
Sandaldın izi tabıldı,
Anık uşu özü dep
Askerdin baarı babırdı,
Surnayın tartıp han Korun

Köyün öte tarafında
Sandal'ın izi bulundu.
Gerçekten bu Cibek diye,
Bütün askerler bağırdı.
Korun han düdüğü çalıp,

4495

Askerin tizip kamındı.
On oguz miñ askerdin
Eki miñiñ kal dedi,
On ceti miñ çerüünü
Kuugunga birge bar dedi.

Askeri sıraya dizdi.
On bin Oğuz askerinden
İki binine kal dedi.
On yedi bin askerine
Birlikte takibe gidin dedi.

4500

Karçıganı çakırıp:
-Sen dağı asker al, dedi
Ayaldabay tokunup,
Azır colgo sal, dedi.
Karçıga cıyırma baatırdı,

Karçıga'yı çağırıp:
-Sen de asker al, dedi.
Gecikmeden atı eyerleyip,
Hemen yola çık, dedi.
Karçıga yirmi yiğidi

4505

Kalkınan tandap caktırdı,
Kak muştumday kızıl çok
Kalpagına taktırdı,
Oñoy taanıp alam dep
Oylonup uşul akıldı,

Halktan seçip beğendi.
Tam yumruk kadar boncuğu,
Kalpagına taktırdı.
Kolayca tanınayım diye,
Bunu düşünür.

4510

Baş adaşıp kişiğe
Dem albadı kiçine,
Katırañ tüştü han Korun
Köksandaldın izine,
Tulparınan ayrılıp

İnsanlara güvenip de
Nefes bile almadı.
Korun Han merak etti
Köksandal'ın izini.
Yürük atından ayrıldığı için

4515

Çok tüştü munun içine.
Tak altı kün col cürdü
Tarkabay asker tizile,
Tay çabımça cetkizbey
Korun barat eç kimge,

4520

Kazmoyun öküm mal eken
Karışıp kolu tizginge.
Arkasin karap bir kezde,
Açuulandı kekeñdep,
Köp kol menen cürgöndö

4525

Col arbabayt eken, dep,
Kazmoyun menen çuu koysom
Azır ele cetem, dep,
Arkaman kelsin askerler,
At oozun caysam beken, dep

4530

Anı oylonup han Korun,
Doolbasın kakkani,
-Kaydasıñ? dep çakırıp,
Karçıganı tapkanı.
Ar kanday işke carayt dep,

4535

Askerge anı maktadı,
Baştığın uşul bolot dep
Bayragın berip taştadı,
Artıman udaa bargın dep
Aşıgıp Korun baskanı.

4550

Aylakerge uşintip
Askerdin baarın tapşırdı.
Acalı cetken Korundu
Akıldan kuday azdırdı,
Börügö koyon kaytartıp,

4555

Bölünüp Korun bastırdı,
Eerçiy tüşüp Karçıga
Eki – üç ayttı taksırdı,
-Kadırcan boluñ bizden, dep
Kayran er kıyla saksındı.

4560

Askerinen bölünüp,
Atının oozun boşottu,
Salar beken bul doñuz
Sansızbay menen Cibekke
Sanatı ceti dozoktu,

İçine ateş düştü.
Tam altı gün yol gitti
Asker sırayı bozmadan.
Tayı koşunca yetişemez,
Hiç kimse giden Korun'a.

Kazmoyun hızlı bir hayvanmış
Dizgini gevşetince.
Bir an arkasına bakıp,
Öfkeyle dizgini çekti.
Pek çok asker ile giderken

Yol bitmiyor diye,
Kazmoyun ile hızlı gitseydim
Hemen yetişirim, diye.
Askerler arkamdan gelsin
Atı hızlı sürmem gerek, diye.

Bunu düşünüp Korun Han
Davulcu başına seslendi:
-Neredesin? diye çağırıp,
Karçıga'yı bul, dedi
Her işe yarıyor diye,

Onu askere övdü.
Rehberiniz odur diye,
Bayrağı verip görevlendirdi.
Ardımdan sırayla gelin diye,
Korun aceleyle gitti.

Böyle hilekara
Askerin hepsini teslim etti.
Eceli gelen Korun'un
Tanrı aklını aldı.
Kurda kuzuyu emanet edip,

Korun ayrılıp gitti.
Takip edip Karçıga
İki-üç efendiye söyledi
-Merak etmeyin, diye
Zavallı erler çok korktu.

Askerlerinden ayrılıp,
Atının dizginini gevşetti.
Bu domuz hiç bırakır mı?
Sansızbay ile Cibek'i.
Pek çok eziyet etti.

4565

Koşpogoy elefi Kızcibek
Emi çındap koşoktu,
Kaza tulpar Kazmoyun.
Kazatka minse efi sonun,
Arıştap barat ayabay,

Korkudan gidemeyen Kızcibek
Şimdi iyice ağladı,
Tulpar Kazmoyun'a
Savaşta binilirse iyice
Hızla gider korkmadan

4570

Aram ölgön bul sogum
Uyulgup cünü köbüktöp,
Uçup barat soyuulgur.
Kanday künü colukkan
Kazmoyun, saga Çoñi Korun

Bu hayvan çırpınarak ölecek,
Yünü sarılıp yığılacak,
Derisi yüzülüp yok olacak.
Ne zaman karşılaştı
Kazmoyun seninle büyük Korun?

4575

Tuyagında cürök çok,
Tuyuk taman tegere
Kezikse saydın taştarı
Kiyizden beter tebeleyt,
Tuyaktan uçkan taştarı

Yanıdakilerde cesaret yok,
Hepsi yerlerinde sayıyor
Ayağına taş gelirse
Keçeden daha fazla çiyner.
Toynağından uçan taşlar

4580

Tuş – tuşuna sebeleyt
Caynap köñül bölünöt,
Cayılıp calı tögülöt,
Öpkönün uçu kızarıp
Tonoosunan körünöt,

Her yana sıçrar.
İyice üzülür
Yelesi savrulup dağılır,
Göğsünün inip kalkışı
Karşıdan bile görünür,

4585

Kança künü çapsa da
Kalar emes küyügüp,
Kalp aytpasam baratat
Butatım cerge tüyülüp,
Ketiptir Korun kalmaktın

Günlerce koşsa da
Hiç yorgunluk hissetmez.
Yanılmıyorsam gidiyorlar
Bir ok atımlık yere toplanıp,
Kalmuk'un Korun'u gitmiştir,

4590

Bagelegi türülüp,
Uzagan sayın keleytat
Oşondo küçöp cügürüp,
Kaçkandın kelet süyünüp,
Korumdun körüp elesin

Tasını tarağını toplayıp.
Her giden geliyor
O zaman hızla koşup,
Kaçanları görüp sevinerek,
Korun'u görünce

4595

Kızcibek candan tüfülüp:
-Kuturgan doñuz cetti, dep,
Emi argabız ketti, dep
Korkup ketti baykuş ay
Kotukka atın tepkilep,

Kızcibek'in morali bozulur:
-Kudurmuş domuz geldi, der
Şimdi gücümüz tükendi, der
Beceriksiz de korkup gitti
Atını ard arda tekmeleyip,

4600

Sansızbay ali çaş bala,
Beteşpegen başkaga,
Han Korumdun öz erki
Sayışsa da atsa da,
Alı keler emi anın,

Sansızbay henüz delikanlı,
Kimseyle karşı karşıya gelmemiş,
Korun Han'ın bileceği iş
Kullansa da kullanmasa da,
Gücü yeter şimdi onun,

- 4605 Aybalta menen çapsa da.
Anı körüp Sansızbay,
Atın tartıp toktodu,
Toodoy bolgon Korundan
Tomuktay bala korkpodu,
- 4610 Bel çeçişip Sansızbay,
Betteşe turgan okşodu!
Kızıcibek menen Çegeni,
Kete bergin degeni,
Saadagina kıstarıp,
- 4615 Töş – carıday cebeni,
Asıl tuugan Kızıcibek
Bir döböğö barganı,
Köksandaldın çılbrın
Moynuna bekem bayladı,
- 4620 Munuñ aytıp kudayga,
Kıbilanı karadı:
Öltürsö kokus bu kalmak,
Sansızbayday balanı,
Köksandalga süyörlüp,
- 4625 Ölöyün dep sanadı.
Añıçaktı art caktan
Korun cetti karkıldap,
Conu бүtkül kök temir
Coo caragı carkıldap,
- 4630 Astındağı Kazmoyun
Ala kaçıp alkıldap,
Könöktöy bolup emçegi
Köküröktö balkıldap,
Cetken cerde Kazmoyun,
- 4635 Toktoboy turat sekirip,
Köökörün alıp kurcundan
Kötörö kuyup çekiyip,
Kangıça cutup aragın
Kartıldatıp kekirip,
- 4640 Zaarın çaçıp ormoydu,
Sansızbaydı cekirip:
-Koluña sadak alıpsıñı,
Atasıñbı kekilik,
Kaadalanıp ne kaldıñ
- Balta ile kesse de.
Sansızbay onu görüp,
Atını çekip durdurdu.
Dağ gibi Korun'dan
Genç çocuk korkmadı.
- Elbisesini çıkarıp Sansızbay
Karşısına gelip durdu!
Kızıcibek ile Çege'ye
Gidiverin dedi.
Okluğuna yerleştirep,
- Bir metrelik oku
Asıl Kızıcibek
Bir tepeye gitmiş
Köksandal'ın dizginini
Boynuna sıkıca bağladı.
- Tanrıdan şunu dileyip,
Kıbleye yöneldi:
Bu Kalmuk ansızın öldürürse,
Sansızbay gibi çocuğu
Köksandal'la sürüklenip,
- Öleyim diye düşündü.
O sırada ardından
Korun bağırarak yetişti.
Her tarafı demirden
Silahları parlayıp
- Altındaki Kazmoyun'la
Atılarak alıp kaçar
Memeleri kabarıp
Göğsünde sallanır.
Gittiği her yerde Kazmoyun
- Durmadan sıçrayıp durur.
Heybesinden "köökör"ünü alıp
Çekerek doldurur.
Doyuncaya kadar rakısını içip
Yüksek sesle geçirip,
- Somurtup zehirini saçtı.
Sansızbay'a küfredip:
-Eline okluğu almışsın
Baban keklik mi?
Niye tören yaptın?

- 4645 Sen katınımdı ketirip?
Muştumday bolgon balasıñı
Muştasam ölüp kalasıñı,
Katınım menem atımdı,
Kay cakka alıp barasıñı?
- 4650 Tebişer coom sen emes,
Teñtuşuñı Korun men emes,
Ok atar coom sen emes,
Oynogon balañı men emes.
Keskiresem bolboysuñı
- 4655 Kesken aşka tuuramçı,
Sen degen cerdin bitisiñı,
Bitke da kılıç suurambı.
Kargaday bala soguşsañı
Han Korun bolup tuulambı?
- 4660 Kiltaktay moynuñı men üzüp,
Kılbayın saga ubaldı!
Katınım menen attı ber,
Kayrılbay özüñı kete ber,
Attarım da bar eken,
- 4665 Azıraak gana aram ter.
Zayıbın aga bergenge,
Sansızbay kaydan ınasın,
Dalaydı ayttı bu dağı,
Ketirbey sözdün kıyabın:
- 4670 -Kazmoyun minip çon kalmak,
Kamaarabay turasıñı,
Koluñıdu caysañı cetkidey
Tüşçülük cerge kulaçısıñı,
Küçüñıö Korun işenip,
- 4675 Kürküröp moyun burasıñı.
Sansızbay degen men bolom,
Men dağı sendey er bolom,
Ayanıp değı kaçpaymın,
Coo kelse kaptap colmo col.
- 4680 Közüñıö meni ilbeysiñı,
Ölörüñıdü bilbeysiñı,
Aragına toygondo
Sen aladeñgil süylöysiñı.
Kenebey Korun turasıñı.
- Kadınıımı kaçırıp.
Yumruğum kadar çocuksun
Yumruk atsam ölüp kalırsın.
Kadınım ile atımı
Nereye alıp gidiyorsun?
- Vuruşacağım düşman sen değılsin,
Ben Korun dengin değılim.
Savaşacağım düşman sen değılsin,
Oynayacağın çocuk ben değılim.
Seni doğrasam olmazsın
- Kasabın kestiğı et kadar.
Sen benim için bir bitsin
Bite de kılıç çekeyim mi?
Ufacık çocukla dövüşsem
Korun Han adım büyür mü?
- Kıl gibi boynunu koparıp da
Sana zarar vermeyeyim!
Kadınım ile atı ver,
Sen arkana bakmadan gidiver.
Ayrıca atlarım da vardı
- Ancak onlar önemli değıl.
Eşini ona vermeyi
Sansızbay nasıl kabul etsin?
O da epeyce söyledi
İçindekilerin hepsini:
- Koca Kalmuk Kazmoyun'a binip
Önemsemeyip duruyorsun,
Elini uzatsan sanki değıcek,
Bir günlük mesafeye.
Korun gücüne güvenip,
- Gürleyip de yüz çeviriyorsun.
Sansızbay denilen benim,
Ben de senin kadar yiğidim.
Korkup da kaçmam,
Düşman her yandan kuşatsa da.
- Bana hiç değıer vermiyorsun,
Öleceğini bilmiyorsun.
Rakıya doyunca,
Sen dediğini bilmiyorsun.
Farkında değılsin Korun,

4685

Kesiriñ başka cetpesin,
Kekilik attuu saadagı
Moynuñdu üzüp ketpesin.
Kezekteşip er bolsoñ
Kelip maga betteşkin,

4690

Kızıcbekti saa taştap,
Men kılçalbay kaçıp ketpesmin!
Abdan tıñşap bilip al,
Ak ıslamda dinim bar,
Aziretalı şer sinduu

4695

Aytıluu Manas pirim bar.
Manastan kalgan salt uşul,
Maga ber kezek debeyin,
Keyip cürbö içiñde
Kezekti saga bereyin,

4700

Atıñ solup kalıptır,
Arıp kalgan beleyim,
Abal başta sen kol sal,
Abalıñdı çeneyin,
Bul kepti ugup çukçuñdap,

4705

Koluna alıp çoñ saada,
Sansızbayga keltirip,
Çoyup kaldı şikaalap,
Abdan baykap aldı emi
Akırayıp bir karap.

4710

Cıya tartıp bettedi,
Cılt etip cebe cetkeni,
Ceti kabat çıncırdın
Beşöön közöp ketkeni,
Eki kabat kalganda

4715

Saadaktın ogu teşpedi,
Çalkalay tüşüp Sansızbay
Oñulup cerdi tepsedi.
Kılçırbirdi moynunan
Kızıcbek dale çepçedi,

4720

Dayar turat baykuşum
Camadık çıksa kokustan,
Cannattı közdöy ketkeni.
Han Korun turat kelcirep:
-Kezek saga keldi, dep,

Kibirin başkasını etkilemiyor.
Kekliğın okluğın
Boynunu kesip gitmesin.
Sırayla gelecek er isen,
Gel de benimle yüzleş.

Kızıcbek'i sana bırakıp
Arkama bakmadan kaçıp gitmem!
Hepsini dinleyip öğren
İslami inancım var.
Aslan Hazreti Ali gibi söylenen

Manas isimli pirim var.
Manas'tan kalan gelenek bu,
Bana ver benim sıram deme,
İçinden üzülp kederlenme
Sırayı sana vereyim,

Atın sararıp solmuştur,
Zayıf olan ben miyim?
Sen önce kendine bak.
Durumunu değerlendireyim.
Bu sözü duyunca söylenerek,

Büyük oku eline alıp,
Sansızbay'a doğrultup,
Çekip hedef aldı.
Şimdi dikkatle bakıp
Gözlerini iyice açarak bakar.

Sıkıca çekip doğrulttu,
Ok fırlayıp gitti.
Yedi kat zincirin
Beşini delip geçti.
Kalan iki katı

Okluğın oku delmedi.
Sırt üstü düşüp Sansızbay
Yüzü sararıp yere düştü.
Boynundaki çılıbırı
Kızıcbek de çözemedi.

Hazır bekleyen garibim
Kötülük olursa aniden,
Cennete gidecek.
Korun Han konuşup durur:
-Sıra sana geldi, der.

- 4725 Tomuktay bolgon caş bala
Toodoy maga teñbi? dep.
Saadagin alıp Sansızbay
(Sanaası çok kamsızday)
Kambıl cigit boluuçu,
- 4730 Karmaganı çamdagay,
Ok salışı saadakka
Köz irmemge kalbadı ay,
“Kantip kaçıp kalayın,
Kalmak seni calmabay.
- 4735 Calgızdın carı bir kuday,
Caratkan egem özüñ car!
Koşkoldon tartıp kaldı emi,
Koldo, -dep, -Musa paygambar.
Atar kezim bolgondo
- 4740 Azireti Aalı şer koldo,
Öltürör kezim bolgondo
Ürüstöm dastan er koldo,
Ayıgışkan coogo aldırbas
Kökçö, Manas teñ koldo,
- 4745 Kalmaktan cazıp saadagım,
Kazılğan kara cer bolbo!”
Bulardı aytıp sıyınıp,
Kayıptan küçü cıyılıp,
Keçileri kabıştı
- 4750 Kere tartıp ıyınıp,
Caaktan ıldıy koyo berdi
Cakanın kırın sızırıp,
Kaz moyundan kuladı.
Handın moynu kıyılıp.
- 4755 Toodoy bolgon çoñi Korun
Togolondı şalk etip,
Aybaltası cark etip,
Bütökön boy cansız solk etip,
Başı tiydi çolk etip,
- 4760 Başın kesti er Çege
Baladan murda bul cetip.
Kızıbek keldi kıtıldap,
Altın söykö cıtıldap,
Korundun körüp ölgönün
- Yumruk kadar genç çocuk
Dağ gibi bana denk mi, der.
Sansızbay okluğunu alıp,
(Düşünmeden gamsızca)
Çevik bir yiğit olduğundan,
- Hızlıca yakaladığı
Oku okluğa koyuşu
Göz açıp kapayınca kadardı.
“Nasıl kaçıp gideyim?
Kalmuk seni yok etmeden.
- Yalnızın dostu yüce Tanrı,
Yaradan Tanrım dostum sensin!
Hemen iki elini açtı,
Musa Peygamber yardım et diye.
Atacağım zaman
- Aslan Hazreti Ali yardım et,
Öldüreceğim zaman.
Er Rüstem yardım et,
Kızgın düşmana aldırmadan,
Kökçö, Manas siz de yardım edin
- Okum Kalmuk’a değmeden
Kara topırağa düşmesin!
Yalvararak bunları söyleyip,
Birdenbire gücü yerine gelip,
Yaşadıklarını düşündü.
- Kendini zorlayarak gerinip,
Yandan aşağıya bırakıverdi.
Boğazını boynundan sıyırıp
Kazmoyun’dan düştü
Hanın boynu kesilip.
- Dağ gibi büyük Korun
Kendini kaybedip yuvarlandı.
Baltası parlayıp,
Bedeni cansız kalıp,
Başı küt diye yere düştü.
- Er Çege başını kesti,
Çocuktan önce ulaşıp.
Kızıbek süzülerek geldi
Altın küpeleri parlayıp.
Korun’un öldüğünü görüp,

- 4765 Koş bolup turat şıfkıldap.
Koktu menen bir bolup,
Korun catat dardayıp,
Karap turdu bir demge
Munun çoñıtuguna tañdanıp.
- 4770 Bul özünçö çoñısunup,
Buyruksuz işke kol sunup,
Kor bolup kaldı ölüğü
Koktunun için tolurup.
Talaada kalbay emgegi
- 4775 Tak uşunday ceñgeni,
Kazmoyundu Sansızbay
Er Çegege bergeni,
“Kızcibek menen Sandalga,
Iraazı bolom men” dep.
- 4780 Aydıñköl menen Cayıktın
Cer ölçösün karasa,
Körünüp tura kaşkayıp,
Aydıñkölü canaşa,
Boluştı bular oşogo
- 4785 Murunuraak barasa,
Ata enesin tıncıtıp,
Andan kiyin kaynınan
Boldu kabar alasa.
Öz eline cettüügö
- 4790 On beş kündük col kalıp,
Cönödü Sansız, er Çege
Bir – eki at olco alıp.
Saadagın boşko ketirbey
Sansızbay işke caradı,
- 4795 Bara bersin bul üçö
Karçıga menen çörüüdön
Kayrılıp kabar alalı.
Belgilüü işmer Karçıga
Beker catpayt al dagı,
- 4800 Kööndönsö Kaçı agañ
Köpkö kelet abalı.
Kuzgun uçpas kurudum,
Kırk kündük kumdu samadı,
Aydıñköl menen Cayıktın,
- Sevinip neşelenir.
Yerle bir olup,
Korun boylu boyunca yatıyor.
Bir an bakakaldı,
Hayretle onun büyüklüğüne.
- Bu kendince kibirlenip,
İzinsiz işe kalkıştı.
Mezarı bile yoktu
Bir çukuru doldurdu.
Emekleri boşa gitmedi,
- İşte böyle yendi.
Kazmoyunu Sansızbay
Er Çege’ye verdi.
“Kızcibek ile Sandal’a
Ben razıyım” dedi.
- Aydıñköl ile Cayık’ın
Etrafına bakılırsa,
Ortalık sakın görünüyor.
Aydıñköl’ün kenarında
Olmuştı bütün bunlar.
- İlk önce giderse,
Annesini babasını rahatlatıp,
Ondan sonra kaynından
Haber alacak oldu.
Kendi boyuna ulaşmaya
- On beş günlük yol kalıp,
Sansız’la Er Çege gittiler
Bir iki atı ganimet alıp.
Okluğunu boşuna getirmeyen
Sansızbay işi için hazırlandı.
- Gidedursun bu üçü
Karçıga ile askerden
Haber almak için dönelim.
Becerikli Karçıga
O bile boş durmaz.
- Karçıga ağabeyin isterse
Hepsine gelir haberi.
Kuş uçmaz kervan geçmez
Kırk günlük çölü geçmek istedi.
Aydıñköl ile Cayık’ın

4805	Arasında bar ele, At ötpöstün kumu dep Aytıla cürgön al ele. Cayın bilgen colooçu Aylanıp mindan ötüüçü,	Arasında var idi Atın geçemediği çöl diye Söyleyen o idi. Bunu bilen yolcu Dönüp buradan geçip,
4810	Aman – esen ayıl taap, Allaga bolboy ökünçü. Al kumdan dayım tabılat, Az emes acal köbürök. Akırın zırkar cel sokso	Sağ salim köyü bulup, Allah'a şikayet etmez. O çölde sürekli görülen Ölüm vakaları az değil. Hafifçe rüzgar esse
4815	Asmandan kumu tögülöt, Pil da bolso birdemde Biri kalbay kömülöt, Ürgülöp çoçup ketkensip Kuyun oynop köbüröt,	Gökten kum yağar. Bir anda fil bile olsa Hiçbiri kalmayıp gömülür. Durup birdenbire çoğalan Bir kum fırtınası görülür.
4820	Azireyil askeri Aldıñan çıgıp körünöt. Aga kirgen mal – candın Ayagı kumga şurdalat, Darmansız bolup ırgalat.	Azrailin askeri Hemen çıkıp görünür. Fırtınaya tutulan hayvan ve insan Tamamen kuma gömülür, Zorla hareket eder.
4825	Çamasın şamal ketirip, Çaçanı başka çulğanat, Şaştırıp şamal ıskırat, Közünö topo şıkırap. Koynu menen konçuna	Rüzgar bütün kuvvetiyle savurup, Saçını darmadağın eder. Şiddetle esen rüzgar uğuldar Gözüne toprak dolar. Koynu ile paçasına
4830	Kum solonot kıcırap, Örttöp kündün ısıgı Öltürsöm dep kızıgat, Şilekiyin cutkuzbay Şişkebek kılıp bışırıt,	Gıcır gıcır kum dolar. Güneşin sıcaklığı yakıp Sanki öldürmek ister. Tükrüğünü yutamadan Şiş kebab gibi pişirir.
4835	Salkındarga ceri cok Sargararsıñ ıslap. Suusaganda içerge Suu toktoğon kölü cok, Oozdugun çıkarıp	Serinleyecek yeri yok Ateşin çıkıp, sararısın. Susadığında içmek için Suya kanacağı gölü yok. Gemini çıkarıp
4840	Otkoror attın çöbü cok. Baskan izi çañ bolot, Baş aylanıp mañ bolot, Tegerenip col tappay Tentip cürüp kar bolot,	Atın yiyecek otu yok. Bastığı yerler toz olur, Başı dönüp şaşırır, Gidecek yol bulamaz Oraya buraya savrulup,

- 4845 Döfi cerin şamal uçurup,
Bir zamatta böksöröt,
Azır ele körgön cer
Astıfıda turup özgöröt,
Bargança kıyın bolso da,
- 4850 Appattın andan çoñu cok,
Askerdin baarın kırganga
Al at ötpöstön oñu cok.
Askerdi aga salganı,
Kutulup andan kalganı,
- 4855 Astırtan oylop Karçıga
Askerdin çıktı aldına,
Küügüm kirip kün bata,
Baskıla dep şaştıra.
On başı menen cüz başı
- 4860 Askerdin kirdi artınan,
Çıday albay neçeni
Uykusunun dartınan.
Oop, tüşüp baratat,
Oy döñgölgö artıla.
- 4865 Közgomok emes uykudan
Kofırukka kirgende,
Köz çayıttay açıldı
Buldursun kamçı tiygende,
Cügürüp kaldı kay biri
- 4870 Cöö kalganın bilgende.
Uruksat berbeyt Karçıga
İçkırın çeçip siygenge,
Uşintip aydoo ulandı
Ertesi kün tiygenge,
- 4875 Kursağı açıp kubarıp,
Askerdin baarı bularıp,
Esinen takır tanıştı
Eki közü tunarıp.
Añgıçaktı tañ atıp,
- 4880 Astınan çıktı munarık,
Kişini malday aydagan
Kim körü mınday kekseni,
Ağarıp tañ atkanda
At ötpöskö cetkeni,
- Kum tepelerini rüzgar uçurup,
Bir anda eksilir.
Şimdi gördüğü yer,
Altında kayıp gider.
Gitmek zor olsa da,
- Ondan büyük afet yok.
Askerin hepsini öldürecek
Atın geçeceği yer yok,
Askeri ona gönderdi
Ondan kurtulmak için.
- Astırmayı düşünen Karçıga
Askerin karşısına çıktı.
Gün batıp karanlık çökünce,
Hızla gidelim der.
On başı ile yüz başı,
- Askerin ardından geldi.
Çoğu dayanamaz,
Uykunun ağırlığına.
Düşe kalka giderler,
Çukura düşeni kaldırarak.
- Uykudan göz açamaz
Horlamaya başlayınca,
İyice uyandı
Birden bire kamçı vurunca,
Her biri koşuverdi
- Arkada kalanı görünce.
İzin vermiyor Karçıga
Uçkurunu çözüp işemeye.
Böyle kovdu delikanlıyı
Ertesi gün olunca.
- Midesi ağrıyıp, sararıp,
Askerin hepsi hastalandı.
Aklı başından gitti,
İki gözü karardı.
O sırada şafak sökünce
- Önce serap oluştu.
İnsanı hayvan gibi güden
Böyle kurnazı kim görmüş?
Şafak sökerken
At geçememiş

4885

Korun handın köp asker,
Kumun emi tepsedi.
Tıyakka Sansız kulatsa,
Han Korunday “cezdeni”
Bıyakta çörtüü tüyünü,

Korun Han’ın pek çok askeri
Şimdi kumda yürüdü.
Sansız tutup yıkarsa,
Korun Han gibi “enişteyi”
Burada asker sorunu,

4890

Karçıga cüröt cekteni,
Askerdi kumga kuykalap,
Aylına anan ketkeni,
Kara askerde ne cazık,
E kokuy, Kaçımdın bu netkeni?!

Karçıga nefretle yürür
Askeri kumda yürütüp,
Sonra köyüne gitmiş.
Asil askere yazık değil mi?
Bu Kaçım ne yaptı?

4895

Korundun eki vazirin
-Koldun aldın başta, dep,
Kakşıgan çöldön sen korkup
Kayrılıp artka kaçpa, dep,
Tekşi uguzup car saldı

Korun’un iki vezirini
-Ordunun önüne geç, diye,
Sen bu çölden korkup
Dönüp geriye kaçma, diye,
Herkes haber verdi

4900

Tekireñden cazba, dep,
Ölgönün taştap kete ber.
Ölügün atka artta, dep,
Aytarım cok silerge,
Bugün mından başka kep!

Gitmekten vaz geçme, diye
Cesedini yerden çıkarıver.
Ölüsünü ata yükle, diye
Sizlere söyleyeceğim yok
Bugün bundan başka.

4905

Karçıga küçöp oolugup,
Cana ayttı minday dep:
Oyulup kalgan bul çöldün
Ortosunan ötösüñ,
Mee kaynakan ısıktı

Karçıga güçlülkle direnip,
Yine şöyle söyledi.
Oyulup kalan bu çölün
Orta kısmından geçeceksin.
Beynini yakan sıcaklığı

4910

Uşul çöldön körösüñ.
Kar kılıp koyso oñobu
Han Korunday törösün,
Kokustan kalsa keçigip
Korundan baarıñ ölösüñ!

Bu çölde göreceksin.
Hor görüp bıraksa olur mu?
Korun Han gibi efendisini.
Eğer geç kalırsanız,
Korun’dan başka herkes ölecek!

4915

Aldıraş minday kündördö,
Ar biriñ birden döböşüñ,
Burulbay basıp çöl menen
Buyruguma könösüñ!
Aytkanımdan taybaymın,

Böyle sıkıntılı günlerde
Hepsini bir araya yığasın.
Dönmeden çölde yürüyüp
Emrime uyasın!
Sözümünden dönmüyorum

4920

Artıñdan şıpkap aydaymın,
Kayratıñdın bar – cogun
Kak uşul çöldö baykaymın,
Bugün keçke bu çöldön
Ötüp bolboy kalbaymın!

Ardından iyice izleyeceğim.
Bütün gayretini
İşte bu çölde gözleyeceğim.
Bugün akşam bu çölden
Geçmek zorundayım.

4925

Aytıp munu Karçıga,
Atın burdu artına.
Cetip kelip birdemde
Bayakı cıyırma baatırğa,
Aytıp caykı akılın

Bunu söyleyip Karçıga,
Atını geriye döndürdü.
Bir an için gidip gelip
Az önceki yirmi yiğide
Gerçek fikrini söyleyip,

4930

Uuru colgo salganı,
Tuyguzbay anı akırın:
-Ardığıñdı çıkarıp
Catıp turgun çaşırın,
Kursagıñdı cakşı bak

Hırsızı yola göndermiş,
Sonunu düşünmeden:
-Utanmayı bırakıp,
Sırrını gizli tut.
Boğazına dikkat et,

4935

Kurcunda bolso azığıñ.
Askerdin artın aydaymın,
Ar kaysı cakka caybaymın,
Korundun kolun ötközüp,
Koyboy baarın baylaymın,

Heybende yiyeceğin olsun.
Askerin ardından gideceğim,
Hiçbir tarafa dağıtmadan,
Korun'un askerini bırakmadan,
Hepsini bağlayacağım.

4940

Tüş oogan beşim çenderde,
Kak uşul cerden tabayın!
Karçıga cetip askerge,
Arkasın aydap şıkadı.
Aldı cagı askerdin

Öğle vakti yaklaşınca,
Tam burada olacağım.
Karçıga askeri izleyip,
Arkasından gidip sıkıştırdı.
Askerin önünde

4945

Abdan narı uzadı,
Buulugup catkan kumdu çöl.
Bul kungan neçen buudandın,
Bütün buubay tuşadı,
Saboodoy bolgon köp asker

İyice uzayıp gidiyordu,
Göz alabildiğine kum çölü.
Bu yerinde duramayan nice atı,
İyice sıkmadan bağladı.
Sürü gibi pek çok asker

4950

Şayı ketip şaldırıp,
Şamalınan cutadı.
Çerüünü kumga sıfırdı,
Çapanın başka kiydirdi,
Kızı talak Karçıga

Gücü tükenince, uğuldayan
Rüzgardan bile etkilendi.
Askerini kuma sakladı,
Kaftanını başına giydirdi.
Kahrolası Karçıga

4955

Kıyındığın bildirdi.
Buyruktan korkup çerüünün,
Biri da atka canbadı,
At – tonu menen kum basıp,
Askerdin daynı kalbadı,

Zorlukları gösterdi.
Emirden korkan askerinin,
Biri bile ata binmedi.
Atın örtüsü ile kumda ilerleyip,
Askerin gücü kalmadı.

4960

At ötpöstün bu kumu
Askerdin baarın calmadı.
Çenemde çok Karçıga
Çegirtkedey köp koldu,
Mına şunday aldadı.

Atın bile geçemeyeceği bu kum
Bütün askerlerin ağızına doldu.
Ölçüsüz Karçıga
Karınca sürüsü gibi bunca askeri,
İşte böyle aldattı.

4965

Ebin taptı Karçıga,
Eñkeytip atın sugarbay,
Ezilme kumda tügöttü
Eki tal ok çıgarbay.
Argımak minse celbegen,

Karçıga bir çare buldu
Atını eğıp sulamadan,
Çölde eziyet edip kuruttu,
İki tane ok çıkarmadan.
Yürük ata binince koşmamış,

4970

Aralap kirse kelbegen,
Kulan minse celbegen,
Kumuna kirse kelbegen,
Taalayı çok pendege
Dayar turgan kör uşu,

Dolaşmaya gidince gelmemiş,
Kuluna binince koşmamış,
Çöle girince gelmemiş,
İnsanın talihi yok.
Hazır bekleyen bu mezar,

4975

Bargandın baarın calmagan.
Barsa kelbes çöl uşu,
Başınan ele bu çölgö
Bargandın baarı ölüüçü,
Kızıl çokko malınıp,

Giden herkesi yutmuş.
Bu çöle gidilirse gelinmez,
Tek başına bu çöle
Giden herkesi öldüren,
Kızgın kuma dalınca,

4980

Kıyamattı körüüçü.
Kurudumdun kumdarın,
Kursagina soloşup,
Cata bersin askerler,
Hanı Korun zor menen

Kıyameti görürsün.
Çölün kumlarını
Karnına doldurup,
Askerler yatıversin,
Korun Han'ı zorla

4985

Kıyamatta toguşup.
Cumuştu minday bütürüp,
Kayta canıp artına,
Bolcogon cerdi bet alıp
Katuu cürdü Karçıga.

Öbür dünyaya gönderip.
İşi böyle bitirip,
Tekrar geriye dönüp,
Düşündüğü yere doğru
Hızla gitti Karçıga.

4990

Cetip kelip bir kezde
Kal soorusun alkınta,
Kıskartıp ayttı kılğanın
Bayağı cıyırma baatırğa:
-Beykut catar kez emes,

Bir zaman sonra ulaşıp,
Paçaları tutuşarak,
Kısaca söyledi yaptığıını
Deminki yirmi yigide:
-Rahatça yatacak zaman değil,

4995

Miñgile baçım atıña,
Emi çındap tüşöbüz.
Han Korundun artına.
Korun ketken emespi,
Kolun maga tapşırıp,

Hemen ata binin.
Şimdi gerçekten düşeceğiz
Korun Han'ın ardına.
Korun gitti değil mi?
Askerini bana teslim edip,

5000

Askerlerin aydadım
Aldıratıp şaştırıp,
At ötpöstün çölünö
Men alpardım azdırıp,
Eesine tapşırđım.

Askerlerini izledim
Yorarak şaştıtarak,
Atın geçemediğı çöle
Şaştırtıp da götürdüm,
Tanrıya emanet ettim.

- 5005 Eki közün caş kılıp,
Toyguzdum çöldün kumuna,
Togu katın taş kılıp,
Ört öçköndöy cogottum,
Ölügün kumga bastırıp.
- 5010 Han Korundun izine
Kalbay emi tüşöülü,
Calgız kalgan kalmaktın
Çürpöddöy moynun üzölü.
Biz cıyırma, al calgız,
- 5015 Korpoyluçu biz emi.
Ayrılgan soñ askerden
Anık kolgo tüşpöybü,
Zordukçu kalmak Korundu
Soyuuçu töödöy tişteyli,
- 5020 Kanday kündö kaldı eken
Kızıcbekti izdeyli,
Akılman kayran Karçıga,
Aytıp sözüñ bilgizdi,
Aldıratıp şaştırıp
- 5025 Attarına mingizdi,
Kayrat aytıp, dem berip,
Kamsız colgo kirgizdi,
Endirep şayı ketkendin,
Es aldırıp tırgizdi
- 5030 Ardık algan baatırlar,
At oozun cayıp çapkanı,
Koş ayırıktın çatınan
Korundun izin tapkanı,
Örün bolup dem albay,
- 5035 Cana beş kün baskanı,
Han Korundun izinen,
Başka cakka cazbadı.
Coldun çañı burtuldap,
Attardın moynu bultuldap,
- 5040 Temir taka cez mığı,
Tepselgen sayın cıltıldap,
Afiğçaktı aldınan
Kuzgun uçtu kurkuldap,
Kuzgun neni körgön dep,
- Gözlerinden yaş akıtıp,
Çölün kumu ile doyurdum.
Tohumunu kurutup,
Yangın söndürür gibi yok ettim,
Cesedini kuma gömüp.
- Korun Han'ın peşine
Hemen şimdi düşelim.
Yalnız kalan Kalmuk'un
Boynunu piliç gibi koparalım.
Biz yirmi, o yalnız,
- Şimdi biz az değiliz.
Sonra askerden ayrılmış,
Asıl orduya düşmez mi?
Zorba Kalmuk Korun'u
Kesilecek deve gibi ısıralım.
- Kaç gündür peşini bıraktığımız
Kızıcbek'i izleyelim.
Sevgili akıllı Karçıga,
Sözünü söyleyip anlattı.
Rahatlatıp aceleyle
- Atlarına bindirdi.
Cesaretlendirip güç vererek,
Endişesiz yola gönderdi.
Gevşeyip gücü kalmayanı
Rahatlatıp diriltti.
- Utanan yiğitler,
Atın gemini gevşetip koşturdular.
Koşar adımlarla
Korun'un izini buldular.
Dinlenmeden yol alıp,
- Beş gün daha gittiler.
Korun Han'ın izinden
Hiç ayrılmadılar.
Yolda tozu dumana katıp,
Atların başı oynayıp,
- Demir nalı, bakır çivisi
Her adımda parlar.
O sırada önlerinden
Öterek kuzgun uçtu.
Kuzgun ne gördü diye,

5045

Bu cerde emne ölgön dep,
Carişa koyup kelişe,
Catkan ekan Korun bek,
Közün çokup kuzgun cep,
Öltürüp koyup Korundu

5050

Ketken belem Kızcipek?
Atın olco alıptır,
Caragı coldo kalıptır,
Kalmaktın semiz etine
Kacırlardı bağıptır,

5055

Kabak ıldıy şırkırap,
Kalmaktın kanı ağıptır,
Korundun ölüp kalganı
Bularga abdan cagıptır.
-“But kötörböy it siybeyt,

5060

Buyuksuz aşka tiş tiybeyt,”
Koy dese bolboy kokoñdop,
Kuturgandı kuzgun ceyt,
Acalıñ cetse mamintip,
Azireyil tizgindeyt.

5065

Kızıyt eleñ çoñ Korun,
Kızıgı saga boş kelbeyt.
Talaada kalgan tarpıñdı,
Taz kara menen tülkü ceyt,
Kalıptır ötüñ carılıp,

5070

Emi ölügüñ kimge kürküröyt?
Kardıña kazık kağıptır,
Tabam emi kanıptır,
Kim bolso da öltürgön
Kegimdi senden alıptır,

5075

Attarıñdı olcolop,
Coo caragıñ alıptır,
Kaldaygan kalıñ curtuña,
Karan tündü salıptır.
Munu aytıp Karçıga,

5080

Atınan tüşö kalganı,
Koyun çöntök koş kise,
Aga kolun salganı,
Eki iş birdey ofi kelip,
Emi kудay calgadı,

Burada ne öldü diye,
Yarışıp gelseler ki,
Yatıyormuş Korun bey.
Gözünü oyup yemiş kuzgun.
Korun’u öldürüp bırakarak

Gitmiş midir Kızcipek?
Atını ganimet almıştır,
Silahı yolda kalmıştır,
Kalmuk’un besili vücudunu
Akbabalara bırakmıştır.

Gözleri kapanmıştır,
Kalmuk’un kanı akmıştır,
Korun’un ölüp gitmesi
Bunları mutlu etmiştir.
-“Ayağı götürmeyince it siyemez,

İzinsiz aş a el sürülmez.”
Nezakete bırak dese olmaz,
Kuduranı kuzgun yer.
Eceli gelince işte böyle,
Azrail dizgini kapar.

Büyük Korun hiddetlenirdin
Kızgınlık sana iyi gelmiyor.
Çölde kalan cesedini,
“Tazkara” ile tilki yer.
Ödün patlamıştır

Şimdi cesedin kime kızıyor?
Dünyaya kazık çakmıştır,
Şimdi çok sevinçliyim.
Kim olursa olsun öldüren
Senden öcümü almıştır.

Atlarını ganimet alıp,
Silahlarını almıştır,
Yüksek geniş yurdunu
Felakete uğratmıştır.
Bunu söyleyip Karçıga,

Atından iniverdi.
İç cebinde iki kese
Elini içine sokmuş.
İki işi de yolunda gidip,
Tanrı şimdi yardım etti.

5085

Ayaktay bolgon altın möör,
Anı kolgo alğanı!
Esiñdedir bayagı,
Eki miñ asker kalğanı,
Caragın alıp Korumdun,

Tabak gibi altın mühürü
Eline aldı.
Aklındadır önceki
Kalan iki bin asker.
Silahını alıp Korum'un

5090

Saramcalın kamdadı,
At ayabay col cürüp
Ak Cayık kayta barganı,
Canın bagıp köp asker
Catkan eken caydarı.

Eşyalarını hazırladı.
Ata acımadan yol gidip,
Tekrar Ak Cayık'a vardı.
Yanındaki pek çok asker
Son derece yakındı.

5095

On başı menen cüz başın,
Çogultup barın cıynadı,
Kayrattu çeçen Karçıga
Kalpagın emi kırdadı,
Kamınıp kaldı mınake,

On başı ile yüz başıyı
Hepsini bir araya topladı.
Cesur, güzel konuşan Karçıga
Şimdi kalpağını düzeltti.
İşte böyle hazırlanıp,

5100

Kalmakka birdi kılğanı.
Han Korun öldü degende,
Kalın çerüü ıyladı,
-Askerdi takır kırdım dep,
Anı da kabar kılğanı,

Kalmuk'a bir tuzak kurdu.
Korun Han öldü denince,
Bütün asker ağladı.
-Askeri tamamen yok ettim diye,
Onu bile haber yaptı.

5105

İşenbeseñ mına dep
Körötüp mörün çıñdadı,
Ökümümö könbösöñ
Öltüröm dep kıynadı,
Bagındırıp askerdi

İnanmazsanız işte diye,
Mühürü gösterip ispatladı.
Kararımı kabul etmezseniz,
Öldürürüm, diye tehdit etti.
Zor kullanarak askerini

5110

Bar caragan cıynadı,
Attarın alıp olcogo
Alıskı colgo aydadı,
Kayaşa bergen kay birin,
Karcilikten bayladı,

Bütün silahlarını topladı.
Atlarını ganimet alıp,
Uzak yola sürdü.
Direnen herkesi,
Dizlerinden bağladı.

5115

Erdemsingen nemesin
Eşeyte tartıp cayladı,
Bultañdagan nemesin
Buldursun menen salğanı,
Soop bolot saga dep

Yiğitlik taslayan kişiyi
Hırpalayıp susturdu.
Kaçmaya çalışan kişiyi
Kamçı ile vurdu.
Sen bunu hak ettin diye

5120

Soorudan kayış alğanı.
Arıp – çarçap kursağı aç
Ayabay çerüü cadadı
On segiz kün cöö basıp,
Oyulup tüştü tamanı,

Sağrısından kayış aldı.
Karnı acıkıp bitap düşen
Asker iyice nefret etti.
On sekiz gün yaya yürüyünce
Ayaklarının altı delindi.

- 5125 Oşondo çerüü calınıp
Aytkan kebi mınabu:
-Kagılayın, Karçıga,
kak cüröktü cabalı,
Öltürböy koyı berseñiz,
- 5130 Özbüz ketip kalalı.
Ekinçi kelsek kayırılıp,
Enebizdi alalı,
Kızdarıfı takır berseñ da,
Kılçayıp kantip baralı!
- 5135 Kalıñ çerüü calınıp,
Kalbay baarı bağınıp
Esen – aman körsök dep,
Eli – curtun sağınıp,
Karçıgaga mamintip,
- 5140 Kasam kıldı karganıp,
Kambıldan ötüp ketiştı
Karabay artın sandalıp.
Kalıñ coodon kutulup,
Karçıga keldi cerine,
- 5145 Esen – aman körüştü,
El biylegen begine,
At örgütüp es alıp,
Eki kün turdu eline.
Ceyrenbay menen Karçıga,
- 5150 Cibekten kabar almakka,
Üçünçü künü attandı.
Cagalmayga barmakka,
Cıyırma cigit koşo bar
Cesekçi bolup can cakta.
- 5155 At arıtıp col basıp,
Arbıtıp coldu mol basıp,
Neçen kün öttü aradan.
Keç kirip, kayta tañ atıp,
Attangañ künün eseptep,
- 5160 Anı kayra sanaşıp.
Keede çubap kalıssa,
Keede kelet canaşıp,
Kıbaçı kirip aldına,
Ketpedi coldon adaşıp,
- O zaman asker yalvararak
İşte bunu söyledi:
-Kurban olayım Karçıga,
Bu duygusuzluğu yok edelim.
Öldürmeyip bırakırsanız,
- Kendimiz gidelim.
Tekrar dönüp gelirsek,
Annemizi alalım.
Bütün kızları versen de,
Başımızı çevirip nasıl bakalım?
- Pek çok asker yalvarıp,
Hepsi boyun eğip,
Sağ salim görsek diye,
Halkını yurdunu özleyip,
Karçıga'ya işte böyle
- Düşman olup beddua ederek,
Hemen geçip gittiler
Arkalarına bakmadan öylece.
Kalabalık düşmandan kurtulup,
Karçıga yurduna geldi.
- Sağ salim görüştü,
Halkı yöneten bey ile,
Mola verip, at dinlendirip,
İki gün yurdunda kaldı.
Ceyrenbay ile Karçıga
- Cibek'ten haber almak için,
Üçüncü gün ata bindiler.
Cagalmay'a gitmek için,
Yirmi yiğit birlikte gider
Her tarafı araştırarak.
- Atı temizleyerek yol alıp,
Çok yürüyüp uzun yol gidip,
Kaç gün geçti aradan.
Akşam olup tekrar şafak sökünce
Ata bindiği günü hesaplayıp,
- Geriye doğru sayarlar.
Bir kısmı sürünüp kalırsa,
Diğerleri yanına gelir.
Önüme tecrübeli biri geçince,
Yanılp yoldan çıkmadılar.

- 5165 Attarının baarı tıfı,
Asta baspay celgeni,
Artta kalgan at bolso,
Ayabay kamçı bergeni,
Altımış kün bolgondo,
- 5170 Aydıñkölgö kelgeni.
Bara bersin kudalar,
Munu koyı turalı,
Aldıda ketken Sansızbay
Andan kabar ugalı.
- 5175 Aldı beken Cibekti,
Alıs bolup muradı,
Öltürgön soy Korundu,
Sansızbay, karap turabı,
Elin sanap kayran er
- 5180 Cürüp kalgan ubağı.
Korun ölüp al kalıp,
küngöy kara kün carık,
Sanaası tınıp üçöönün,
Ardığı çıgıp es alıp,
- 5185 Al üçöö cönöp kaldı emi,
Aydıñköldü bet alıp.
Kızıbek kelet oylonup,
Sanaası munun çoñ bolup,
“Arkamdan kelet köp asker,
- 5190 Cer caynagan kol bolup,
Alar kelse artımdan,,
Kılabı şaarın kum talkan,
Kara coltoy deer beken,
Kayda barsa çañ salgan,
- 5195 Kem emes eken debespi,
İlgerki ötkön Saykaldan...
Erden erge attagan,
Elden elge batpagan,
Kanday kapır deer beken
- 5200 Ak sakaldar caykalgan.
Elimde kaldı eki miñ,
Artıman kelet neçe miñ,
Ertelep alar tüğötsö
Elimdin ırıs – keşigin,
- Atlarının hepsi güçlü,
Hiç yavaşlamadan gittiler.
Arkada kalan at olursa,
Acımadan kamçılادılar.
Altmış gün olunca,
- Aydıñköl’e geldiler.
Dünürler gidedursun,
Şimdi bunu bırakalım,
Önde giden Sansızbay’dan
Haber alalım.
- Cibek’i alınca,
Muradına erip,
Korun’u kesip öldüren,
Sansızbay bekler mi?
Halkını özleyen zavallı yiğidin
- Yürüyüp gitme zamanıdır.
Korun ölmüş o kalmış,
Bir tarafta üzüntü, bir tarafta sevinç,
Üçünün kederi dağılıp,
Utanmayı bırakıp rahatlayıp,
- Şimdi o üçü hareket etti,
Aydıñköl’e doğru.
Kızıbek düşünerek gelir,
Onun kederi büyüktür.
“Arkamdan pek çok asker geliyor,
- Her yer asker kaynıyor,
Onlar arkamdan gelirse,
Şehri yerle bir eder mi?
Kötü bir düşünce mi?
Nereye gitse ortalığı karıştıran,
- Az değilmiş demez mi?
Saykal’dan daha öncekiler...
Erkekten erkeğe atlayan,
Hiçbir boya sığmayan,
Nasıl bir kafir diyerek
- Hoş görür mü büyükler?
Boyumda kaldı iki bin kişi,
Ardımdan gelir binlercesi,
Onlar hemen yok ederse,
Halkımın şansını, talihini,

5205

Temtefidegen kuu başım,
Telmirem kimdin eşigin?"
Munu oylonup Kızıcbek,
Kökürögün muz tirep,
Cetip keldi ayılga,

Bu dertli başımla
Kimin kapısına gideyim?"
Bunu düşünüp Kızıcbek,
İçi buz gibi olup,
Köye ulaştı.

5210

Artın emi kim bilet.
Kamkatay menen Bazarbay,
Kaygırıp közün açalbay,
Kaygıda catkan boluçı
Tınç alıp bir dem catalbay.

Sonunu kim bilebilir ki?
Kamkatay ile Bazarbay,
Kederden gözlerini açamazlar.
Sürekli kaygılanıp,
Bir an rahat yatamazlar.

5215

Kelin – uulun körgöndö
Süyünüp ketip ayabay,
Tak sekirdi koş bolup
Tay üyrötkön baladay,
Koş bolboy kantip turalat

Oğlunu gelinini görünce
Pek çok sevinirler.
Mutluluktan havalara uçarlar,
Tay eğiten çocuk gibi,
Nasıl sevinmesinler?

5220

Kızıcbek kelse adam ay!
Sadaga berip alarga
Miñ koydu kıldı talamay,
Araga kıstay keteli,
Azıraak bul cumuştu

Kızıcbek gelince!
Sadaka verip onlara
Bin koyunu yağmalattı.
Araya sıkıştıralım
Şimdi bu işi.

5225

Ata menen enege,
Tölögöndü uguzdu...
Balası cañı ölgönsüp,
Emi ele anı kömgönsüp,
Çaç – sakalın culuştu,

Annesi ile babasına
Tölögön'ü anlattı...
Çocuğu yeni ölmüş gibi,
Onu şimdi gömmüş gibi,
Saçlarını sakallarını yoldular.

5230

Culgan menen ne payda
Culkunup anan turuştu.
Kargagan uulu Tölöktün
Emi cetip barkına,
Bazarbay saldı kabardı

Yolmakla yetinmeyip,
Sonra çırpınıp durdular.
Lanetlediği oğlu Tölök'ün
Şimdi değerini anladı.
Bazarbay haber saldı

5235

Toy berem dep kalkına,
Iraak – cakın calpıga.
Kelip kaldı añığıça,
Ceyrenbay menen Karçıga
Alardın ugup kelgenin,

Toy vereceğim diye halkına,
Uzak yakın herkese.
O sırada geldi,
Ceyrenbay ile Karçıga.
Onların geldiğini duyup,

5240

Kızıcbek çıktı şaşıla.
Ee bolo albayt Kızıcbek
Eki közdün çaşına,
Karındaşın körgöndö.
Ceyrenbay bardı kaşına.

Kızıcbek acele çıktı.
Engel olamaz Kızıcbek
İki gözünün yaşına.
Kardeşini görünce
Ceyrenbay yanına gitti.

- 5245 Kızcibek çıktı köp çuudan,
Iylaştı eki bir tuugan,
Alardı körüp çaşdı
Canındaki el turgan.
Anda turup Karçıga:
- 5250 -Iylaba, Cibek ıylaba,
Agañdın canın kıynaba,
Karmaştım Cibek sen üçün,
Kalmak menen kıylaga.
Ömürdün körüñ alasin,
- 5255 Kalmaktın tartıp calasın,
Arılıp men bütürdüm,
Artıñda iştin çalasın,
Bekerge ıylap sen emi
Ne beypayga salasıñ?
- 5260 Caşıñda tarttıñ meynetti,
Emi cay alıp catıp kalasıñ.
Turgan elge alardın,
Törküñdügün bilgizdi,
Alıstan kelgen konoktu,
- 5265 Ardaktap üygö kirgizdi.
Aytışıp bular köp işti,
Akıl koşup keñeşti,
Ötkön –ketken işterdin
Baarın surap bilişti.
- 5270 Alıstan kelgen kudarı
Ardaktap konok kılıştı,
El curtı menen çoğulup,
Emi köönü tınıştı.
Toy üstünö toy boldu,
- 5275 Soygonu cılkı, koy boldu,
Aydıñköldük elderdin
Baş – ayagı çoğuldu,
Salmak boldu mına emi
Tañ – tamaşa sonundu!
- 5280 Kırk künü toy toylodu,
Otuz künü oynodu,
Ata salttuu oyundun,
Birde biröön koybodı.
Kızıy – kızıy künügö,
- Kızcibek kalabalıktan uzaklaştı
İki kardeş ağlaştı.
Onları görüp ağladı,
Yanıdaki halk da.
Orada durup Karçıga:
- Ağlama Cibek, ağlama,
Ağabeyinin canını sıkma.
Cibek senin için savaştım,
Uzun süre Kalmuk'la.
Hayatın acısını gördüğün,
- Kalmuk'un saçından çekip,
Temizleyip bitirdim
Kalan diğer işleri de.
Boş yere ağlayıp şimdi
Niye üzülüyorsun?
- Genç yaşında sıkıntı çektin,
Şimdi dinlenip rahat edesin.
Oradakilere onların
Yakınlığını anlattı.
Uzaktan gelen konukları
- Saygı gösterip evine aldı.
Bunlar pek çok şeyi konuşup,
Akıl danıştılar.
Olup biten işlerin
Hepsini sorup öğrendiler.
- Uzaktan gelen dünürü
Hürmetle misafir ettiler.
Halkıyla bir araya gelip,
Şimdi içi rahat etti.
Şenlik üstüne şenlik yapıldı
- Atlar koyunlar kesildi.
Aydıñköl'lü halkların
Hepsi bir araya toplandı.
Şimdi anlatmak gerek
Bu güzel eğlenceyi!
- Kırk gün ziyafet verildi,
Otuz gün eğlenildi.
Eski geleneksel oyunların
Hiçbirini bırakmadılar.
Her gün heyecanla

5285

Kıldı dalay tamaşa,
Balbandarı karmaştı,
Mañday – teskey canaşa,
Cöö külüktör carıştı.
Tuşoo kıygan balaça.

Pek çok eğlence yaptılar.
Pehlivanlar güreşti,
Yan yana omuz omuza,
Yürük atlar yarıştı.
Çocukların kösteği kesildi.

5290

At çappasak alıska,
Ugulbayt dep dañaza,
Kökülün şüyüp külüktün
Kamınıp kaldı agaça,
Eki cüz elüü boluptur

At yarıştırmazsak uzaklara
İhtişamı duyulmaz diye,
Yelesini örüp atın
Hazırladı o sırada.
Tam iki yüz elli taneydi

5295

Çabuuçu attı sanasa,
Dañazaluu toy boldu,
Baygesi attın mol boldu,
Baş baygesin surasañı
Beş cüz cılkı, beş cüz koy boldu.

Yarışan at sayılırsa.
Gösterişli bir eğlence oldu,
Ödülü atın çok oldu,
En büyük ödülü sorarsan,
Beş yüz at, beş yüz koyun idi.

5300

Külük attın saparı.
Beş küñçülük col boldu,
Baldar menen attardın
Konolgosun oylondu.
Kiyin çırı bolboyt dep,

Yürük atın gideceği
Beş günlük yol idi.
Çocuklarla atların
Kaldığı yeri düşündü.
Sonra kavga olmasın diye,

5305

Kişi koydu belderge,
Dayındalgı cüz ciğit
Col başkarıp kelgenge.
Azık, çaluu kamdaldı,
At konuuçu cerlerge,

İnsan koydu geçitlere.
Belirlenen yüz yiğit
Gelenlere yol gösterdi.
Yiyecek içecek hazırlandı.
Atın konakladığı yerlerde,

5310

Etiyat bolup catıшат,
Aman – esen kelgenge.
Çabuluuçu attardın
Kökülü tiptik şüyülgön,
Kuyruğu aça tüyülgön,

Tedbir alıp yattılar,
Sağ salim gelelim diye.
Yarışacak atların
Yelesleri türlü türlü örüldü,
Kuyruğu iki düğüm yapıldı.

5315

Carışam dep baldarı,
Carkıldeşip süyüngön.
Tekedey tartıp kursağın,
Tebinip koyso tüyülgön,
Çapkan sayın celigip,

Çocuklar yarışacağız diye,
Heyecanlanıp sevindi.
Teke gibi karnını çekip,
Büzülüp tepinirse,
Her at rüzgar gibi koşar,

5320

Çaalıkpagan kücürmön,
Ala kanat sağızgan,
Andan da ötü cügürgön,
Boto köz, kulak kamaştı,
Çoyunday uyul tuyaktuu,

Yorulmadan hızlıca.
Alaca kanatlı saksagan
Kuşundan bile hızlıydılar.
İri gözlü, kamaştı kulaklı,
Demir gibi tek toynaklı,

- 5325 Sındarın anın karasañı
Semirgen kunan sıyaktuu.
Eki cüz elüü külüktü
Elden bölüp çubattı,
İşembi künü at ketti,
- 5330 Keçikpesten bat ketti,
Çaba tujan cerine
Şarşemi künü nak cetti.
Al künü konup alıştı,
Attarga ürtük cabıştı,
- 5335 Arkı – terki çapkılap,
Ayabay terin alıştı,
Cemin kılıp çaldırıp
Kermege baylap salıştı,
Erteñ menen tañı ata
- 5340 Külüktün baarı carıştı,
Ürkördöy bolup canaşıp,
Üzöngü butta kağıştı,
Baskele albay oozuna
Baldardın kolu karıştı.
- 5345 Oodarılıp taştarı,
Orgup topo kazıldı,
Oor şaşke bolgondo,
Anan tobu cazıldı,
Bilinip şektüü külüktör
- 4350 Birindep attar çaçıldı,
Batalduu neçen bel aşıp,
Bastı dalay kakırdı.
Erte beşim bolgondo,
Casoolu car çakırdı;
- 5355 -Attangıla köpçülük,
At kelet! dep bakırdı,
Dayekçiler karmasın
Çıgıp kelgen atıfıdı!
Anı ukkanda kalıñ el.
- 5360 Atına minip şaşıldı,
At karmooçu kişisin,
At atınan çakırdı,
Aldıda kelgen bir toguz
Mına minday cazıldı:
- Onun özelliklerine bakarsan,
İyi besili taya benzer.
İki yüz elli atı
Halktan ayırıp sıraya dizdi.
Atlar cumartesi günü gitti,
Gecikmeden hemen gitti.
Hızlıca koşup yerine
Tam çarşamba günü ulaştı.
O gün konakladılar,
Atlara çul örttüler.
- Bir ileri bir geri hayvanın
Acıtmadan terini aldılar.
Yemini verip bakıp,
İple bağladılar.
Tan ağarınca erkenden,
Bütün atlar yarıştı.
Yıldız kümeleri gibi yanaşınca,
Üzengiler bacaklarına çarptı.
Ağzına ulaşamayan
Çocukların elleri yoruldu.
- Taşları devirip,
Toz toprak kazıldı,
Sabah olunca,
Sonra hepsi dağıldı.
Tulparlığı şüpheli olan
Atlar ayrılıp dağıldı.
Nice çalılı geçitleri aşıp,
Pek çok bozkır geçtiler.
Ertesi gün ikindi olunca,
Askere haber gönderdi;
- Herkes ata binsin,
Atlar geliyor, diye bağırdı.
Gözlemciler yakalasin
Çıkıp gelen atlarınızı!
Onu duyunca pek çok insan
Şaşırarak atına bindi,
Atı tutan kişiyi
Atın adıyla çağırdı.
Önüne gelen dokuz at
İşte böyle ayrıldı.

- 5365 Tölgöndün kök corgo
Tögültüp terin çofı colgo
Aldında keldi butatım.
Taanılıp cana ofı – solgo,
Ceyrenbay algan emespi
- 5370 Bekecanđı soygondo,
Bu sapor kayta candırgan,
Sansızbay küyöo bolgondo
Beş kündük coldu tügötüp,
Beşim bolup kalgan çak
- 5375 Arkan boyu kalıptır
Aştagan tuusun karasak,
Baygesi maldan altı cüz,
Başınan ıldıy sanasak.
Anın arka cagınan
- 5380 Ceyrenbaydın cel küröfi,
Başınan külük mal eken,
Suutusuz al cügürgön.
Açuu teri çıkpagan.
Ayıbı munun bar eken,
- 5385 Çındap cakşı taptasa,
Çıga çurkaar mal eken.
Sansızbay salıp Korunga,
Sanaada cok oyundu,
Çegege bergen emespi
- 5390 Olcolop Kazmoyundu,
Çegenin uşul Kazmoyun,
Koyındoy kulak capırdı,
Tomuktay taştı toz kılıp,
Toposun kökkö sapırdı,
- 5395 Turna moyun cel taman
Tuyagin cerge batırdı,
Soorudan teri burçaktap,
Sogup öttü zakımdı.
Takası taştı çarkıldap,
- 5400 Kuyuşkandın koşkonu,
Soorusunda tarsıldap.
Tokmontoy tüygön kuyruğu,
Tolorsukta şartıldap,
Üç bolup keldi canıbar.
- Tölgön'ün kır atı
Uzun yolda terleyerek
Hedefe en önce ulaştı.
Herkesce tanınan
Ceyrenbay almış değil mi?
- Bekecan'ı kesince.
Bu sefer geri göndermiş,
Sansızbay damat olunca.
Beş günlük yolu geçerek
İkindi vakti olmuştur,
- Güneş batmak üzeredir,
Tepeyi geçene bakarsak,
Yarışan altı yüz hayvandır,
Baştan sona sayarsak.
Onun arkasından
- Ceyrenbay'ın hızlı al atı,
Doğuştan yürük hayvan imiş,
Durmadan koşarmış,
Hiç teri çıkmazmış.
Bir tek kusuru varmış,
- Biraz gayret ederse,
Onu kimse tutamazmış.
Sansızbay Korun'a vermeyi
Aklından bile geçirmediğini,
Çege'ye vermemiş miydi?
- Ganimet olarak Kazmoyun'u.
Çege'nin bu Kazmoyun'u
Koyun gibi kulak büktü.
Kocaman taşları ufalayıp,
Toprağını göğe savurdu.
- Uzun boyunlu, rüzgar ayaklı,
Toynağını yere batırdı.
Sağrısından ter akıtıp,
Rüzgar gibi esip geçti.
Nalı taştı parlayıp,
- Koşum takımları
Sağrısında ses yapar.
Düğümlenen kuyruğu,
Bacağına vurunca ses çıkararak,
Üçüncü geldi hayvan.

- 5405 Üstündö bala çañkıldap,
Anın arka cagınan,
Sansızdın kulun buurulu,
Kazanday bolgon soorusu
Kara terge cuurulu,
- 5410 Araanday oozu açılca.
Azuuları şakıldap,
Sansız ele, Sansız! dep
Balanın ünü bakıldap,
Tüyülüp kudu bürgödöy
- 5415 Tuuga cetti cakındap,
Kuyruk ulaş al keldi,
Kaz moyundu takımdap.
Anın arka cagınan,
Kökülü taykı körpö cal,
- 5420 Kızıbeğin Köksandal,
Buluttu buza tepsegen,
Buudandın biri bu dañdar,
Tuulganı çın kulandan
Turparlığın ugup kal,
- 5425 İle kaçkan emespi,
Kızıbeğtey asıl car.
Anın arka cagınan
Karçıganın kal sooru,
Öönü çok mal eken,
- 5430 Ördök moyun ker toru,
Celdey sızıp kelaytat
Cerge tiybey but – kolu,
Ceter emes carışsa
Kuştun zoru kök coru,
- 5435 Altınçı bolup bul kelip,
Aptığıp barıp toktodu.
Anın arka cagınan
Berdibaydın beş kaşka,
Beder tüşkön cününö,
- 5440 Bergisi bar beş başka,
Teskeri alıp ketkidey.
Tizgindi bışık takpasa.
Çıga çurkap koymokpu
Çımırkanıp taptasa,
- Üstündeki çocuk bağırarak,
Onun arkasından
Sansız'ın kır atının
Kazan gibi olan sağrısı
Kan ter içinde kalmış,
- Ağzı iyice açılınca.
Azı dişleri gıcırdayıp,
Sansız'mış, Sansız! diye
Çocuğun sesi duyulur.
Pire gibi toplanıp,
- Tepeye ulaştı,
O arkasından geldi,
Kazmoyun'u izleyerek.
Onun arkasından
Kısa perçemli, gür yeledi,
- Kızıbek'in Köksandal'ı
Tozu dumana katan,
Tulparlardan biriydi
Gerçek bir "kulan" yavrusuydu.
"Tulpar"lığını duyup dinle.
- Hemen kaçmış değil mi?
Kızıbek gibi asil yar.
Onun arkasından
Karçıga'nın sağrısı benekli,
Kusursuz hayvanı geliyormuş.
- Ördek boyunlu, koyu doru,
Rüzgar gibi uçar gelir,
Ayakları yere değmeden.
Yarıssa yetişemez
En güçlü "kök coru" bile
- Altıncı sırada gelip,
Nefes nefese ulaştı.
Onun arkasından
Berdibay'ın beş akıtmalı,
Tüyleri benekli,
- Özelliği var beş çeşit,
Geri alıp gidecek gibi.
Dizgini sağlam tutmazsa.
Bırakıp kaçmaz mı?
Toparlanıp giderse,

- 5445
Ala kaçıp ketmekçi,
Azamat minip çappasa
Anın arka cagınan,
Aykınbaydın kabılan,
Eki kün ötüp ketiptir
- 5450
Çaba turgan tabınan,
Sırın bilbey kalıptır
Algan eken cañıdan,
Kıykırık çıksa küçööçü
Kıyın eken baarıdan,
- 5455
Öksüp kaldı dayekçi,
Ötközüp iyip canınan.
Anın artı cana da,
Sagınbaydın sarala,
Elden öttü tüyülüp,
- 5460
Ee kılbay miñgen balaga
Bar eken sını beş attık,
Baylap koyso kadaga
Toguz bolup bu keldi.
Segizdep kata sanaba,
- 5465
Anın arka cagında,
Kunaktın atı kulasur.
Apırtıp aytkan kep emes,
Anık tulpar mına bul,
Kuunak menen kulanın,
- 5470
Abdan cayın uga tur.
Cer degen ceri kum döbö
Eri cok cesir özü tul,
Cürütüçü ele al cerde.
Cayı – kışı calgız üy
- 5475
Urunganı, kütkönü,
Küröñ bee menen kızıl uy,
Abaldaşar ayla cok,
Alayın degen kaynı cok,
Anetse da kuunaktın.
- 5480
Kiyimi bütün, kardı tok.
On asıy boldu küröñ bee
Okurangan aygır cok,
Kumduu cerge toktogon,
Oonalaktap koppogon,
- Alıp hemen gidecek
Bir yiğit binip koştursa.
Onun arkasından
Aydınbay'ın kaplanı
İki gün boyunca
- Koşup idman yapmış,
Sırrını bilmeyen kalmamıştır,
Daha yeni kazandığı
Kuvvetlice kişnemesi
Hepsinden fazla imş,
- Gözlemciler yorgun düştü
Geçmesine izin verdiler.
Onun ardından da,
Sagınbay'ın sarı atı
Hızlıca oradan geçti.
- Sahibi olmayıp binen çocuğa,
Sadece beş atlık mesafe varmış,
Onu bir yere bağlasa bile
Dokuzuncu olup gelir.
Sekizinci gelmesi şaşırtmasın
- Onun arkasından,
Kunak'ın kır atı.
Abartmadan söylersek,
Gerçek "tulpar" işte bu,
Kuunak ile atının
- Halini iyice dinle.
Yerim dediği yer kum tepe,
Erkeği yok, kendisi dul kadın,
Oradan gidecekti,
Yaz kış evi boş.
- Uğraştığı, özenle baktığı
Koyu al at ile kızıl inehtir.
Durumunun çaresi yok,
Alayım diyen kaynı yok.
Öyle olsa da Kuunak'ın
- Sırtı pek, karnı tok.
Doru atı ondört yaşında
Kişneyen aygırı yok.
Kumlu yerde duran,
Debelenip durmayan,

- 5485 Cayı – kış tokoydo
Calgız basıp ottogon,
Özü cılkı bolso da,
Kayıpka kudu okşogon.
Baykasa sını maralday,
- 5490 Başığı anın şamalday,
Cünü kıska makmalday,
Beli cıynak kapkanday,
Tört takanın karasañı
Uçtap cerge kakanday,
- 5495 Kelişip kalgan başı bar.
Kerki menen çapkanday,
Toktop kalsa aygırday
Tulpar tuumak taptamay,
Kuybulangan küröñi bee.
- 5500 Alıstı karay bet alıp,
Adırğa barıp carıştı,
Adırda turup altı kün,
Cakşı kördü çöl caktı.
Çölgö tüşüp küröñi bee
- 5505 Üyür taptı eñ cakşı,
Baldak – baldak çaarı bar,
Kırkmaç öfidü calı bar,
Sonun – sonun tegerek.
Soorusunda kalı bar.
- 5510 Kuyruğu çolok kofikor çaar,
Börtö – börtö cılkı eken
Kulan degen canıbar.
Bayır alıp cayık özöngö,
Üyür alıp kulan bököngö,
- 5515 Kulandan erkek kulun tuup,
Kiyinki cılı köktömdö.
Kelip kaldı küröñi bee,
Kum döbödön köçköndö,
Kulandan tuugan kula sur.
- 5520 At boluptur cañı asıy.
Onunçu bolup al keldi,
Baygege tokson mal berdi.
Tebelep kete cazdadı.
Karap turgan elderdi,
- Yaz kış ormanda
Yalnız dolaşıp otlayan,
Kendi at olsa da,
Tıpkı kayberene benzermiş.
Görünüşü ceylan gibi,
- Gidişi rüzgar gibi,
Kısa tüyleri kadife gibi,
Beli kalın kapan gibi,
Dört nalına bakarsan,
Yere vurur uçar gibi,
- Oldukça iri başı var.
Keserle kesilecek gibi,
Duruşu aygır gibi
Doğuştan tulpar doğmuş,
Kuyruk sallıyor doru kısarak
- Uzağa doğru yönelip,
Tepeye kadar yarıştı,
Tepede altı gün kalıp,
Çöl tarafını beğendi.
Doru at çöle yönelince
- En iyi sürüyü buldu.
Top top benekleri var,
Kırılmış gibi düzgün yelesi var
Başının etrafında.
Sağrısında lekesi var.
- Kuyruğu kısa, bacağı benekli,
Benleri olan bir atmış
“Kulan” denilen hayvan.
Cayık nehri tarafına yerleşip,
Alıştı kulan oraya.
- “Kulan”dan erkek bir tay doğdu
Geçen yıl ilkbaharda.
Doru at geliverdi,
Kumlu tepeden göçünce
Kulandan doğan kır renkli.
- At henüz beş yaşındadır.
O onuncu sırada geldi
Ödül olarak doksan hayvan verdi.
Neredeyse ezeceklerdi,
İzleyen herkesi.

- 5525 Cerinen koygon nemedey.
Ala kaçıp celdendi.
Tañ aşırıp ter alıp,
Kempir kaydan dem beridi?
Ottop cürgön cerinen
- 5530 Karmap ele kelgenbi,
Kartın tartıp suubaptır,
Toyguça bere bergenbi?
Takalatıp ter alıp,
Taptabasa sayapker
- 5535 Onunçu bolup kalganga
Kulasur bolboy ayıpker.
Taamay külük eken dep
Tañ kalıstı kelgen el.
Kün batar cerge cetti emi,
- 5540 Kügüm kirip ketti emi,
Cakın cerde at çok dep.
Arkadan kabar cetkeni,
Atı çoktor uturlap,
Tün katıp cönöp ketti emi,
- 5545 Konolgosu kalgan el.
Oşondo arañ estedi,
Kadagan tuunun canınan
Dayekçiler ketpedi,
Ölböy kelgen attarga,
- 5550 Bayge bölüp berişti,
Acıraftan baygesi.
Altımış atka cetiştı.
Kılımğa bütkül düñ bolgon.
Kızıbek toyu degizdi,
- 5555 Koydu soyup semizdep,
Konokko kuyruk cegizdi,
Casooldoru car saldı,
Toy tamaşa tarkadı,
Ulak tartıp carışıp,
- 5560 Attın baarı çarçadı,
Cakşılap köñül açıştı
Caşı menen kartañı,
Cayıktan kelgen kudalar,
Kayrılıp emi kaytabı,
- Yerine çakılacak bir şey gibi.
Alıp kaçarak havalandı.
Gün ağırınca hazırlayıp,
Yaşlı kadın nasıl eğitti ki?
Otlayıp durduğı yerden
- Tutup getirmiş miydi?
İyice yedirtip,
Doyuncaya kadar vermiş midir?
Nallayıp atı hazırlayıp,
Binicisi eğitmezse,
- Onuncu olarak gelince
Kır at suçlu değildir.
Gerçek tulparmış diye,
Halk şaşırıp kaldı.
Gün batarken geldi
- Alaca karanlık olunca gitti.
Yakınlarda at yok diye,
Arkadan haber gelmiş,
Atı olmayanlar karşılayıp,
Gece boyu gitti şimdi.
- Halk geceleyip kaldı.
O anda hemen hatırladı
Diktiği sancağın yanından
Gözlemciler ayrılmadı.
Ölmeden gelen atlara
- Ödül olarak verdiler
Ayırdıkları ödülleri.
Altmış ata da yetti,
Şanı dünyaya yayılan,
İşte Kızıbek'in toyu dedirtti.
- Semizinden koyun kesip,
Misafire kuyruk yedirdi.
Askerleri haber yolladı
Şenlik dağıldı.
“Ulak tartmak” için yarışıp,
- Atların hepsi yoruldu.
Gönüller ferahladı.
Gençler ile yaşlılar,
Cayık'tan gelen dünürler,
Şimdi tekrar geri dönerler mi?

5565

Kudanı kanday uzatat
Bul işterdi aytalı.
Kudalar minip ketsin dep,
Cıyırma külük baylattı,
Birine birden böktördü,

5570

Deyilde kımkap manattı,
Üyrü menen Bazarbay,
Üç cüz cılıkı aydattı,
Cibek menen buylalap,
Cüz töö berdi taylaktuu,

5575

On atka altın, zer arttı,
On töögö şeker, bal arttı,
Uşunday kılıp Bazarbay
Kudanın köönün agarttı.
Sırlubayday kudaga,

5580

Salam duba dağı ayttı.
Bararın anık bekitti,
Ak Cayıkka keler cay,
Otko kirip törkölöp,
Kızcibek menen Sansızbay.

5585

Kudaların atkazıp,
Aydıñköldü koş bolup,
Catıp kaldı cayma cay.

Dünürleri nasıl göndermişler?
Şimdi bunları anlatalım.
Dünürler binip gitsin diye,
Yirmi yürük at hazırlattı.
İçlerinden birine kayış bağladı.

“Deyilde”, “kımkap” ve “manat”ı
Sürüyle Bazarbay
Üç yüz atı sürüp getirdi.
Cibek ile “buyla”ladığı
Yüz deve yavrusunu verdi.

On ata altın yükletti,
On deveye şeker bal yükletti.
Bazarbay bunları yaparak,
Dünürünü mutlu etti.
Sırlubay gibi dünüre

Salam, hayır, dua söyledi.
Yüklettiklerini iyice bağlattı.
Ak Cayık’a rahat gidebilmek için,
“Otko kirgizme”yi gerçekleştirdi.
Kızcibek ile Sansızbay

Dünürlerini gönderip,
Aydıñköl’ü mutlu edip,
Huzur içinde yaşadılar.

SÖZLÜK

A

Abıška	: İhtiyar
Ak erkeç	: Manas Destanı'nda güzel bir kadın
Ak sakal	: Ak sakallı, ulu kişi, halkın en yaşlısı, kabile başı
Akkula	: İsim (Hayvan adı, özel isim)
Arbak	: Ruh, ölünün ruhu
Argımak	: Cins asil at
Arkar	: Dişi koyun
Arman	: Kutsal rüya, nail olunmamış arzu

B

Balban	: Pehlivan, güreşçi
Başayı	: El dokuması ipek kumaş
Baybiçe	: İlk eş, birinci eş, hatun
Beypay	: Azap, ıstırap, elem, acı
Bosogo	: Kapı çerçevesi, eşik
Buudan	: Yürük (dayanıklı ve süratli koşan atın sıfatı)
Buudayık	: Efsanevi, yırtıcı bir kuş
Buyla	: Buruna takılan çubuk

C-Ç

Cambı	: Çeşitli şekillerde ve ağırlıklardaki gümüş parçalar
Cengetay	: Yengecik, gelincik
Cesir	: Dul kadın
Cezde	: Enişte
Corgo	: Yorgo at
Çaçpak	: Saç örgüsüyle beraber örülen saçak
Çal	: 1-Kır, 2-ihtiyar
Çalıştan	: Yarı cins olan at

Çatkayak	: Atın art ayaklarının üst kısımlarının arasındaki yarık
Çeçen	: Güzel söz söyleyen, akıllı
Çok	: Kor, kömür
Çörü (çerü)	: Asker, nefes

D

Dayekçi	: Jüri, gözlemci
Deyilde	: Pahalı bir kumaş adı ve bu kumaştan dikilen üst giyim
Dört tülük mal	: Deve, at, sığır, koyun
Düdün	: Bir kumaş cinsi

G

Gölöş	: Deriden yapılmış, çizmenin üzerine giyilen ayakkabı
-------	---

K

Kabak	: Çukur, oyuk, derin dere
Kalın	: Mihir, evlenilecek kız için erkek tarafının verdiği mal, para
Kara mal	: At, deve, sığır gibi büyük baş hayvanlar
Kara ooz	: Pis ağız
Kara til	: Kunan çağını geçip yürük olan at
Kargış	: Beddua, lanet
Kebez	: Pamuktan yapılmış ip, kemer, pamuk
Kerme	: Atları bağlamak için iki çadır arasına gerilen urgan
Kımkap	: Bir ipekli kumaş adı
Kızgaldak	: Bir nevi haşhaş
Kiyit	: Hediye verilen giyim
Koyçu	: Çoban
Kök corgo	: Kır at
Kök coru	: Sakallı kara kuş
Köökör	: Kırmızı için kullanılan, deve derisinden yapılan kap
Köşögö	: Perde

Közgö ilbey	: Değer vermemek, kıymet vermemek
Kuda	: Dünür
Kulan	: Yabani eşek
Kulun	: Tay, süt emen tay
Kunan	: Üç yaşına basmış tay
Kül azık	: Erzak
Külük	: Koşu atı, yürük at
Küyöö	: Damat, güvey

M-N

Manat	: Kırmızı çuha
Naspayın	: Tütün
Nıderip	: Kırgız halk dilinde atlara seslendikleri, “deh” anlamındaki sözcük

O – Ö

Olco	: Ganimet (Avda ve savaşta kazanılan)
Ooruk	: Hastalık, artçı, ordu çekirdeği
Otko kir-	: Gelin evlenince akrabaları gelin ile damadı eve yemeğe alırlar. Ancak bundan sonra birbirlerine rahat gidip gelirler. Buna otko kirgizme denir.
Oylon-	: Düşünmek, düşünceye dalmak
Öltürü	: Kayın pederden kız tarafına verilecek olan canlı cansız eşyaların hepsi

S-Ş

Saadak	: Okluk
Sır buudan	: Yürük at
Söykö	: Küpe
Suu kulan	: Yabani eşek
Süyünçü	: Müjde, muştuluk
Şamşar	: Şimşir kılıcı, paşa kılıcı

Şarşembi : Çarşamba
Şumkar : Sungur kuşu

T

Talaa : Vadi, step, kır, sahra
Tayburul : İsim (Hayvan adı, özel ad)
Taylag : Deve yavrusu
Tazkara : Siyah cuuru kuşu
Tenge : Ruble, gümüş sikke
Terdik : Teğelti, kayış, kemer
Tilla : Gümüş
Tiy- : Evlenmek, değmek, dokunmak
Toburçak : İyi ve iri at, savaş atı
Toy : Düğün, ziyafet, şenlik
Tulpar : Hızlı koşan at, yürük at, kanatlı at
Turnabay : Dürbün

U-Ü

Ulak tartmak : Oğlak çekişme sırasında çekişme maddesi olarak kullanılan keçi yavrusu
Ükü : Kalpağa baykuş tüyünden süs takmak
Üy : Ev, oba, keçe ev

İNDEKS

A

Ak erkeç 16,
Akkula 8,
Ak sakal 59,114,
Argımak 15,
Arkar 8,31,

B

Başayı 20,
Baybiçe 5,14,
Buudayık 56,

C

Cambı 4,18,22,26,48,49,50,
Cengetay 49,50,
Corgo 4,18,22,

Ç

Çaçpak 41,
Çalıştan 15,
Çatkayak 17,34,

D

Deyilde 122,
Dört tülük mal 82,
Düdün 32,

G

Gölöş 53,

K

Kalın 13,18,57,59,76,
Kara mal 13,
Kara til 27,
Kebez 12,
Kerme 49,
Kımkap 122,
Kızgaldak 54,
Kiyit 32,59,
Köökör 102,
Köşögö 15,
Kulan 119,121,
Kulun 6,8,100,
Kunan 34,

Külük 8,12,

M
Manat 122,

N
Nıderip 30,

O
Ötto kirizme 124,

Ö
Öltürtü 44,

S
Sır buudan 96,
Suukulan 96,

Ş
Şumkar 14,

T
Taybuğrul 8,
Taylag 4,
Tazkara 17,112,
Tenge 49,51,
Terdik 38,93,
Tilla 48,
Toburçak 12,
Toy 75,77,
Tulpar 6,7,14,

U
Ülak tartmak 122,

Ü
Ükü 44,

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN
Soyadı: DUMAN
Adı: NERMİN E.

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: Kızıcbek Destanındaki Epik Unsurlar

Yabancı Dil: Epic Elements of Kızıcbek Epic Poem

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Doçentlik

Tıpta Uzmanlık

Sanatta
Yeterlilik

[X]

[]

[]

[]

[]

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite: EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte:

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA:

Yayımlayan:

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı: KÖSE, NERİN

Ünvanı: Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 260

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

Kızcibek Destanının Türkiye Türkçesine çevirisi ve destandaki epik unsurlar.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Kızcibek
- 2- Destan
- 3- Kırgız
- 4- Epik
- 5- Motif

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:

Tölgön
Sansızbay

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1- Kızcibek
- 2- Epic Poem
- 3- Kırgız
- 4- Epic
- 5- Motif

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:

Tölgön
Sansızbay

1-Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum	☒
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	☐

Yazarın İmzası

Tarih

25.12.2001

ÖZET

Eski çağların kahramanlık hikayelerini; milletlerin, tanrıların, yiğitlerin savaşlarını ve başlarından geçenleri anlatan destanlar geçmişten günümüze gelen en büyük mirasımızdır. Kırgız Türkleri'nin tarihinden pek çok unsuru bu anlatı türlerinin bünyesinde bulmak mümkündür. Çünkü Türk boylarının hemen hepsinin canlarını bezdiren Kalmuk akınları yine bu boyların edebiyatlarında özellikle destanlarında yerini almıştır. Nitekim pek çok destanda karşımıza çıkan bu husus Kızcibek Destanı'nda da görülmektedir.

"Kızcibek Destandaki Epik Unsurlar" adlı tezimizin giriş bölümü Kırgız epik geleneği ve Kızcibek Destanı'nın bu gelenekteki yeri ve önemi yanında Kırgız Destanları ve Kızcibek Destanı üzerinde yapılan çalışmaların tanıtımı ve özetten ibarettir.

Birinci bölümde destandaki tarihi tabakalar ile olayların geçtiği coğrafya ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde destanın asıl kahramanı Kızcibek ile diğer kahramanlar olan Tölögön, Sansızbay, Bazarbay, Sırlubay, Bekecan, Korun, Kamkatay, Çege ve Karçıga'nın sosyal, psikolojik ve fiziki özellikleri belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde Kızcibek Destanı'ndaki epik unsurları teşkil eden motifler, başka destanlardan da örnekler verilerek incelenmiştir.

Ayrıca Özkön Çubaktın varyantının transkripli metni ve Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış metninden sonra bibliyografya, sözlük ve indeks verilmiştir.

ABSTRAKT

The epic poems which tells us about the heroism stories of old ages, the wars and happenings of nations, gods and stouthearted, are our biggest inheritance from the past. It is possible to find a lot of elements of Kırgız Turks in the structure of these narrations. Because the Kalmuk attacks made the Turkish clans tired of living and these attacks took place in their literature and epic poems, just as Kızıcbek Epic Poem as well as the others.

The introduction of our thesis which is named “ Epic Elements of Kızıcbek Epic Poem” is about the summary and introduction of Kırgız Epic Tradition and the place and importance of Kızıcbek Epic Poem in this tradition and also the summary and introduction of the studies on Kırgız Epic Poem.

In the first part the historical layers and geography where it took place are tried to be shown.

In the second part the social.psychologic and physical characteristics of the main hero of the epic poem Kızıcbek and also other heroes Tölögön, Sansızbay, Bazarbay, Sırlubay, Bekecan, Korun, Kamkatay, Çege and Karçıga are shown.

In the third part the motifs which are the epic elements of Kızıcbek Epic Poem is examined by giving examples from other epic poems.

Apart from these Özkön Çubakt’s variant reading’s text with transcript which is translated into Turkey’s Turkish, bibliography, dictionary and index are given.

ÖZGEÇMİŞ

Muğla ili Milas ilçesinde doğdum. İlkokulu Kızılağaç'ta, ortaokulu Selimiye ve Bafa'da, liseyi İstanbul'da tamamladım. 1988-1989 yılında Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdim. Adı geçen fakülteden 1992-1993 öğretim yılında mezun oldum.

1993-1994 öğretim yılında üniversitenin Halk Bilimi ve Folklor Anabilim Dalında yüksek lisansa başladım.

Nermin E. DUMAN